بسم اللہ الرحمن الرحیم

کُلّیاتِ اقبال

فارسی

اشاعتِ اوّل	۱۹۹۰ء
اشاعتِ دوم	۱۹۹۴ء
تعداد	۷۵۰
ناشر	ڈاکٹر وحید قریشی
طابع	نقوش پریس، لاہور

قیمت ۱۰۰۰ روپے

ISBN 969-001-4

کُلّیاتِ اقبال

فارسی

اقبال

اقبال اکادمی پاکستان، لاہور

هنگام دیدار جناب حجة الاسلام دکتر سید محمد خاتمی وزیر محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران از اقبال اکادمی پاکستان در لاهور جناب پروفسور محمد منور رئیس اکادمی تقاضا کردند که کلیات فارسی اقبال بخط خوشنویسان ایران به رشتهٔ تحریر درآید. این پیشنهاد مورد قبول واقع شده و با همکاری خانهٔ فرهنگ جمهوری اسلامی ایران لاهور این گنجینهٔ نفیس از رشتهٔ فارسی توسط انجمن خوشنویسان ایران نگارش یافت.

اقبال اکادمی پاکستان بدینوسیله تشکرات قلبی خود را از فراهم آوردن این اثر نفیس اعلام می دارد و امیدوار است که روابط فرهنگی دو ملت ایران و پاکستان روز بروز مستحکم تر گردد.

اقبال اکادمی پاکستان

پیش لفظ

۱۹۸۷ء کا سال اقبال اکادمی کے لیے بڑی اہمیت رکھتا ہے۔ اس سال علامہ اقبالؒ کے اُردو اور فارسی کلام کو کُلّیات کی صُورت میں شائع کرنے کا منصُوبہ بنایا گیا۔ ڈاکٹر جاوید اقبال صاحب کی خصُوصی اجازت سے کام کا آغاز ہُوا اور ۱۹۹۰ء میں فارسی اور اُردو کُلّیات چھپ کر مارکیٹ میں آ گئے۔ یہ خاص ایڈیشن تین برس کی مُختصر مُدّت ہی میں ختم ہو گیا۔ پھر ادارے کے ناظِم جناب پروفیسر مُحمّد مُنوّر صاحب نے ایک خاص الخاص ایڈیشن کا ڈول ڈالا۔ یہ طباعت پریس میں تھی کہ پروفیسر صاحب ادارے سے الگ ہو گئے۔ یہ نئے ایڈیشن میرے زمانۂ نظامت میں چھپ کر مارکیٹ میں آ رہے ہیں۔

علامہ اقبالؒ کی تاریخِ ولادت کی مُناسبت سے نومبر ۱۹۹۴ء کو کُلیاتِ اُردُو/فارسی کو پیش کیا جا رہا ہے۔ کاغذ، طباعت اور بعض دُوسرے اُمُور میں یہ ایڈیشن خاص طور پر توجہ طلب ہے۔ اِس میں سابق ایڈیشن کی بعض غلطیوں کی تصحیح بھی کر دی گئی ہے۔ اب یہ متُون ہر لحاظ سے مکمّل ہیں۔

اِقبال اکادمی کی مَساعی کہاں تک پچھلے ایڈیشن کے مُقابلے میں زیادہ اہم ہے اور پیش کش پہلے سے کس لحاظ سے بہتر ہے اِس کا صحیح اندازہ تو قارئین خُود ہی لگا لیں گے۔ کُلیاتِ اُردُو و فارسی حاضرِ خدمت ہے وَہُوَ ہٰذَا۔

(ڈاکٹر وحید قریشی)
ناظم

پیش گفتار

علامہ کے اُردو اور فارسی کُلیات کی اشاعت کا بیڑا اُٹھا کر اقبال اکادمی نے وقعی ایک کارنامہ انجام دیا ہے۔ اُمید ہے ان اشاعتوں کا طباعتی معیار آئندہ کے لیے ایک مثال بن جائے گا۔ میں چونکہ خود کلام اقبالؒ کی اشاعت و طباعت کے کٹھن مراحل سے گزر چُکا ہوں اس لیے مجھے اچھی طرح اندازہ ہے کہ یہ کتنا پیچیدہ اور احتیاط طلب کام ہے۔ ایک طرف یہ دیکھنا کہ کتابت وغیرہ ہلکی نہ رہ جائے، دوسری طرف یہ دھیان رکھنا کہ صحتِ متن ذرا بھی متاثر نہ ہونے پائے، کوئی آسان بات نہیں ہے۔ تاہم خدا کا شکر ہے کہ ہمارے زمانے کے ممتاز اقبال شناس پروفیسر مرزا محمد منوّر صاحب کی رہبرانہ نگرانی، محمد سہیل عمر صاحب کے حُسنِ انتظام اور ڈاکٹر وحید عشرت صاحب، احمد جاوید صاحب اور انور جاوید صاحب کے تعاون سے یہ دونوں تقاضے بخوبی پُورے ہو گئے۔

میں اس منصوبے میں شریک تمام حضرات کو مبارکباد پیش کرتا ہوں۔

جاوید اقبال

م ۳ ③ جهانِ دل جهانِ رنگ و بو نیست
در و پیمانهٔ او غیر از سبو نیست
زمین و آسمان و چار سو نیست
چنین عالم بجز اللہ ہو نیست!

لکد کوبِ جهانِ کافری نیستم
ولی در کشورِ سلطان دلی نیستم
جهانی کو ز تخمِ لاله رست است
بیابانگ بآغوشش خرمی نیستم!

م ۴ ⑦ ⑧
بچشمِ من نگه آموده ای تست
بجانِ من تپش فرموده ای تست
فروغِ لاله آورده ای تست
نسیم راز آب مه آموده ای تست!

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

مُقدّمہ

ایک لمبی تگ و دو کے بعد آخر کار آج اقبال اکادمی نے حضرت علامہؒ کے ساتھ اپنی نسبت کا دائرہ مکمل کر لیا ہے۔ کلیاتِ فارسی کی یہ اشاعت یقیناً نہ صرف بین الاقوامی حیثیت رکھتی ہے بلکہ برصغیر کی فارسی شعری روایت کو ایرانی روایت سے ازسرِ نو جوڑنے کی ایک ایسی کوشش بھی ہے جو ہماری طرف سے قبل ازیں اس اعلیٰ پیمانے پر عمل میں نہیں آئی۔ جب مغلیہ سلطنت زوال پذیر ہوئی تو ایران کے ساتھ ہمارا ادبی اور تہذیبی تعلق ماند پڑنے لگا جو بڑی حد تک فارسی زبان کے اشتراک پر استوار تھا۔ اسی وجہ سے ہندوستان میں یہ مشہور ہو گیا کہ اہلِ ایران خسرو کے بعد کسی غیر ایرانی فارسی شاعر کے قائل نہیں؛ حتّٰی کہ بیدلؔ اور غالبؔ کے بھی ـــــ آخر اس خلیج کو اقبالؒ نے آ کر پاٹ دیا۔

عام طور پر شاعروں کی قبولیت یا عدمِ قبولیت کا عمل کچھ بنیادی ادبی تصوّرات

اور شعری معیارات کے تابع ہوتا ہے لیکن اقبالؒ ایسے شعراء کا معاملہ خاصا مختلف ہے۔ ان کی شاعری محض شعر و ادب اور زبان و بیان کے حوالے سے نہیں سمجھی جا سکتی بلکہ اس کے قریب آنے کے لیے ایک مجموعی طرزِ احساس درکار ہے جو انسانی وجود کی تمام سطحوں پر کارفرما ہوتا ہے۔ ایرانی معاشرے میں جُوں جُوں رُوحِ حُرّیت بیدار ہوتی گئی تُوں تُوں حضرتِ علامہؒ کی طرف اُن کے ذوق و شوق کا رُجحان بڑھتا چلا گیا۔ یہ کچھ ایرانیوں ہی پر موقوف نہیں، مسلمانوں میں جہاں جہاں اسلام رگوں میں خونِ گرم کی طرح دوڑ رہا ہے بلکہ کائنات کے جس جس گوشے میں بھی دینِ اسلام ایک زندہ اور غالب قُوّت بن کر اُبھرے گا، وہاں حضرت علامہؒ کی آواز کو گوشِ جان سے سُنا جائے گا۔ یہی وجہ ہے کہ اقبالؒ کا کلام پڑھنے والے اُن کے ساتھ محض ادبی تعلق نہیں رکھتے بلکہ انھیں حضرت علامہؒ کے ساتھ ایک گہری رُوحانی نسبت حاصل ہو جاتی ہے۔ اگر یہ کہا جائے تو غلط نہ ہوگا کہ مسلمانوں کی تمام شعری روایات میں مولانا رومیؒ کے بعد اقبالؒ ہی وہ شاعر ہیں جو اسلامیانِ عالم کے وجود کی ہر جہت کو ایک تخلیقی ولولے کے ساتھ محیط ہیں۔ تاریخ شاہد ہے کہ مغلوب اقوام کا تصورِ حقیقت عموماً مسخ ہو کر رہ جاتا ہے۔

مسلمانوں کے ساتھ بھی یہی ہُوا۔ تصورِ انسان ہو یا تصورِ کائنات، تصورِ حق ہو یا تصورِ باطل ـــــ مغلوبیت کا زہر اُن کے بنیادی عقائد و افکار کو چاٹنے لگ گیا تھا۔ ایسے وقت میں اقبالؒ کے سوا اور کون تھا جس نے اُن کے تصورات کو نہ صرف یہ کہ پھر سے زندہ کیا بلکہ اُنھیں مسلمانوں کے لیے وہ قوّتِ حیات بنا دیا جس کی حیات آفرینی کا منظر دیدۂ عالم کے لیے حیران کُن ہے۔

آج کے عصری تناظر میں یہ سمجھنا قدرے آسان ہو گیا ہے کہ ایک ایسے زمانے میں جب برِّصغیر میں فارسی زبان کا رواج تقریباً ختم ہو چلا تھا اور ایران کے ساتھ فارسی زبان کی بنیاد پر مبنی ہمارا ادبی تعلّق تقریباً ٹوٹ چکا تھا، اُس وقت اقبالؒ نے اپنی شاعری کے لیے فارسی کو غالب ذریعۂ اظہار کیوں بنایا۔

مسلم دنیا میں تبدیلی کے دو اُصول کارفرما ہیں؛ ایک طرف عمل اُصولِ انقلاب ہے اور دوسری طرف لفظ ـــــ فارسی خواں مسلمانوں میں چونکہ تخیّل ایک فطری چیز ہے لہٰذا شاعر اقبالؒ نے اُن کے تخیّل کو اعلیٰ مقاصدِ حیات کی طرف انگیخت کرنے کے لیے روشِ عام سے ہٹ کر فارسی کو اپنے ملّی تصورات کے اظہار کا سب سے بڑا وسیلہ بنایا۔ اسی لیے یہ کہنا جائز ہو گا کہ اقبالؒ ہم

سے زیادہ ایرانیوں کا ہے۔ الحمدُ للہ خود ایرانیوں نے بھی اب اپنے عمل سے ثابت کر دیا ہے کہ اُن کی نگاہ میں ملّتِ اسلام کا ترجمان شاعر اقبالؒ ہے ـــــ کُلیاتِ اقبالؒ کا یہ نفیس و حسین نسخہ بھی اُسی عمیق روحانی تعلّق کی طرف اشارہ کرتا ہے جو اہلِ ایران اور علّامہؒ اقبالؒ کے مابین استوار ہے۔ یہ نسخہ وزارتِ ارشاد اسلامی جمہوریِ ایران کی مختلف النّوع اعانت کے بغیر منصۂ شہود پر نہیں آسکتا تھا۔ سچّی بات ہے کہ ہم اپنے سب وسائل استعمال کر کے بھی آقای امیر فلسفی ایسا خطّاط فراہم نہیں کر سکتے تھے۔ ہم اس سلسلے میں رسماً نہیں بلکہ حقیقۃً وزارتِ ارشاد اسلامی جمہوریِ ایران کے تہِ دل سے ممنون ہیں کہ اُنھوں نے کلامِ اقبالؒ کو وہ حُسنِ صورت عطا کیا جو اسے قبل ازیں میسّر نہ تھا اور اس کا سہرا آقای استاد امیر فلسفی کے سر جاتا ہے ـــــ بہت شکریہ ـــــ اس کے ساتھ ہی میں ذاتی طور پر ان تمام حضرات کا شکر گزار ہوں جنھوں نے مختلف مراحل میں ہماری رہنمائی اور مدد کی جس کے نتیجے میں اب یہ کہا جا سکتا ہے کہ بفضلِ خدا حضرت علّامہؒ کے فارسی کُلّیات کا یہ نُسخہ صحیح ترین اور زیبا ترین نسخہ ہے۔ ان کرم فرماؤں میں

ڈاکٹر شہین دُخت مقدم صفیاری نے ایران میں مطبوعہ کُلیاتِ اقبالؒ کے نُسخۂ سروش کی تصحیح کے کام میں ہمارا ہاتھ بٹایا، پروفیسر ڈاکٹر محمد اکرم شاہ نے علامہ اقبالؒ کے تحریر کردہ دیباچہ "پیامِ مشرق" کو اُردو سے فارسی میں منتقل کیا، ڈاکٹر خواجہ حمید یزدانی، ڈاکٹر محمد ریاض اور ڈاکٹر جلیل نقوی نے نہایت تحقیق اور عرق ریزی سے تصحیحِ متن اور پُروف خوانی کے سلسلے میں ہماری اعانت کی، احمد جاوید صاحب کا شعری ذوق اور فارسی پر ماہرانہ گرفت، تصحیحِ متن، تدوین اور پُروف خوانی کے دوران میں پیش آمدہ طرح طرح کے اشکالات کو حل کرنے میں ہر مرحلے پر ہماری معاون رہی، انور جاوید صاحب نے پُروف خوانی اور ترتیب و تدوین کے علاوہ کئی مسائل کو حل کرنے کے لیے علامہؒ کے کلام کے سابقہ ایڈیشنوں اور بیاضوں کے مخطوطوں سے رجوع کیا اور یہ مشکل کام بخیر و خوبی انجام دیا، ڈاکٹر وحید عشرت نے اس منصوبے کی انتظامی جہت سنبھالی، ذوالفقار احمد صاحب نے نہ صرف آقای امیر فلسفی کی خطاطی کو اُس کی شایانِ شان تزئین و آرائش فراہم کی بلکہ کُلیات کو بحیثیتِ مجموعی وہ حُسنِ صورت دیا جو اُن کی ہنرمندی اور خوش ذوقی کے

کے بغیر شاید ممکن نہ ہوتا، اس مرحلے میں ہمیں جمیل قریشی تنویر رقم صاحب کا تعاون بھی حسبِ سابق حاصل رہا ـــــ اور محمد سہیل عمر صاحب کے لیے تو بس یہی کہا جا سکتا ہے کہ آغاز سے انجام تک یہ سارا منصوبہ انھی کی ہمّت، استعدادِ کار اور ذوق و شوق کا مرہونِ منّت ہے، اس کا ہر مرحلہ اِن کی ذاتی نگرانی میں طے ہُوا۔ اللہ ان سب کو خوش رکھے اور انھیں اہلیّتِ کار سے مزید نوازے!

مجھے یقین ہے کہ خدا کے فضل سے علّامہ اقبالؒ کے فارسی کُلّیات کی یہ اشاعت پاکستان اور ایران کے مابین مضبوط تر تعلّق کا ایک مزید اہم وسیلہ ثابت ہوگی۔ وللہ الحمد ـــــ وھو المستعان!

لاہور
۱۵ر جُون ۱۹۸۹ء

پروفیسر محمّد منوّر
ناظم
اقبال اکادمی پاکستان

ترتیب دواوین

اسرار و رموز	۱۷
پیام مشرق	۱۷۷
زبور عجم	۳۴۵
جاوید نامہ	۴۷۳
پس چہ باید کرد	۶۷۷
ارمغان حجاز	۷۵۳

اسرار و رموز

اسرار و رموز

اقبال

فهرست مطالب

۱. تمهید -
۲. تعریف خودی
۳. اصل محوری در آموزش
۴. روش درس نحوی که سلسله نحوی خصوص الخ
۵. [illegible]
۶. [illegible]
۷. [illegible]
۸. [illegible]
۹. مراتع کلمات زبان - اصل دوم کلام
۱۰. [illegible]
۱۱. [illegible]
۱۲. [illegible]
۱۳. [illegible]

اسرار و رموز

«اسرار خودی»

فهرست مضامین

شماره	مضمون	صفحه
۱	تمهید	۹/۲۵
۲	در بیان اینکه اصل نظام عالم از خودی است و تسلسل حیات تعینات وجود بر استحکام خودی انحصار دارد	۱۶/۳۲
۳	در بیان اینکه حیات خودی از تخلیق و تولید تعاضد است	۱۹/۳۵
۴	در بیان اینکه خودی از عشق و محبت استحکام می پذیرد	۲۱/۳۶
۵	در بیان اینکه خودی از سؤال ضعیف می گردد	۲۵/۴۱
۶	در بیان اینکه چون خودی از عشق و محبت محکم می گردد قوای ظاهره و مخفیه نظام عالم را مسخر می سازد	۲۷/۴۳
۷	حکایت در بن معنی که مسئلهٔ نفی خودی از مخترعات اقوام مغلوبهٔ بنی نوع انسان است که باین طریق مخفی اخلاق اقوام غالبه را ضعیف می سازند	۲۹/۴۵
۸	در معنی اینکه افلاطون یونانی که تصوف و ادبیات اقوام اسلامیه را از افکار او اثر عظیم پذیرفته بر مسلک گوسفندی رفته است و از تخیلات او احتراز واجب است	۲۲/۴۹
۹	در حقیقت شعر و اصلاح ادبیات اسلامیه	۳۵/۵۱
۱۰	در بیان اینکه تربیت خودی را سه مرحل است مرحلهٔ اول اطاعت و مرحلهٔ دوم ضبط نفس و مرحلهٔ سوم را نیابت الهی نامیده اند	۴۰/۵۶
۱۱	در شرح اسرار اسمای سبعهٔ مرتضی	۴۶/۶۲
۱۲	حکایت نوجوانی از مرو که پیش حضرت سید مخدوم علی هجویری رحمة الله علیه آمده از ستم اعداء فریاد کرد	۵۰/۶۶
۱۳	حکایت طایری که از تشنگی بیتاب بود	۵۳/۶۹
۱۴	حکایت الماس و زغال	۵۵/۷۱
۱۵	حکایت شیخ و برهمن و مکالمهٔ ایشان و جمال در معنی اینکه تسلسل حیات ملیه از محکم گرفتن روایات مخصوصهٔ ملیه می باشد.	۵۶/۷۲
۱۶	در بیان اینکه مقصد حیات مسلم اعلای کلمة الله است و جهاد اگر محرک او جوع الارض باشد در مذهب اسلام	

شماره	مضمون	صفحه
	حرام است	۷۶/۶۰
۱۷	اندرز میر نجات نقشبند المعروف به بابای صحرائی	
	که برای مسلمانان هندوستان رقم فرموده است	۷۸/۶۲
۱۸	الوقت سیف	۸۴/۶۸
۱۹	دعا	۸۹/۷۳
	«رموز بیخودی»	۹۳/۷۷
۱	پیش کش بحضور ملت اسلامیه	۹۵/۷۹
۲	تمهید: در معنی ربط فرد و ملت	۹۹/۸۳
۳	در معنی اینکه ملت از اختلاط افراد پیدا میشود و تکمیل	
	تربیت او از نبوت است	۱۰۱/۸۵
	ارکان اساسی ملیهٔ اسلامیه	۱۰۴/۸۸
۴	رکن اول: «توحید»	۱۰۴/۸۸
۵	در معنی اینکه یاس و حزن و خوف اتم انحطاط است و	
	قاطع حیات و توحید ازالهٔ این امراض خبیثه میکند	۱۰۷/۹۱
۶	محاورهٔ تیر و نشتر	۱۰۹/۹۳
۷	حکایت شیر و شنشاه عالمگیر رحمة الله علیه	۱۱۰/۹۴
۸	رکن دوم: «رسالت»	۱۱۲/۹۶
۹	در معنی اینکه مقصود از رسالت محمدیه تشکیل و تاسیس ملت	

شماره	مضمون	صفحه
	و مساوات و اخوت بنی نوع آدم است	۱۱۵/۹۹
۱۰	حکایت بوعبید و جابان در معنی اخوت اسلامیه	۱۱۶/۱۰۱
۱۱	حکایت سلطان مراد و معمار در معنی مساوات اسلامیه	۱۱۸/۱۰۲
۱۲	در معنی حریت اسلامیه و سر حادثهٔ کربلا	۱۲۰/۱۰۳
۱۳	در معنی اینکه چون ملت محمدیه مؤسس بر توحید و رسالت	
	است پس نهایت مکانی ندارد	۱۲۲/۱۰۶
۱۴	در معنی اینکه وطن اساس ملت نیست	۱۲۵/۱۰۹
۱۵	در معنی اینکه ملت محمدیه نهایت زمانی هم ندارد	
	که دوام این ملت مشروط موعود است	۱۲۷/۱۱۱
۱۶	در معنی اینکه نظام ملت غیر از این صورت نبندد و	
	آئین ملت محمدیه قرآن است	۱۳۰/۱۱۴
۱۷	در معنی اینکه در زمانهٔ انحطاط تقلید از اجتهاد انیراست	۱۳۳/۱۱۷
۱۸	در معنی اینکه پختگی سیرت ملیه از اتباع آئین النبیه است	۱۳۵/۱۱۹
۱۹	در معنی اینکه حسن سیرت ملیه از تادب آداب محمدیه است	۱۳۸/۱۲۲
۲۰	در معنی اینکه حیات ملیه مرکز محسوس میخواهد و مرکز	
	ملت اسلامیه بیت الحرام است	۱۴۲/۱۲۶
۲۱	در معنی اینکه جمعیت حقیقی از محکم گرفتن نصب العین	
	است و نصب العین امت محمدیه خط و نشر توحید است	۱۴۵/۱۲۹

شماره	مضمون	صفحه
۲۲	در معنی اینکه توسیع حیات مدنیه از تسخیر قوای نظام عالم است	۱۴۹/۱۳۲
۲۳	در معنی اینکه کمال حیات مدنیه این است که ملت مثل فرد احساس خودی پیدا کند و تولید و تکمیل این احساس از ضبط روایات ملیه ممکن گردد	۱۵۳/۱۳۷
۲۴	در معنی اینکه بقای نوع از امومت است و حفظ و احترام امومت اسلام است	۱۵۶/۱۴۰
۲۵	در معنی اینکه سید ما قبل از همه کلمات آن را از زبان فاطمه زهرا علیها السلام برای نساء اسلام	۱۵۹/۱۴۲
۲۶	خطاب به مخدرات اسلام	۱۶۱/۱۴۵
	خلاصه مطالب مثنوی در تفسیر سوره اخلاص	۱۶۲/۱۴۶
۲۷	قل هو الله احد	۱۶۲/۱۴۶
۲۸	الله الصمد	۱۶۳/۱۴۷
۲۹	لم یلد و لم یولد	۱۶۷/۱۵۱
۳۰	و لم یکن له کفوا احد	۱۶۹/۱۵۳
۳۱	عرض حال مصنف بحضور رحمة للعالمین	۱۷۱/۱۵۵

مثنوی

پیام سروش

از

محمد آفتاب بیرسرای الله‌آباد

در فروردی ۱۳ سال انتشار یافت

اسناد و متون ۲۲
۶

اسرار خودی

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر

کز دام و دد ملولم و انسانم آرزوست

زین همرهان سست عناصر دلم گرفت

شیر خدا و رستم دستانم آرزوست

گفتم که یافت می نشود جسته ایم ما

گفت آنچه یافت می نشود آنم آرزوست

«مولانا جلال الدین رومی»

بسم الله الرحمن الرحیم

«تمهید»

«نیست در خشک و تر مشیه من کوتاهی
«چوب هر نخل که منبر نشود دار کنم

«نظیری نیشابوری»

۲۵
استاد رمضان
۹

راه شب چون مهر عالمتاب زد
گریهٔ من بر رخ گل آب زد

اشک من از چشم نرگس خواب شست
سبزه از هنگامهٔ من بیدار رست

باغبان زور کلامم آزمود
مصرعی کارید و شمشیری درود

در چمن جز دانهٔ اشکم نکشت
تا رافغانم به پود باغ رشت

ذرهٔ ام مهر منیر آن من است
صد سحر اندر گریبان من است

خاک من روشن تر از جام جم است
محرم از نازادهای عالم است

فکرم آن آهو سر فتراک بست
کوهنوز از زمستی بیرون نجست

سبزه نارویده زیب گلشنم
گل شاخ اندر نهان در دامنم

محفل را شعله‌ی در هم زدم
زخمه بر تار رگ عالم زدم

بسکه عود فطرتم نادر نواست
هم نشین از نغمه‌ام ناآشناست

در جهان خورشید نو زاییده‌ام
رسم و آیین فلک نادیده‌ام

رم ندیده انجم از تابم هنوز
هست ناآشفته سیمابم هنوز

بحر از رقص صنایم بی نصیب
کوه از رنگ حنایم بی نصیب

خوگر من نیست چشم مست و بود
لرزه بر تن خیزم از بیم نمود

بامم از خاور رسید و شب شکست
شبنم نو بر گل عالم نشست

انتظار صبح خیزان می کشم
ای خوشا زرتشتیان آتشم

نغمه‌ام از زخمه بی پروا ستم
من نوای شاعر فرداستم

عصر من دانندهٔ اسرار نیست
یوسف من بهر این بازار نیست

ناامید استم زیاران قدیم
طور من سوزد که می آید کلیم

قلزم یاران چو شبنم بی خروش
شبنم من مثل یم طوفان بدوش

نغمه‌ی من از جهان دیگر است
این جرس را کاروان دیگر است

ق

ای بسا شاعر که بعد از مرگ زاد — چشم خود بربست و چشم ما گشاد

رخت بار از نیستی بیرون کشید — چون گل از خاک مزار خود دمید

کاروان ها گرچه زین صحرا گذشت — مثل گام ناقه کم غوغا گذشت

عاشقم فریاد ایمان من است — شور حشر از پیش خیزان من است

نغمه ام زاندازهٔ تار است بیش — من ترسم از شکست عود خویش

قطره از سیلاب من بیگانه به — قلزم از آشوب او دیوانه به

در نمی گنجد بجو عمان من — بحرها باید پی طوفان من

غنچه کز بالیدگی گلشن شد — در حوالی بهار من شد

برقها خوابیده در جان من است — کوه و صحرا باب جولان من است

نیچه کن با بحر من از صحرا ستی — برق من در گیر اگر سیناستی

چشمهٔ حیوان براتم کرده اند — محرم راز حیاتم کرده اند

ذره از سوز نوایم زنده گشت — بر گشود و کرمک تابنده گشت

هیچکس راری که من گویم نگفت — همچو فکر من در معنی نسفت

سر عیش جاودان خواهی بیا — هم زمین هم آسمان خواهی بیا

پیر گردون با من این اسرار گفت
از ندیمان راز ها نتوان نهفت

ساقیا برخیز و می در جام کن
محو از دل کاوش ایام کن

سفله ی آبی که اصلش مزم است
گر گدا باشد پرستارش جم است

می کند اندیشه را هشیارتر
دیده ی بیدار را بیدارتر

اعتبار کوه بخشد کاه را
قوت شیران دهد روباه را

خاک را اوج ثریا میدهد
قطره را پهنای دریا میدهد

خامشی را شورش محشر کند
پای کبک از خون باز احمر کند

خیز و در جام شراب ناب ریز
بر شب اندیشه ام مهتاب ریز

تا سوی منزل کشم آواره را
ذوق بیتابی دهم نظاره را

گرم رو از جستجوی نوشوم
روشناس آرزوی نوشوم

چشم اهل ذوق را مردم شوم
چون صدا در گوش عالم گم شوم

قیمت جنس سخن بالا کنم
آب چشم خویش در کالا کنم

باز برخوانم ز فیض پیر روم
دفتر سربسته اسرار علوم

جان او از شعله ها سرمایه دار — من فروغ یک نفس مثل شرار

شمع سوزان تا خت بر پروانه ام — باده شبخون ریخت بر پیمانه ام

پیر رومی خاک را اکسیر کرد — از غبارم جلوه ها تعمیر کرد

ذره از خاک بیابان رخت بست — تا شعاع آفتاب آرد بدست

موجم و در بحر او منزل کنم — تا در تابنده ئی حاصل کنم

من که مستی ها ز صهبایش کنم
زندگانی از نفس هایش کنم

شب دل من مایل فریاد بود — خامشی از یار هم آباد بود

شکوه آشوب غم دوران بدم — از تهی سیمایگی نالان بدم

این قدر نظاره ام بیتاب شد — بال و پر شکست و آخر خواب شد

روی خود ننمود پیر حق شرشت — کو بحرف پهلوی قرآن نوشت

گفت ای دیوانه ی ارباب عشق — جرعه ئی گیر از شراب ناب عشق

بر جگر بنگامه ی محشر بزن — شیشه بر سنگ دیده بر نشتر بزن

خنده را سرمایه ی صد ناله ساز — اشک خونین را جگر پرکاله ساز

تا بکی چون غنچه می باشی خموش
بکهت خود را چو گل ارزان فروش

در گره بنگامه داری چون سپند
محمل خود بر سر آتش بنه

چون جرس آخر ز هر جزو بدن
نالهٔ خاموش را بیرون فکن

آتش اسپی بزم عالم برفروز
دیگران را هم ز سوز خود بسوز

فاش گو اسرار پیر می فروش
موج می شو کوت مینا بوش

سنگ شو آئینهٔ اندیشه را
بر سر بازار بشکن شیشه را

از نیستان بیستونی پیغام دو
قیس را از قوم حی پیغام دو

نالهٔ را اندازِ نو ایجاد کن
بزم را از ناله های دهوآباد کن

خیز و جان نوبده هر زنده را
از قم خود زنده تر کن زنده را

خیز و پا بر جادهٔ دیگر بنه
جوش سودای کهن از سر بنه

آشنای لذت گفتار شو
ای درای کاروان بیدار شو

زین سخن آتش به پیرامن شدم
مثل نی بنگامه آبستن شدم

چون نوا از تار خود برخاستم
جنتی از بهر گوش آراستم

برگرفتم پرده از راز خودی
دانمودم سر اعجاز خودی

بود نقش هستیم انگاره‌ئی — نا قبولی نا کسی ناکاره‌ئی

عشق سوهان زد مرا آدم شدم — عالم کیف و کم عالم شدم

حرکت اعصاب گردون دیدم — در رگ مه گردش خون دیدم

بهر انسان چشم من شبها گریست — تا دریدم پرده‌ی اسرار زیست

از درون کارگاه ممکنات — برکشیدم سر تقویم حیات

من که این شب را چو مه آراستم — گرد پای ملت بیضا ستم

ملتی در باغ و راغ آوازه‌اش — آتش دلها سرود تازه‌اش

ذره کشت و آفتاب انبار کرد — خرمن از صد رومی و عطار کرد

آه گرمم رخت بر گردون کشد — گرچه دودم از تبار آتشم

خامه‌ام از همت فکر بلند — راز این نه پرده در صحرا فکند

قطره تا همپایه‌ی دریا شود

ذره از بالیدگی صحرا شود

شاعری زین مثنوی مقصود نیست — بت پرستی بت گری مقصود نیست

هندیم از پارسی بیگانه‌ام — ماه نو باشم تهی پیمانه‌ام

حسن انداز بیان از من مجو
خوانسار و اصفهان از من مجو

گرچه هندی در عذوبت شکر است
طرز گفتار دری شیرین تر است

فکر من از جلوه اش مسحور گشت
خامهٔ من شاخ نخل طور گشت

پارسی از رفعت اندیشه ام
در خور با فطرت اندیشه ام

حرزه بر مینا مگیر ای هوشمند
دل بذوق حرزه دی مینا بند

« در بیان اینکه اصل نظام عالم از خودی است و تسلسل حیات تعینات وجود بر استحکام خودی انحصار دارد »

پیکر هستی ز آثار خودی است
هر چه می بینی ز اسرار خودی است

خویشتن را چون خودی بیدار کرد
آشکارا عالم پندار کرد

صد جهان پوشیده در ذات او
غیر او پیداست از اثبات او

در جهان تخم خصومت کاشت است
خویشتن را غیر خود پنداشت است

ساز دار خود پیکر اغیار را
تا فزاید لذت پیکار را

میکشد از قوت بازوی خویش
تا شود آگاه از نیروی خویش

خودفریبی های او عین حیات
همچو گل از خون وضو عین حیات

بهر یک گل خون صد گلشن کند
از پی یک نغمه صد شیون کند

یک فلک را صد هلال آورده است
بهر حرفی صد مقال آورده است

عذر این اسراف و این سنگین دلی
خلق و تکمیل جمال معنوی

حسن شیرین عذر درد کوهکن
نافه ئی عذر صد آهوی ختن

سوز پیهم قسمت پروانه ها
شمع عذر محنت پروانه ها

خامه ی او نقش صد امروز بست
تا بیارد صبح فردائی بدست

شعله های او صد ابراهیم سوخت
تا چراغ یک محمد بر فروخت

می شود از بهر اغراض عمل
عامل و معمول و اسباب و علل

خیز و انگیزد بپردتا بدرخشد
سوزد افروزد کشد میرد دمد

وسعت ایام جولانگاه او
آسمان موجی ز گرد راه او

کل بجیب آفاق از گلکاریش
شب ز خوابش روز از بیداریش

شعله ی خود در شرر تقسیم کرد
خضر پرستی عقل را تعلیم کرد

خود شکن گردید و اخرا آفرید
اتمد کے آتشت و صحرا آفرید

بازار آشفتگی بیرار شد | در بهم پیوستگی کهسار شد
دانمودن خویش را خوی خودی است | خفته در هر ذره نیروی خودی است

قوت خاموش و بیتاب عمل

از عمل پابند اسباب عمل

چون حیات عالم از زور خودی است | پس بقدر استواری زندگی است
قطره چون حرف خودی از بر کند | هستی بی مایه را گوهر کند
مادہ از ضعف خودی بی پیکر است | پیکرش منت پذیر ساغر است
گرچه پیکر می پذیرد جام مے | گردش از ما دام گیرد جام مے
کوه چون از خود رود صحرا شود | سنگ و سنج جوشش دریا شود
موج تا موج است در آغوش بحر | می کند خود را سوار دوش بحر
حلقه سانے زد نور تا گردید چشم | از تلاش جلوه ها جنبید چشم
سبزه چون تاب دمید از خویش یافت | همت او سینه ی گلشن شکافت
شمع هم خود را بخود از بخیر کرد | خویش را از ذره ها تعمیر کرد
خود گدازی پیشه کرد از خود درید | هم چو اسکندر آخر چشمه خود چکید

گر بفطرت پخته تر بودی یکین — از جراحت ها بیاسودی یکین

می شود سرمایه دار نام غیر — دوش او مجروح بار نام غیر

چون زمین بر هستی خود محکم است — ماه پابند طواف پیهم است

هستی مهر از زمین محکم تر است — پس زمین مسحور چشم خاور است

جنبش از مرکز بر دشان جنبار — مایه دار از سطوت او کوهسار

تار و پود کسوت او آتش است — اصل او یک دانه ی گردون کش است

چون خودی آرد بهم نیروی زیست
می گشاید قلزمی از جوی زیست

«در بیان اینکه حیات خودی از تخلیق و تولید مقاصد است»

زندگانی را بقا از مدعاست — کاروانش را درا از مدعاست

زندگی در جستجو پوشیده است — اصل او در آرزو پوشیده است

آرزو را در دل خود زنده دار — تا نگردد مشت خاک تو مزار

آرزو جان جهان رنگ و بوست — فطرت هر شی امین آرزوست

از تمنا رقص دل در سینه ها — سینه ها از تاب او آئینه ها

طاقت پرواز بخشد خاک را
خضر ما باشد موسی ادراک را

دل ز سوز آرزو گیرد حیات
غیر حق میرد چو او گیرد حیات

چون ز تخلیق تمنا باز ماند
شهپرش بشکست از پرواز ماند

آرزو هنگامه آرای خودی
موج بیتابی ز دریای خودی

آرزو صید مقاصد را کمند
دفتر افعال را شیرازه بند

زنده را نفی تمنا مرده کرد
شعله را از قصان سوز افسرده کرد

چیست اصل دیدهٔ بیدار ما
بست صورت لذت دیدار ما

کبک پا از شوخی رفتار یافت
بلبل از سعی نوا منقار یافت

نی برون از نیستان آباد شد
نغمه از زندان او آزاد شد

عقل مدرک کوش و گردون تاز را
هیچ میدانی که این اعجاز چیست

زندگی سرمایه دار از آرزوست
عقل از رزانیدگان بطن اوست

چیست نظم قوم و آئین و رسوم
چیست راز تازگیهای علوم

آرزو نی کو بزور خود شکست
سر ز دل بیرون زد و صورت ببست

دست و دندان و دماغ و چشم و گوش
فکر و تخییل و شعور و یاد و هوش

زندگی مرکب چو در جنگاه باخت
بهر حفظ خویش این آلات ساخت

آگهی از علم و فن مقصود نیست
غنچه و گل از چمن مقصود نیست

علم از سامان حفظ زندگی است
علم از اسباب تقویم خودی است

علم و فن از پیش خیزان حیات
علم و فن از خانه زادان حیات

ای ز راز زندگی بیگانه خیز
از شراب مقصدی مستانه خیز

مقصدی مثل سحر تابنده ئی
ماسوی را آتش سوزنده ئی

مقصدی از آسمان بالاتری
دلربائی دلستانی دلبری

باطل دیرینه را غارتگری
فتنه در جیبی سراپا محشری

ما ز تخلیق مقاصد زنده ایم
از شعاع آرزو تابنده ایم

« در بیان اینکه خودی از عشق و محبت استحکام می پذیرد »

نقطهٔ نوری که نام او خودی است
زیر خاک ما شرار زندگی است

از محبت می شود پاینده تر
زنده تر سوزنده تر تابنده تر

از محبت اشتعال جوهرش
ارتقای ممکنات مضمرش

فطرت او آتش اندوزد در عشق
عالم افروزی بیاموزد در عشق

عشق را از تیغ و خنجر باک نیست
اصل عشق از آب و باد و خاک نیست

در جهان هم صلح و هم پیکار عشق
آب حیوان تیغ جوهردار عشق

از نگاه عشق خار اشتر شود
عشق حق آخر سراپا حق شود

عاشقی آموز و محبوبی طلب
چشم نوحی قلب ایوبی طلب

کیمیا پیدا کن از مشت گلی
بوسه زن بر آستان کاملی

شمع خود را هیچ رومی برفروخت
روم را در آتش تبریز سوخت

هست معشوقی نهان اندر دلت
چشم اگر داری بیا بنمایمت

عاشقان او ز خوبان خوب تر
خوشتر و زیباتر و محبوب تر

دل ز عشق او توانا می شود
خاک هندوستان ثریا می شود

خاک نجد از فیض او چالاک شد
آمد اندر وجد و بر افلاک شد

در دل مسلم مقام مصطفی است
آبروی ما ز نام مصطفی است

طور موجی از غبار خانه اش
کعبه را بیت الحرم کاشانه اش

کمتر از آنی ز او قاتش ابد
کاسب افزایش از ذاتش ابد

بوریا ممنون خواب راحتش
تاج کسرے زیر پای امتش

در شبستان حرا خلوت گزید
قوم و آئین و حکومت آفرید

ماند شبہا چشم او محروم نوم
تا به تخت خسروی خوابید قوم

وقت هیجا تیغ او آهن گداز
دیده ی او اشکبار اندر نماز

در دعای نصرت آمین تیغ او
قاطع نسل سلاطین تیغ او

در جهان آئین نو آغاز کرد
مسند اقوام پیشین در نورد

از کلید دین در دنیا گشاد
همچو او بطن اُمِ گیتی نزاد

در نگاه او یکے بالا و پست
با غلام خویش بر یک خوان نشست

در مصافی پیش آن گردون سریر
دختر سه دارطی آمد اسیر

پای در زنجیر و هم بے پرده بود
گردن از شرم و حیا خم کرده بود

دخترک را چون نبی بی پرده دید
چادر خود پیش روی او کشید

ما ز آن خاتون طی عریان تریم
پیش اقوام جهان بی چادریم

روز محشر اعتبار ما ست او
در جهان هم پرده دار ما ست او

لطف و قهر او سراپا رحمتی
آن نبیاران این با عدل و حمتی

آن که بر اعدا در رحمت گشاد
مکه را پیغام لاتثریب داد

ما که از قید وطن بیگانه ایم
چون نگه نور دو چشیم و یکیم

از حجاز و چین و ایرانیم ما
شبنم یک صبح خندانیم ما

مست چشم ساقی بطحاستیم
در جهان مثل می و مینا ستیم

امتیازات نسب را پاک سوخت
آتش او این خس و خاشاک سوخت

چون گل صد برگ ما را بوگیست
اوست جان این نظام و او یکیست

سر مکنون دل او ما بدیم
نغره بی باکانه زد افشا شدیم

شور عشقش در نی خاموش من
می تپد صد نغمه در آغوش من

من چه گویم از تو لایش که چیست
خشک چوبی در فراق او گریست

هستی مسلم تجلی گاه او
طور ها بالد ز گرد راه او

پیکرم را آفرید آئینه اش
صبح من از آفتاب سینه اش

در تپید و مبدم آرام من
گرم تر از صبح محشر شام من

ابر آذار است و من بستان او
تاک من نمناک از باران او

چشم در کشت محبت کاشتم
از تماشا حاصلی برداشتم

خاک یثرب از دو عالم خوشتر است — ای خنک شهری که آنجا دلبر است

کشتهٔ انداز ملا جامیم — نظم و نثر او علاج خامیم

شعر لبریز معانی گفته است — در ثنای خواجه گوهر سفته است

«نسخهٔ کونین را دیباچه اوست
جملهٔ عالم بندگان و خواجه اوست»

کیفیت ها خیزد از صهبای عشق — هست هم تقلید از اسمای عشق

کامل بسطام در تقلید فرد — اجتناب از خوردن خربوزه کرد

عاشقی، محکم شو از تقلید یار — تا کمند تو شود یزدان شکار

اندکی اندر سرای دل نشین — ترک خود کن سوی حق هجرت گزین

محکم از حق شو سوی خود گام زن — لات و عزای هوس را سر شکن

لشکری پیدا کن از سلطان عشق — جلوه گر شو بر سر فاران عشق

تا خدای کعبه نوازد ترا
شرح لنشرح لک صدر ترا

«در بیان اینکه خودی از سوال ضعیف میگردد»

ای فراهم کرده از شیران خراج
گشته نی روبه مزاج از احتیاج

خستگی های تو از ناداری است
اصل درد تو همین بیماری است

می رباید رفعت از فکر بلند
می کشد شمع خیال از چرب و بند

از خم هستی می گلفام گیر
نقد خود از کیسه ی ایام گیر

خود فروتر از شتر مثل عسر
الحذر از منت غیر الحذر

تا بکی در یوزه ی منصب کنی
صورت طفلان زنی مرکب کنی

فطرتی کو بر فلک بندد نظر
پست می گردد ز احسان دگر

از سؤال افلاس گردد خوارتر
از گدائی گدیه گر نادارتر

از سؤال آشفته اجزای خودی
بی تجلی نخل سینای خودی

مشت خاک خویش را از هم مپاش
مثل مه رزق خود از پهلو تراش

گرچه باشی تنگ و روز و تنگ بخت
در ره سیل بلا افکنده رخت

رزق خویش از نعمت دیگر مجو
موج آب از چشمه ی خاور مجو

تا نباشی پیش پیغمبر خجل
روزی فردائی که باشد جان گسل

ماه را روزی رسد از خوان مهر
داغ بر دل دارد از احسان مهر

همت از حق خواه و باگردون ستیز — آبروی ملت بیضا مریز

آنکه خاشاک بتان از کعبه رفت — مرد کاسب را حبیب الله گفت

وای بر منت پذیر خوان غیر — گردنش خم گشته می احسان غیر

خویش را از برق لطف غیر سوخت — با پشیزی مایه ی غیرت فروخت

ای خنک آن تشنه کاندر آفتاب — می نخواهد از خضر یک جام آب

ترجمین از مخملت سائل نشد — سگل آدم ماند و مشت گل نشد

زیر گردون آن جوان ارجمند — می رود مثل صنوبر سربلند

در تهی دستی شود خوددار تر — بخت او خوابیده او بیدار تر

قلزم از بهر سیل آشامی است — گر ز دست خود رسد شبنم خوشی است

چون حباب از غیرت مردانه باش
هم به بحر اندر نگون پیمانه باش

«در بیان اینکه چون خودی از عشق و محبت محکم میگردد، قوای ظاهره و مخفیه نظام عالم را مسخر می سازد»

از محبت چون خودی محکم شود — قوتش فرمانده عالم شود

پیر گردون کز کواکب نقش بست
غنچه ها از شاخسار او شکست

پنجه ی او پنجه ی حق می شود
ماه از انگشت او شق می شود

در خصومات جهان گردد حکم
تابع فرمان او دارا و جم

با تو می گویم حدیث بوعلی
در سواد هند نام او جلی

آن نوا پیرای گلزار کهن
گفت با ما از گل رعنا سخن

خطه ی این جنت آتش نژاد
از هوای دامنش نیسو سواد

کوچک ابدالش سوی بازار رفت
از شراب بوعلی سرشار رفت

عامل آن بقعه می آمد سوار
همرکاب او غلام و چوبدار

پیشرو زد بانگ ای نامهوشمند
بر جلو داران عامل ره مبند

رفت آن درویش سرافکنده پیش
غوطه زن اندر یم افکار خویش

چوبدار از جام استکبار مست
بر سر درویش چوب خود شکست

از ره عامل فقیر آزرده رفت
دلگران و ناخوش و افسرده رفت

در حضور بوعلی فریاد کرد
اشک از رندان چشم آزاد کرد

صورت برقی که بر کهسار ریخت
شیخ سیل آتش از گفتار ریخت

از رگ جان آتش دیگر کشود
با دبیر خویش ارشادی نمود

خامه را برگیر و فرمانی نویس
از فقیری سوی سلطانی نویس

بنده‌ام را عاملت برسر زده است
بر متاع جان خود اخگر زده است

باز گیر این عامل بدگوهری
ورنه بخشم ملک تو بادیگری

نامه‌ی آن بنده‌ی حق دستگاه
لرزه‌ها انداخت در اندام شاه

پیکرش سرمایه‌ی آلام گشت
زرد مثل آفتاب شام گشت

بهر عامل حلقه‌ی زنجیر جست
از قلندر عفو این تقصیر جست

خسرو شیرین زبان رنگین بیان
نغمه‌هایش از صفیر کرکان

فطرتش روشن مثال ماهتاب
گشت از بهر سفارت انتخاب

چنگ را پیش قلندر چون نواخت
از نوایی شیشه‌ی جانش گداخت

شوکتی کو پخته چون کهسار بود
قیمت یک نغمه‌ی گفتار بود

مشتری بر قلب درویشان مزن
خویش را در آتش سوزان مزن

حکایت درین معنی که مسئله نفی خودی

از مخترعات اقوام مغلوبه بنی نوع انسان است

که باین طریق مخفی اخلاق اقوام غالبه را ضعیف میسازند

آن شنیدستی که در عهد قدیم — گوسفندان در علف زاری مقیم

از وفور کاه نسل افزا بدند — فارغ از اندیشه ی اعدا بدند

آخر از ناسازی تقدیر میش — گشت از تیر بلا بی سینه ریش

شیرها از بیشه سر بیرون زدند — بر علف زار بزان شبخون زدند

جذب و استیلا شعار قوت است — فتح را زا آشکار قوت است

شیر نر کوس شهنشاهی نواخت — میش را از حریت محروم ساخت

بسکه از شیران نیاید جز شکار — سرخ شد از خون میش آن مرغزار

گوسفندی زیرکی فهمیده بود — کهنه سالی گرگ باران دیده بود

تا کند از روزگار قوم خویش — از ستمهای ببر بران سینه ریش

شکوه ها از گردش تقدیر کرد — کار خود را محکم از تدبیر کرد

بهر حفظ خویش مرد ناتوان — حیله ها جوید ز عقل کاردان

در غلامی از پی دفع ضرر — قوت تدبیر گردد تیز تر

نخچه چون گردد جنون انتقام
فتنه اندیشی کند عقل غلام

گفت با خود عقد دی ما مشکل است
قلزم عنهای ما بی ساحل است

میش نتواند بزور از شیر رست
سیم ساعد ما و او پولاد دست

نیست ممکن کز کمال وعظ و پند
خوی گرگی آفریند گوسفند

شیر زر امیش کردن ممکن است
غافلش از خویش کردن ممکن است

صاحب آوازه ی الهام گشت
واعظ شیران خون آشام گشت

نعره زد ای قوم کذاب اشتر
بی خبر از یوم نحس مستمر

مایه دار از قوت روحانیم
بهر شیران مرسل یزدانیم

دیده ی بی نور را نور آمدم
صاحب دستور و مامور آمدم

توبه از اعمال نامحمود کن
ای زیان اندیش فکر سود کن

هر که باشد تند و زور آور ز نفی است
زندگی مستحکم از نفی خودی است

روح نیکان از علف یابد غذا
تارک اللحم است مقبول خدا

تیزی دندان ترا رسوا کند
دیده ی ادراک را اعمی کند

جنت از بهر ضعیفان است و بس
قوت از اسباب خسران است و بس

جستجوی عظمت و سطوت شهرت است
تنگدستی از امارت خوشتر است

برق سوزان در کمین دانه نیست
دانه گر خرمن شود فرزانه نیست

ذره شو صحرا مشو گر عاقلی
تا ز نور آفتابی برخوری

ای که می نازی بدیبا گو مفند
ذبح کن خود را که باشی ارجمند

زندگی را می کند ناپایدار
جبر و قهر و انتقام و اقتدار

سبزه پامال است و روید بارها
خواب مرگ از دیده شوید بارها

غافل از خود شو اگر فرزانه ئی
گر ز خود غافل نه ئی دیوانه ئی

چشم بند و گوش بند و لب ببند
تا رسد فکر تو بر چرخ بلند

این علف زار جهان هیچ است هیچ
تو برین مو هوم ای نادان مهیچ

خیل شیر از بخت کوشی خسته بود
دل بذوق تن پرستی بسته بود

آمدش این پند خواب آور پسند
خورد از خامے فنون گو مفند

آنکه کردی گو مفندان را شکار
کرد دین گو مفندی اختیار

با پلنگان سازگار آمد علف
گشت آخر گوهر شیری خزف

از علف آن تیزی دندان نماند
هیبت چشم شرارافشان نماند

دل بتدریج از میان سینه رفت — جوهر آئینه از آئینه رفت

آن جنون کوشش کامل نماند — آن تقاضای عمل در دل نماند

اقتدار و عزم و استقلال رفت — اعتبار و عزت و اقبال رفت

پنجه های آهنین بی زور شد — مرده شد دلها و تنها گور شد

زور تن کاهید و خوف جان فزود — خوف جان سرمایه ی همت ربود

صد مرض پیدا شد از بی همتی — کوته دستی بیدلی دون فطرتی

شیر بیدار از فسون میش خفت — انحطاط خویش را تهذیب گفت

۴۹
اسرار و رموز
۳۳

«در معنی اینکه افلاطون یونانی که تصوف و ادبیات اقوام اسلامیه
از افکار او اثر عظیم پذیرفته بر مسلک گوسفندی رفته است
و از تخیلات او احتراز واجب است»

راهب دیرینه افلاطون حکیم — از گروه گوسفندان قدیم

رخش او در ظلمت معقول گم — در کهستان وجود افکنده سم

آنچنان افسون نامحسوس خورد — اعتبار از دست و چشم و گوش برد

گفت سر زندگی در مردن است — شمع را صد جلوه از افسردن است

بر تخیلهای ما فرمان رواست
جام او خواب آور و کیتی رباست

گوسفندی در لباس آدم است
حکم او بر جان صوفی محکم است

عقل خود را بر سر گردون رساند
عالم اسباب را افسانه خواند

کار او تحلیل اجزای حیات
قطع شاخ سرو رعنای حیات

فکر افلاطون زیان را سود گفت
حکمت او بود را نابود گفت

فطرتش خوابید و خوابی آفرید
چشم هوش او سرابی آفرید

بسکه از ذوق عمل محروم بود
جان او دوار فسته ی معدوم بود

منکر هنگامه ی موجود گشت
خالق اعیان نامشهود گشت

زنده جان را عالم امکان خوش است
مرده دل را عالم اعیان خوش است

آبهوش بی بهره از لطف خرام
لذت رفتار بر کبکش حرام

شبنمش از طاقت رم بی نصیب
طایرش را سینه از دم بی نصیب

ذوق روییدن ندارد دانه اش
از طپیدن بی خبر پروانه اش

راهب ما چاره غیر از رم نداشت
طاقت غوغای این عالم نداشت

دل بسوز شعله ی افسرده است
نقش آن دنیای افیون خورده است

از نشیمن سوی گردون رخ کشود | باز سوی آشیان نامد فرود
در خم گردون خیال او گم است | من ندانم در دیاخشت خم است

قوم‌ها از سکر او مسموم گشت
خفت و از ذوق عمل محروم گشت

«در حقیقت شعر و اصلاح ادبیات اسلامیه»

گرم خون انسان ز داغ آرزو | آتش این خاک از چراغ آرزو
از تمنا می بجام آمد حیات | گرم خیز و تیز گام آمد حیات
زندگی مضمون تسخیر است و بس | آرزو افسون تسخیر است و بس
زندگی صید افکن و دام آرزو | حسن را از عشق پیغام آرزو
از چه رو خیزد تمنا در دمم | این نوای زندگی را زیر و بم
هر چه باشد خوب و زیبا و جمیل | در بیابان طلب ما را دلیل
نقش او محکم نشیند در دلت | آرزو ها آفریند در دلت
حسن خلاق بهار آرزوست | جلوه اش پروردگار آرزوست
سینه ی شاعر تجلی زار حسن | خیزد از سینای او انوار حسن

از نگاهش خوب گردد خوب تر
فطرت از افسون او محبوب تر

از دمش بلبل نوا آموخت است
غازه اش رخسار گل افروخت است

سوز او اندر دل پروانه ها
عشق را رنگین از افسانه ها

بحر و بر پوشیده در آب و گلش
صد جهان تازه مضمر در دلش

در دماغش نادمیده لاله ها
ناشنیده نغمه ها هم ناله ها

فکر او با ماه و انجم همنشین
زشت را نا آشنا خوب آفرین

خضر و در ظلمات او آب حیات
زنده تر از آب چشمش کائنات

ما گران سیریم و خام و ساده ایم
در ره منزل ز پا افتاده ایم

عندلیب او نوا پرداخت است
حیله ئی از بهر ما انداخت است

تا کشد ما را بفردوس حیات
حلقه ی کامل شود قوس حیات

کاروانها از درایش گام زن
در پی آواز نایش گام زن

چون نسیمش در ریاض ما وزد
نرمک اندر لاله و گل می خزد

از فریب او خود افسونی شویم
خود حساب و ناشکیبا زندگی

اهل عالم را صلا بر خوان کند
آتش خود را چو باد ارزان کند

وای قومی کز اجل گیرد برات — شاعرش دانا بسوزد از ذوق حیات

خویش نماید زشت را آئینه اش — در جگر صد نشتر از نوشیشه اش

بوسه ی او تازگی از گل برد — ذوق پرواز از دل بلبل برد

سنت اعصاب تو از افیون او — زندگانی قیمت مضمون او

می رباید ذوق رعنائی ز سرو — جره شاهین از دم سردش تذرو

ماهی و از سینه تا سر آدم است — چون نبات آشیان اندر یم است

از نوا بر ناخدا افسون زند — کشتیش در قعر دریا افکند

نغمه هایش از دلت دزدد ثبات — مرگ را از سحر او دانی حیات

وای ای بستی ز جان تو برد — لعل عنابی ز کان تو برد

چون زیان پیرایه بندد سود را — می کند مذموم هر محمود را

دریم اندیشه اندازد ترا — از عمل بیگانه می سازد ترا

خسته و ما از کلامش خسته تر — انجمن از دور جامش خسته تر

جوی برقی نیست در نیسان او — یک سراب رنگ و بو بستان او

حسن او را با صداقت کار نیست — در بمش جز گوهر لعل دار نیست

خواب را خوشتر ز بیداری شمرد — آتش ما از نفسهایش فسرد
قلب مسموم از سرود ملیش — خفته ماری زیر اسباب گلش

از رحم و مینا و جامش الحذر
از می آئینه فامش الحذر

ای ز پا افتاده ی صهبای او — صبح تو از مشرق مینای او
ای دلت از نغمه هایش سرخوش — زهر قاتل خورده ئی از راه گوش
ای دلیل انحطاط اندر تو — از نوا افتاد تار ساز تو
آن چنان زار از تن آسانی شدی — در جهان ننگ مسلمانی شدی
از رگ گل می توان بستن ترا — از نسیمی می توان جستن ترا
عشق رسوا کشته از فریاد تو — زشت رو تمثالش از بنیاد تو
زرد از آزار تو رخسار او — سرد سے تو برده سوز از نار او
خسته جان از خسته جانهای تو — ناتوان از ناتوانیهای تو
گریه ی طفلانه در پیمانه اش — کلفت آهی متاع خانه اش
سرخوشش از دریوزه ی میخانه ها — جلوه در در روزن کاشانه ها

ناخوشی افسرده ئی آزرده ئی — از لگد کوب گمانها مرده ئی

از عنان مانند ئی کاهیده ئی — وز فلک صد سکوه بر لب چیده ئی

لابه وکین جوهر آئینه اش — ناتوانی همدم دیرینه اش

پست بخت و زیردست و دون نهاد — ناسزا و نا امید و نامراد

شیونش از جان تو سرمایه برد — لطف خواب از دیده ی همسایه برد

وای بر عشقی که نارا و فسرد

در حرم زائید و در بتخانه مرد

۵۵
اسرار و رموز
۳۹

ای میان کیسه ات نقد سخن — بر عیار زندگی او را بزن

فکر روشن بین عمل را رهبر است — چون درخشش برق پیش از تندر است

فکر صالح در ادب می بایدت — رجعتی سوی عرب می بایدت

دل به سلمای عرب باید سپرد — تا دمد صبح حجاز از شام کرد

از چمن زار عجم گل چیده ئی — نوبهار هند و ایران دیده ئی

اندکی از گرمی صحرا بخور — باده ی دیرینه از خرما بخور

سر یکے اندر بر گرمش بده — تن دمی با صرصر گرمش بده

مدتی غلطیده‌ئی اندر حریر — خوبه کر پاس درشتی هم بگیر

قرص‌ها بر لاله پاکوبیده‌ئی — عارض ار شبنم چو گل شوئیده‌ئی

خویش را بر ریگ سوزان هم بزن — غوطه اندر چشمه‌ی زمزم بزن

مثل بلبل ذوق شیون تا کجا — در چمن زاران نشیمن تا کجا

ای هما از بهر دامت ارجمند — آشیانی ساز بر کوه بلند

آشیانی برق و تندر در بری — از کنام جره بازان برتری

تا شوی درخورد پیکار حیات

جسم و جانت سوزد از نار حیات

«در بیان اینکه تربیت خودی را سه مراحل است
مرحلهٔ اول را اطاعت، و مرحلهٔ دوم را ضبط نفس
و مرحلهٔ سوم را نیابت الٰهی نامیده‌اند»

«مرحلهٔ اول اطاعت»

خدمت و محنت شعار اشتر است — صبر و استقلال کار اشتر است

گام او در راه کم غوغائی است — کاروان را زورق صحرائی است

نقش پایش قسمت هر بیدلی — کم خور و کم خواب و محنت پیشه‌ئی

مست زیر بار محمل می‌رود — پای کوبان سوی منزل می‌رود

سرخوش از کیفیت رفتار خویش — در سفر صابرتر از اسوار خویش

تو هم از بار فرائض سرمتاب — برخوری از عنده حسن المآب

در اطاعت کوش ای غفلت شعار — می‌شود از جبر پیدا اختیار

ناکس از فرمان مدیری کس شود — آتش ار باشد ز طغیان خس شود

هر که تخمیر مه و پروین کند — خویش را زنجیری آئین کند

باد را از نداان گل خوشبو کند — قید بو را نافه‌ے آهو کند

می زند اختر سوی منزل قدم — پیش آئینی سر تسلیم خم

سبزه بر دین نمو رونیده است — پایمال از ترک آن گردیده است

لاله پیچیدن سوختن قانون او — برجهد اندر رگ او خون او

قطره ها دریاست از آئین وصل — ذره ها صحراست از آئین وصل

باطن هستی ز آئینی قوی — تو چرا غافل ازین سامان روی

بازای آزاد دستور قدیم — زینت پاکن همان زنجیر سیم

شکوه سنج سخن آئین مثنوی

از حدود مصطفی بیرون مرو

«مرحلهٔ دوم ضبط نفس»

نفس تو مثل شتر خودپرور است — خودپرست و خودستا و خودسر است

مرد شو آور زمام او بکف — تا شوی گوهر اگر باشی خزف

هر که بر خود نیست فرمانش روان — می شود فرمان پذیر از دیگران

طرح تعمیر تو از گل ریختند — با محبت خوف را آمیختند

خوف دنیا خوف عقبی خوف جان — خوف آلام زمین و آسمان

حب مال و دولت و حب وطن — حب خویش و اقربا و حب زن

امتزاج ماء و طین تن پرور است — کشتهٔ فحشا هلاک منکر است

تا عصا نی لا اله داری بدست — هر طلسم خوف را خواهی شکست

هر که حق باشد چو جان اندر تنش — خم نگردد پیش باطل گردنش

خوف را در سینهٔ او راه نیست — خاطرش مرعوب غیر الله نیست

هر که در اقلیم لا آباد شد — فارغ از بند زن و اولاد شد

می کند از ما سوی قطع نظر — می نهد ساطور بر حلق پسر

با یکی مثل هجوم لشکر است — جان بجثم او ز باد ارزان تر است

لا اله با شد صدف گوهر نماز — قلب مسلم راجح اصغر نما

در کف مسلم مثال خنجر است — قاتل فحشا و بغی و منکر است

روزه برجوع و عطش شبخون زند — خیبر تن پروری را بشکند

مومنان را فطرت افروزد حج — هجرت آموزد وطن سوزد حج

طاعتی سرمایه ی جمعیتی — ربط اوراق کتاب ملتی

حب دولت را فنا سازد زکوة — هم مساوات آشنا سازد زکوة

دل ز حتی تنفقوا محکم کند — زر فزاید الفت زر کم کند

این همه اسباب استحکام تست — پخته می محکم اگر اسلام تست

اهل قوت شو ز ورد یا قوی

تا سوار اشتر خاکی شوی

«مرحلهٔ سوم نیابت الهی»

گر شتربانی جهانبانی کنی — زیب سر تاج سلیمانی کنی

تا جهان باشد جهان آراشوی
تاجدار ملک لایبلیٰ شوی

نایب حق در جهان بودن خوش است
بر عناصر حکمران بودن خوش است

نایب حق همچو جان عالم است
هستی او ظل اسم اعظم است

از رموز جزو و کل آگه بود
در جهان قائم بامرالله بود

خیمه چون در وسعت عالم زند
این بساط کهنه را برهم زند

فطرتش معمور و می خواهد نمود
عالمی دیگر بیارد در وجود

صد جهان مثل جهان جزو و کل
رویداز کشت خیال او چو گل

پخته سازد فطرت هر خام را
از حرم بیرون کند اصنام را

نغمه زا تار دل از مضراب او
بهر حق بیداری او خواب او

شب را آموزد آهنگ شباب
می دهد هر چیز را رنگ شباب

نوع انسان را بشیر و هم نذیر
هم سپاهی هم سپهگر هم امیر

مدعای علم الاسماستی
سر سبحان الذی اسراستی

از عصا دست سفیدش محکم است
قدرت کامل بعلمش توأم است

چون عنا گیرد بدست آن شهسوار
تیز تر گردد سمند روزگار

خشک سازد هیبت او نیل را
می برد از مصر اسرائیل را

از قم او خیزد اندر گور تن
مرده جانها چون صنوبر در چمن

ذات او توجیه ذات عالم است
از جلال او نجات عالم است

ذره خورشید آشنا از سایه اش
قیمت هستی گران از مایه اش

زندگی تجدید را اعجاز عمل
می کند تجدید اندازعمل

جلوه ها خیزد ز نقش پای او
صد کلیم آواره ی سینای او

زندگی را می کند تعمیر نو
می دمد این خواب را تعبیر نو

هستی مکنون او راز حیات
نغمه ی نشنیده ی ساز حیات

طبع مضمون بند فطرت خون شود
تا دو بیت ذات او موزون شود

مشت خاک ما سر گردون رسید
زین عنبار آن شهوار آید پدید

خفته در خاکستر امروز ما
شعله ی فردای عالم سوز ما

غنچه ی ما گلستان در دامن است
چشم ما از صبح فردا روشن است

ای سوار اشهب دوران بیا
ای فروغ دیده ی امکان بیا

رونق هنگامه ی ایجاد شو
در سواد دیده ها آباد شو

شورش اقوام را خاموش کن | نغمه‌ی خود را بهشت گوش کن
خیز و قانون اخوت ساز ده | جام صهبای محبت باز ده
باز در عالم بیار ایام صلح | جنگجویان را بده پیغام صلح
نوع انسان مزرع و تو حاصلی | کاروان زندگی را منزلی
ریخت از جور خزان برگ شجر | چون بهاران بر ریاض ما گذر
سجده‌های طفلک و پیر و جوان | از جبین شرمسار ما بگیر

از وجود تو سرافراز یم ما
پس بسوز این جهان ساز یم ما

«در شرح اسرار اسمای علی مرتضی»

مسلم اول شه مردان علی | عشق را سرمایه‌ی ایمان علی
از ولای دودمانش زنده‌ام | در جهان مثل گهر تابنده‌ام
نرگسم وارفته‌ی نظاره‌ام | در حیا بالش چو بو آواره‌ام
زمزم ار جوشد ز خاک من ازوست | می اگر ریزد ز تاک من ازوست
خاکم و از مهر او آئینه‌ام | می توان دیدن نوا در سینه‌ام

از رخ او فال پیغمبر گرفت
ملت حق از شکوهش فر گرفت

قوت دین مبین فرموده اش
کائنات آئین پذیرا زدده اش

مرسل حق کرد نامش بوتراب
حق یداللهخواند در ام الکتاب

هر که دانای رموز زندگیست
سر اسمای علی داند که چیست

خاک تاریکی که نام اوتن است
عقل از بیداد او در شیون است

فکر گردون رس زمین پیما ازو
چشم کور و گوش ناشنوا ازو

از هوس تیغ دو رو دارد بدست
رهروان را دل برین بنزان شکست

شیر حق این خاک را تسخیر کرد
این گل تاریک را اکسیر کرد

مرتضی کز تیغ او حق روشن است
بوتراب از فتح اقلیم تن است

مرد کشور گیر از کرداری است
گوهرش را آبرو خودداری است

هر که در آفاق گردد بوتراب
باز گرداند ز مغرب آفتاب

هر که زین بر مرکب تن تنگ بست
چون نگین بر خاتم دولت نشست

زیر پاش اینجا سکوه خیبر است
دست او آنجا قسیم کوثر است

از خود آگاهی یداللهی کند
از یداللهی شهنشاهی کند

ذات او دروازه‌ی شهر علوم
زیر فرمانش حجاز و چین و روم

حکمران بایدشدن بر خاک خویش
تا می روشن خوری از تاک خویش

خاک گشتن مذهب پروا نگیست
خاک را اب شو که این مرد انگیست

سنگ شو ای همچو گل نازک بدن
تا شوی بنیاد دیوار چمن

از گل خود آدمی معمار کن
آدمی را عالمی معمار کن

گر بنا سازی نه دیوار و در ی
خشت از خاک تو بندد دیگری

ای ز جور چرخ ناہنجار تنگ
جام تو فریادی بیداد سنگ

ناله و فریاد و ماتم تا کجا
سینه کوہیای پیہم تا کجا

در عمل پوشیده مضمون حیات
لذت تخلیق قانون حیات

خیز و خلاق جہان تازه شو
شعله در بر کن خلیل آوازه شو

با جہان نامساعد ساختن
هست در میدان سپر انداختن

مرد خودداری که باشد پخته کار
با مزاج او بسازد روزگار

گر نسازد با مزاج او جہان
می شود جنگ آزما با آسمان

برکند بنیاد موجودات را
می دهد ترکیب نو ذرات را

گردش ایام را برهم زند | چرخ نیلی فام را برهم زند

می کند از قوت خود آشکار | روزگار نوکه ما بشد سارگار

در جهان توان اگر مرد انه زیست | همچو مردان جان سپردن زندگیست

آزماید صاحب قلب سلیم | زور خود را از مهمات عظیم

عشق با دشوار ورزیدن خوشست | چون خلیل از شعله گلچیدن خوشست

ممکنات قوت مردان کار | گردد از مشکل پسندی آشکار

حربه ی دون همتان کین است و بس | زندگی را این یک آئین است و بس

زندگانی قوت پیداستی | اصل او از ذوق استیلاستی

عفو بیجا سردی خون حیات | سکته ئی در بیت موزون حیات

هر که در قعر مذلت مانده است | ناتوانی را قناعت خوانده است

ناتوانی زندگی را رهزن است | بطنش از خوف و دروغ آبستن است

از مکارم اندرون اوتهی است | شیرش از بهر دمانم فربهی است

هوشیار ای صاحب عقل سلیم | در کمینها می نشیند این غنیم

گر خردمندی فریب او مخور | مثل حر با هر زمان رنگش دگر

شکل او اهل نظر نشناختند — پرده ها بر روی او انداختند

گاه او را رحم و نرمی پرده دار — گاه می پوشد ردای انکسار

گاه او مستور در مجبوری است — گاه پنهان در ته معذوری است

چهره در شکل تن آسانی نمود — دل ز دست صاحب قوت ربود

با توانائی صداقت توأم است — گر خود آگاهی همین جام جم است

زندگی کشت است و حاصل قوت است — شرح رمز حق و باطل قوت است

مدعی گر مایه دار از قوت است — دعوی او بی نیاز از حجت است

باطل از قوت پذیرد شأن حق — خویش را حق داند از بطلان حق

از کن او زهره کوثر می شود — خیر را گوید شری شر می شود

ای ز آداب امانت بی خبر — از دو عالم خویش را بهتر شمر

از رموز زندگی آگاه شو — ظالم و جاهل ز غیر الله شو

چشم و گوش و لب گشای هوشمند
گر نبینی راه حق بر من بخند

«حکایت نوجوانی از مرو که پیش حضرت سید مخدوم علی هجویری رحمة الله علیه آمد»

از ستم اعدا فریاد کرد»

سید هجویر مخدوم اُمم — مرقد او پیر سنجر را حرم

بند های کوهسار آسان گسیخت — در زمین هند تخم سجده ریخت

عهد فاروق از جمالش تازه شد — حق ز حرف او بلند آوازه شد

پاسبان عزت ام الکتاب — از نگاهش خانه ی باطل خراب

خاک پنجاب از دم او زنده گشت — صبح ما از مهر او تابنده گشت

عاشق و هم قاصد و طیار عشق — از جنیش آشکار است اسرار عشق

داستانی از کمالش سر کنم — گلشنی در غنچه ای مضمر کنم

نوجوانی قامتش بالا چو سرو — وارد لاهور شد از شهر مرو

رفت پیش سید والا جناب — تا رباید ظلمتش را آفتاب

گفت محصور صف اعدا ستم — در میان سنگها منیا ستم

با من آموزای شه گردون مکان — زندگی کردن میان دشمنان

پیر دانایی که در ذاتش جمال — بسته پیمان محبت با جلال

گفت ای نامحرم از راز حیات — غافل از انجام و آغاز حیات

فارغ از اندیشه‌ی اغیار شو
قوت خوابیده نی بیدار شو

سنگ چون بر خود گمان شیشه کرد
شیشه گر دید و شکستن پیشه کرد

ناتوان خود را اگر رهبر شمرد
نقد جان خویش بار رهزن سپرد

تا کجا خود را شماری ما و طین
از کل خود شعله‌ی طور آفرین

با عزیزان سرگران بودن چرا
سکته سنج دشمنان بودن چرا

راست می گویم عدو هم یار تست
هستی او رونق بازار تست

هر که دانای مقامات خودی است
فضل حق داند اگر دشمن قوی است

کشت انسان را عدو باشد سحاب
ممکناتش را برانگیزد ز خواب

سنگ ره آبست اگر همت قویست
سیل را پست و بلند جاده چیست

سنگ ره گردد فسان تیغ عزم
قطع منزل امتحان تیغ عزم

مثل حیوان جوزدن آسون چیود
گر نخود محکم زمانی بودن چیود

خویش را چون از خودی محکم کنی
تو اگر خواهی جهان بر هم کنی

گر فنا خواهی ز خود آزاد شو
گر بقا خواهی بخود آباد شو

چیست مردن از خودی غافل شدن
توچه پنداری فراق جان و تن

در خودی کن صورت یوسف مقام — از اسیری تا شهنشاهی خرام

از خودی اندیش و مرد کار شو — مرد حق شو حامل اسرار شو

شرح راز از داستانها می کنم — غنچه از زور نفس وا می کنم

«خوشتر آن باشد که سر دلبران

گفته آید در حدیث دیگران»

«حکایت طایری که از تشنگی بیتاب بود»

طایری از تشنگی بیتاب بود — در تن او دم مثال موج دود

ریزه های الماس در کلزار دید — تشنگی نظاره ی آب آفرید

از فریب ریزه ی خورشید تاب — مرغ نادان سنگ را انداخت آب

مایه اندوزم از کوهسار شد — زود بر وی مقار و کامش تر شد

گفت الماس ای گرفتار هوس — تیز بر من کرده منقار هوس

قطره ی آبی نیم ساقی نیم — من برای دیگران باقی نیم

قصد آزارم کنی دیوانه ئی — از حیات خود نمایی بیگانه ئی

آب من مقدار مرغان شکند — آدمی را کوهسار جان شکند

طایر از الماس کام دل نیافت
روی خویش از ریزه‌ی تا بنده تافت

حسرت اندر سینه‌اش آباد کشت
در گلوی او نوا فریاد کشت

قطره‌ی شبنم سر شاخ گلی
تافت مثل اشک چشم بلبلی

تاب او محو سپاس آفتاب
لرزه بر تن از هراس آفتاب

کوکب رم خوی گردون زاده‌ئی
یکدم از ذوق نمود استاده‌ئی

صد فریب از غنچه و گل خورده‌ئی
بهره‌ئی از زندگی نابرده‌ئی

مثل اشک عاشق دلداده‌ئی
زیب مژگانی چکید آماده‌ئی

مرغ مضطر زیر شاخ گل رسید
در دهانش قطره‌ی شبنم چکید

ای که می‌خواهی ز دشمن جان بری
از تو پرسم قطره‌ئی یا گوهری

چون ز نور آشتی طایر گداخت
از حیات دیگری سرمایه ساخت

قطره سخت اندام و گوهر خو نبود
ریزه‌ی الماس بود او نبود

غافل از حفظ خودی یک دم مشو
ریزه‌ی الماس شو شبنم مشو

نخته فطرت صورت کهسار باش
حامل صد ابر دریا بار باش

خویش را دریاب از ایجاب خویش
سیم شو از بستن سیماب خویش

نغمه‌ئی پیدا کن از تار خودی
آشکارا ساز اسرار خودی

«حکایت الماس و زغال»

از حقیقت باز بگشایم دری
با تو می گویم حدیث دیگری

گفت با الماس در معدن زغال
ای امین جلوه‌های لازوال

همدمیم و بسته بود ما یکیست
در جهان اصل وجود ما یکیست

من بکان میرم ز درد ناکسی
تو سر تاج شهنشاهان رسی

قدر من از بد کلی کمتر ز خاک
از جمال تو دل آئینه چاک

روشن از تاریکی من مجمر است
پس کمال جوهرم خاکستر است

پشت پا هر کس مرا بر سر زند
بر متاع هستیم اخگر زند

بر سر و سامان من ما بد گریست
برگ و ساز هستیم دانی که چیست

موجه‌ی دودی بهم پیوسته‌ئی
مایه دار یک شرار جسته‌ئی

مثل اجنم روی تو هم خوی تو
جلوه‌ها خیزد ز هر پهلوی تو

گاه نور دیده‌ی قیصر شوی
گاه زیب دسته‌ی خنجر شوی

کفت الماس ای رفیق تکیه بین — تیره خاک از پختگی گردد نگین

تا به پیرامون خود در جنبش شد — پخته از پیکار مثل سنگ شد

پیکرم از پختگی ذوالنور شد — سینه ام از جلوه ها معمور شد

خوار کشتی از وجود خام خویش — سوختی از نرمی اندام خویش

فارغ از خوف و غم وسواس باش — پخته مثل سنگ شو الماس باش

می شود از وی دو عالم مستنیر — هر که باشد سخت کوش و سخت گیر

مشت خاکی اصل سنگ اسود است — کوهسار از جیب حرم بیرون داست

رتبه اش از طور بالاتر شده است — بوسه گاه اسود و احمر شده است

در صلابت آبروی زندگی است

ناتوانی نام کسی ناپختگی است

«حکایت شیخ و برهمن و مکالمه کبک و هما له در معنی آنکه

تسلسل حیات ملیه

از محکم گرفتن روایات مخصوصه ملیه می باشد»

در بنارس برهمنی محترم — سر فرو اندریم بود و عدم

بهره‌ی وافر ز حکمت داشتی
با خدا جویان ارادت داشتی

ذهن او کیسه‌ او مذرت کوش بود
با ثریا عقل او همدوش بود

آسیائش صورت عقا بلند
مهر و مه بر شعله‌ی فکرش سپند

مدتی مینای او در خون نشست
ساقی حکمت بجامش می نبست

در ریاض علم و دانش دام چید
چشم دانش طایر معنی ندید

ناخن فکرش بخون آلوده ماند
عقده‌ی بود و عدم نگشوده ماند

آه بر لب شاهد حرمان او
چهره عنا ز دل حیران او

رفت روزی نزد شیخ کاملی
آنکه اندر سینه پرورد دلی

گوش بر گفتار آن فرزانه داد
بر لب خود مهر خاموشی نهاد

گفت شیخ ای طائف چرخ بلند
اندکی عهد وفا با خاک بند

تا شدی آواره‌ی صحرا و دشت
فکر بیباک تو از گردون گذشت

باز من در سازای گردون نورد
در تلاش گوهر انجم مگرد

من نگویم از بتان بیزار شو
کافری شایسته‌ی زنار شو

ای امانت دار تهذیب کهن
پشت پا بر مسلک آبا مزن

گر ز جمعیت حیات ملت است — کفر هم سرمایه‌ی جمعیت است

تو که هم در کافری کامل نئی — در خور طوف حریم دل نئی

مانده‌ایم از جاده‌ی تسلیم دور — تو ز آزر من ز ابراهیم دور

قیس ما سودائے محمل نشد — در جنون عاشقی کامل نشد

مرد چون شمع خودی اندر وجود
از خیال آسمان بیگانه بود

آب زد در دامن کهسار چنگ — گفت روزی با همالہ رود گنگ

ای ز صبح آفرینش یخ بدوش — پیکرت از رود ها زنار پوش

حق ترا با آسمان همراز ساخت — پات محروم خرام ناز ساخت

طاقت رفتار از پایت ربود — این وقار و رفعت و تمکین چه بود

زندگانی از خرام پیهم است — برگ و ساز هستی موج از رم است

کوه چون این طعنه از دریا شنید — هم چو بحر آتش از کین بر دمید

گفت ای بیهنای تو آئینه‌ام — چون تو صد دریا درون سینه‌ام

این خرام ناز سامان فناست — هر که از خود رفت شایان فناست

از مقام خود مداری آگهی
بر زیان خویش نازی ابلهی

ای ز بطن چرخ گردان زاده‌ئی
از تو بهتر ساحل افتاده‌ئی

هستی خود نذر قلزم ساختی
پیش رهزن نقد جان انداختی

همچو گل در گلستان خود دار شو
بهر نشه بوئی گلچین مرو

زندگی بر جای خود بالیدن است
از خیابان خودی گل چیدن است

قرنها بگذشت و من با دردلم
تو گمان داری که دور از منزلم

هستیم بالید و تا گردون رسید
زیر دامانم ثریا آرمید

هستی تو بی نشان در قلزم است
ذره‌ی من سجده گاه انجم است

چشم من بینای اسرار فلک
آشنا گوشم ز پرواز ملک

تا ز سوز سعی پیهم سوختم
لعل و الماس و گهر اندوختم

در درونم سنگ و اندر سنگ نار
آب را بر نار من بود گذار

قطره‌ئی خود را بپای خود بریز
در تلاطم کوش و با قلزم ستیز

آب گوهر خواه و گوهر ریزه شو
هر گوشش شاهدی آویزه شو

یا خود افزا شو سبک رفتار شو
ابر برق انداز و دریا بار شو

از تو قلزم گدیی طوفان کند　　سکوه ها از تنگی دامان کند

کمتر از موجی شمارد خویش را

پیش پای تو گذارد خویش را

« در بیان اینکه مقصد حیات مسلم اعلای کلمة الله است
و جهاد اگر محرک آن جوع الارض باشد
در مذهب اسلام حرام است »

قلب را از صبغة الله رنگ ده　　عشق را ناموس و نام و ننگ ده

طبع مسلم از محبت قاهر است　　مسلم ار عاشق نباشد کافر است

تابع حق دیدنش نادیدنش　　خوردنش نوشیدنش خوابیدنش

در رضایش مرضی حق گم شود　　«این سخن کے باور مردم شود»

خیمه در میدان لا الله زد است　　در جهان شاهد علی الناس آمد است

شاهد حالش نبی انس و جان　　شاهدی صادق ترین شاهدان

قال را بگذار و با حال زن　　نور حق بر ظلمت اعمال زن

در قبای خسروی درویش زی　　دیده بیدار و خدا اندیش زی

قرب حق از هر عمل مقصود و دار — تا ز تو گردد جلالش آشکار

صلح شر گردد چو مقصود است غیر — گر خدا باشد غرض جنگ است خیر

گر نکرد حق ز تیغ ما بلند — جنگ باشد قوم را ناارجمند

حضرت شیخ میامیر ولی — هر خفی از نور جان او جلی

بر طریق مصطفی محکم پی — نغمه ی عشق و محبت را نوی

تربتش ایمان خاک شهر ما — مشعل نور هدایت بهر ما

بر در او جبه فرسا آسمان — از مریدانش شه هندوستان

شاه بخشم حرص دل کاشتی — قصد تسخیر ممالک داشتی

از هوس آتش بجان افروختی — تیغ را هل من مزید آموختی

در دکن هنگامه ها بسیار بود — لشکرش در عرصه ی پیکار بود

رفت پیش شیخ گردون پایه ئی — تا مگیرد از دعا سرمایه ئی

مسلم از دنیا سوی حق رم کند — از دعا تدبیر را محکم کند

شیخ از گفتار رشته خاموش ماند — بزم درویشان سراپا گوش ماند

تا مریدی سکه ی سیمین بدست — لب گشود و مهر خاموشی شکست

گفت این مذر حقیر از من پذیر
ای ز حق آوارگان را دستگیر

غوطه ها زد در خوی محنت تنم
تا گره زد در هوی را دامنم

گفت شیخ این ز حق سلطان ماست
آنکه در پیراهن شاهی گداست

حکمران مهر و ماه و انجم است
شاه ما مفلس ترین مردم است

دیده بر خوان اجانب دوخت است
آتش جوعش جهانی سوخت است

قحط و طاعون تابع شمشیر او
عالمی ویرانه از تعمیر او

خلق در فریاد از نادارش
از تهیدستی ضعیف آزارش

سطوتش اهل جهان را دشمن است
نوع انسان کاروان او رهزن است

از خیال خود فریب و فکر خام
می کند تاراج را تخمیر نام

عسکر شاهی و افواج غنیم
هر دو از شمشیر جوع او دو نیم

آتش جان گدا جوع گداست
جوع سلطان ملک و ملت را فناست

هر که خنجر بهر غیر الله کشید
تیغ او در سینه ی او آرمید

اندرز میر نجات نقشبند المعروف به بابای صحرائی

که برای مسلمانان هندوستان رقم فرموده است

ای که مثل گل ز گل بالیدنی — تو هم از بطن خودی زائیدنی

از خودی نگذر بقا انجام باش — قطره نی می باش و بحر آشام باش

تو که از نور خودی تابنده نی — گر خودی محکم کنی پایندنی

سود در جیب همین سودا ستی — خواجگی از حفظ این کالاستی

هستی و از نیستی ترسیدنی — ای سرت گردم غلط فهمیدنی

چون خبر دارم نسازد زندگی — با تو گویم چیست راز زندگی

غوطه در خود صورت گوهر زدن — پس ز خلوت گاه خود سر بر زدن

زیر خاکستر شرار اندوختن — شعله گردیدن نظرها سوختن

خانه سوز محنت چل ساله شو — طوف خود کن شعله ی جواله شو

زندگی از طوف دیگر رستن است — خویش را بیت الحرم دانستن است

پر زن و از جذب خاک آزاد باش — همچو طایر ایمن از افتاد باش

تو اگر طایر نه نی ای هوشمند — بر سر غار آشیان خود مبند

ای که باشی در پی کسب علوم — با تو می گویم پیام پیر روم

علم را بر تن زنی مارے بود
علم را بر دل زنی یارے بود

آگہی از قصّہ ی آخوند روم
آنکہ داد اندر حلب درس علوم

پای در زنجیر توجیہات عقل
کشتیش طوفانی ظلمات عقل

موسی بیگانہ ی سینای عشق
بیخبر از عشق و از سودای عشق

از تشکک گفت و از اشراق گفت
وز حکم صد گوہر تابندہ سفت

عقدہ ہای قول مشائین گشود
نور فکرش ہر خفی را وا نمود

گرد و پیشش بود انبار کتب
بر لب او شرح اسرار کتب

پیر تبریزی زراہ اتحاد
جست راہ مکتب ملا جلال

گفت این غوغا و قیل و قال چیست
این قیاس و وہم و استدلال چیست

مولوی فرمود نادان لب ببند
بر مقالات خردمندان مخند

پای خویش از مکتبم بیرون گذار
قیل و قال است این ترا با وی چہ کار

قال ما از فہم تو بالاتر است
شیشہ ی ادراک را دود و شکر است

نور شمس از گفتہ ی ملا فزود
آتشی از جان تبریزی گشود

بر زمین برق نگاہ او فتاد
خاک از سوز دم او شعلہ زاد

آتش دل خرمن ادراک سوخت — دفتر آن فلسفی را پاک سوخت

مولوی بیگانه از اعجاز عشق — ناشناس نغمه های ساز عشق

گفت این آتش جهان افروختی — دفتر ارباب حکمت سوختی

گفت شیخ ای مسلم زنار دار — ذوق وحال است این ترا با دیگران

حال ما از فکر تو بالاتر است — شعله ی ما کیمیای احمر است

ساختی از برف حکمت ساز و برگ — از سحاب فکر تو بارد تگرگ

آتشی افروز از خاشاک خویش — شعله ئی تعمیر کن از خاک خویش

علم مسلم کامل از سوز دل است — معنی اسلام ترک آفل است

چون زبند آفل ابراهیم رست
درمیان شعله ها گلزار رست

علم حق را در قفا اند اختی — بهر نانی نقد دین در باختی

گرم رو در جستجوی سرمه ئی — واقف از چشم سیاه خود نئی

آب حیوان از دم خضر طلب — از دهان اژدها کوثر طلب

سنگ اسود از در بتخانه خواه — نافه ی مشک از سگ دیوانه خواه

سوز عشق از دانش حاضر مجوی
کیف حق از جام این کافر مجوی

مدتی محو تک و دو بوده ام
راز دان دانش نبوده ام

با عبا نان امتحانم کرده اند
محرم این گلستانم کرده اند

گلستانی لاله زار عبرتی
چون گل کاغذ سراب نکهتی

تا ز بند این گلستان رسته ام
آشیان بر شاخ طوبی بسته ام

دانش حاضر حجاب اکبر است
بت پرست و بت فروش و بت گر است

پا بزندان مظاهر بسته ئی
از حدود حس برون ناجسته ئی

در صراط زندگی از پا فتاد
بر گلوی خویشتن خنجر نهاد

آتشی دارد مثال لاله سرد
شعله ئی دارد مثال لاله سرد

فطرتش از سوز عشق آزاد ماند
در جهان جستجو ناشاد ماند

عشق افلاطون علت های عقل
بر شود از نشترش سودای عقل

جمله عالم ساجد و مسجود عشق
سومنات عقل را محمود عشق

این می دیرینه در میناش هست
شور یارب قسمت شهناش هست

قیمت شهنشاد خود نشناختی
سرو دیگر را بلند انداختی

مثل نے خود را ز خود کردی تهی
بر نوای دیگران دل می نهی

ای گدای ریزه ئی از خوان غیر
جنس خود می جوئی از دکان غیر

بزم مسلم از چراغ غیر سوخت
مسجد او از شرار دیر سوخت

از سواد کعبه چون آهو رمید
ناوک صیاد پهلویش درید

شد پریشان یک گل چون بوی خویش
ای ز خود رم کرده باز آسوی خویش

ای امین حکمت ام الکتاب
وحدت گمگشته ی خود باز یاب

ما که در بان حصار ملتیم
کافر از ترک شعار ملتیم

ساقی دیرینه را ساغر شکست
بزم رندان حجازی برشکست

کعبه آباد است از اصنام ما
خنده زن کفر است بر اسلام ما

شیخ در عشق بتان اسلام باخت
رشته ی تسبیح از زنار ساخت

پیرها پیمان ز بیاض موشدند
سخره بهر کودکان کوشدند

دل ز نقش لا اله بیگانه ئی
از صنم های هوس تجارتی

می شود هر مو درازی خرقه پوش
آه ازین سوداگران دین فروش

با مریدان روز و شب اندر سفر
از ضرورت های ملت بی خبر

دیده ها بی نور مثل نرگس اند
سینه ها از دولت دل مفلس اند

واعظان هم صوفیان منصب پرست
اعتبار ملت بیضا شکست

واعظ ما چشم بر تنخواه دوخت
مفتی دین مبین فتوی فروخت

چیست یاران بعد ازین تدبیر ما
رخ سوی میخانه دارد پیر ما

«الوقت سیف»

سر بباد از خاک پاک شافعی
عالمی سر خوش ز تاک شافعی

فکر او کوکب ز گردون چیده است
سیف بران وقت انامیده است

من چه گویم سر این شمشیر چیست
آب او سرمایه دار از زندگیست

صاحبش بالاتر از امید و بیم
دست او بیضا تر از دست کلیم

سنگ از یک ضربت او پر شود
بحر از محرومی نم بر شود

در کف موسی همین شمشیر بود
کار او بالاتر از تدبیر بود

سینه ی دریای احمر چاک کرد
قلزمی را خشک مثل خاک کرد

پنجهٔ حیدر که خیبر گیر بود
قوت او از همین شمشیر بود

گردش گردون گردان دیدنی است
انقلاب روز و شب فهمیدنی است

ای اسیر دوش و فردا در نگر
در دل خود عالم دیگر نگر

در گل خود تخم ظلمت کاشتی
وقت را مثل خطی پنداشتی

بازها پیمانهٔ لیل و نهار
فکر تو پیمود طول روزگار

ساختی این رشته را از تار و پود
کشتهٔ نی مثل تبان باطل فرود

کیمیا بودی و مشت گل شدی
سر حق زائیدی و باطل شدی

مسلمی؟ آزاد این زنار باش
شمع بزم ملت احرار باش

تو که از اصل زمان آگه نه‌ئی
از حیات جاودان آگه نه‌ئی

تا کجا در روز و شب باشی اسیر
رمز وقت از لی مع الله بگیر

این و آن پیداست از رفتار وقت
زندگی سر یست از اسرار وقت

اصل وقت از گردش خورشید نیست
وقت جاوید است و خور جاوید نیست

عیش و غم عاشور و هم عید است وقت
سر تاب ماه و خور شید است وقت

وقت را مثل مکان گسترده‌ئی
امتیاز دوش و فردا کرده‌ئی

ای چو بورم کرده از بستان خویش
ساختی از دست خود زندان خویش

وقت ما کو اول و آخر ندید
از حیا بان ضمیر ما دمید

زنده از عرفان اصلش زنده تر
هستی او از سحر تابنده تر

زندگی از دهر و دهر از زندگی است
لاتسبوا الدهر فرمان نبی است

نکته ای می گویمت روشن چو در
تا شناسی امتیاز عبد و حر

عبد گردد یاوه در ویل و بهاء
در دل حر یاوه گردد دود و گاه

عبد از ایام مے باقد کفن
روز و شب ای تند بر خویشتن

مرد حر خود را ز گل برمی کند
خویش را بر روزگاران می تند

عبد چون طایر بدام صبح و شام
لذت پرواز بر جانش حرام

سینه ی آزاده ی چابک نفس
طایر ایام را گردد قفس

عبد را تحصیل حاصل فطرت است
واردات جان او بی مدت است

از گران خیزی مقام او همان
ناله های صبح و شام او همان

دمبدم نو آفرینی کار حر
نغمه پیهم تازه ریزد تار حر

فطرتش رحمت کش مکرار نیست — جاده‌ی او حلقه‌ی پرگار نیست

عبد را ایام رنجیر است و بس — بر لب او حرف تقدیر است و بس

همت حر با قضا گردد مشیر — حادثات از دست او صوت مذیر

رفته و آینده در موجود او — دیرها آسوده اندر زود او

آمد از صوت و صدا پاک این سخن — در نمی آید به ادراک این سخن

گفتم و حرفم ز معنی شرمسار — شکوه‌ی معنی که با حرفم چه کار

زنده معنی چون به حرف آمد بمرد — از نفس‌های تو نار او فسرد

نکته‌ی غیب و حضور اندر دل است — رمز ایام و مرور اندر دل است

نغمه‌ی خاموش دارد ساز وقت

غوطه در دل زن که بینی راز وقت

یاد ایامی که سیف روزگار — با توانا دستی ما بود یار

تخم دین در کشت دلها کاشتیم — پرده از رخسار حق برداشتیم

ناخن ما عقده‌ی دنیا گشاد — بخت این خاک از سجود ما گشاد

از حرم حق جاده‌ی گلگون دیم — بر کهن میخانه‌ها شبخون دیم

ای می دیرینه در مینای تو
شیشهٔ آب از کرمی صهبای تو

از غرور و نخوت و کبر و منی
طعنه بر ناداری ما مه نزن

جام ما هم زیب محفل بوده است
سینه‌ی ما صاحب دل بوده است

عصر تو از جلوه‌ها آراسته
از غبار پای ما برخاسته

کشت حق سیراب گشت از خون ما
حق پرستان جهان ممنون ما

عالم از ما صاحب تکبیر شد
از گل ما کعبه‌ها تعمیر شد

حرف اقرأ حق بما تعلیم کرد
رزق خویش از دست ما تقسیم کرد

گرچه رفت از دست ما تاج و نگین
ما گدایان را بچشم کم مبین

در نگاه تو زیان کاریم ما
کهنه پنداریم ما خواریم ما

اعتبار از لا اله داریم ما
هر دو عالم را نگه داریم ما

از غم امروز و فردا رسته‌ایم
با کسی عهد محبت بسته‌ایم

در دل حق سنگ مکنونیم ما
وارث موسی و هارونیم ما

مهر و مه روشن ز تاب ما هنوز
برقها دارد سحاب ما هنوز

ذات ما آئینهٔ ذات حق است
هستی مسلم ز آیات حق است

« دُعا »

ای چو جان اندر وجود عالمی
جان ما باشی و از ما می رمی

نغمه از فیض تو در عود حیات
موت در راه تو محمود حیات

باز تسکین دل ناشاد شو
باز اندر سینه ها آباد شو

باز از ما خواه ننگ و نام را
پخته تر کن عاشقان خام را

از مقدر شکوه ها داریم ما
نرخ تو بالا و نا داریم ما

از تهیدستان رُخ زیبا مپوش
عشق سلمان و بلال از زان فروش

چشم بخواب و دل بتاب ده
باز ما را فطرت سیماب ده

آیتی بنما ز آیات مبین
تا شود اعناق اعدا خاضعین

کوه آتش خیز کن این کاه را
ز آتش ما سوز غیر الله را

رشته ی وحدت چو قوم از دست داد
صد گره بر روی کار ما فتاد

ما پریشان در جهان چون اختریم
همدم و بیگانه از یکدیگریم

باز این اوراق را شیرازه کن
باز آنین محبت تازه کن

باز ما را بر همان خدمت گمار
کار خود با عاشقان خود سپار

پیدا کرد. همین سبب بعضی قسمتهای «گلستان» را به زبان آلمانی ترجمه کرد. او به سبک حافظ چندان علاقمند نبود، توجه معاصرین خود را به سعدی مبذول ساخته می نویسد:

«ما به سبک حافظ بسیار سرودیم، حالا لازم است که شاگرد سعدی باشیم».

ولی با وجود این همه علاقه که هردر نسبت به ادبیات شرقی داشت تأثیری از ادبیات شرقی در آثار نظم و نثر او دیده نمی شود. همین طور شیلر، معاصر دیگر گوته که پیش از آغاز نهضت شرقی وفات یافته از اثرات شرقی آزاد بود. اما نباید فراموش کرد که طرح نمایشنامه او بنام «توران دخت» اخذ شده از افسانه دختر پادشاه ایران قلیم چهارم هفت پیکر نظامی می باشد که با این بیت آغاز کرده است:

گفت کز جملهٔ ولایت روس　　بود بهتر ی به نیکوئی چو عروس

در سال ۱۸۱۲ خان هامر ترجمهٔ تمام دیوان حافظ را منتشر ساخت. در نتیجهٔ انتشار این ترجمه نهضت شرقی در ادبیات آلمانی شروع گردید. گوته آن وقت شصت و پنج سال داشت و این زمانی بود که انحطاط ملت آلمان از هر جهت به نهایت رسیده بود. طبع گوته برای شرکت در نهضت های سیاسی کشور مناسب نبود، بنابراین روح بیتاب و بلند پرواز او از هرج و مرج عمومی اروپا بیزار شده آشیانه ای در هوای امن و سکون شرق پیدا کرد و بود. سرودهای حافظ در تخیلات او هیجان بزرگی برپا ساخت که نهایتاً موجب پدید آمدن اثری پایدار و استوار بنام «دیوان غربی» گردید. اما ترجمهٔ هامر برای گوته صرفاً انگیزه ای نبود، بلکه مأخذ تخیلات عجیب و غریب او نیز شده بود. در بعضی موارد چنان بنظر می آید که منظومهٔ او ترجمهٔ آزاد شعر حافظ است و در بعضی جاها قدرت تخیل او در نتیجهٔ تأثیر مصرعی خاص براهی تازه قدم گذاشته مسائل بسیار مهم و مشکل زندگی را روشن می سازد. بیل سوسکی نگارندهٔ شرح احوال گوته می نویسد:

شمع را سوز عیان آموختم
خود نهان از چشم عالم سوختم

شعله ها آخر ز هر مویم دمید
از رگ اندیشه ام آتش چکید

عندلیبم از شررها دانه چید
نغمه ی آتش مزاجی آفرید

سینه ی عصر من از دل خالی است
می تپد مجنون که محمل خالی است

شمع را تنها تپیدن سهل نیست
آه یک پروانه ی من اهل نیست

انتظار غمگساری تا کجا
جستجوی رازداری تا کجا

ای ز رویت ماه و انجم مستنیر
آتش خود را ز جانم بازگیر

این امانت بازگیر از سینه ام
خار جوهر برکش از آئینه ام

یا مرا یک همدم دیرینه ده
عشق عالم سوز را آئینه ده

موج در بحر است هم پهلوی موج
هست با همدم تپیدن خوی موج

بر فلک کوکب ندیم کوکبست
ماه تابان سر بزانوی شب است

روز پهلوی شب یلدا زند
خویش را امروز بر فردا زند

هستی جوئی بجوئی کم نشود
موجه ی بادی بموئی کم نشود

هست در هر گوشه ی ویرانه رقص
می کند دیوانه با دیوانه رقص

گرچه تو در ذات خود یکتائی — عالمی از بهر خویش آراستی

من مثال لاله‌ی صحراستم — در میان محفلی تنهاستم

خواهم از لطف تو یاری بدمی — از رموز فطرت من محرمی

همدمی دیوانه‌ئی فرزانه‌ئی — از خیال این و آن بیگانه‌ئی

تا بجان او سپارم هوی خویش — باز بینم در دل او روی خویش

سازم از مشت گل خود پیکرش
هم صنم او را شوم هم آذرش

تمت

رُموز نجومی

جهد کن در بیخودی خود را بیاب زود تر والله اعلم بالصواب

(مولانای روم)

پیشکش بحضور ملت اسلامیه

منکر نتوان گشت اگر دم زنم از عشق
این نشئه بمن نیست اگر باده گری هست

(عرفی)

ای ترا حق خاتم اقوام کرد — بر تو سر آغاز را انجام کرد
ای مثال انبیا پاکان تو — همگر دلها جگر چاکان تو
ای نظر بر حسن ترسازاده ئی — ای ز راه کعبه دور افتاده ئی
ای فلک مشت غبار کوی تو — ای تماشاگاه عالم روی تو
همچو موج آتش ته پا میروی — تو کجا بهر تماشا میروی
رمز سوز آموز از پروانه ئی — در شرر تعمیر کن کاشانه ئی
طرح عشق انداز اندر جان خویش — تازه کن با مصطفی پیمان خویش

خاطرم از صحبت تو سیر گرفت — تا نقاب روی تو بالا گرفت

هم نوا از جلوه ی اغیار گفت — داستان گیسو و رخسار گفت

بر در ساقی جبین فرسود او — قصه ی مغ زادگان پیمود او

من شهید تیغ ابروی توام — خاکم و آسوده ی کوی توام

از ستایش گستری بالاترم — پیش هر دیوان فرو ناید سرم

از سخن آئینه سازم کرده اند — وز سکندر بی نیازم کرده اند

بار احسان بر نتابد گردنم — در گلستان غنچه گردد دامنم

سخت کوشم مثل خنجر در جهان — آب خود می گیرم از سنگ گران

گرچه بحرم موج من بیتاب نیست — بر کف من کاسه ی گرداب نیست

پرده ی رنگم شمیمی نیستم — صید هر موج نسیمی نیستم

در شرار آباد هستی احکرم — خلعتی بخشد مرا خاکسترم

بر درت جانم نیاز آورده است — هدیه ی سوز و گداز آورده است

از آسمان آبگون یم می چکد — بر دل گرمم دمادم می چکد

من ز جو بار یکیتم می سازش — تا به صحن گلشنت اندازش

زانکه تو محبوب یار ماستی
همچو دل اندر کنار ماستی

عشق تا طرح فغان در سینه ریخت
آتش او از دلم آئینه ریخت

مثل گل از هم شکافم سینه را
پیش تو آویزم این آئینه را

تا نگاهی افکنی بر روی خویش
می شوی بی خبری کیموی خویش

باز خوانم قصه ی پاریزه ات
تازه سازم داغهای سینه ات

از پی قوم زخود نامحرمی
خواستم از حق حیات محکمی

در سکوت نیم شب نالان بدم
عالم اندر خواب و من گریان بدم

جانم از صبر و سکون محرم بود
ورد من یا حی و یا قیوم بود

آرزوئی داشتم خون کردمش
تا ز راه دیده بیرون کردمش

سوختن چون لاله بهیم تا کجا؟
از سحر در یوز شبنم تا کجا؟

اشک خود بر خویش می ریزم چو شمع
با شب یلدا در آویزم چو شمع

جلوه را افسردم و خود کاستم
دیگران را محفلی آراستم

یک نفس فرصت ز نور سینه نیست
هفته ام شرمنده ی آدینه نیست

جانم اندر پیکر فرسوده نی — جلوه ی آهی است گرد آلوده نی

چون مرا صبح ازل حق آفرید — ناله در ابریشم عودم تپید

ناله نی افشاگر اسرار عشق — خونبهای حسرت گفتار عشق

فطرت آتش دهد خاشاک را — شوخی پروانه بخشد خاک را

عشق را داغی بمثال لاله بس — در گریبانش گل یک ناله بس

من همین یک گل بدستارت زدم — محشری بر خواب سرشارت زدم

تا ز خاکت لاله زار آید پدید
از دمت باد بهار آید پدید

بسم الله الرحمن الرحیم

تمهید

در معنی ربط فرد و ملّت

فرد را ربط جماعت رحمت است — جوهر او را کمال از ملّت است

تا توانی با جماعت یار باش — رونق هنگامه‌ی احرار باش

حرز جان کن گفته‌ی خیر البشر — هست شیطان از جماعت دور تر

فرد و قوم آئینه‌ی یک دیگرند — سلک و گوهر کهکشان و اختر ند

فرد می گیرد ز ملّت احترام — ملّت از افراد می یابد نظام

فرد تا اندر جماعت گم شود — قطره‌ی وسعت طلب قلزم شود

مایه دار سیرت دیرینه او — رفته و آینده را آئینه او

وصل استقبال و ماضی ذات او — چون ابد لا انتهاوقات او

در دلش ذوق نمود از ملّت است — احتساب کار او از ملّت است

پیکرش از قوم و هم جانش ز قوم — ظاهرش از قوم و پنهانش ز قوم

در زبان قوم گویا می شود — بره اسلاف پویا می شود

پختہ تر از گرمی صحبت شود
تا بمعنی فرد هم ملت شود

وحدت او مستقیم از کثرت است
کثرت اندر وحدت او وحدت است

لفظ چون از بیت خود بیرون نشست
گوہر مضمون بجیب خود شکست

برگ سبزی کز نہال خویش رُست
از بہاران تا رامیدش گسست

ہر کہ آب از زمزم ملت نخورد
شعلہ ہای نغمہ در عودش فسرد

فرد تنہا از مقاصد غافل است
قوتش آفاقی را مایل است

قوم با ضبط آشنا گردانندش
نرم رو مثل صبا گردانندش

پا بہ گل مانند شمشادش کنند
دست و پابندد کہ آزادش کنند

چون اسیر حلقہ ی آئین شود
آہوی رم خوی او شکین شود

تو خودی از بیخودی نشناختی
خویش را اندر گمان انداختی

جوہر نوریست اندر خاک تو
یک شعاعش جلوہ ی ادراک تو

عیشت از عیشش غم تو از غمش
زندہ ئی از انقلاب پیہم ش

واحدست و بر نمی تابد دوئی
من ز تاب او من استم تو توئی

خویش را در خویش باز و خویش ساز — نازها می پرورد اندر نیاز

آتشی از سوز او گردد بلند — این شرر بر بعثله اندازد کمند

فطرتش آزاد و هم زنجیری است — جزو او را قوت کل گیری است

خوگر پیکار پیهم دیدمش — هم خودی هم بندگی نامیدمش

چون ز خلوت خویش را بیرون نهد — پای در هنگامه ی جلوت نهد

نقش گیرد اندر دلش آدمی شود — بن ز هم می ریزد و تو می شود

جبر قطع اختیارش می کند — از محبت مایه دارش می کند

نازها تا نازهست کم خیزد نیاز — نازها سازد بهم خیزد نیاز

در جماعت خود شکن گردد خودی — تا ز گلبرگی چمن گردد خودی

«نکته ها چون تیغ پولاد است تیز
گر نمی فهمی ز پیش ما گریز»

در معنی اینکه ملت از اختلاط افراد پیدا میشود
و تکمیل تربیت او از نبوت است

از چه رو بر بسته ربط مردم است — رشته ی این دستان سر در گم است

در جماعت فرد را بینیم ما
از چمن او را چو گل چینیم ما

فطرتش وارفته ی یکتایی است
حفظ او از انجمن آرایی است

سوز دش در شاهراه زندگی
آتش آورد گاه زندگی

مردمان خوگر بیکدیگر شوند
سفته در یک رشته چون گوهر شوند

در بنه دزندگی یار همند
مثل همکاران گرفتار همند

محفل انجم ز جذب باهم است
هستی کوکب ز کوکب محکم است

خیمه گاه کاروان کوه و جبل
مرغزار و دامن صحرا و تل

نسبت و پیمان تار و پود کار او
ناگشوده غنچه ی پندار او

ساز برق آهنگ او نو آخته
نغمه اش در پرده نا پرداخته

گوسفندان جستجو ناخورده نی
زخمه های آرزو ناخورده نی

نا بسامان محفل نو زاده اش
می تواند با بنه چیدن باده اش

نو دمیده سبزه ی خاکش هنوز
سرد خون اندر رگ تاکش هنوز

منزل دیو و پری اندیشه اش
از رگان خود رمیدن پیشه اش

تنگ میدان هستی حاصش هنوز
فکر او زیر لب باصش هنوز

هیم جان سرمایه‌ی آب و گلش
هم ز باد تندمی لرزد دلش

جان او از سخت کوشی رم زند
پنجه در دامان فطرت کم زند

هر چه از خود می دمد بر دارد ش
هر چه از بالا فتد بر دارد ش

تا خدا صاحبدلی پیدا کند
کو ز حرفی دفتری املا کند

سازِ پرواز ی که از آوازه نی
خاک را بخشد حیات تازه نی

ذره‌ی بی مایه ضو گیرد ازو
هر متاعی اوج نو گیرد ازو

زنده از یک دم دو صد پیکر کند
محفلی رنگین ز یک ساغر کند

دیده‌ی او می کشد لب جان او
تا دو نی سیر دیکی پیدا شود

رشته اش کو بر فلک دارد سری
پاره های زندگی را همگری

تازه اندازِ نظر پیدا کند
گلستان در دشت و در پیدا کند

از تف او ملتی مثل سپند
بر جهد شو را فگن و هنگامه بند

یک شرر می افگند اندر دلش
شعله ی در گیر می گردد گلش

نقش پایش خاک را مینا کند
ذره را چمک زن سینا کند

عقل عریان او بد بیضا نی
بخشد این بی مایه را سرمایه نی

دامن خود میزند بر آتشگرش — هر چه غش باشد ربايد از زرش

بندها از پا کشاید بنده را — از خداوندان رباید بنده را

گويدش تو بنده ی دیگر زنی — زین بتان بی زبان کمتر زنی

تا سوی یک مدعایش می کشد — حلقه ی آئین بپایش می کشد

نکته ی توحید باز آموزدش

رسم و آئین نیاز آموزدش

ارکان اساسی ملیهٔ اسلامیه

رکن اول

«توحید»

در جهان کیف و کم گردید عقل — پی به منزل برد از توحید عقل

ورنه این بیچاره را منزل کجاست — کشتی ادراک را ساحل کجاست

اهل حق را رمز توحید از بر است — در ائی الرحمن عبداً مضمر است

تا ز اسرار تو بنماید ترا — امتحانش از عمل باید ترا

دین از و حکمت از و آئین از و — زور از و قوت از و تمکین از و

عالمیان را جلوه اش حیرت دهد — عاشقان را بر عمل قدرت دهد

پست اندر سایه اش گردد بلند — خاک چون اکسیر گردد ارجمند

قدرت او برگزیند بنده را — نوع دیگر آفریند بنده را

در ره حق تیغ تر گردد تکش — گرم تر از برق خون اندر رگش

بیم و شک میرد عمل گیرد حیات — چشم می بندد ضمیر کائنات

چون مقام عبده محکم شود

کاسه ی دریوزه جام جم شود

ملت بیضا تن و جان لااله — ساز ما را پرده گردان لااله

لااله سرمایه ی اسرار ما — رشته اش شیرازه ی افکار ما

حرفش از لب چون بدل آید همی — زندگی را قوت افزاید همی

نقش او گر سنگ گیرد دل شود — دل گر از یادش بسوزد گل شود

چون دل از نور عمش افروختیم — خرمن امکان ز آهی سوختیم

آب دلها در میان سینه ها — سوز او بگداخت این آئینه ها

شعلهٔ اش چون لاله در کهسار ما
نیست غیر از داغ او کالای ما

اسود از توحید احمر می شود
خویش فاروق و ابوذر می شود

دل مقام خویشی و بیگانگی است
شوق را مستی ز هم پیمانگی است

ملت از یک رنگی دلها ستی
روشن از یک جلوهٔ این سینا ستی

قوم را اندیشه ها باید یکی
در ضمیرش مدعا باید یکی

جذبه باید در سرشت او یکی
هم عیار خوب و زشت او یکی

گر نباشد سوز حق در ساز فکر
نیست ممکن این چنین اندر فکر

ما مسلمانیم و اولاد خلیل (ع)
از ابیکم گیر اگر خواهی دلیل

با وطن وابستهٔ تقدیر امم
بر نسب بنیاد تعمیر امم

اصل ملت در وطن دین کهن
باد و آب و گل پرستیدن که چه

بر نسب نازان شدن نادانی است
حکم او اندر تن و تن فانی است

ملت ما را اساس دیگر است
این اساس اندر دل ما مضمر است

حاضریم و دل بغایب بسته ایم
پس ز بند این و آن وارسته ایم

رشتهٔ این قوم مثل انجم است
چون نگه هم از نگاه ما گم است

تیر خوش پیکان یک کیشیم ما — یک نما یک بین یک اندیشیم ما

مدعای ما مآل ما یکیست — طرز و انداز خیال ما یکیست

ما ز نغمتهای او اخوان شدیم

یک زبان و یکدل و یکجان شدیم

در معنی اینکه یأس و حزن و خوف اُمّ الخبائث است

و قاطع حیات و توحید ازاله این امراض خبیثه می کند

مرگ را سامان ز قطع آرزوست — زندگانی محکم از لاتقنطوا است

تا امید از آرزوی بیم است — ناامیدی زندگانی را سم است

ناامیدی همچو گور افشار دست — گرچه الوندی ز پا می آرد ت

ناتوانی بنده ی احسان او — نامرادی بسته ی دامان او

زندگی را یأس خواب آور بود — این دلیل سستی عنصر بود

چشم جانرا سرمه اش اعمی کند — روز روشن را شب یلدا کند

از دمش میرد قوای زندگی — خشک گردد چشمه های زندگی

خفته با غم در تن یک چادر است — غم رگ جان را مثال نشتر است

ای که در زندان غم‌ها شی اسیر — از نبی تعلیم لاتحزن بگیر

این سبق صدیق را صدیق کرد — سرخوش از پیمانه‌ی تحقیق کرد

از رضا مسلم مثال کوکب است — در ره هستی قبسم بر لب است

گر خداداری ز غم آزاد شو

از خیال بیش و کم آزاد شو

قوت ایمان حیات افزایدت — ورد لاخوف علیهم بایدت

چون کلیمی سوی فرعونی برو — قلب او از لاتخف محکم شود

بیم غیرالله عمل را دشمن است — کاروان زندگی را رهزن است

عزم محکم ممکنات اندیش از او — همت عالی تأمل کیش از او

تخم او چون در گلت خود را نشاند — زندگی از خود فنایی بازماند

فطرت او تیشه تاب و ساز کار — با دل لرزان و دست ریشه دار

درد دارد پا طاقت رفتار را — می رباید از دماغ افکار را

دشمنت ترسان اگر بیند ترا — از خیابانت چو گل چیند ترا

ضرب تیغ او قوی تر می فتد — هم نگاهش مثل خنجر می فتد

بیم چون بند است اندر پای ما
ورنه صد سیل است در دریای ما

بر نیاید اگر آهنگ تو
نرم از بیم است تار چنگ تو

کوشتابش ده که گردد نغمه خیز
بر فلک از ناله آرد رستخیز

بیم جاسوسی است از اقلیم مرگ
اندرونش تیره مثل بیم مرگ

چشم او بر هم زن کار حیات
گوش او بزگیر اخبار حیات

هر شر پنهان که اندر قلب تست
اصل او بیم است اگر بینی درست

لابه و مکاری و کین و دروغ
این همه از خوف می گیرد فروغ

پرده ی زور و ریا پیرایش
فتنه را آغوش مادر دایش

زانکه از همت نباشد استوار
می شود خشنود با ناسازگار

هر که رمز مصطفی فهمیده است
شرک را در خوف مضمر دیده است

محاورهٔ تیر و شمشیر

سر حق تیر از لب سوفار گفت
تیغ را در گرمی پیکار گفت

ای ز بیها جوهر اندر قاف تو
ذوالفقار حیدر از اسلاف تو

قوت بازوی خالد دیده‌ئی — شام را برسر شفق پاشیده‌ئی

آتش قهر خدا سرمایه‌ات — جنت الفردوس زیر سایه‌ات

در هوایم یا میان ترکشم — هر کجا باشم سراپا آتشم

از کمان آیم چو سوی سینه‌ام — تیک می بینم به توی سینه‌ام

گر نباشد در میان قلب سلیم — فارغ از اندیشه‌های نا مید یم

چاک چاک از نوک خود گردانش — نیمه‌ئی از موج خون پوشانش

در صفای او ز قلب مومن است — ظاهرش روشن ز نور باطن است

از نفس او آب گردد جان من

همچو شبنم می چکد پیکان من

حکایت شیر و شهنشاه عالمگیر رحمة الله علیه

شاه عالمگیر گردون آستان — اعتبار دودمان گورکان

پایه‌ی اسلامیان برتر ازو — احترام شرع پیغمبر ازو

در میان کارزار کفر و دین — ترکش ما را خدنگ آخرین

تخم الحادی که اکبر پرورید — باز اندر فطرت دارا دمید

شمع دل در سینه‌ها روشن بود — ملت ما از فساد ایمن بود

حق گزید از هند عالمگیر را — آن فقیر صاحب شمشیر را

از پی احیای دین مأمور کرد — بهر تجدید یقین مأمور کرد

برق تیغش خرمن الحاد سوخت — شمع دین در محفل ما بر فروخت

کوردذوقان دستانها شناختند — وسعت ادراک اورنگ‌ساختند

شعله‌ی توحید را پروانه بود — چون براهیم اندرین کاشانه بود

در صف شاهنشهان یکتاستی
فقر او از تربیش پیداستی

روزی آن زیبنده‌ی تاج و سریر — آن سپهدار و شهنشاه و فقیر

صبحگاهان شد به سیر مشهدی — با پرستاری وفا اندیشه‌ئی

سرخوش از کیفیت باد سحر — طایران تسبیح خوان بر بهر سجده

شاه رمز آگاه شد محو نماز — خیمه بر زد در حقیقت از مجاز

شیر بیرآمد پدید از طرف دشت — از خروش او فلک لرزنده گشت

بوی انسان داد اش از انسان خبر — پنجه عالمگیر را زد بر کمر

دست شه نادیده خنجر برکشید | شرزه شیری را شکم از هم درید
دل بخود راهی نداد اندیشه را | شیر قالین کرد شیر بیشه را
باز سوی حق رمید آن ناصبور | بود معراجش نماز با حضور
این چنین دل خود نما و خود شکن | دارد اندر سینه ی مومن وطن
بنده ی حق پیش مولا لاستی | پیش ماطل از نعم برجاستی
تو هم ای نادان دلی آور بدست | شاهدی را محملی آور بدست
خویش را در بازو خود را بازگیر | دام گستر از نیاز و ناز گیر
عشق را آتش زن اندیشه کن | روبه حق باش و شیری پیشه کن

خوف حق عنوان ایمان است و بس
خوف غیر از شرک پنهان است و بس

رکن دوم:

« رسالت »

تارک آفل براهیم خلیل | انبیا را نقش پای او دلیل
آن خدای لم یزل آیتی | داشت در دل آرزوی ملتی

جوی اشکی از چشم بخوابش چکید
تا پیام طه را معنی شنید

بهر ما ویرانه‌ئی آباد کرد
طائفان را خانه‌ئی بنیاد کرد

تا نهال تب علینا غنچه بست
صورت کار بهار ما نشست

حق تعالی پیکر ما آفرید
در رسالت در تن ما جان دمید

حرف بی صوت اندرین عالم بدیم
از رسالت مصرع موزون شدیم

از رسالت در جهان تکوین ما
از رسالت دین ما آئین ما

از رسالت صد هزار ما یک است
جزو ما از جزو ما لاینفک است

آن که شأن اوست یهدی من یشاء
از رسالت حلقه گرد ما کشید

حلقه‌ی ملت محیط افزاستی
مرکز او وادی بطحاستی

ما ز حکم نسبت او ملتیم
اهل عالم را پیام رحمتیم

از میان بحر او خیزیم ما
مثل موج از هم نمیریزیم ما

امتش در حرز دیوار حرم
نعره زن مانند شیران در اجم

معنی حرفم کنی تحقیق اگر
سنگری با دیده‌ی صدیق اگر

قوت قلب و جگر گردد نبی
از خدا محبوب تر گردد نبی

قلب مؤمن را کتابش قوت است
حکمش حبل الورید ملت است

دامنش از دست دادن مردن است
چون گل از باد خزان افسردن است

زندگی قوم از دم او یافت است
این سحر از آفتابش تافت است

فرد از حق ملت از وی زنده است
از شعاع مهر او تابنده است

از رسالت هم نوا گشتیم ما
هم نفس هم مدعا گشتیم ما

کثرت ما هم مدعا وحدت شود
پخته چون وحدت شود ملت شود

زنده هر کثرت ز بند وحدت است
وحدت مسلم ز دین فطرت است

دین فطرت از نبی آموختیم
در ره حق مشعلی افروختیم

این گهر از بحر بی پایان اوست
ما که یک جانیم از احسان اوست

تا نه این وحدت ز دست ما رود
هستی ما تا ابد برهم شود

پس خدا بر ما شریعت ختم کرد
بر رسول ما رسالت ختم کرد

رونق از ما محفل ایام را
او رسل را ختم و ما اقوام را

خدمت ساقی گری ما که داشت
داد ما را آخرین جامی که داشت

لاالهی بعدی ز احسان خداست
پرده ی ناموس دین مصطفی است

قوم را سرمایه‌ی قوت ازو — حفظ سر وحدت ملت ازو

حق تعالی نقش هر دعوی شکست — تا ابد اسلام را شیرازه بست

دل ز غیر الله مسلمان برکند

نعره‌ی لا قوم بعدی می‌زند

در معنی اینکه مقصود رسالت محمدیه

تشکیل و تاسیس حریت و مساوات و اخوت بنی نوع آدم است

بود انسان در جهان انسان پرست — تا کس و نابود مند و زیردست

سطوت کسری و قیصر زهر او — بندها در دست و پا و گردنش

کاهن و پاپا و سلطان و امیر — هر یک از خیر صد بخیر گیر

صاحب اورنگ و هم پیر کنشت — باج برگشت خراب او نوشت

در کلیسا اسقف رضوان فروش — بهر این صید زبون دامی بدوش

برهمن گل از حیا بالش برد — خرمنش منع زاده با آتش سپرد

از غلامی فطرت او دون شده — نغمه‌ها اندر نی او خون شده

تا امینی حق بجد اران سپرد — بندگان را مسند خاقان سپرد

شعله‌ها از مرده خاکستر کشاد
کوهکن را پایه‌ی پرویز داد

اعتبار کار بندان را فزود
خواجگی از کار فرمایان ربود

قوت او هر کهن پیکر شکست
نوع انسان را حصار تازه بست

تازه جان اندر تن آدم دمید
بنده را باز از خداوندان خرید

زادن او مرگ دنیای کهن
مرگ آتشخانه و دیر و شمن

حریت زاد از ضمیر پاک او
این می نوشین چکید از تاک او

عصر نو کاین صد چراغ آورده است
چشم در آغوش او وا کرده است

نقش نو بر صفحه‌ی هستی کشید
امتی گیتی گشائی آفرید

امتی از ما سوا بیگانه‌ئی
بر چراغ مصطفی پروانه‌ئی

امتی از کرمی حق سینه تاب
ذره‌اش شمع حریم آفتاب

کائنات از کیف او رنگین شده
کعبه‌ها بتخانه‌های چین شده

مرسلان و انبیا آبای او
اکرم او نزد حق اتقای او

کل مومن اخوة اندر دلش
حریت سرمایه‌ی آب و گلش

ناشکیب امتیازات آمده
در نهادش مساوات آمده

همچو سرو آزاد فرزندان او　　پخته از قالوا بلی پیمان او

سجده‌ی حق گل سیمایش زده

ماه و انجم بوسه بر پایش زده

حکایت بوعبید و جابان در معنی اخوت اسلامیه

شد اسیر مسلمی اندر نبرد　　قاندی از قاندان یزدجرد

گبر باران دیده و عیار بود　　حیله جو و پر فن و مکار بود

از مقام خود خبردارش نکرد　　هم ز نام خود خبردارش نکرد

گفت می خواهم که جان بخشی مرا　　چون مسلمانان امان بخشی مرا

کرد مسلم تیغ را اندر نیام　　گفت خونت ریختن بر من حرام

چون درفش کاویانی چاک شد　　آتش اولاد ساسان خاک شد

آشکارا شد که جابان است او　　میر سرباران ایران است او

قتل او از میر عسکر خواستند　　از فریب او سخن آراستند

بوعبید آن سید فوج حجاز　　در وغا عزمش ز لشکر بی نیاز

گفت ای یاران مسلمانیم ما　　تا رحیمیم و یک آهنگیم ما

نعره‌ی حیدر نوای بوذر است — گرچه از حلق بلال و قنبر است

هر یکی از ما امین ملت است — صلح و کینش صلح و کین ملت است

ملت ار گردد اساس جان فزود — عهد ملت می شود پیمان فزود

گرچه جابان دشمن ما بوده است — مسلمی او را امان بخشوده است

خون او ای معشر خیرالانام

بر دم تیغ مسلمانان حرام

حکایت سلطان مراد و معمار در معنی مساوات اسلامیه

بود معماری ز اقلیم عجم — در فن تعمیر نام او بلند

ساخت آن صنعت گر فرخ نژاد — مسجدی از حکم سلطان مراد

خوش نیامد شاه را تعمیر او — خشمگین گردید از تقصیر او

آتش سوزنده از چشمش جهید — دست آن بیچاره را خنجر برید

جوی خون از ساعد معمار رفت — پیش قاضی ناتوان و زار رفت

آن هنرمندی که دستش سنگ سفت — داستان جور سلطان با گفت

گفت ای پیغام حق گفتار تو — حفظ آئین محمد کار تو

گفته گوش سطوت شاهان نیم
قطع کن از روی قرآن دعوی‌م

قاضی عادل بدندان خسته لب
کرد شه را در حضور خود طلب

رنگ شه از هیبت قرآن پرید
پیش قاضی چون خطاکاران رسید

از خجالت دیده بر پا دوخته
عارض او لاله ها افروخته

یک طرف فریادی دعوی گری
یک طرف شاهنشه گردون فری

گفت شه از کرده خجلت برده ام
اعتراف از جرم خود آورده ام

گفت قاضی فی القصاص آمد حیوة
زندگی گیرد بدین قانون ثبات

عبد مسلم کمتر از احرار نیست
خون شه رنگین تر از معمار نیست

چون مرا این آیه محکم شنید
دست خویش از آستین بیرون کشید

مدعی را تاب خاموشی نماند
آیه ی بالعدل و الاحسان خواند

گفت از بهر خدا ببخشیدمش
از برای مصطفی ببخشیدمش

یافت موری بر سلیمانی ظفر
سطوت آئین پیغمبر نگر

پیش قرآن بنده و مولا یکی است
بوریا و مسند دیبا یکی است

در معنی حریت اسلامیه و سر حادثهٔ کربلا

هر که پیمان با هوالموجود بست — گردنش از بند هر معبود رست

مؤمن از عشق است و عشق از مؤمنست — عشق را ناممکن ما ممکن است

عقل سفاک است و او سفاک تر — پاک تر چالاک تر بیباک تر

عقل در پیچاک اسباب و علل — عشق چوگان باز میدان عمل

عشق صید از زور بازو افکند — عقل مکار است و دامی میزند

عقل را سرمایه از بیم و شک است — عشق را عزم و یقین لایفک است

آن کند بعمیه تا ویران کند — این کند ویران که آبادان کند

عقل چون پا داشت از زندان شمرد — عشق کمیاب و بهای او گران

عقل محکم از اساس چون و چند — عشق عریان از لباس چون و چند

عقل می گوید که خود را بیش کن — عشق گوید امتحان خویش کن

عقل با غیر آشنا از اکتساب — عشق از فضل است و با خود در حساب

عقل گوید شاد شو آباد شو — عشق گوید بنده شو آزاد شو

عشق را آرام جان حریت است — ناقه اش را ساربان حریت است

آن شنیدستی که هنگام نبرد
عشق با عقل هوس پرور چه کرد

آن امام عاشقان پور بتول
سرو آزادی ز بستان رسول

الله الله بای بسم الله پدر
معنی ذبح عظیم آمد پسر

بهر آن شهزاده ی خیر الملل
دوش ختم المرسلین نعم الجمل

سرخ رو عشق غیور از خون او
شوخی این مصرع از مضمون او

در میان امت آن کیوان جناب
همچو حرف قل هو الله در کتاب

موسی و فرعون و شبیر و یزید
این دو قوت از حیات آید پدید

زنده حق از قوت شبیری است
باطل آخر داغ حسرت میری است

چون خلافت رشته از قرآن گسیخت
حریت را زهر اندر کام ریخت

خاست آن سر جلوه ی خیر الامم
چون سحاب قبله باران در قدم

بر زمین کربلا بارید و رفت
لاله در ویرانه ها کارید و رفت

تا قیامت قطع استبداد کرد
موج خون او چمن ایجاد کرد

بهر حق در خاک و خون غلتیده است
پس بنای لا اله گردیده است

مدعایش سلطنت بودی اگر
خود نکردی با چنین سامان سفر

دشمنان چون ریگ صحرا لاتعد
دوستان او به یزدان هم عدد

سرّ ابراهیم و اسمعیل بود
یعنی آن اجمال را تفصیل بود

عزم او چون کوهساران استوار
پایدار و تند سیر و کامگار

تیغ بهر عزت دین است و بس
مقصد او حفظ آئین است و بس

ماسوی الله را مسلمان بنده نیست
پیش فرعونی سرش افکنده نیست

خون او تفسیر این اسرار کرد
ملت خوابیده را بیدار کرد

تیغ لا چون از میان بیرون کشید
از رگ ارباب باطل خون کشید

نقش الا الله بر صحرا نوشت
سطر عنوان نجات ما نوشت

رمز قرآن از حسین آموختیم
ز آتش او شعله ها اندوختیم

شوکت شام و فر بغداد رفت
سطوت غرناطه هم از یاد رفت

تار ما از زخمه اش لرزان هنوز
تازه از تکبیر او ایمان هنوز

ای صبا ای پیک دور افتادگان
اشک ما بر خاک پاک او رسان

در معنی اینکه چون ملت محمدیه مؤسس بر توحید و رسالت است

پس نهایت مکانی ندارد

جوهر ما با مقامی بسته نیست — با دمی تنگش بجامی بسته نیست

هندی و چینی سفال جام ماست — رومی و شامی گل اندام ماست

قلب ما از هند و روم و شام نیست — مرز و بوم او بجز اسلام نیست

پیش پیغمبر چو کعب پاک زاد — هدیه یی آورد از بانت سعاد

در ثنایش کوه هر شب تاب گفت — سیف مسلول از سیوف الهند گفت

آن مقامش برتر از چرخ بلند — نامدش نسبت به اقلیمی سپند

گفت سیف من سیوف الله گو — حق پرستی جز براه حق مپو

همچنان آن رازدان جرد و کل — گرد پایش سرمه می چشم رسل

گفت با امت «ز دنیای شما — دوست دارم طاعت و طیب و نسا»

گر ترا ذوق معانی رهنماست — نکته یی پوشیده در حرف شماست

یعنی آن شمع شبستان وجود — بود در دنیا و از دنیا نبود

جلوه ی او قدسیان را سینه سوز — بود اندر آب و گل آدم هنوز

من ندانم مرز و بوم او کجاست — این قدر دانم که با ما آشناست

این عناصر را جهان ماشرد | خویشتن را میهمان ماشرد
زانکه ما از سینه جان گم کرده ایم | خویش را در خاکدان گم کرده ایم
مسلم استی دل اقلیمی ببند | گم مشو اندر جهان چون و چند
می نگنجد مسلم اندر مرز و بوم | در دل او یا وه گردد شام و روم

دل بدست آور که در پهنای دل
می شود گم این سرای آب و گل

عقده ی قومیت مسلم گشود | از وطن آقای ما هجرت نمود
حکمتش یک ملت گیتی نورد | بر اساس کلمه نی تعمیر کرد
تا ز بخشش های آن سلطان دین | مسجد ما شد همه روی زمین
آنکه در قرآن خدا او را ستود | آن که حفظ جان او موعود بود
دشمنان بی دست و پا از هیبتش | لرزه بر تن از شکوه فطرتش
پس چرا از مسکن آبا کریخت | تو گمان داری که از اعدا گریخت
قصه گویان حق را پوشیده اند | معنی هجرت غلط فهمیده اند
هجرت آئین حیات مسلم است | این را اسباب ثبات مسلم است

معنی او از تنگ آبی رم است
ترک شبنم بهر تسخیر یم است

بگذر از گل گلستان مقصود تست
این بیابان سیر را بند سود تست

مهر را آزاده رفتن آبروست
عرصه ی آفاق زیر پای اوست

همچو جوهر مایه از باران مخواه
بیکران شو در جهان پایان مخواه

بود بحر تلخ رو یک ساده دشت
ساحلی ورزید و از شرم آب گشت

با یدت آهنگ تسخیر همه
تا تو می باشی فرا گیر همه

صورت ماهی به بحر آباد شو
یعنی از قید مقام آزاد شو

هر که از قید جهات آزاد شد
چون فلک در دامنش جهت آباد شد

بوی گل از ترک گل جولانگر است
در فراخای چمن خود گستر است

ای که یک جا در چمن انداختی
مثل بلبل با گلی در ساختی

چون صبا با رقص بو آغوش گیر
گلشن اندر حلقه ی آغوشش گیر

از فریب عصر نو هشیار باش
ره فتد ای راهرو هشیار باش

«در معنی اینکه وطن اساس ملت ملیت»

آنچنان قطع اخوت کرده اند
بر وطن تعمیر ملت کرده اند

تا وطن را شمع محفل ساختند
نوع انسان را قبائل ساختند

جنتی جستند در بئس القرار
تا حلوا قومهم دار البوار

این شجر جنت ز عالم برده است
تلخی پیکار بار آورده است

مردمی اندر جهان افسانه شد
آدمی از آدمی بیگانه شد

روح از تن رفت و هفت اندام ما
آدمیت گم شد و اقوام ماند

تا سیاست مسند مذهب گرفت
این شجر در گلشن مغرب گرفت

قصه‌ی دین مسیحائی فسرد
شعله‌ی شمع کلیسائی فسرد

اسقف از بی طاقتی درمانده ئی
مهره ها از کف برون افشانده ئی

قوم عیسی بر کلیسا تاخته
نقد آئین حلیسا پرداخته

دهریت چون جامه‌ی مذهب درید
مرسلی از حضرت شیطان رسید

آن فلارنسا دی باطل پرست
شهره‌ی او دیده‌ی مردم شکست

نسخه‌ئی بهر شهنشاهان نوشت
در گل ما داری پیکار کشت

فطرت او سوی ظلمت بُرده رخت
حق ز تیغ خامه‌ی او لخت لخت

بنگری مانند آزر پیشه‌اش
بست نقش تازه تا اندیشه‌اش

مملکت را دین او معبود ساخت
فکر او مذموم را محمود ساخت

بوسه تا بر پای این معبود زد
نقد حق را بر عیار سود زد

باطل از تعلیم او بالیده است
حیله اندازی فنی گردیده است

طرح تدبیر ز بون فرجام ریخت
این خسک در جاده‌ی ایام ریخت

شب بچشم اهل عالم چیده است
مصلحت تزویر را نامیده است

۱۲۷
اسرار و رموز
۱۱۱

در معنی اینکه ملت محمدیه نهایت زمانی هم ندارد
که دوام این ملت شریفه موعود است

در بهاران جوش بلبل دیدنی
رستخیز غنچه و گل دیدنی

چون عروسان غنچه‌ها آراسته
از زمین یک شهر انجم خاسته

سبزه از اشک سحر شوئیدنی
از سرو آب جوی خوابیدنی

غنچه تا بر می دمد از شاخسار
گیرد شش باد نسیم اندر کنار

غنچه تا از دست گلچین خون شود
از چمن مانند بو بیرون رود

بست قمری آشیان بلبل پرید — قطره‌ی شبنم رسید و بر رمید

رخصت صد لاله‌ی ناپایدار — کم نیازد رونق فصل بهار

از زیان گنج فراوانش همان — محفل گلهای خندانش همان

فصل گل از نسترن باقی تر است — از گل و سرو و سمن باقی تر است

کان کوهسار پرور گوهرگری — کم نگردد از شکست گوهری

صبح از مشرق ز مغرب شام رفت — جام صد روز از خم ایام رفت

باده‌ها خوردند و صهبا باقی است — دوشها خون گشت و فردا باقی است

همچنان از فرد‌های پی‌پسر — هست تقویم امم پاینده‌تر

در سفر یار است و صحبت قائم است — فرد ره‌گیر است و ملت قائم است

ذات او دیگر صفاتش دیگر است — سنت مرگ و حیاتش دیگر است

فرد بر می‌خیزد از مشت گلی — قوم زاید از دل صاحبدلی

فرد پور شصت و هفتاد است و بس — قوم را صد سال مثل یک نفس

زنده فرد از ارتباط جان و تن — زنده قوم از حفظ ناموس کهن

مرگ فرد از خشکی رود حیات — مرگ قوم از ترک مقصود حیات

گرچه ملت هم بمیرد مثل فرد
از اجل فرمان نپذیرد مثل فرد

امت مسلم ز آیات خداست
اصلش از هنگامه ی قالو بلیست

از اجل این قوم بی پروا ستی
استوار از نخل تز لنا ستی

ذکر قائم از قیام ذاکرست
از دوام او دوام ذاکرست

تا خدا ان لطف فرموده است
از فسردن این چراغ آسوده است

امتی در حق پرستی کاملی
امتی محبوب هر صاحبدلی

حق برون آورد این تیغ اصیل
از نیام آزرو های خلیل

تا صداقت زنده کرد از دست
غیر حق سوزد ز برق پیش

ما که توحید خدا را حجتیم
حافظ رمز کتاب و حکمتیم

آسمان با ما سر پیکار داشت
در بغل یک فتنه ی تاتار داشت

بند ها از پا گشود آن فتنه را
بر سر ما آزمود آن فتنه را

فتنه ئی پامال راهش محشری
کشته ی تیغ نگاهش محشری

خفته صد آشوب در آغوش او
صبح امروزی ز اید دوش او

سطوت مسلم بخاک و خون تپید
دید بغداد آنچه روما هم ندید

تو مگر از چرخ کج رفتار پرس
زان نوآئین کهن پندار پرس

آتش تاتاریان کلزار کیست
شعله های او گل و گلزار کیست

زانکه ما را فطرت ابراهیمی است
هم به مولا نسبت ابراهیمی است

از ته آتش برانداز یم گل
نار هم نمرود را سازیم گل

شعله های انقلاب روزگار
چون بباغ ما رسد گردد بهار

رومیان اگرم بازاری نماند
آن جهانگیری جهانداری نماند

شیشه ی ساسانیان در خون نشست
رونق میخانه ی یونان شکست

مصر هم در امتحان ناکام ماند
استخوان او ته اهرام ماند

در جهان بانگ اذان بود و هست
ملت اسلامیان بود و هست

عشق آئین حیات عالم است
امتزاج سالمات عالم است

عشق از سوز دل ما زنده است
از شرار لا اله تابنده است

گرچه مثل غنچه دلگیریم ما
گلستان میسه داگر میریم ما

در معنی اینکه نظام ملت غیر از آئین صورت نبندد

وآئین ملت محمدیه قرآن است

ملتی ارفت چون آئین زدست — مثل خاک اجزای او از هم گسست

هستی مسلم ز آئین است و بس — باطن دین نبی این است و بس

برگ گل شد چون ز آئین بسته شد — گل ز آئین بسته شد گلدسته شد

نغمه از ضبط صدا پیدا شدی — ضبط چون رفت از صدا غوغا شدی

در گلوی مالفش موج هوا است — چون هوا پابند نی گردد نواست

تو همی دانی که آئین تو چیست — زیر گردون ستر تمکین تو چیست

آن کتاب زنده قرآن حکیم — حکمت او لایزال است و قدیم

نسخه ی اسرار تکوین حیات — بی ثبات از قوتش گیرد ثبات

حرف او را ریب نی تبدیل نی — آیه اش شرمنده ی تاویل نی

پخته تر سودای خام از زور او — در فتد با سنگ جام از زور او

می برد ما پند و آزاد آورد — صید بندان را بفر یاد آورد

نوع انسان را پیام آخرین — حامل او رحمة للعالمین

ارج می گیرد ز ما ارجمند — بنده را از سجده سازد سربلند

رهزنان از حفظ او رهبر شدند
از کتابی صاحب دفتر شدند

دشت پیمایان ز تاب یک چراغ
صد تجلی از علوم اندر دماغ

آنکه دوش کوه بارش برنتافت
سطوت او زهره ی گردون شکافت

بنگر آن سرمایه ی آمال ما
گنجد اندر سینه ی اطفال ما

آن جگر تاب بیابان کم آب
چشم او احمر ز سوز آفتاب

خوشتر از آهو رم جمازه اش
گرم چون آتش دم تازه اش

رخت خواب افکنده در زیر نخیل
صبحدم بیدار از بانگ رحیل

دشت سیر از بام و در نا آشنا
هر زه گردد از حضر نا آشنا

تا دلش از گرمی قرآن تپید
موج بیتابش حوکو هر آرمید

خواند ز آیات مبین او سبق
بنده آمد خواجه رفت از پیش حق

از جهانبانی نوازد شاز او
مسند جم گشت پا انداز او

شهرها از گرد پایش ریختند
صد چمن از یک گلش انگیختند

ای گرفتار رسوم ایمان تو
شیوه های کافری زندان تو

قطع کردی امر خود را در زبر
جاده پیمایی الی شئ نکر

گر تو میخواهی مسلمان زیستن — نیست ممکن جز بقرآن زیستن

صوفی پشمینه پوش حال مست — از شراب نغمه‌ی قوال مست

آتش از شعر عراقی در دلش — در نمی سازد بقرآن محفلش

از کلاه و بوریا تاج و سریر — فقر او از خانقاهان باج گیر

واعظ دستان زن افسانه بند — معنی او پست و حرف او بلند

از خطیب و دیلمی گفتار او — با ضعیف و شاذ و مرسل کار او

از تلاوت بر تو حق دارد کتاب

تو ازو کامی که میخواهی بیاب

در معنی اینکه در زمانه انحطاط تقلید از اجتهاد اولی تر است

عهد حاضر فتنه ها زیر سر است — طبع ناپروای او آفت گر است

بزم اقوام کهن برهم ازو — شاخسار زندگی بی نم ازو

جلوه اش ما را ز ما بیگانه کرد — ساز ما را از نوا بیگانه کرد

از دل ما آتش دیرینه برد — نور و نار لا اله از سینه برد

مضمحل گردد چو تقویم حیات — ملت از تقلید می گیرد ثبات

راه آبا رو که این جمعیت است
معنی تقلید ضبط ملت است

در خزان ای بی نصیب از برگ و بار
از سحاب مگسل و امید بهار

بحر گم کردی زیان اندیش باش
حافظ جوی کم آب خویش باش

شاید از نیل قهستان بر خوری
باز در آغوش طوفان در پری

پیکرت دارد اگر جان بصیر
عبرت از احوال اسرائیل گیر

گرم و سرد روزگار او نگر
سختی جان نزار او نگر

خون گران سیر است در رگهای او
سنگ صد دهلیز و یک سیمای او

پنجه ی گردون حوا نکورش فشرد
یادگار موسی و هارون نمرد

از نوای آتشینش رفت سوز
لیکن اندر سینه دم دارد هنوز

زانکه چون جمعیتش از هم شکست
جز براه رفتگان محمل نبست

ای پریشان محفل دیرینه ات
مرد شمع زندگی در سینه ات

نقش بر دل معنی توحید کن
چاره ی کار خود از تقلید کن

اجتهاد اندر زمان انحطاط
قوم را برهم همی پیچد بساط

زاجتهاد عالمان کم نظر
اقتدا بر رفتگان محفوظ تر

عقل آبایت هوس فرسوده است — کار پاکان از غرض آلوده نیست

فکرشان ریسد همی باریک‌تر — ورعشان با مصطفیٰ نزدیک‌تر

ذوق جعفر کاوشش رازی نماند — آبروی ملت تازی نماند

تکیه بر ماریکذار دین شداست — هر لئیمی راز دار دین شداست

ای که از اسرار دین بیگانه‌ئی — با یک آئین ساز اگر فرزانه‌ئی

من شنیدستم ز نباض حیات — اختلاف امت مقراض حیات

از یک آئینی مسلمان زنده است — پیکر ملت ز قرآن زنده است

ماهمه خاک و دل آگاه اوست — اعتصامش کن که حبل الله اوست

چون گهر در رشته‌ی او منتظم شو

ورنه مانند غبار آشفته شو

« در معنی اینکه یکرنگی سیرت ملیه از اتباع آئین الهیه است »

در شریعت معنی دیگر مجو — غیر ضو در باطن گوهر مجو

این گهر را خود خدا گوهر گراست — ظاهرش گوهر بطونش گوهر است

علم حق غیر از شریعت هیچ نیست — اصل سنت جز محبت هیچ نیست

فرد را شرع است مرقات یقین
پخته تر از وی مقامات یقین

ملت از آئین حق گیرد نظام
از نظام محکمی خیزد دوام

قدرت اندر علم او پیداستی
هم عصا و هم ید بیضاستی

با تو گویم سر اسلام است شرع
شرع آغاز است و انجام است شرع

ای که باشی حکمت دین را امین
با تو گویم نکته ی شرع مبین

چون کسی گردد مراحم بی سبب
با مسلمان در ادای مستحب

مستحب را فرض گرداینده اند
زندگی را عین قدرت دیده اند

روز هیجا لشکر اعدا اگر
بر کمان صلح گردد بی خطر

گیرد آسان روزگار خویش را
بشکند حصن و حصار خویش را

تا نگیرد باز کار او نظام
تاختن بر کشورش آمد حرام

سر این فرمان حق دانی که چیست
زیستن اندر خطرها زندگیست

شرع می خواهد که چون آئی بجنگ
شعله گردی و اشکافی کام سنگ

آزماید قوت بازوی تو
می نهد الوند پیش روی تو

باز گوید سر مه ساز الوند را
از نفس خنجر گداز الوند را

نیست میش ناتوانی لاغری — درخور سرپنجه‌ی شیر نری

باز چون با صعوه خوگر می شود — از شکار خود زبون تر می شود

شارع آئین شناس خوب زشت — بهر تو این نسخه‌ی قدرت نوشت

از عمل آهن عصب می سازدت — جای خوبی در جهان انداردت

خسته باشی استوارت می کند — پخته مثل کوهسارت می کند

هست دین مصطفیٰ دین حیات — شرع او تفسیر آئین حیات

گر زمینی آسمان سازد ترا — آنچه حق می خواهد آن سازد ترا

صیقلش آئینه سازد سنگ را

از دل آهن رباید زنگ را

تا شعار مصطفیٰ از دست رفت — قوم را رمز بقا از دست رفت

آن نهال سر بلند و استوار — مسلم صحرائی اشتر سوار

پای تا در وادی بطحا گرفت — تربیت از گرمی صحرا گرفت

آن چنان کاهید از باد عجم — هیچ نالی گرد از باد عجم

آنکه کشتی شیر را چون کوسفند — گشت از پامال موری دردمند

آنکه از بکمیز او سنگ آب گشت — از صفیر بلبلی بیتاب گشت

آنکه عزمش کوه را کاهی شمرد — با توکل دست و پای خود ببرد

آنکه ضربش گردن اعدا شکست — قلب خویش از ضربهای سینه خست

آنکه کامش نقش صد هنگامه بست — پای اندر گوشه ی غربت شکست

آنکه فرمانش جهان را نامگیر — بر درش اسکندر و دارا فقیر

کوششش او با قناعت ساز کرد — تا به کشکول گدائی ناز کرد

شیخ احمد سید کردون جناب — کاسب نور از ضمیرش آفتاب

گل که می پوشد مزار پاک او — لاله گویان دمد از خاک او

با مریدی گفت ای جان پدر — از خیالات عجم باید حذر

زانکه فکرش گرچه از گردون گذشت — از حد دین نبی بیرون نگذشت

ای برادر این نصیحت گوش کن — پند آن آقای ملت گوش کن

قلب از این حرف حق گردان قوی

با عرب درساز تا مسلم شوی

در معنی اینکه حسن سیرت ملیه از تأدب آداب محمدیه است

سائلی مثل تمنای مبرمی — بر در ما زد صدای پیهمی

از غضب چوبی شکستم بر سرش — حاصل دریوزه افتاد از برش

عقل در آغاز ایام شباب — می نمیدیشد صواب و ناصواب

از مزاج من پدر آزرده گشت — لاله زار چهره اش افسرده گشت

بر لبش آهی جگرتابی رسید — در میان سینه ی او دل تپید

کوکبی در چشم او گر دید دور بخت — بر سر مژگان دمی تابید و رخت

همچو آن مرغی که در فصل خزان — لرزد از باد سحر در آشیان

در تنم لرزید جان غافلم — رفت لیلای شکیب از محملم

گفت فردا امت خیرالرسل — جمع گردد پیش آن مولای کل

غازیان ملت بیضای او — حافظان حکمت رعنای او

هم شهیدانی که دین را حجت اند — مثل انجم در فضای ملت اند

زاهدان و عاشقان دل فگار — عالمان و عاصیان شرمسار

در میان انجمن گردد بلند — ناله های این گدای دردمند

ای صراط مستقیم از بی مرکبی — من چه گویم چون مرا پرسد نبی

«حق جوانی مسلمی ما تو سپرد
کو نصیبی از دبستانم نبرد
از تو این یک کار آسان نشد
یعنی آن انبار گل آدم نشد»

در ملامت نرم گفتار آن کریم
من رهین خجلت و امید و بیم

اندکی اندیش و یاد آر ای پسر
اجتماع امت خیر البشر

باز این ریش سفید من مگر
لرزه ی بیم و امید من نگر

بر پدر این جور نازیبا مکن
پیش مولا بنده را رسوا مکن

غنچه ئی از شاخسار مصطفی
گل شو از باد بهار مصطفی

از بهارش رنگ و بو باید گرفت
بهره ئی از خلق او باید گرفت

مرشد رومی چه خوش فرموده است
آنکه یم در قطره اش آسوده است

«یکسل از ختم رسل ایام خویش
تکیه کم کن بر فن و بر کام خویش»

فطرت مسلم سراپا شفقت است
در جهان دست و زبانش رحمت است

آنکه مهتاب از سر انگشتش دونیم
رحمت او عام و اخلاقش عظیم

از مقام او اگر دوری ای تی
از میان معشر ما نیستی

تو که مرغ بوستان ما ستی
هم صفیر و هم زبان ما ستی

نغمه نی داری اگر تنها مزن
جز بشاخ بوستان ما مزن

هر چه هست از زندگی سرمایه دار
میرد اندر عصر ما سازگار

بلبل استی در چمن پرواز کن
نغمه نی با هم نوایان ساز کن

در عقاب استی ته دریا مزی
جز بخلوت خانه ی صحرا مزی

کوکبی می تاب بر گرد و خویش
پا منه بیرون ز پیرامون خویش

قطره ی آبی گر از نیسان بری
در فضای بوستانش پروری

تا مثال شبنم از فیض بهار
غنچه ی تنگش بگیرد در کنار

از شعاع آسمان تاب سحر
کز فسونش غنچه می بندد ثمر

عنصر نم برکشی از جوهرش
ذوق رم از سالمات مضطرش

گوهرت جز موج آبی هیچ نیست
سعی تو غیر از سرابی هیچ نیست

دریم اندازش که گردد گوهری
تاب او لرزد چو تاب اختری

قطره‌ی نیسان که مهجور از یم است — نذر خاشاکی مثال شبنم است
طینت پاک مسلمان گوهر است — آب و تابش از یم پیغمبر است
آب نیسانی به آغوشش در آ — وز میان قلزمش گوهر برآ

در جهان روشن‌تر از خورشید شو
صاحب تابانی جاوید شو

در معنی اینکه حیات ملیه مرکز محسوس میخواهد
و مرکز ملت اسلامیه بیت الحرام است

می‌کشایم عقده از کار حیات — سازمت آگاه اسرار حیات
چون خیال از خود رمیدن مشق اوست — از جهت دامن کشیدن مشق اوست
در جهان دیروز و آید جان او — وقت او فردا و دی زاید چنان
گر نظر داری یکی بر خود نگر — جزرم پیهم زندگی ای بیخبر
تا نماید تاب نامشهود خویش — سعی‌ها اندر پی‌اندازد و خویش
سیر او را تا سکون بینید نظر — موج جویش بسته آمد در گهر
آتش او دم بخویش اندر کشید — لاله گردید و ز شاخی بردمید

فکر خام تو گران خیز است و لنگ
تهمت گل بست بر پرواز رنگ

زندگی مرغ نشیمن ساز نیست
طایر رنگ است و جز پرواز نیست

در قفس وا مانده و آزاد هم
با نواهای زند فریاد هم

از پرش پرواز شوید دمبدم
چاره ی خود کرده جوید دمبدم

عقده ها خود می زند در کار خویش
باز آسان می کند دشوار خویش

پا بگل گردد حیات تیز گام
تا دو بالا گردد ش ذوق خرام

سازها خوابیده اند در سوز او
دوش و فردا زاده ی امروز او

دمبدم مشکل گرو آسان گذار
دمبدم نو آفرین و تازه کار

گرچه مثل بو سراپایش رم است
چون وطن در سینه ئی گیرد دم است

رشته های خویش را بر خود تند
تکمه ئی گردد گره بر خود زند

در گره چون دانه دارد برگ و بر
چشم بر خود وا کند گردد شجر

خلعتی از آب و گل پیدا کند
هست پا و چشم و دل پیدا کند

خلوت اندر تن گزیند زندگی
انجمن ها آفریند زندگی

همچنان آئین میلاد امم
زندگی بر مرکزی آید بهم

حلقه را مرکز چو جان در پیکر است
خط او در نقطه ی او منحصر است

قوم را ربط و نظام از مرکزی
روزگارش را دوام از مرکزی

راز دار و راز ما بیت الحرم
سوز ما هم ساز ما بیت الحرم

چون نفس در سینه او را پرورید
جان شیرین است او ما پیکریم

تازه رو بستان ما از شبنمش
مزرع ما آب گیرد از زمزمش

تاب دارد ذره ها پیش آفتاب
غوطه زن اندر فضایش آفتاب

دعوی او را دلیل استیم ما
از براهیم خلیل استیم ما

در جهان ما را بلند آوازه کرد
با حدوث ما قدم شیرازه کرد

ملت بیضا ز طوفش هم نفس
همچو صبح آفتاب اندر قفس

از حساب او یکی بسیاریت
پخته از بند یکی خود داریت

تو ز پیوند حریمی زنده ئی
تا طواف او کنی پاینده ئی

در جهان جان امم جمعیت است
در نگر سر حرم جمعیت است

عبرتی ای مسلم روشن ضمیر
از مآل امت موسی بگیر

داد چون آن قوم مرکز را ز دست
رشته‌ی جمعیت ملت شکست

آنکه بالید اندر آغوش ریل
جزو او دانسته‌ی اسرار کل

دهر سیلی بر بنا گوشش کشید
زندگی خون گشت و از چشمش چکید

رفت نم از ریشه‌های تاک او
بید مجنون هم نروید خاک او

از کل غربت زبان گم کرده‌ئی
هم نوا هم آشیان گم کرده‌ئی

شمع مزدوحه خوان پروانه‌اش
مشت خاکم لرزد از افسانه‌اش

ای ز تیغ جور گردون خسته‌تن
ای اسیر التباس وهم وظن

پیرهن را جامه‌ی احرام کن
صبح پیدا از غبار شام کن

مثل آبا غرق اندر سجده شو
آنچنان گم شو که یکسر سجده شو

مسلم پیشین نیازی آفرید
تا به ناز عالم آشوبی رسید

در ره حق پا به نوک خار خست
گلستان در گوشه‌ی دستار تست

در معنی اینکه جمعیت حقیقی از محکم گرفتن نصب العین ملیه است
و نصب العین امت محمدیه حفظ و نشر توحید است

با تو آموزم زبان کائنات
حرف و الفاظ است اعمال حیات

چون ز ربط مدعا ئی بسته شد
زندگانی مطلع برجسته شد

مدعا گردد اگر مهمیز ما
همچو صرصر می رود شبدیز ما

مدعا را از بقای زندگی
جمع سیماب قوای زندگی

چون حیات از مقصدی محرم شود
ضابط اسباب این عالم شود

خویشتن را تابع مقصد کند
بهر او چیزها گزیند رد کند

ناخدا را یم روی از ساحل است
اختیار جاده ها از منزل است

بر دل پروانه داغ از ذوق سوز
طوف او گرد چراغ از ذوق سوز

قیس اگر آواره در صحرا ستی
مدعایش محمل لیلا ستی

تا بود شهر آشنا لیلای ما
بر نمی خیزد به صحرا پای ما

همچو جان مقصود پنهان در عمل
کیف و کم از وی پذیرد هر عمل

گردش خونی که در رگهای ماست
تیز از سعی حصول مدعاست

از تف او خویش را سوزد حیات
آتشی چون لاله اندوزد حیات

مدعا مضراب ساز همت است
مرکزی کو جاذب هر قوت است

دست و پای قوم را جنبانده‌ای
یک نظر صد چشم را کور انده‌ای

شاهد مقصود را دیوانه شو
طائف این شمع چون پروانه شو

خوش نوائی نغمه‌ساز قم زداست
زخمهٔ معنی بر ابریشم زداست

تا کشد خار از کف پاره سپهر
می شود پوشیده محمل از نظر

گر بقدر یک نفس غافل شدی
دور صد فرسنگ از منزل شدی

این کهن پیکر که عالم نام اوست
ز امتزاج امهات اندام اوست

صد نیستان کاشت تا یک ناله رست
صد چمن خون کرد تا یک لاله رست

نقشها آورد و افکند و شکست
تا به لوح زندگی نقش تو بست

ناله‌ها در کشت جان کاریده است
تا نوای یک اذان بالیده است

مدتی پیکار با احرار داشت
با خداوندان باطل کار داشت

تخم ایمان آخر اندر گل نشاند
باز بانگ کلمهٔ توحید خواند

نقطهٔ او دوار عالم لا اله
انتهای کار عالم لا اله

چرخ را از زور او گردندگی
مهر را پایندگی رخشندگی

بحر گوهر آفریدا از تاب او
موج در دریا تپید از تاب او

خاک از موج نسیمش گل شود
مشت پر از سوز او بلبل شود

شعله در رگهای تاک از سوز او
خاک مینا تابناک از سوز او

نغمه هایش خفته در ساز وجود
جویدت ای زخمه در ساز وجود

صد نوا داری چو خون در تن روان
خیز و مضرابی بتار او رسان

زانکه در تکبیر راز بودنست
حفظ و نشر لا الٰه مقصودنست

تا نخیزد بانگ حق از عالمی
گر مسلمانی نیاسائی دمی

می ندانی آیهٔ ام الکتاب
امت عادل ترا آمد خطاب

آب و تاب چهرهٔ ایام تو
در جهان شاهد علی الاقوام تو

نکته سنجان را اصلای عالم دهد
از علوم امتی پیغام دهد

امیی پاک از هوی گفتار او
شرح رمز ما غوی گفتار او

تا بدست آورد نبض کائنات
وانمود اسرار تقویم حیات

از فضای لاله های این چمن
پاک شست آلودگیهای کهن

در جهان وابستهٔ دین حیات
نیست ممکن جز به آئین حیات

ای که میداری کتابش در بغل
تیز تر نه پا به میدان عمل

فکر انسان بت پرستی بت گری
هر زمان در جستجوی پیکری

باز طرح آزری انداخت است
تازه تر بر پود گاری ساخت است

کاید از خون ریختن اندر طرب
نام او رنگ است و هم ملک و نسب

آدمیت کشته شد چون گوسفند
پیش پای این بت نا ارجمند

ای که خوردستی ز مینای خلیل
گرمی خونت ز صهبای خلیل

بر سر این باطل حق پیرهن
تیغ لا موجود الا هو بزن

جلوه در تاریکی ایام کن
آنچه بر تو کامل آمد عام کن

لرزم از شرم تو چون از ذنبها
پرسدت آن آبروی روزگار

حرف حق از حضرت ما بردنی
پس چرا با دیگران نسپردنی؟

در معنی اینکه توسیع حیات ملیه از تسخیر قوای نظام عالم است

ایکه با نا دیده پیمان بسته ئی
همچو سیل از قید ساحل رسته ئی

چون نهال از خاک این گلزار خیز
دل بغالب بند و با حاضر ستیز

هستی حاضر کند تفسیر غیب
می شود دیباچه تسخیر غیب

ما سوا را هست تسخیر است و بس
سینهٔ او عرصهٔ تیر است و بس

از کُن حق ما سوا شد آشکار
تا شود پیکان تو سندان گداز

رشته نی باید گره اندر گره
تا شود لطف گشودن را فزه

غنچه نی؛ از خود چمن تعمیر کن
شبنمی؛ خورشید را تسخیر کن

از تو می آید اگر کار شگرف
از دمی گرمی گداز این شیر برف

هر که محسوسات را تسخیر کرد
عالمی از ذرّه نے تعمیر کرد

آنکه تیرش قدسیان را سینه خست
اوّل آدم را سر فتراک بست

عقدهٔ محسوس را اوّل گشود
همّت از تسخیر موجود آزمود

کوه و صحرا دشت و دریا بحر و بر
تختهٔ تعلیم ارباب نظر

ای که از تاثیر افیون خفتی
عالم اسباب را دون گفتی

خیز و وا کن دیدهٔ مخمور را
دون مخوان این عالم مجبور را

غایتش توسیع ذات مسلم است
امتحان ممکنات مسلم است

می زند شمشیر دوران بر تنت
تا ببینی هست خون اندر تنت

سینه را از سنگ زوری ریش کن | امتحان استخوان خویش کن
حق جهان را قسمت یکسان نمود | جلوه اش را دیدهٔ مومن سپرد
کاروان را رهگذار است این جهان | نقد مومن را عیار است این جهان

گیرد اورا آمنهٔ او گیرد ترا
همچو می اندر سبو گیرد ترا

دل دل اندیشه ات طوطی پرات | آنکه کامش آسمان پهناور است
احتیاج زندگی میراندش | بر زمین گردون سپر گرداندش
تا ز تسخیر قوای این نظام | ذوق فنونهای تو گردد تمام
نایب حق در جهان آدم شود | بر عناصر حکم او محکم شود
تنگی ات پهنا پذیرد در جهان | کار تو اندام گیرد در جهان
خویش را بر پشت باد اسوار کن | یعنی این جمازه را رام خود کن
دست رنگین کن ز خون کوهسار | جوی آب گوهر از دریا برآر
صد جهان در یک فضا پوشیده اند | مهرها در ذره ها پوشیده اند
از شعاعش دیده کن نادیده را | وانما اسرار نا فهمیده را

تا بش از خورشید عالم تاب گیر
برق طاق افروز از سیلاب گیر

ثابت و سیارهٔ گردون وطن
آن خداوندان اقوام کهن

اینهمه ای خواجه آغوش تو اند
پیش خیز و حلقه در گوش تو اند

جستجو را محکم از تدبیر کن
انفس و آفاق را تسخیر کن

چشم خود بکشا و در اشیا نگر
نسخه زیر پردهٔ صهبا نگر

تا نصیب از حکمت اشیا برد
ناتوان باج از توانایان خورد

صورت هستی ز معنی سادهٔ ایست
این کهن ساز از نوا افتاده نیست

برق آهنگ است هشیارش زنند
خویش را چون نغمه بر تارش زنند

تو که مقصود خطاب انظری
پس چرا این گونه چون کوران دری

قطره نی کز خود فروزی محرم است
باده اندر تاک و بر گل شبنم است

چون بدریا در رود گوهر شود
جوهرش تابنده چون اختر شود

چون صبا بر صورت گلها متن
غوطه اندر معنی گلزار زن

آنکه بر اشیا کمند انداخت است
مرکب از برق و حرارت ساخت است

حرف چون طایر به پرواز آورد
نغمه را بی زخمه از ساز آورد

ای خرت لنگ از ره و شوار زیست — غافل از هنگامهٔ پیکار زیست

همرهانت پی به منزل برده اند — لیلی معنی ز محمل برده اند

تو بصحرا مثل قیس آواره ئی — خسته ئی وا مانده ئی بیچاره ئی

علم اسما اعتبار آدم است

حکمت اشیا حصار آدم است

در معنی اینکه کمال حیات ملیه این است که

ملت مثل فرد احساس خودی پیدا کند و تولید

تکمیل این احساس از ضبط روایات ملیه ممکن گردد

کودکی را دیدی ای بالغ نظر — کو بود از معنی خود بی خبر

ناشناس و دور و نزدیک آنچنان — ماه را خواهد که برگیرد عنان

از همه بیگانه آن مامک پرست — گریه مست و شیر مست و خواب مست

زیر و بم را گوش او درگیر نیست — نغمه اش جز شور و شر زنجیر نیست

ساده و دور از شیرهٔ افکار ش منوز — چون گهر ما کیزه گفتار ش منوز

جستجو سرمایهٔ پندار او — از چه و از چون کی کجا گفتار او

نقش کبک این و آن اندیشه اش — غیر جوئی غیر بینی پیشه اش

چشمش از دنبال اگر گیرد کسی — جان او آشفته می گردد بسی

فکر خامش در هوای روزگار — پرگشا مانند باز نوشکار

در پی نخجیرها بگذاردش — باز سوی خویشتن می آردش

تا ز آتشگیری افکار او — گل فشاند زرچک پندار او

چشم گیرایش قدر خویشتن — دستکی بر سینه می گوید کزین

یا دو با خود آشنا سازش کند — حفظ ربط دوش و فردا یش کند

نغمه آیاتش درین تار زرند — همچو گوهر از پی یک دیگرند

گرچه هر دم کاهد از اندیشه اش — من همانستم که بودم در دلش

این من نوزاده آغاز حیات

نغمه بیداری ساز حیات

ملت نوزاده مثل طفلک است — طفلکی کو در کنار مامک است

طفلکی از خویشتن ناآگهی — گوهر آلوده ئی خاک رهی

بسته با امروز او فردا ش منیت — حلقه های روز و شب در پا ش منیت

چشم هستی را مثال مردم است
غیر را بنیده و از خود گم است

صد گره از رشتهٔ خود وا کند
تا سر تار خودی پیدا کند

گرم چون افتد به کار روزگار
این شعور تازه گردد پایدار

نقشها بر دارد و اندازد او
سرگذشت خویش را می سازد او

فرد چون پیوند آیاتش گسیخت
شانهٔ ادراک او دندانه ریخت

قوم روشن از سواد سرگذشت
خود شناس آمد ز یاد سرگذشت

سرگذشت او گر از یادش رود
باز اندر زیستی گم می شود

نسخه بود ترا ای هوشمند
ربط ایام آمده شیرازه بند

ربط ایام است ما را پیرهن
سورنش حفظ روایات کهن

چیست تاریخ ای ز خود بیگانه دل
داستانی قصه ئی افسانه ئی

این ترا از خویشتن آگه کند
آشنای کار و مرد ره کند

روح را سرمایهٔ تاب است این
جسم ملت را چو اعصاب است این

همچو خنجر بر فصاحت می زند
باز بر روی جهالت می زند

وه چه ساز جان نگار و دلپذیر
نغمه های رفته در تارش اسیر

شعلهٔ افسرده در سوزش نگر
دوش در آغوش امروزش نگر

شمع او بخت امم را کوکب است
روشن از وی مشب و هم دیشب است

چشم پرکاری که بیند رفته را
پیش تو باز آفریند رفته را

باده صد ساله در مینای او
مستی پارینه در صهبای او

صید گیری کو بدام اندر کشید
طایری کز بوستان ما پرید

ضبط کن تاریخ را پاینده شو
از نفسهای سپیده زنده شو

دوش را پیوند با امروز کن
زندگی را مرغ دست آموز کن

رشتهٔ ایام را آور بدست
ورنه گردی وز گرو روشب پرست

سر زند از ماضی تو حال تو
خیزد از حال تو استقبال تو

مشکن ار خواهی حیات لایزال
رشتهٔ ماضی ز استقبال حال

موج ادراک تسلسل زندگی است
می کشان شور قلقل زندگی است

«در معنی اینکه بقای نوع از امومت است و
حفظ و احترام امومت اسلام است»

نغمهٔ خنیاگر از زخمهٔ زن سازمرد
از نیاز او دو بالا ناز مرد

پوشش عریانی مردان ز ننگ آمد پدید
حسن دلجوی عشق را پیراهن است

عشق حق پرورده آغوش او
این نوا از زخمهٔ خاموش او

آنکه ناز دبرو جودش کائنات
ذکر او فرمود با طیب و صلوة

مسلمی کو را پرستاری سزد
بهره ئی از حکمت قرآن برد

نیک اگر بینی اموت رحمت است
زانکه او را با نبوت نسبت است

شفقت او شفقت پیغمبر است
سیرت اقوام را صور نگر است

از اموت پخته تر تعمیر ما
در خط سیمای او تقدیر ما

هست اگر فرهنگ تو معنی رسی
حرف امت نکته ها دارد بسی

گفت آن مقصود حرف کن فکان
زیر پای امهات آمد جنان

ملت از تکریم ارحام است و بس
ورنه کار زندگی خام است و بس

از اموت گرم رفتار حیات
از اموت کشف اسرار حیات

از اموت پیچ و تاب جوی ما
موج و گرداب و حباب جوی ما

آن دو خ رستاق زادی حاجبی
پست بالای سطبری بد گلی

ناتراشی پرورش ناداده‌ئی — کم نگاهی کم زبانی ساده‌ئی

دل ز آلام امومت کرده خون — گرد چشمش حلقه‌های نیلگون

ملت ارگیرد ز آغوشش بدست — یک مسلمان غیور و حق‌پرست

هستی ما محکم از آلام اوست — صبح ما عالم فروز از شام اوست

وان تهی آغوش نازک پیکری — خانه‌پرور دلنگاهش محشری

فکر او از تاب مغرب ایمن است — ظاهرش زن باطن او نازن است

بندهای ملت بیضا گسیخت — تار چشمش عقده‌ها حل کرده ریخت

شوخ چشم و فتنه‌زا آزادیش — از حیا ناآشنا آزادیش

علم او بار امومت برنتافت — بر سرشامش یکی اختر نتافت

این گل از بستان ما نارسته به
داغش از دامان ملت شسته به

لا اله گویان چو اجنم بی‌شمار — بسته چشم اندر ظلام روزگار

پا بنه ده از عدم بیرون هنوز — از سواد کیف و کم بیرون هنوز

مضمر اندر ظلمت موجود ما — آن تجلی‌های نامشهود ما

شبنمی بر برگ گل بنشسته نی
غنچه هائی از صبا ناخسته نی

بر دمد این لاله زار ممکنات
از خیابان ریاض امهات

قوم را سرمایه ای صاحب نظر
نیست از نقد و قماش و سیم و زر

مال او فرزندهای تندرست
تر دماغ و سخت کوش و چابک و چست

حافظ رمز اخوت مادران
قوت قرآن و ملت مادران

در معنی اینکه سیدة النساء فاطمة الزهرا
اسوهٔ کامله است برای نساء اسلام

مریم از یک نسبت عیسی عزیز
از سه نسبت حضرت زهرا عزیز

نور چشم رحمة للعالمین
آن امام اولین و آخرین

آنکه جان در پیکر گیتی دمید
روزگار تازه آئین آفرید

بانوی آن تاجدار هل اتی
مرتضی مشکل گشا شیر خدا

پادشاه و کلبه ئی ایوان او
یک حسام و یک زره سامان او

مادر آن مرکز پرگار عشق
مادر آن کاروان سالار عشق

آن یکی شمع شبستان حرم — حافظ جمعیت خیر الامم

تا نشیند آتش پیکار و کین — پشت پا زد بر سر تاج و نگین

وان دگر مولای ابرار جهان — قوت بازوی احرار جهان

در نوای زندگی سوز از حسین — اهل حق حریت آموز از حسین

سیرت فرزندها از امهات — جوهر صدق و صفا از امهات

مزرع تسلیم را حاصل بتول — مادران را اسوهٔ کامل بتول

بهر محتاجی دلش آنگونه سوخت — با یهودی چادر خود را فروخت

نوری و هم آتشی فرمانبرش — گم رضایش در رضای شوهرش

آن ادب پروردهٔ صبر و رضا — آسیا گردان و لب قرآن سرا

گریه‌های او ز بالین نبی — گوهر افشاندی بدامان نماز

اشک او بر چید جبریل از زمین — همچو شبنم ریخت بر عرش برین

رشتهٔ آئین حق زنجیر پاست — پاس فرمان جناب مصطفی است

ور نه گرد تربتش گردیدمی

سجده‌ها بر خاک او پاشیدمی

خطاب به مخدرات اسلام

ای ردایت پردهٔ ناموس ما — تاب تو سرمایهٔ فانوس ما

طینت پاک تو مارا رحمت است — قوت دین و اساس ملت است

کودک ما چون لب از شیر تو شست — لا اله آموختنی او را نخست

می ترا شد مهر تو اطوار ما — فکر ما گفتار ما کردار ما

برق ما کو در سحابت آرمید — بر جبل رخشید و در صحرا تپید

ای امین نعمت آئین حق — در نفسهای تو سوز دین حق

دور حاضر تر فروش و پرفن است — کاروانش نقد دین ارزان برد

کور و یزدان ناشناس ادراک او — ناکسان زنجیری پیچاک او

چشم او بیباک و ناپروا ستی — پنجهٔ مژگان او گیرا ستی

صید او آزاد خواند خویش را — کشتهٔ او زنده داند خویش را

آب بند نخل جمعیت توئی — حافظ سرمایهٔ ملت توئی

از سر سود و زیان سودا مزن — گام جز بر جادهٔ آبا مزن

هوشیار از دستبرد روزگار — گیر فرزندان خود را در کنار

این چمن زاد ان که پرنگشاده‌اند — ز آشیان خویش دور افتاده‌اند

فطرت تو جذبه‌ها دارد بلند — چشم هوش از اسوهٔ زهرا مبند

تا حسینی شاخ تو بار آورد

موسم پیشین بگلزار آورد

خلاصهٔ مطالب مثنوی

در تفسیر سورهٔ اخلاص

«قل هو الله احد»

من شبی صدیق را دیدم بخواب — کل ز خاک راه او چیدم بخواب

آن امین الناس سر مولای ما — آن کلیم اول سینای ما

همت او کشت ملت را چو ابر — ثانی اسلام غار و بدر و قبر

گفتمش ای خاصهٔ خاصان عشق — عشق تو سر مطلع دیوان عشق

پخته از دست تو اساس کار ما — چاره‌ئی فرما بی آزار ما

گفت تا کی در هوس گردی اسیر — آب و تاب از سورهٔ اخلاص گیر

ایکه در صد سینه پیچد یک نفس
سرّی از اسرار توحیدست و بس

رنگ او بر کن مثال او شوی
در جهان عکس جمال او شوی

آنکه نام تو مسلمان کرده است
از دوئی سوی یکی آورده است

خویشتن را ترک و افغان خوانده ئی
وای بر تو آنچه بودی مانده ئی

وارهان نامیده را از نامها
ساز با خم در گذر از جامها

ای که تو رسوای نام افتاده ئی
از درخت خویش خام افتاده ئی

با یکی ساز از دوئی بردار رخت
وحدت خود را مکدر ان بخت بخت

ای پرستار یکی گر تو توئی
تا کجا با شی سبق خوان دوئی

تو در خود را بخود پوشیده ئی
در دل آور آنچه بر لب چیده ئی

صد ملل از ملّتی انگیختی
بر حصار خود شبیخون ریختی

یک شو و توحید را مشهود کن
غائبش را از عمل موجود کن

لذّت ایمان فزاید در عمل
مرده آن ایمان که ناید در عمل

«اللهُ الصّمَد»

گر به الله الصمد دل بسته ئی — از حد اسباب بیرون جسته ئی

بندهٔ حق بندهٔ اسباب نیست — زندگانی کردش دولاب نیست

مسلم استی بی نیاز از غیر شو — اهل عالم را سراپا خیر شو

پیش منعم سگ صفت کم دون مکن — دست خویش از آستین بیرون مکن

چون علی در سازبا نان شعیر — کردن مرحب شکن خیبر بگیر

منت از اهل کرم بردن چرا — نشتر لا و نعم خوردن چرا

رزق خود را از کف دونان مگیر — یوسف استی خویش را ارزان مگیر

گرچه باشی مور و هم بی بال و پر — حاجتی پیش سلیمانی مبر

راه دشوار است سامان کم بگیر — در جهان آزاد وزی آزاد میر

سبحهٔ اقلیم من الدنیا شمار — از تعشق حرا شوی سرمایه دار

تا توانی کیمیا شو گل مشو — در جهان منعم شو و سائل مشو

ای شناسای مقام بوعلی — جرعه ئی آرم ز جام بوعلی

"پشت پازن تخت کیکاوس را — سر بده از کف مده ناموس را"

خود بخود گردد در میخانه باز — بر ستے پیمانگان بی نیاز

قاید اسلامیان هارون رشید
آنکه نقفور آب تیغ او چشید

گفت مالک را که ای مولای قوم
روشن از خاک درت سیمای قوم

ای نوا پرداز گلزار حدیث
از تو خواهم درس اسرار حدیث

لعل تا کی پرده بند اندرین
خیز و در دار الخلافت خیمه زن

ای خوشا تا بانی روز عراق
ای خوشا حسن نظر سوز عراق

میچکد آب حضر از تاک او
مرهم زخم مسیحا خاک او

گفت مالک مصطفی را چاکرم
نیست جز سودای او اندر سرم

من که باشم بسته فتراک او
برنخیزم از حریم پاک او

زنده از تقبیل خاک شیر بم
خوشتر از روز عراق آمد شبم

عشق می گوید که فرمانم پذیر
پادشاهان را بخدمت هم بگیر

تو همی خواهی مرا آقا شوی
بنده آزاد را مولا شوی

بهر تعلیم تو آیم بر درت
خادم ملت نگردد چاکرت

بهره نی خواهی اگر از علم دین
در میان حلقه درس نشین

بی نیازی نازها دارد بسی
ناز او اندازها دارد بسی

بی نیازی رنگ حق پوشیدن است | رنگ غیر از پیرهن پوشیدن است
علم غیر آموختن اندوختی | روی خویش از غازه اش افروختی
ارجمندی از شعارش میبری | من ندانم تو توئی یا دیگری
از نسیمش خاک تو خاموش گشت | وز گل و ریحان تهی آغوش گشت
کشت خود از دست خود ویران مکن | از سحابش گدیه باران مکن
عقل تو رنجیری افکار غیر | در گلوی تو تلف از تار غیر
بر زبانت گفتگوها مستعار | در دل تو آرزوها مستعار
قمریانت را نواها خواسته | سروهایت را قباها خواسته
باده می گیری بجام از دگران | جام هم گیری بوام از دگران
آن نگاهش سر مارا ز اصبر | سوی قوم خویش باز آید اگر
می شناسد شمع او پروانه را | نیک داند خویش و هم بیگانه را

لست منی گویدت مولای ما

وای ما ای وای ما ای وای ما

زندگانی مثل اجنم تا کجا | هستی خود در سحر گم تا کجا

ریوی از صبح دروغی خورده‌ئی
رخت از پهنای گردون برده‌ئی

آفتاب استی یکی در خود نگر
از نجوم دیگران تا بے مخر

بر دل خود نقش غیر انداختی
خاک بردی کیمیا در باختی

تا کجا رخشی ز تاب دیگران
سر بسک ساز از شراب دیگران

تا کجا طوف چراغ محفلی
ز آتش خود سوز اگر داری دلی

چون نظر در پرده‌های خویش باش
می پرو اما بجای خویش باش

در جهان مثل حباب ای هوشمند
راه خلوت خانه بر اغیار بند

فرد فرد آمد که خود را واشناخت
قوم قوم آمد که جز با خود نساخت

از پیام مصطفیٰ آگاه شو
فارغ از ارباب دون الله شو

«لم یلد ولم یولد»

قوم تو از رنگ و خون بالاتر است
قیمت یک اسودش صد احمر است

قطرهٔ آب وضوی قنبری
در بها برتر ز خون قیصری

فارغ از ارباب دام و اعمام باش
همچو سلمان زادهٔ اسلام باش

نکته‌ئی ای همدم فرزانه بین — سنگ را در خانه‌های لانه بین

قطره‌ئی از لالهٔ حمراستی — قطره‌ئی از نرگس شهلاستی

این نمی گوید که من از عنبرم — آن نمی گوید من از نیلوفرم

ملت ما شان ابراهیمی است — شهد ما ایمان ابراهیمی است

گر نسب را جز و ملت کرده‌ئی — رخنه در کار اخوت کرده‌ئی

در زمین ما مگیر ریشه است

هست نامسلم هنوز اندیشه است

ابن معود آن چراغ افروز عشق — جسم و جان او سراپا نور عشق

سوخت از مرگ برادر سینه‌اش — آب گردید از گداز آئینه‌اش

گریه‌های خویش را پایان ندید — در غمش چون مادران شیون کشید

«ای دریغا آن سبق خوان نیاز — یار من اندر دبستان نیاز

«آه آن سرو سهی بالای من — در ره عشق شتابد پای من

«حیف او محروم دیدار نبی

چشم من روشن ز دیدار نبی»

نیست از روم و عرب پیوند ما | نیست پابند نسب پیوند ما
دل به محبوب حجازی بسته‌ایم | زین جهت با یکدگر پیوسته‌ایم
رشتهٔ ما یک تولایش بس است | چشم ما را کیف صهبایش بس است
مستی او تا بخون ما دوید | کهنه را آتش زد و نو آفرید
عشق او سرمایهٔ جمعیت است | همچو خون اندر عروق ملت است
عشق در جان نسب در پیکر است | رشتهٔ عشق از نسب محکم تر است
عشق ورزی از نسب باید گذشت | هم ز ایران و عرب باید گذشت
امت او مثل او نور حق است | هستی ما از وجودش مشتق است
«نور حق را کس نجوید زاد و بود | خلعت حق احتیاجت تار و پود»

هر که پا در بند اقلیم وجد است
بی خبر از لم یلد لم یولد است
«و لم یکن له کفوا احد»

مسلم چشم از جهان بر بسته چیست | فطرت این دل بحق پیوسته چیست
لاله‌ئی کو بر سر کوهی دمید | گوشهٔ دامان کلچینی ندید

آتش او شعله نی گیرد به بر — از نفس های نخستین سحر
آسمان از آغوش خود نگذاردش — کوکب وا مانده نی پنداردش

بوسه‌ش اول شعاع آفتاب
شبنم از چشمش بشوید گرد خواب

رشته نی با لم یکن تا بد قوی — تا تو در اقوام بی همتا شوی
آنکه ذاتش واحد است و لاشریک — بنده اش هم در نیاز د با شریک
مؤمن بالای هر بالاتری — غیرت او بر نتابد همسری
خرقهٔ لاتحزنوا اندر برش — انتم الاعلون تاجی بر سرش
می کشد بار دو عالم دوش او — بحر و بر پوردهٔ آغوش او
بر غو تندر مدام افکنده گوش — برق اگر ریزد همی گیرد بدوش
پیش باطل تیغ و پیش حق سپر — امر و نهی او عیار خیر و شر
در کره صد شعله دارد اخگرش — زندگی گیرد کمال از جوهرش
در فضای این جهان های و هو — نغمه پیدا نیست جز تکبیر او
عفو و عدل و بذل و احسانش عظیم — هم بقهر اندر مزاج او کریم

ساز او در بزم ما خاطره نواز — سوز او در رزم ها آهن گداز

در گلستان با عنادل هم صفیر — در بیابان جبّره باز صید گیر

زیر گردون می نیاساید دلش — بر فلک گیرد قرار آب گلش

طایرش منقار بر اختر زند — آنسوی این کهنه چنبر بر زند

تو به پروازی پری نگشوده ئی — گرمک استی زیر خاک آسوده ئی

خوار از مهجوری قرآن شدی — سگوه سنج گردش دوران شدی

ای چو شبنم بر زمین افتنده ئی — در بغل داری کتاب زنده ئی

تا کجا در خاک می گیری وطن
رخت بردار و سر گردون فکن

عرض حال مصنف بحضور رحمة للعالمین

ای ظهور تو شباب زندگی — جلوه ات تعبیر خواب زندگی

ای زمین از بارگاهت ارجمند — آسمان از بوسه ماهت بلند

شش جهت دشت و تاب روی تو — ترک و تاجیک و عرب هندوی تو

از تو بالا پایه این کائنات — فقر تو سرمایه این کائنات

در جهان شمع حیات افروختی
بندگان را خواجگی آموختی

بی تو از نابود مند یها خجل
پیکران این سرای آب و گل

تا دم تو آتشے از گل گشود
تودہ های خاک را آدم نمود

ذرہ دامن گیر مہر و ماہ شد
یعنی از نیروی خویش آگاہ شد

تا مرا افتاد بر رویت نظر
از اب و ام گشتہ ئی محبوب تر

عشق در من آتشی افروختہ است
فرصتش باد اکہ جانم سوختہ است

نالہ ئی مانند ئی سامان من
آن چراغ خانہ ویران من

از غم پنہان نگفتن مشکل است
باده در مینا نہفتن مشکل است

مسلم از سر نبی بیگانہ شد
باز این بیت الحرم بتخانہ شد

از منات و لات و عزی و ہبل
ہر یکی دارد بتی اندر بغل

شیخ ما از برہمن کافر تر است
زانکہ او را سومنات اندر سر است

رخت ہستی از عرب بر چیدہ ئی
در خمستان عجم خوابیدہ ئی

شل ز بر فاب عجم اعضای او
سرد تر از اسک و صہبای او

ہمچو کافر از اجل ترسندہ ئی
سینہ اش فارغ ز قلب زندہ ئی

نقشش از پیش طبیبان برده‌ام — در حضور مصطفی آورده‌ام

مرده بود از آب حیوان کهنه‌اش — سری از اسرار قرآن کهنه‌اش

داستانی گفتم از یاران نجد — نکهتی آوردم از بستان نجد

محفل از شمع نوا افروختم — قوم را از مرحیات آموختم

گفت بر ما بند و افسون فرنگ — هست غوغایش ز قانون فرنگ

ای بصیری از دا انجشنده‌ئی — بر بط سلما مرا انجشنده‌ئی

ذوق حق ده این خطا اندیش را — اینکه نشناسد متاع خویش را

گر دلم آئینه بی جوهر است — ور بحرفم غیر قرآن مضمر است

ای فروغت صبح اعصار وجود — چشم تو بیننده ما فی الصدور

پرده ناموس فکرم چاک کن — این خیابان را ز خارم پاک کن

تنگ کن رخت حیات اندر برم — اهل ملت را نگهدار از شرم

سبز کشت ما بباران نم مکن — بهره گیر از ابر نیسانم مکن

خشک گردان باده در انگور من — زهر ریز اندر مے کافور من

روز محشر خوار و رسوا کن مرا — بی نصیب از بوسه پا کن مرا

گر ز اسرار قرآن نفته ام | با مسلمانان اگر حق گفته ام
ایکه از احسان تو ناکس کس است | یک حکایت مزد گفتارم بس است
عرض کن پیش خدای عزوجل | عشق من کرد هم آغوش عمل
دولت جان حزین بخشیدنی | بهره ئی از علم دین بخشیدنی

در عمل پاینده تر کردان مرا
آب نیسانم گهر گردان مرا

رخت جان تا در جهان آورده ام | آرزوی دیگرے پرورده ام
همچو دل در سینه ام آسوده است | محرم از صبح حیاتم بوده است
از پدر تا نام تو آموختم | آتش این آرزو افروختم
تا فلک دیرینه تر سازد مرا | در تمنا رزندگی بازد مرا
آرزوی من جوان تر می شود | این کهن صهبا گران تر می شود
این تمنا زیر خاکم گوهر است | در شبستم تاب همین یک اختر است
مدتی با لاله رویان ساختم | عشق با مرغوله مویان باختم
باده ها با ماه سیمایان زدم | بر چراغ عافیت دامان زدم

برقها رصید کرد حاصلم
رهزنان بردند کالای دلم

این شراب از شیشهٔ جانم نریخت
این زر سار از دامانم نریخت

عقل آزر پیشه ام زنار بست
نقش او در کشور جانم نشست

سالها بودم گرفتار شکی
از دماغ خشک من لاینفکی

حرفی از علم الیقین با خود نداشتم
در گمان آباد حکمت ماندنی

ظلمتم از تاب حق بیگانه بود
شامم از نور شفق بیگانه بود

این تمنا در دلم خوابیده ماند
در صدف مثل گهر پوشیده ماند

آخر از پیمانهٔ چشم چکید
در ضمیر من نواها آفرید

اے زیاد غیر تو جانم تهی
بر لبش آرم اگر فرمان دهی

زندگی را از عمل سامان نبود
پس مرا این آرزو شایان نبود

شرم از اظهار او آید مرا
شفقت تو جرأت افزاید مرا

هست شأن رحمت گیتی نواز
آرزو دارم که میرم در حجاز

مسلمی از ما سوا بیگانه نی
تا کجا زناری بتخانه نی

حیف چون او را سر آید روزگار
پیکرش را دیر گیرد در کنار

از درت خیزد اگر اجزای من
وای امروزم خوشا فردای من

فرخا شهری که تو بودی در آن
ای خنک خاکی که آسودی در آن

«مسکن یار است و شهر شاه من
پیش عاشق این بود حب الوطن»

کوکبم را دیدهٔ بیدار بخش
مرقدی در سایهٔ دیوار بخش

تا بیاساید دل بی تاب من
بستگی پیدا کند سیماب من

با فلک گویم که آرامم نگر
دیده بی آغازم انجامم نگر

لله المشرق والمغرب

پیام مشرق

در جواب دیوان گوته شاعر آلمانی

اقبال

۱۷۷
پیام مشرق

پیام مشرق
۱۷۸
۲

Im Spiegel des Goethe'schen Ost-Westlichen
Diwans.

بسم الله الرحمن الرحیم

پیام مشرق

فهرست مطالب

شماره	مضمون	صفحه
۱	پیش گفتار	۱۸۹/۱۳
۲	پیش کش	۱۹۷/۲۱
	لالهٔ طور	۲۰۵/۲۹
	(رباعیات)	
۱	شهید ناز او بزم وجود است	۲۰۷/۳۱
۲	دل من روشن از سوز درون است	۲۰۷/۲۱

شماره	مضمون	صفحه
۳	به باغان باد فردوس دین داد عشق	۲۰۷/۳۱
۴	عقابان راهبای کم سند عشق	۲۰۷/۳۱
۵	پیرگ لاله رنگ آمیزی عشق	۲۰۸/۳۲
۶	زهر کس از محبت مایه داراست	۲۰۷/۳۲
۷	درین گلشن پریشان مثل بویم	۲۰۸/۳۲
۸	جهان مشت گل و دل حاصل اوست	۲۰۸/۳۲

شماره	مضمون	صفحه
۹	سحری گفت بلبل باغبان را	۲۰۸/۳۲
۱۰	جهان ما که نابودست بودش	۲۰۹/۳۳
۱۱	نوای عشق راسازاست آدم	۲۰۹/۳۳
۱۲	زمن انجام وفی آغاز جویم	۲۰۹/۳۳
۱۳	دلا تا رایی پرواز تا کی	۲۰۹/۳۳
۱۴	تنی پیدا کن از شت غباری	۲۰۹/۳۳
۱۵	ز آب و گل خدا خوش پیکری ساخت	۲۱۰/۳۴
۱۶	بریزدان روز محشر برهمن گفت	۲۱۰/۳۴
۱۷	گذشتی تیز گام ای اختر صبح	۲۱۰/۳۴
۱۸	تهی از رهای و هوسخانه بودی	۲۱۰/۳۴
۱۹	ترا ای تازه پرواز آفریدند	۲۱۰/۳۴
۲۰	چه لذت یارب اندر هست و بود است	۲۱۱/۳۵
۲۱	شنیدم در عدم پروانه می گفت	۲۱۱/۳۵
۲۲	مسلمانان مرا حرفی است در دل	۲۱۱/۳۵
۲۳	بکوش و هسپاری ایدل ایدل	۲۱۱/۳۵
۲۴	رهی در سینهٔ انجم گشایی	۲۱۱/۳۵
۲۵	سحر در شاخسار بوستانی	۲۱۲/۳۶
۲۶	ترا یک نکتهٔ سربسته گویم	۲۱۲/۳۶

شماره	مضمون	صفحه
۲۷	بهل افسانهٔ آن پاچه راغی	۲۱۲/۳۶
۲۸	ترا از خویشتن بیگانه سازد	۲۱۲/۳۶
۲۹	زبان مبنی ز سیر بوستانم	۲۱۲/۳۶
۳۰	برون از ورطهٔ بود و عدم شو	۲۱۳/۳۷
۳۱	ز مرغان چمن ناآشنایم	۲۱۳/۳۷
۳۲	جهان یارب چه خوش هنگامه دارد	۲۱۳/۳۷
۳۳	سکندر با خضر خوش نکته یی گفت	۲۱۳/۳۷
۳۴	سر بریکتبا دا کلیل جم خاک	۲۱۳/۳۷
۳۵	اگر در شت خاک تو نهادند	۲۱۴/۳۸
۳۶	دمادم نقشهای تازه ریزد	۲۱۴/۳۸
۳۷	خوذوق نغمه ام در جلوت آرد	۲۱۴/۳۸
۳۸	چه می پرسی میان سینه دل چیست	۲۱۴/۳۸
۳۹	خرد گفت او بچشم اندر گنجد	۲۱۴/۳۸
۴۰	کنشت و مسجد و بتخانه و دیر	۲۱۵/۳۹
۴۱	نپویستم درین بستانسرا دل	۲۱۵/۳۹
۴۲	بخود باز آورد زند کهن را	۲۱۵/۳۹
۴۳	عالم را می او جام جم کرد	۲۱۵/۳۹
۴۴	خرد زنجیری امروز و دوش است	۲۱۵/۳۹

شماره	مضمون	صفحه
۴۵	خرد اندر سر هر کس نهادند	۲۱۶/۴۰
۴۶	گدای جلوه رفتی بر سر طور	۲۱۶/۴۰
۴۷	بگو جبریل را از من پیامی	۲۱۶/۴۰
۴۸	عصای علم تا افتد بدست	۲۱۶/۴۰
۴۹	خرد بر چهرهٔ تو پرده‌ها بافت	۲۱۶/۴۰
۵۰	دلت سیلی ز دار اندیشهٔ مرگ	۲۱۷/۴۱
۵۱	ز پیوند تن و جانم چه پرسی	۲۱۷/۴۱
۵۲	مرا فرمود پیر نکته دانی	۲۱۷/۴۱
۵۳	ز رازی معنی قرآن چه پرسی	۲۱۷/۴۱
۵۴	من از بود و نبود خود خموشم	۲۱۷/۴۱
۵۵	ز من با شاعر رنگین بیان گوی	۲۱۸/۴۲
۵۶	ز خوب و زشت تو ناآشنایم	۲۱۸/۴۲
۵۷	تو ای شیخ حرم شاید ندانی	۲۱۸/۴۲
۵۸	چو تاب از خود بگیرد قطرهٔ آب	۲۱۸/۴۲
۵۹	من ای دانشوران در پیچ و تابم	۲۱۸/۴۲
۶۰	سیارا بزم بر ساحل که آنجا	۲۱۹/۴۳
۶۱	سراپا معنی سر بسته‌ام من	۲۱۹/۴۳
۶۲	مگو از مدعای زندگانی	۲۱۹/۴۳
۶۳	اگر کردی نگه بر پارهٔ سنگ	۲۱۹/۴۳
۶۴	وفا ما آشنا بیگانه خو بود	۲۱۹/۴۳
۶۵	مپرس از عشق و از نیرنگی عشق	۲۲۰/۴۴
۶۶	شوای عشق نور رفته دلگیر	۲۲۰/۴۴
۶۷	مرا روزی گل افسرده‌ای گفت	۲۲۰/۴۴
۶۸	جهان ما که پایانی ندارد	۲۲۰/۴۴
۶۹	بمرغان چمن همداستانم	۲۲۰/۴۴
۷۰	نمایم آنچه هست این وادی گل	۲۲۱/۴۵
۷۱	تو خورشیدی و من سیارهٔ تو	۲۲۱/۴۵
۷۲	خیال او درون دیده خوشتر	۲۲۱/۴۵
۷۳	دماغم کافر زنار داراست	۲۲۱/۴۵
۷۴	صنوبر بندهٔ آزادهٔ او	۲۲۱/۴۵
۷۵	ز انجم تا به انجم صد جهان بود	۲۲۲/۴۶
۷۶	سپای خود مزن زنجیر تقدیر	۲۲۲/۴۶
۷۷	دل من در طلسم خود اسیر است	۲۲۲/۴۶
۷۸	نوا در ساز جان از رشتهٔ تو	۲۲۲/۴۶
۷۹	نفس آشفته موجی از یم اوست	۲۲۲/۴۶
۸۰	ترا در دیگی در سینه بیجید	۲۲۳/۴۷

شماره	مضمون	صفحه
۸۱	کراجویی چه ادبیج وتابی	۲۲۳/۴۷
۸۲	توای کودک منش خودرا ادب کن	۲۲۳/۴۷
۸۳	نه افغانیم ونی ترک وتتاریم	۲۲۳/۴۷
۸۴	نهان درسینهٔ ما عالمی هست	۲۲۳/۴۷
۸۵	دل من ای دل من ای دل من	۲۲۴/۴۸
۸۶	چگویم نکته زشت ونکوهیست	۲۲۴/۴۸
۸۷	کسی کو درد بیخانی ندارد	۲۲۴/۴۸
۸۸	چه پرسی از کجاییم چیستیم من	۲۲۴/۴۸
۸۹	به چندین جلوه در زیر نقابی	۲۲۴/۴۸
۹۰	دل از منزل تهی کن پا برهٔ دار	۲۲۵/۴۹
۹۱	بیای عشق ای رهزن دلها	۲۲۵/۴۹
۹۲	سخن در درد و غم آرد در درد و غم به	۲۲۵/۴۹
۹۳	نه من بر مرکب خلقی سوارم	۲۲۵/۴۹
۹۴	کمال زندگی خواهی بیاموز	۲۲۵/۴۹
۹۵	تو میگویی که آدم خاکزاد است	۲۲۶/۵۰
۹۶	دل بیباک را ضرغام رنگ است	۲۲۶/۵۰
۹۷	مدامم باده ام مایا غرم من	۲۲۶/۵۰
۹۸	تو گویی طایر ما زیر دام است	۲۲۶/۵۰
۹۹	چسان زاید تمنا در دل ما	۲۲۶/۵۰
۱۰۰	خود جنت خرامیدم پس از مرگ	۲۲۷/۵۱
۱۰۱	جهان ما کز جنون انگاره ئی نیست	۲۲۷/۵۱
۱۰۲	چسان ای آفتاب آسمان گرد	۲۲۷/۵۱
۱۰۳	تراش از تیشهٔ خود جادهٔ خویش	۲۲۷/۵۱
۱۰۴	به منزل رهرو دل در نسازد	۲۲۷/۵۱
۱۰۵	بیا با شاهد فطرت نظر باز	۲۲۸/۵۲
۱۰۶	میان آب و گل خلوت گزیدم	۲۲۸/۵۲
۱۰۷	ز آغاز خودی کس را خبر نیست	۲۲۸/۵۲
۱۰۸	دلا رمز حیات از غنچه دریاب	۲۲۸/۵۲
۱۰۹	فروغ او به بزم باغ و راغ است	۲۲۸/۵۲
۱۱۰	ز خاک نرگستان غنچه یی رست	۲۲۹/۵۳
۱۱۱	جهان کز خود ندارد دستگاهی	۲۲۹/۵۳
۱۱۲	دل من راز دان جسم و جان است	۲۲۹/۵۳
۱۱۳	گل رعنا چو من در مشکلی هست	۲۲۹/۵۳
۱۱۴	مزاج لالهٔ خود روشناسم	۲۲۹/۵۳
۱۱۵	جهان یک نغمه زار آرزویی	۲۳۰/۵۴
۱۱۶	دل من بسته ار آرزویی	۲۳۰/۵۴

شماره	مضمون	صفحه
۱۱۷	دوام ما زسوز ناتمام است	۲۳۰/۵۴
۱۱۸	مرغ ازبرجسین‌های داغ‌شهر	۲۳۰/۵۴
۱۱۹	حکیمان گرچه صد پیکر شکستند	۲۳۰/۵۴
۱۲۰	جهانها رویداز شست گل من	۲۳۱/۵۵
۱۲۱	هزاران سال با فطرت نشستم	۲۳۱/۵۵
۱۲۲	به پهنای ازل پر می‌کشودم	۲۳۱/۵۵
۱۲۳	درونم جلوه‌ٔ افکار این چیست	۲۳۱/۵۵
۱۲۴	بخود نازم گدای بی‌نیازم	۲۳۱/۵۵
۱۲۵	اگر آگاهی از کیف و کم خویش	۲۳۲/۵۶
۱۲۶	چه غم داری حیات دل‌ز دم رفت	۲۳۲/۵۶
۱۲۷	تو ایدل تا نشینی در کنارم	۲۳۲/۵۶
۱۲۸	زمن گو صوفیان با صفا را	۲۳۲/۵۶
۱۲۹	چو نرگس این چمن نادیده مگذر	۲۳۲/۵۶
۱۳۰	تراشیدم صنم بر صورت خویش	۲۳۳/۵۷
۱۳۱	به شبنم غنچهٔ نورسته می‌گفت	۲۳۳/۵۷
۱۳۲	زمین را ارزدان آسمان گیر	۲۳۳/۵۷
۱۳۳	ضمیر کن فکان عشق از تو کس نیست	۲۳۳/۵۷
۱۳۴	زمین خاک در میخانه‌ٔ ما	۲۳۳/۵۷

شماره	مضمون	صفحه
۱۳۵	سکندر رفت و شمشیر و علم رفت	۲۳۴/۵۸
۱۳۶	ربودی دل زچاک سینه‌ٔ من	۲۳۴/۵۸
۱۳۷	زپیش من جهان رنگ و بو رفت	۲۳۴/۵۸
۱۳۸	مرا از پرده‌ٔ ساز آگهی نیست	۲۳۴/۵۸
۱۳۹	نوا مستانه در محفل زدم من	۲۳۴/۵۸
۱۴۰	عجم از نغمه‌های من جوان شد	۲۳۵/۵۹
۱۴۱	عجم از نغمه‌ام آتش بجان است	۲۳۵/۵۹
۱۴۲	زجان بیقرار آتش کشادم	۲۳۵/۵۹
۱۴۳	مرا شل نسیم آواره گردند	۲۳۵/۵۹
۱۴۴	خرد کر پاس راز زندیسازد	۲۳۵/۵۹
۱۴۵	زشاخ آرزو برخورده‌ام من	۲۳۶/۶۰
۱۴۶	خیالم کوکل از فردوس چیند	۲۳۶/۶۰
۱۴۷	عجم بحریست ناپیدا کناری	۲۳۶/۶۰
۱۴۸	مگو کار جهان ناستوار است	۲۳۶/۶۰
۱۴۹	رسیدی از خداوندان افرنگ	۲۳۶/۶۰
۱۵۰	قبای زندگانی چاک تا کی	۲۳۷/۶۱
۱۵۱	میان لاله و گل آشیان گیر	۲۳۷/۶۱
۱۵۲	بجان من که جان نقش تن انگیخت	۲۳۷/۶۱

شماره	مضمون	صفحه
۱۵۳	بگوشم آمد از خاک مزاری	۲۳۷/۶۱
۱۵۴	مشو نومید ازین مشت غباری	۲۳۷/۶۱
۱۵۵	جهان رنگ و بو فهمیدنی هست	۲۳۸/۶۲
۱۵۶	تو میگویی که من هستم خدا نیست	۲۳۸/۶۲
۱۵۷	بساطم خالی از مرغ کباب است	۲۳۸/۶۲
۱۵۸	رگ مسلم ز سوز من تپیدا است	۲۳۸/۶۲
۱۵۹	بحرف اندر نگنجیدی لامکان را	۲۳۸/۶۲
۱۶۰	بهر دل عشق رنگ تازه برگرد	۲۳۹/۶۳
۱۶۱	هنوز از بند آب و گل نرستی	۲۳۹/۶۳
۱۶۲	مرا ذوق سخن خون در جگر کرد	۲۳۹/۶۳
۱۶۳	گریز آخر ز عقل ذوفنون کرد	۲۳۹/۶۳
	افکار	۲۴۱/۶۵
۱	گل نخستین	۲۴۳/۶۷
۲	دعا	۲۴۳/۶۷
۳	هلال عید	۲۴۴/۶۸
۴	تسخیر فطرت	۲۴۴/۶۸
۵	بوی گل	۲۴۷/۷۱
۶	نوای وقت	۲۴۸/۷۲
۷	فصل بهار	۲۴۹/۷۳
۸	حیات جاوید	۲۵۲/۷۶
۹	افکار انجم	۲۵۳/۷۷
۱۰	زندگی	۲۵۴/۷۸
۱۱	محاورهٔ علم و عشق	۲۵۴/۷۸
۱۲	سرود انجم	۲۵۵/۷۹
۱۳	نسیم صبح	۲۵۶/۸۲
۱۴	پند باز با بچهٔ خویش	۲۵۸/۸۲
۱۵	کرم کتابی	۲۶۰/۸۴
۱۶	کبر و ناز	۲۶۱/۸۵
۱۷	لاله	۲۶۱/۸۵
۱۸	محنت و شعر	۲۶۲/۸۶
۱۹	کرمک شب تاب	۲۶۲/۸۶
۲۰	حقیقت	۲۶۴/۸۸
۲۱	هدی	۲۶۴/۸۸
۲۲	قطرهٔ آب	۲۶۷/۹۱
۲۳	محاوره مابین خدا و انسان	۲۶۸/۹۲
۲۴	ساقی نامه	۲۶۹/۹۳

شماره	مضمون	صفحه
۲۵	شاهین و ماهی	۲۷۱/۹۵
۲۶	کرمک شب تاب	۲۷۲/۹۶
۲۷	تنهایی	۲۷۲/۹۶
۲۸	شبنم	۲۷۳/۹۷
۲۹	عشق	۲۷۵/۹۹
۳۰	اگر خواهی حیات اندر خطر زی	۲۷۶/۱۰۰
۳۱	جهان عمل	۲۷۷/۱۰۱
۳۲	زندگی	۲۷۷/۱۰۱
۳۳	حکمت فرنگ	۲۷۸/۱۰۲
۳۴	حور و شاعر	۲۷۹/۱۰۳
۳۵	زندگی و عمل	۲۸۰/۱۰۴
۳۶	الملک لله	۲۸۰/۱۰۴
۳۷	جوی آب	۲۸۰/۱۰۴
۳۸	نامهٔ عالمگیر	۲۸۲/۱۰۶
۳۹	بهشت	۲۸۲/۱۰۶
۴۰	کشمیر	۲۸۳/۱۰۷
۴۱	عشق	۲۸۴/۱۰۸
۴۲	بندگی	۲۸۴/۱۰۸
۴۳	غلامی	۲۸۴/۱۰۸
۴۴	چینیان شش شیر	۲۸۵/۱۰۹
۴۵	جمهوریت	۲۸۵/۱۰۹
۴۶	به مبلغ اسلام در فرنگستان	۲۸۵/۱۰۹
۴۷	غنی کشمیری	۲۸۶/۱۱۰
۴۸	خطاب به مصطفی کمال پاشا	۲۸۶/۱۱۰
۴۹	طیاره	۲۸۷/۱۱۱
۵۰	عشق	۲۸۸/۱۱۲
۵۱	تهذیب	۲۸۸/۱۱۲
	می ما بقی	۲۹۱/۱۱۵
	غزلیات	
۱	بهار تا به گلستان کشید بزم سرود	۲۹۳/۱۱۷
۲	حلقه بستند سر ترنجت من نوحه گران	۲۹۴/۱۱۸
۳	می تراشد فکر ما هر دم خداوندی دگر	۲۹۴/۱۱۸
۴	مرا زدیدهٔ بینا شکایت دگر است	۲۹۵/۱۱۹
۵	به این بهانه درین بزم محرمی جویم	۲۹۵/۱۱۹
۶	خیز و نقاب برگشا پردگیان ساز را	۲۹۶/۱۲۰
۷	بلازمان سلطان خبری دهم ز رازی	۲۹۷/۱۲۱

شماره	مضمون	صفحه
۸	بیا که ساقی گلچهره دست بر چنگ است	۲۹۷/۱۲۱
۹	صورت نپرستم من تجانه شکستم من	۲۹۸/۱۲۲
۱۰	هوای فردوس در گلستان میخانه میارزد	۲۹۸/۱۲۲
۱۱	از ما مگو سلامی آن ترک تندخورا	۲۹۹/۱۲۳
۱۲	آشنا هر خار را از قصهٔ ما ساختی	۲۹۹/۱۲۳
۱۳	خوش آنگه رخت خود را به شعله می سوخت	۳۰۰/۱۲۴
۱۴	بیار باده که گردون بکام ما گردید	۳۰۰/۱۲۴
۱۵	تیر و سنان و خنجر و شمشیرم آرزوست	۳۰۱/۱۲۵
۱۶	دارد سبحه به زنار کشیدن آهنگ	۳۰۱/۱۲۵
۱۷	ز خاک خویش طلب آتشی که پیدا نیست	۳۰۲/۱۲۶
۱۸	موج را از سینهٔ دریا گسستن میتوان	۳۰۳/۱۲۷
۱۹	صد نالهٔ شبگیری صد صبح بلاخیزی	۳۰۳/۱۲۷
۲۰	باز به سر مه تاب ده چشم کرشمه زای را	۳۰۴/۱۲۸
۲۱	فریب کشمکش عقل دیدنی دارد	۳۰۴/۱۲۸
۲۲	حسرت جلوهٔ آن ماه تمامی دارم	۳۰۵/۱۲۹
۲۳	شاخ زندگی مانی ز تشنه لبی است	۳۰۵/۱۲۹
۲۴	فرقی ننهد عاشق در کعبه و بتخانه	۳۰۶/۱۳۰
۲۵	میتوان از خواب عدم دیده گشودن نتوان	۳۰۷/۱۳۱
۲۶	این گنبد مینایی این پستی و بالایی	۳۰۷/۱۳۱
۲۷	هوس منزل لیلی نه تو داری و نه من	۳۰۸/۱۳۲
۲۸	دلیل منزل شوقم بدا منم آویز	۳۰۸/۱۳۲
۲۹	در جهان دل مادر فتنه پیدا نیست	۳۰۸/۱۳۲
۳۰	گریه مایی اثر ناله ما رساست	۳۰۹/۱۳۳
۳۱	سوز سخن ز ناله مستانه دل است	۳۰۹/۱۳۳
۳۲	سلوت از کوه ستانند و بکاهی نبخشند	۳۱۰/۱۳۴
۳۳	نه تواند حرم گبجی نه در بتخانه می آیی	۳۱۰/۱۳۴
۳۴	تب و تاب بکدهٔ عجم نرسد بسوز و گداز من	۳۱۱/۱۳۵
۳۵	مثل آیینه شو محو جمال دگران	۳۱۱/۱۳۵
۳۶	جهان عشق نمیری نه سروری داند	۳۱۲/۱۳۶
۳۷	خواجه بی منت که چون بنده پرستارش منت	۳۱۲/۱۳۶
۳۸	بیا که بلبل شوریده نغمه پردازست	۳۱۳/۱۳۷
۳۹	خاکیم و تند سیر شمال ستاره ایم	۳۱۳/۱۳۷
۴۰	عرب از سر شک خونم همه لاله زار بادا	۳۱۴/۱۳۸
۴۱	نظر تو همه تقصیر و خنده دکوتاهی	۳۱۴/۱۳۸
۴۲	سر خوش از باده توخم شکنی منت که منت	۳۱۵/۱۳۹
۴۳	اگرچه زیب سرش افسر و کلاهی منت	۳۱۵/۱۳۹

شماره	مضمون	صفحه
۴۴	شعله در آغوش دارد عشق بی پروای من	۳۱۶/۱۴۰
۴۵	بتان تازه تراشیده ای دریغ از تو	۳۱۶/۱۴۰
	نقش فرنگ	۳۱۹/۱۴۳
۱	پیام	۳۲۱/۱۴۵
۲	جمعیت الاقوام	۳۲۵/۱۴۹
۳	شوپنهاور و نیچه	۳۲۵/۱۴۹
۴	فلسفه و سیاست	۳۲۶/۱۵۰
۵	صحبت رفتگان	۳۲۶/۱۵۰
۶	نیچه	۳۲۷/۱۵۱
۷	حکیم ایشتین	۳۲۸/۱۵۲
۸	بایرن	۳۲۸/۱۵۲
۹	نیچه	۳۲۹/۱۵۳
۱۰	جلال و جمال	۳۲۹/۱۵۳
۱۱	تونی	۳۳۰/۱۵۴
۱۲	محاوره مابین حکیم فرانسوی گوست گوت و مرد دُرُد	۳۳۰/۱۵۴
۱۳	هگل	۳۳۱/۱۵۵
۱۴	جلال و گوته	۳۳۲/۱۵۶
۱۵	پیغام برگسن	۳۳۲/۱۵۶
۱۶	میخانه فرنگ	۳۳۳/۱۵۷
۱۷	موسیو لنین و قصیر ولیم	۳۳۳/۱۵۷
۱۸	حکما	۳۳۴/۱۵۸
۱۹	شعرا	۳۳۵/۱۵۹
۲۰	خرابات فرنگ	۳۳۵/۱۵۹
۲۱	خطاب به انگلستان	۳۳۶/۱۶۰
۲۲	قسمت نامه سرمایه دار و مزدور	۳۳۶/۱۶۱
۲۳	نوای مزدور	۳۳۷/۱۶۱
۲۴	آزادی بحر	۳۳۸/۱۶۲
۲۵	خرده	۳۳۹/۱۶۳

Heine on Goethe's West-Östlicher Divan -

"This a robust voyage sent from the soil of the East..... this voyage signifies that the soil is tired of this over-civilized spirituality & seeks warmth in the strong & healthy bosom of the East."

Count Platen - Ghazzlein
Rückert - Östlichen Rosen
Bodenstedt - Poems of Mirza Shaffy
Goethe - Divan.

پیشگفتار

انگیزهٔ تألیف «پیام مشرق» «دیوان غربی» حکیم حیات گوته است که دربارهٔ آن شاعر یهودی الاصل آلمانی نژاد می‌نویسد:

«این دسته گل عقیدت است که غرب به شرق فرستاده است....

از این دیوان برمی‌آید که غرب از روحانیت ضعیف و سرد خود بیزار شده و از سینهٔ شرق جویای حرارت است.»

این مجموعهٔ اشعار گوته که یکی از بهترین آثار اوست و او خود شش آن را از دیوان نامیده نتیجهٔ چه عواملی بوده و در چه اوضاعی نوشته شد؟ برای جواب این سؤال لازم بود نهضتی به اختصار معرفی شود که در ادبیات آلمانی بنام «نهضت شرقی» معروف است.

می‌خواستم در این مقدمه نهضت مذکور را قدری مفصل‌تر بیان کنم، ولی متأسفانه بسیاری از کتب که لازم بود در هند بدست نیامد. پاول هورن مؤلف «تاریخ ادبیات ایران» در یکی از مقالات خود می‌نویسد که گوته تا چه اندازه مدیون شعرای ایرانی است. اما شمارهٔ مجلهٔ «نامه دانشوران» که در آن مقالهٔ مذکور بچاپ رسیده بود در کتابخانه‌های هند و آلمان بدست نیامد. ناچار برای نگارش این مقدمه به یادداشت‌های مطالعات گذشتهٔ خود در رسالهٔ مختصر و مفیدی که آقای چارلس ریبی در این مورد نوشته است اکتفا می‌کنم. طبع همه‌گیر گوته از آغاز جوانی تمایل به افکار شرقی بود. در استراسبورگ هنگامی که او درس حقوق می‌خواند، ملاقاتی بین او و یکی از شخصیتهای ادبی معروف و محترم آلمان بنام هردر دست داد که گوته در شرح حال خود تأثیر صحبت او را بیان کرده است. هردر زبان فارسی نمی‌دانست، اما چون بر طبعش اصول اخلاقی حاکم بود، لذا علاقهٔ عمیقی به آثار سعدی

پیدا کرد بهمین سبب بعضی قسمتهای «گلستان» را به زبان آلمانی ترجمه کرد. او به سبک حافظ چندان علاقه نبود، توجه معاصرین خود را به سعدی مبذول ساخته می نویسد:

«ما به سبک حافظ بسیار سرودیم، حالا لازم است که شاگرد سعدی باشیم».

ولی با وجود اینهمه علاقه که هر در نسبت به ادبیات شرقی داشت تأثیری از ادبیات شرقی در آثار نظم و نثر او دیده نمی شود. همین طور شیلر، معاصر دیگر گوته که پیش از آغاز نهضت شرقی وفات یافته از اثرات شرقی آزاد بود. اما نباید فراموش کرد که طرح نمایشنامهٔ او بنام «توران دخت» اخذ شده از افسانهٔ دختر پادشاه ایام چهارم هفت پیکر نظامی می باشد که با این بیت آغاز کرده است:

گفت کز جملهٔ ولایت روس بود شهری به نیکوئی چو عروس

در سال ۱۸۱۲ هامر ترجمهٔ تمام دیوان حافظ را منتشر ساخت. در نتیجهٔ انتشار این ترجمه نهضت شرقی در ادبیات آلمانی شروع گردید. گوته آن وقت شصت و پنج سال داشت و این زمانی بود که انحطاط ملت آلمان از هر جهت به نهایت رسیده بود. طبع گوته برای شرکت در نهضت های سیاسی کشور مناسب نبود، بنابراین روح بیتاب و بلند پرواز او از هرج و مرج عمومی اروپا بیزار شده آسیایی دیگر برای امن و سکون شرق پیدا کرد بود. سرودهای حافظ در تخیلات او هیجان بزرگی برپا ساخت که نهایتاً موجب پدید آمدن اثری پایدار و استوار بنام «دیوان غربی» گردید. اما ترجمهٔ هامر برای گوته صرفاً انگیزه ای نبود، بلکه مأخذ تخیلات عجیب و غریب او نیز شده بود. در بعضی موارد چنان بنظر می آید که منظومهٔ او ترجمهٔ آزاد شعر حافظ است و در بعضی جاها قدرت تخیل او در نتیجهٔ تأثیر مصرعی خاص براهی تازه قدم گذاشته مسائل بسیار مهم و مشکل زندگی را روشن می سازد. بیل سوکی نگارندهٔ شرح احوال گوته می نویسد:

«گوته تصویر خود را در نغمه بلبل شیراز دیده است. گاه گاه چنان حس میکرد که شاید روح او در کالبد حافظ حلول نموده و در سرزمین شرق زندگی کرده است. همان انبساط و زمینی، همان عشق آسمانی، همان سادگی، همان عمق، همان جنب و جوش، همان بزرگ منشی، همان گشاده دلی و همان آزادی از قیود و رسوم در او وجود دارد. الغرض ما از هر جهت او را نظیر حافظ می بینیم. همانطور که حافظ لسان الغیب و ترجمان الاسرار است، گوته هم هست و همانطور که در کلمات ساده حافظ یک جهان معنی پنهان است، در پی تکلفی شعر گوته نیز حقایق و اسرار بچشم میخورد. هر دو شاعر در میان طبقه غنی و فقیر محبوبیتی پیدا کردند، هر دو توانستند فاتحان بزرگ عصر خود را تحت تأثیر قرار دهند، یعنی حافظ توانست تیمور، و گوته موفق شد ناپلئون را تحت تأثیر قرار دهد، هر دو علیرغم فساد و تباهی دوران خویش موفق به حفظ آرامش روحی خود تا آنجا بودند که توانستند به نغمه سرائی تا بقشان ادامه دهند».

گوته در تخیلات خود غیر از حافظ مدیون شیخ عطار، سعدی، فردوسی و نیز ادبیات عمومی اسلامی می باشد. در یکی دو مورد هم غزلیاتی با رعایت ردیف و قافیه نوشته و استعاره های فارسی (مانند گوهر اشعار تیر مژگان زلف گره گیر) بکار برده است. حتی بسبب علاقه زیاد به فارسی از اشاره کردن به امر درستی نیز خودداری نکرده است. بخش های مختلف دیوان خود را با نامهای فارسی مانند مغنی نامه، ساقی نامه، عشق نامه، تیمور نامه، حکمت نامه و غیره نامیده است.

با اینهمه گوته پیرو هیچیک از شعرای فارسی نیست. طبع شاعرانه او کاملاً آزاد است و در لاله زارهای شرق نواخوانی او موفقی است. او هرگز غربی بودن خود را از یاد نمی برد و چشمش فقط همان حقایق شرقی را می بیند که

طبع غربی او آنها را می تواند بخود جذب کند. به تصوف عجمی هیچ تمایلی نداشت و اگرچه میدانست که اشعار حافظ در شرق براساس تصوف مورد بحث قرار می گیرد و مع الوصف شیفتهٔ تعقل محض بود و به تعبیر صوفیانهٔ شعر حافظ علاقه ای نداشت. حقایق و معارف فلسفی مولوی برای او چیزی مبهم بود. اما چنین برمی آید که وی کلام او را بدقت نخوانده بود زیرا کسی که مداح اسپینوزا (فیلسوف بلندی معتقد به وحدت الوجود) باشد و به طرفداری برونو (فیلسوف وجودی ایتالیائی) مطالبی نوشته باشد چگونه ممکن است معترف مولوی نباشد!

خلاصهٔ گوته بوسیلهٔ "دیوان غربی" سعی کرده است در ادبیات آلمانی روح ایرانی را مستقر سازد. شعرای بعدی مانند پلاتن، روکرت و بودن شتات هفت شرقی را که با دیوان گوته آغاز شده بود بکمال رسانیدند. پلاتن برای نیل به اهداف ادبیانه زبان فارسی را فرا گرفت و با رعایت قافیه، ردیف و موازین عروض ایرانی غزلها و رباعیها سرود و قصیده ای نیز در مدح ناپلئون نگاشت. او مثل گوته استعارات فارسی چون عروس عمل "زلف مشکین" و "لاله عذار" را بی تکلف بکار برد. وی الهه و شیدای تعقل محض بود. روکرت متخصص زبانهای عربی، فارسی و سانسکریت بود و به اهمیت فلسفهٔ مولوی اعتقاد داشت. بسیاری از غزلهای خود را بپیروی از مولوی سرود. چون او به زبانهای شرقی تسلط داشت بنابراین ماخذ منظومهٔ شرقی او نیز دامنه دار است و از هر جا، از مخزن الاسرار نظامی، بهارستان جامی، گلیات امیر خسرو، گلستان سعدی، مناقب العارفین عیار دانش، منطق الطیر، هفت قلزم و غیره، گوهرهای دانش را جمع آوری میکند حتی سخنان خود را با روایات و حکایات ایران پیش از اسلام مزین می سازد. بعضی وقایع تاریخ اسلام چون مرگ محمود غزنوی، لشکرکشی محمود به سومنات، شرح زندگی سلطان رضیه و غیره را بنحو زیبائی بنظم درآورده است. پسندیده ترین شاعری که پس از گوته به سبک شرقی شعر سرود "بودن شتات" است. او منظومه های خود را بنام مستعار "میرزا شفیع"

منتشر ساخت. این مجموعهٔ کوچک بقدری مجبوبیت پیدا کرد که در مدت کمی یکصد و چهل بار بچاپ رسید. ارواح عجمی را با چنان مهارتی در خود جذب کرد که مردم آلمان حتی خیال نمیکردند اشعار میرزا شفیع ترجمهٔ شعر فارسی است. «بودن تسات» از امیر معزی و انوری هم استفاده کرده است.

من در اینجا از هائینه که معاصر گوته بود عمداً ذکری نکردم. در مجموعهٔ شعر او که «اشعار تازه» نام دارد اگرچه تأثیر پذیری از ایران مشهود است و داستان محمود و فردوسی را هم با نهایت زیبائی منظوم ساخته است، باز هم بطور کلی رابطه ای با نهضت شرقی نداشته و بطور کلی کلام شعرای آلمانی جز «دیوان غربی» گوته اهمیت خاصی ندارد. اما فکر این شاعر آزاده آلمانی نیز از سحر عجمی مصون نمانده چنانکه در موردی خود را در عالم خیال شاعر ایرانی تصور نموده که به آلمان تبعید شده است، می نویسد:

«ای فردوسی! ای جامی! ای سعدی! برادر شما در زندان غم اسیر و برای گلهای شیراز بیقرار است».

در میان شعرای کم مرتبه دومرکه متقلد خواجه حافظ بود، هرمن تسات، لوشکی، تساپک لنز، لنت هولد و فان شاک را می توان نام برد. شاعر اخیر الذکر در جهان دانش پایهٔ بلندی داشت. از جملهٔ منظومه هایش داستان انصاف محمود غزنوی و قصهٔ هاروت و ماروت معروف است. بطور کلی تأثیر عمر خیام در شعر او زیاد مشهود است. البته باید متذکر شد که برای نوشتن تاریخ کامل نهضت شرقی و مقایسهٔ دقیق بین شعرای آلمانی و ایرانی و دریافتن نفوذ عمیق عجمی لازم است که بررسیهای مفصلتری بعمل آید اما برای این کار نه وقت است و نه وسایل در دست. ممکن است این بحث مختصر، جوانی را برای تحقیق و پژوهش در این زمینه برانگیزد.

«پیام مشرق» صد سال بعد از «دیوان غربی» نوشته شد و لزومی ندارد که چیزی در بارهٔ آن عرض کنم. خوانندگان خودشان متوجه خواهند شد که منظور من از این اثر عرضه نمودن آن حقایق اخلاقی و مذهبی ملی است که

بر تربیت معنوی افراد و ملل تعلق دارد. بین اوضاع آلمان صد سال پیش و اوضاع شرق کنونی تا اندازه‌ای مشابهت وجود دارد. اما حقیقت آن است که اضطراب درونی ملل جهان متمدن یک انقلاب بزرگ روحانی و فرهنگی می باشد. چون اکنون خود مان تحت تأثیر آن انقلاب قرار گرفته ایم لذا نمی توانیم آنرا بخوبی درک کنیم. جنگ عظیم اروپا محشری بوده که نظام دنیای قدیم را تقریباً از هر جهت بر باد داده است و حالا طبیعت در اعماق زندگی، از خاکستر آن تهذیب و تمدن آدمی نو و برای اقامت او عالمی نو می سازد که هیولای آن در نگارشهای اشتین و برگسون دیده می شود. اروپا نتایج هولناک اهداف علمی، اخلاقی و اقتصادی خود را بچشم خویش دیده است و از زبان سایرین تی (نخست وزیر سابق ایتالیا) داستان دردناک «سقوط فرنگ» را هم شنیده است. شاعران و رهبران بزرگ آن قاره که البته مرتجع هستند نتوانستند انقلاب شگفت انگیزی را که فعلاً در ضمیر انسان اروپا در سستی درک کنند. از نظر ادبی هم اگر بررسی کنیم می بینیم که محیط جنگ دیده و متأثر اروپا برای رشد یک هدف عالی ادبی مساعد نیست. حتی ممکن است عجیب ست عناصر سنگل گریز که عواطف قلبی را از افکار ذهنی تمایز نمی دهد طبایع ملل را مغلوب سازد. البته آمریکا در عناصر تمدن غرب یک عنصر سالم بنظر می آید. علتش شاید این باشد که این کشور از بندهای سنن قدیم آزاد است و وجدان اجتماعی آن آثار و افکار جدید را بسهولت می تواند بپذیرد. شرق و بخصوص شرق اسلامی چشمش را پس از خواب سنگین قرنها باز کرده است اما ملل شرق باید این نکته را بدانند که زندگی نمی تواند انقلابی در پیرامون خود بوجود بیاورد مگر اینکه انقلاب در درون خودش باشد و هیچ دنیای نوینی نمی تواند وجود خارجی پیدا کند مگر اینکه وجودش نخست در قلب انسانها صورت بندد. این قانون قطعی فطرت که قرآن کریم آنرا با کلمات روشن و بلیغ «اِنَّ اللهَ لا یُغَیِّرُ ما بِقَومٍ حَتّیٰ یُغَیِّروا ما بِاَنفُسِهِم» بیان فرموده است شامل هر دو جنبهٔ فردی و اجتماعی زندگی می باشد و من در آثار فارسی خود سعی کرده‌ام همین حقیقت را

در نظر داشته باشم. امروز در جهان و خاصه در کشورهای شرقی هر کوششی که نقطه نظر افراد و اقوام را از مرزهای جغرافیائی بالا برده، در ایشان سیرت درست و نیرومند انسانی را تجدید یا تولید می نماید محترم است. بنابراین من این اوراق را به اعلیحضرت فرمانروای افغانستان منسوب میدارم که ایشان با فهم و فراست فطری خویش تربیت افغانان را خصوصاً مد نظر دارند. خداوند متعال در این کار بزرگ حامی و ناصر ایشان باشد.

در پایان، از دوستم آقای چودهری محمد حسین سپاسگزارم که مسوده پیام مشرق را برای چاپ آماده ساخت. اگر او زحمت نمی کشید، چاپ این مجموعه به تعویق می افتاد.

اقبال

ترجمه: دکتر سید محمد اکرم

آ ای ز کام گارای هنرمند - نوجوان و شنگ پیران پخته کار

چشم تو از پردگی با محرم است - دل میان سینه ات جام جم است

غرم تو با عقد سینه چون سپهر تو - حزم تو آسان کند دشوار تو

همت تو چون خیال فرهلند - ملت صد پاره را شیرازه بند

هدیه از شاهنشهان داری نسب - لیک در با قوت گران داری لب

آ ای ز این ایر ، این ایر - نغمه از پی نغمه ای ز آن ایر

~~آ ای ز این ایر این ایر~~ ~~این ایر~~ وه دل افروز و هنرمند و سلیم

~~هدیه از شاهنشهان داری نسب~~ ~~لیک در با قوت گران داری لب~~

پیر مشرب شاعر المانی - آن قتیل شیوه های پهلوی

بست نقش شاهدان شوخ و شنگ - داد مشرق را ز اسلاف و از فرهنگ

در جوانش گفته ام پیغام شرق - ~~ما~~ با تاب ~~خاموشم~~ ~~تکلم~~ بر شام شرق

تا شناسای خودم خود بین شدم - با تو گویم او که بود و من کیم

او ز افرنگی جوانان منزل برق - شعله ام از دم پیران شرق

او چمن زادی چمن پرورده - من دمیدم از زمین مرده

بسم الله الرحمن الرحیم

پیشکش بحضور اعلیحضرت امیر امان الله خان

فرمانروای دولت مستقله افغانستان خلد الله

ملکه و اجلاله

ای امیر کامگار ای شهریار — نوجوان و مثل شیران پخته کار

چشم تو از رمز کیها محرم است — دل میان سینه ات جام جم است

عزم تو پاینده چون کهسار تو — حزم تو آسان کند دشوار تو

همت تو چون خیال من بلند — ملت صد پاره را شیرازه بند

هدیه از شاهنشهان داری بسی — لعل و یاقوت گران داری بسی

ای امیر ابن امیر ابن امیر

هدیه فی از بینوائی هم پذیر

تا مرا از مرحیات آموختند
آتشی در پیکرم افروختند

یک نوای سینه تاب آورده ام
عشق را اعهد شباب آورده ام

پیر مغرب شاعر المانوی
آن قتیل شیوه های پهلوی

بست نقش شاهدان شوخ و شنگ
داد مشرق را سلامی از فرنگ

در جوابش گفته ام پیغام شرق
ماهتابی ریختیم بر شام شرق

تا شناسای خودم خود بین نیم
با تو گویم او که بود و من کیم

او ز افرنگی جوانان مثل برق
شعله من از دم پیران شرق

او چمن زادی چمن زا و ردوی
من دمیدم از زمین مرده ئی

او چو بلبل در چمن فردوس گوش
من بصحرا چون حرس گرم خروش

هر دو دانای صغیر کائنات
هر دو پیغام حیات اندر ممات

هر دو خنجر صبح خندان آفتاب فام
او برهنه من هنوز اندر نیام

هر دو گوهر ارجمند و تاب دار
زاده دریای ناپیدا کنار

او ز شوخی در ته قلزم تپید
تا گریبان صدف را بر درید

من به آغوش صدف تابم هنوز
در صغیر بحر نایابم هنوز

آشنای من ز من بیگانه رفت — از خمستانم تهی پیمانه رفت

من شکوه خسروی او را دهم — تخت کسری زیر پای او نهم

او حدیث دلبری خواهد ز من — رنگ و آب شاعری خواهد ز من

کم نظر بیتابی جانم ندید — آشکارم دید و پنهانم ندید

فطرت من عشق را در بر گرفت — صحبت خاشاک و آتش در گرفت

حق ز مور ملک و دین بر من گشود — نقش غیر از پرده چشمم ربود

برگ گل رنگین ز مضمون من است — مصرع من قطره خون من است

تا نپنداری سخن دیوانگیست — در کمال این جنون فرزانگیست

از هنر سرمایه دارم کرده اند — در دیار هند خوارم کرده اند

لاله و گل از نوایم بی نصیب — طایرم در گلستان خود غریب

بسکه گردون سفله و دون پرور است

وای بر مردی که صاحب جوهر است

دیده بینی ای خسرو کیوان جناب — آفتاب ما توارت بالحجاب

ابطحی در دشت خویش آرام رفت — از دم او سوز الا الله رفت

مصر یان افتاده در گرداب نیل — ست رگ تورانیان در پنجهٔ نیل

آل عثمان در شکنج روزگار — مشرق و مغرب ز خونش لاله زار

عشق را آئین سلمانی نماند — خاک ایران ماند و ایرانی نماند

سوز و ساز زندگی رفت از گلش — آن کهن آتش فسرد اندر دلش

مسلم هندی ستم را بنده ئی — خود فروشی دل ز دین برکنده ئی

در مسلمان شأن محبوبی نماند

خالد و فاروق و ایوبی نماند

ای ترا فطرت ضمیر پاک داد — از غم دین سینهٔ صد چاک داد

تازه کن آئین صدیق و عمر — چون صبا بر لالهٔ صحرا گذر

ملت آوارهٔ کوه و دمن — در رگ او خون شیران موج زن

زیر که رو نین تن و روشن جبین — چشم او چون جرهٔ بازان تیزبین

قسمت خود از جهان نایافته — کوکب تقدیر او ناتافته

در قهستان خلوتی ورزیده ئی — رستخیز زندگی نادیده ئی

جان تو بر محنت پیهم صبور — کوش در تهذیب افغان غیور

تا ز صدیقان این امت شوی

بهر دین سرمایهٔ قوت شوی

زندگی جهد است و استحقاق نیست — جز بعلم انفس و آفاق نیست

گفت حکمت را خدا خیر کثیر — هر کجا این خیر را بینی بگیر

سید کل صاحب ام الکتاب — پرد گیها بر ضمیرش بی حجاب

گرچه عین ذات را بی پرده دید — رب زدنی از زبان او چکید

علم اشیا علم الاسماستی — هم عصا و هم ید بیضاستی

علم اشیا داد مغرب را فروغ — حکمت او ماست می بندد دروغ

جان ما را لذت احساس نیست — خاک ره جز ریزهٔ الماس نیست

علم و دولت نظم کار ملت است — علم و دولت اعتبار ملت است

آن یکی از سینهٔ احرار گیر — وان دگر از سینهٔ کهسار گیر

دشنه زن در پیکر این کائنات — در شکم دارد گهر چون سومنات

لعل ناب اندر بدخشان توست

برق سینا در قهستان توست

کشور محکم اساسی بایدت
دیدهٔ مردم شناسی بایدت

ای بسا آدم که ابلیسی کند
ای بسا شیطان که ادریسی کند

رنگ او نیرنگ و بو او نمود
اندرون او چو داغ لاله دود

پاکباز و کعبتین او دغل
ریمن و غدار و نفاق او مدغل

درنگر ای خسرو صاحب نظر
نیست هر سنگی که می تابد گهر

مرشد رومی حکیم پاک زاد
سرّ مرگ و زندگی بر ما گشاد

هر هلاک امّت پیشین که بود
زانکه بر جندل گمان برد و عود

(رومی)

سرّ وری در دین ما خدمتگری است
عدل فاروقی و فقر حیدری است

در هجوم کارهای ملک و دین
با دل خود یک نفس خلوت گزین

هر که یکدم در کمین خود نشست
هیچ نخچیر از کمند او نجست

در قبای خسروی درویش زی
دیده بیدار و خدا اندیش زی

قاید ملت شهنشاه مراد
تیغ او را برق و تندر خانه زاد

هم فقیری هم شه گردون فری
اردشیری با روان بوذری

غرق بودش در زره بالا و دوش
در میان سینه دل مونس و هوش

آن مسلمانان که میری کرده اند
در شهنشاهی فقیری کرده اند

در امارت فقر را افزوده اند
مثل سلمان در مدائن بوده اند

حکمرانی بود و سامانی نداشت
دست او جز تیغ و قرآنی نداشت

هر که عشق مصطفی سامان اوست
بحر و بر در گوشهٔ دامان اوست

سوز صدیق و علی از حق طلب
ذرهٔ عشق نبی از حق طلب

زانکه ملت را حیات از عشق اوست
برگ و ساز کائنات از عشق اوست

جلوهٔ بی پرده او وا نمود
جوهر پنهان که بود اندر وجود

روح را جز عشق او آرام نیست
عشق او روز است کو را شام نیست

خیز و اندر گردش آور جام عشق
در رگستان تازه کن پیغام عشق

اقبال

(۱۶)

ترا آن تازه پرواز آفریدند ـ بسر پا لذت بال آزمائی
هوس ها را گران پرواز دارد ـ تو از ذوق پریدن پر کشائی

(۱۷)

چه لذت یار ب اندر بیخ و بود است ـ دل هر ذره در جوشش نمود است
شگافد شاخ را چون غنچهٔ گل ـ تبسم ریز از ذوق وجود است

(۱۸)

نشستم در عدم پروانه‌ئی گفت ـ دمی از زندگی تاب و تبم بخش
پریشانی سحر خاکسترم را ـ دگر گون کرد و با یک شبنم بخش

(۱۹)

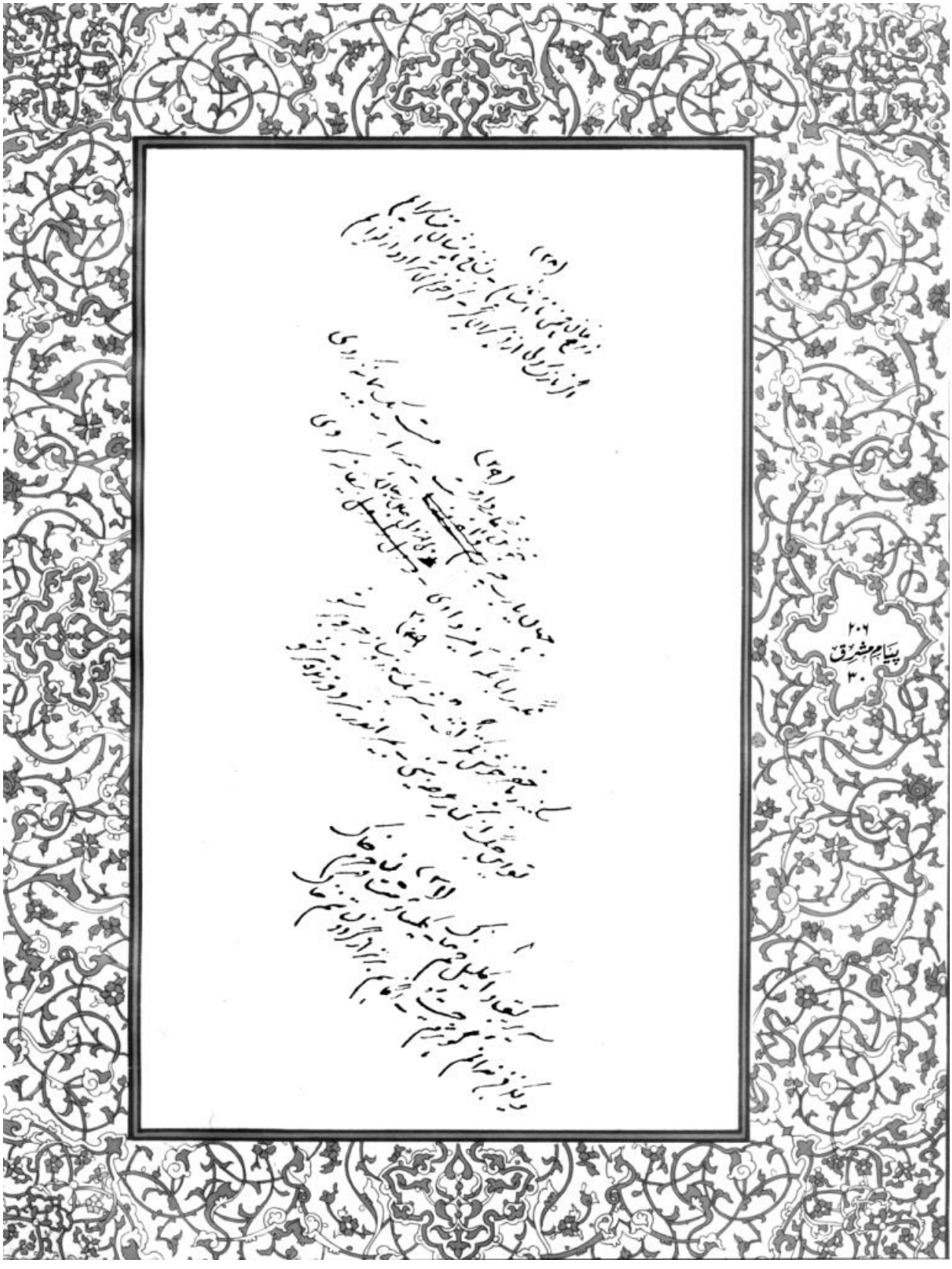
~~تو تنها از پی یک دم شگفتن ـ گل سیراب خود را می‌دری~~
~~چمن اندر چمن نخل کهن را ـ دروں شاخ گل نو می‌تپد~~

(۲۰)

مسلمانان! مرا حرفی است در دل ـ که روشن تر ز جان جبرئیل است
نه دانش دارم از آذر نهادان ـ که این سرمه ز خاک از خلیل است

لالۂ طور

۲۰۵
پیامِ مشرق
۲۹

بسم الله الرحمن الرحیم

۱

شهید ناز او بزم وجود است نیاز اندر نهاد هست و بود است

نمی بینی که از مهر فلک تاب

به سیمای سحر داغ سجود است

۲

دل من دوش از سوز درون است جهان بین چشم من از اشک خون است

ز فرزندی که بیگانه تر باد

کسی کو عشق را گوید جنون است

۳

به باغان ها دهد درد دین دهد عشق به راغان غنچه چون و چین دهد عشق

شعاع مهر او قلزم شکاف است

به ماهی دیده ره بین دهد عشق

۴

عقابان را هوای کم نهد عشق تذروان را هبازان سر دهد عشق

نگه دارد دل ما خویشتن را ولیکن از کمینش بر جهد عشق

۵ ببرگ لاله رنگ آمیزی عشق — بجان ما بلا انگیزی عشق
اگر این خاکدان او اشکافی
درونش بنگری خونریزی عشق

۶ نه هر کس از محبت مایه دار است — نه با هر کس محبت سازگار است
بروید لاله با داغ جگرتاب
دل لعل بدخشان بی شرار است

۷ درین گلشن پریشان مثل بویم — نمیدانم چه میخواهم چه جویم
برآید آرزو یا بر نیاید
شهید سوز و ساز آرزویم

۸ جهان مشت گل و دل حاصل اوست — همین یک قطره خون مشکل اوست
نگاه ما دو بین افتاد و ورنه
جهان هر کسی اندر دل اوست

۹ سحر می گفت بلبل ما غبان را — درین گل جز نهال غم نکارید
به پیری میرسد خار بیابان — ولی گل چون جوان گردد بمیرد

جهان ما که نابود است بودش ۱۹ زیان توام هستی ایدبودش

کهن را نو کن و طرح دگر ریز

دل ما بر نتابد دیر و زودش

نوای عشق اسرار است آدم ۲۰ کشاید راز و خود راز است آدم

جهان او آفریدا این خوب بر ساخت

مگر با ایزد انباز است آدم

ز من انجام و نی آغاز جویم ۲۱ همه رازم جهان را از جویم

گر از روی حقیقت پرده گیرند

همان بوک و مگر را باز جویم

دلا تا کی پروانه تا کی ۲۲ نگیری شیوه مردانه تا کی

یکی خود را به سوز خویشتن سوز

طواف آتش بیگانه تا کی

تنی پیدا کن از مشت غباری ۲۳ تنی محکم تر از سنگین حصاری

درون او دل درد آشنائی چو جوئی در کنار کوهساری

۱۵ ز آب و گل خدا خوش پیکری ساخت — جهانی از ارم زیباتری ساخت
ولی ساقی بآن آتش که دارد
ز خاک من جهان دیگری ساخت

۱۶ بروز محشر از بهر سخن گفت — فروغ زندگی تاب شرر بود
ولیکن گر ز نجی با تو گویم
صنم از آدمی پاینده تر بود

۱۷ گذشتی تیز گام ای اختر صبح — مگر از خواب ما بیزار رفتی
من از ناآگهی گم کرده راهم
تو بیدار آمدی بیدار رفتی

۱۸ تهی از های و هو میخانه بودی — گل ما از شرر بیگانه بودی
نبودی عشق و این هنگامه عشق
اگر دل چون خرد دور از نه بودی

۱۹ ترا ای تازه پرواز آفریدند — سراپا لذت بال آزمائی
هوس ما را گران پرواز دارد — تو از ذوق پریدن پیچ و تابی

چه لذت یاب اندر هست و بود است ۲۰ دل هر ذره در جوشش نمود است

شکافد شاخ را چون غنچهٔ گل

تبسم ریز از ذوق وجود است

شنیدم در عدم پروانه میگفت ۲۱ دمی از زندگی تاب و تبم بخش

پریشان کن سحر خاکستر م را

ولیکن سوز و ساز یک شبم بخش

مسلمانان مرا حرفی است در دل ۲۲ که روشن تر ز جان جبرئیل است

نهانش دارم از آزر نهادان

که این سری ز اسرار خلیل است

بگویش ره سپاری ای دل ایدل ۲۳ مرا تنها گذاری ای دل ایدل

دمادم آرزوها آفرینی

مگر کاری نداری ای دل ایدل

رهی در سینهٔ انجم گشائی ۲۴ ولی از خویشتن نا آشنائی

یکی بر خود گشا چون دانه خیزی

که از زیر زمین نخلی بر آئی

سحر در شاخسار بوستانی ﴿۱۲۵﴾ چه خوش میگفت مرغ نغمه‌خوانی

برآور هر چه اندر سینه داری

سرود دلنشین آهی فغانی

ترا یک نکته سربسته گویم ﴿۱۲۶﴾ اگر درس حیات از من بگیری

بمیری گر به تن جانی ندارے

وگر جانی به تن داری نمیری

سهل افسانه آن ناچیز باغی ﴿۱۲۷﴾ حدیث سوز و آزار گوش است

من آن پروانه را پروانه دانم

که جانش سخت کوش و شعله نوش است

ترا از خویشتن بیگانه سازد ﴿۱۲۸﴾ من آن آبی طرب‌ناکی ندارم

به بازارم مجو دیگر متاعی

چو گل جز سینه چاکی ندارم

زیان بینی ز سیر بوستانم ﴿۱۲۹﴾ اگر جانت شهید جستجو نیست

نمایم آنچه هست اندر رگ گل بهار من طلسم رنگ و بو نیست

برون از ورطهٔ بود و عدم شو ﴿۳۰﴾ فزون‌تر زین جهان کیف و کم شو

خودی تعمیر کن در پیکر خویش

چو ابراهیم معمار حرم شو

ز مرغان چمن ناآشنایم ﴿۳۱﴾ به شاخ آشیان تنها سرایم

اگر نازک دلی از من گران گیر

که خونم می‌تراود از نوایم

جهان یارب چه خوش هنگامه‌ای کرد ﴿۳۲﴾ همه را مست یک پیمانه کردی

نگه را با نگه آمیزه دادی

دل از دل جان جان را یگانه کردی

سکندر با خضر خوش نکته‌ای گفت ﴿۳۳﴾ شرر یک سوز و سنگی بخره بر شو

تو این جنگ از کنار عرصه بینی

بمیر اندر نبرد و زنده‌تر شو

سر ریگیبا ذ اکلیل جم خاک ﴿۳۴﴾ کلیسا و بتستان و حرم خاک

ولیکن من ندانم کو هرم چیست نگاهم برتر از گردون خم خاک

اگر در مشت خاک تو نهادند ﴿۳۵﴾ دل صد پاره خونابه بباری
ز ابر نوبهاران گریه آموز
که از اشک تو روید لاله زاری

دما دم نقش های تازه ریزد ﴿۳۶﴾ بیک صورت قرار زندگی نیست
اگر امروز تو تصویر دوش است
بخاک تو شرار زندگی نیست

چو ذوق نغمه ام در جلوت آرد ﴿۳۷﴾ قیامت افکنم در محفل خویش
چو می خواهم دمی خلوت بگیرم
جهان را گم کنم اندر دل خویش

چه میرسی میان سینه دل چیست ﴿۳۸﴾ خرد چون سوز پیدا کرد دل شد
دل از ذوق تپش دل بود لیکن
چو یک دم از تپش افتاد گل شد

خرد گفت او بچشم اندر نگنجد ﴿۳۹﴾ نگاه شوق را امید و بیم است
مبین کردار کهن افسانه طور
که در هر دل تمنای کلیم است

کشت و مسجد و بتخانه و دیر ﴿۱۲۰﴾ جز این مشت گلی پیدا نکردی

ز حکم غیر نتوان جز بدل رست
تو ای غافل دلی پیدا نکردی

نه پیوستم درین بستان سرا دل ﴿۱۲۱﴾ ز بند این و آن آزاده رفتم

چو باد صبح گردیدم دمی چند
گلان را آب و رنگی داده رفتم

به خود باز آور ای رند کهن را ﴿۱۲۲﴾ می بر نا کمن در جام کردم

من این می چون مغان در پیش بینم
ز چشم مست ساقی وام کردم

مغالم را می او جام جم کرد ﴿۱۲۳﴾ درون قطره ام پوشیده یم کرد

خرد اندر سرم تنجانه زی زیخت
خلیل عشق دیرم را حرم کرد

خرد زنجیری امروز و دوش است ﴿۱۲۴﴾ پرستاریتان چشم و گوش است

صنم در آستین پوشیده دارد
برهمن زاده زنار پوش است

خرد اندر سر هر کس نهادند ﴿۴۵﴾ تنم چون دیگران از خاک و خون است

ولی این از کس جز من ندانند

ضمیر خاک و خونم بیگگون است

گدای جلوه رفتی بر سر طور ﴿۴۶﴾ که جان تو ز خود نامحرمی هست

قدم در جستجوی آدمی زن

خدا هم در تلاش آدمی هست

بگو جبریل را از من پیامی ﴿۴۷﴾ مرا آن پیکر نوری ندادند

ولی تاب و تب ما خاکیان بین

به نوری ذوق مهجوری ندادند

همای علم تا افتد بدامت ﴿۴۸﴾ یقین کم کن گرفتارش کمی باش

عمل خواهی یقین را آنچه ترکن

یکی جوی و یکی بین و یکی باش

خرد بر چهره تو پرده ها بافت ﴿۴۹﴾ نگاهی تشنه دیدار دارم

در افتد هر زمان اندیشه با شوق

چه آشوب افکنی در جان زارم

دلت می‌لرزد از اندیشهٔ مرگ ﴿۵۰﴾ ز بیش زرد مانند زریری

به خود باز آ خودی را گم نکرده ترک گیر

اگر گیری، پس از مردن نمیری

ز پیوند تن و جانم چه پرسی ﴿۵۱﴾ به دام چند و چون دمی نیایم

دم آشفته‌ام در پیچ و تابم

چو از آغوش نی خیزم نوایم

مرا فرمود پیر نکته‌دانی ﴿۵۲﴾ هر امروز تو از فردای ایام است

دل از خوبان بی‌پروا نگهدار

حریمش جز به او دادن حرام است

ز رازی معنی قرآن چه پرسی ﴿۵۳﴾ ضمیر ما به آیاتش دلیل است

خرد آتش فروزد دل بسوزد

همین تفسیر نمرود و خلیل است

من از بود و نبود خود خموشم ﴿۵۴﴾ اگر گویم که هستم خود پرستم

ولیکن این نوای ساده کیست کسی در سینه می‌گوید که هستم

۵۵ زمن با شاعر رنگین نوا این گوی چه سود از سوز اگر چون لاله سوزی
نه خود را می گدازی از تراش خویش
نه شام دردمندی برفروزی

۵۶ ز خوب و زشت تو ناآشنایم عیارش کرده نی سود و زیان را
درین محفل من تنها ترین نیست
به چشم دیگری منیم جهان را

۵۷ تو ای شیخ حرم شاید ندانی جهان عشق را هم محشری هست
گناه و نامه و میزان ندارد
نه او را مسلمی نی کافری هست

۵۸ چو تاب از خود بگیرد قطرهٔ آب میان صد گهر یکدانه گردد
به بزم همنوایان آنچنان زی
که گلشن بر تو خلوت خانه گردد

۵۹ من ای دانشوران دیر و تابم خرد را فهم این معنی محال است
چسان در مشت خاکی تن نزندل
که دل دشت غزالان خیال است

میا را بزم بر ساحل که آنجا ﴿۲۱۹﴾ نوای زندگانی نرم خیزاست

به دریا غلت و با موجش درآویز

حیات جاودان اندر ستیز است

سراپا معنی سر بسته‌ام من ﴿۲۲۰﴾ نگاه حرف با فان برنتابم

ز مختارم توان گفتن مجبور

که خاک زنده‌ام در انقلابم

مگو از مدعای زندگانی ﴿۲۲۱﴾ ترا بر شیوه‌های او نگه نیست

من از ذوق سفر آنگونه مستم

که منزل پیش من جز سنگ ره نیست

اگر گردی نگه بر پاره سنگ ﴿۲۲۲﴾ ز فیض آرزوی تو گهر شد

به زر خود را مسنج ای بنده زر

که زر از گوشه چشم تو زر شد

دغا ناآشنا بیگانه خو بود ﴿۲۲۳﴾ نگاهش بیقرار از جستجو بود

چو دیدار او را پرید از سینه من ندانستم که دست آموز او بود

مپرس از عشق و از نیرنگی عشق ﴿۱۵﴾ بهر رنگی که خواهی سر برآرد

درون سینه بیش از نقطه نی نیست

چو آید بر زبان پایان ندارد

مشو ای غنچهٔ نورسته دلگیر ﴿۱۶﴾ ازین بستان سرای دیگر چه خواهی

لب جو بزم گل مرغ چمن سیر

صبا شبنم نوای صبحگاهی

مرا روزی گل افسرده می گفت ﴿۱۷﴾ نمود ما چو پرواز شرار است

دلم بر محنت نقش آفرین سوخت

که نقش کلک او ناپایدار است

جهان ما که پایانی ندارد ﴿۱۸﴾ چو ماهی در یم ایام غرق است

یکی بر دل نظر وا کن که بینی

یم ایام در یک جام عرق است

به مرغان چمن همداستانم ﴿۱۹﴾ زبان غنچه های بی زبانم

چو پیرم با صبا خاکم بباید که جز طوف گلان کاری ندانم

نماید آنچه هست این وادی گل ﴿۱۰۱﴾ درون لاله آتش بجان چیست

بچشم ما چمن یک موج رنگ است
که می داند به چشم بلبلان چیست

تو خورشیدی و من سیاره تو ﴿۱۰۲﴾ سراپا نورم از نظاره تو

ز آغوشش تو دورم ناتمامم
تو قرآنی و من سی پاره تو

خیال او درون دیده خوشتر ﴿۱۰۳﴾ غمش افزوده جان کاهیده خوشتر

مرا صاحبدلی این نکته آموخت
ز منزل جاده پیچیده خوشتر

دماغم کافر زنار دار است ﴿۱۰۴﴾ بتان را بنده و پروردگار است

دلم را بین که نالد از غم عشق
ترا با دین و آئینم چه کار است

صنوبر بنده آزاده او ﴿۱۰۵﴾ فروغ روی گل زباده او

حریمش آفتاب و ماه و انجم
دل آدم در نگشاده او

ز انجم تا به انجم صد جهان بود ﴿۵۷﴾ خرد هر جا که پرزد آسمان بود

ولیکن چون بخود نگریستم من

گران هیکران در من نهان بود

بپای خود مرن زنجیر تقدیر ﴿۵۸﴾ ترا این گنبد گردان رهی هست

اگر با دل نداری خیز و دریاب

که چون پا وا کنی جولانگهی هست

دل من در طلسم خود اسیر است ﴿۵۹﴾ جهان از پرتو او تابگیر است

مپرس از صبح و شامم ز آفتابی

که پیش روزگار من پیر است

نوا در ساز جان از زخمهٔ تو ﴿۶۰﴾ چسان در جانی و از جان برونی

چرا غمناک با تو سوزم بی تو میرم

تو ای بیچون من بی من چگونی

نفس آشفته موجی از یم اوست ﴿۶۱﴾ نی ما نغمهٔ ما از دم اوست

لب جوی ایم چون سبزه دریم رگ ما ریشهٔ ما از نم اوست

ترا دردی که در سینه بپیچد ﴿۸۰﴾ جهان رنگ و بو را آفریدی

دگر از عشق بیباکم چه رنجی

که خود این‌های و هو را آفریدی

کرا جویی چرا در پیچ و تابی ﴿۸۱﴾ که او پیداست تو زیر نقابی

تلاش او کنی جز خود نبینی

تلاش خود کنی جز او نیابی

تو ای کودک منش خود را ادب کن ﴿۸۲﴾ مسلمان زاده‌ئی ترک نسب کن

بر نگ احمر و خون و رگ و پوست

عرب نازد اگر ترک عرب کن

ز افغانیم و نی ترک و تتاریم ﴿۸۳﴾ چمن زادیم و از یک شاخساریم

تمیز رنگ و بو بر ما حرام است

که ما پرورده یک نوبهاریم

نهان در سینه ما عالمی هست ﴿۸۴﴾ بخاک ما دلی در دل غمی هست

از آن صهبا که جان ما برافروخت

هنوز اندر سبوی ما نمی هست

۸۵ دل من اے دل من امید من — یم من کشتی من ساحل من

چو شبنم بر سر خاکم چکیدی

دیا چون غنچہ رستی از گل من

۸۶ چہ گویم نکتۂ زشت و نکو چیست — زبان لرزد کہ معنی پیچیدہ راست

برون از شاخ مینی خار و گل را

درون او نہ گل پیدا نہ خار است

۸۷ کسی کو درد بیگانی ندارد — تنی دارد ولی جانی ندارد

اگر جانی ہوس داری طلب کن

تب و تابی کہ پایانے ندارد

۸۸ چہ پرسے از کجایم چیستم من — بہ خود پیچیدہ ام تار نیستم من

درین دریا چو موج بیقرارم

اگر بر خود نپیچم نیستم من

۸۹ بہ چندین جلوہ در زیر نقابی — نگاہ و شوق ما را بر نتابی

دوی در خون ما چون مستی می — ولی بیگانہ خوئی، دیر یابی

دل از منزل تهی کن پا برہ دار ﴿۹۰﴾ نگہ را پاک مثل مہر و مہ دار

متاع عقل و دین با دیگران بخش

غم عشق ار بدست افتد نگہ دار

بیا ای عشق اے رمز دل ما ﴿۹۱﴾ بیا ای کشت ما ای حاصل ما

کہن گشتند این خاکی نہادان

دگر آدم بنا کن از گل ما

سخن در درد و غم آرد، در درد و غم، مرا این نالہ ہای دمبدم بہ

سکندر را ز عیش من خبر نیست

نوای دلکشی از ملک جم بہ

زمن بر مرکب ختلی سوارم ﴿۹۲﴾ نہ از وابستگان شہر یارم

مرا ای ہمنشین دولت ہمین بس

چو کادم سینہ را لعلی برآرم

کمال زندگی خواہی بیاموز ﴿۹۳﴾ گشادن چشم و خز بر خود نبستن

فرو بردن جہان را چون دم آب طلسم زیر و بالا در شکستن

تو میگوئی که آدم خاکزاد است ۹۵ اسیر عالم کون و فساد است
ولی فطرت اعجازی که دارد
بنای بحر بر جوشش نهاد است

دل بیباک ز اضر غام رنگ است ۹۶ دل ترسنده ز آهو پلنگ است
اگر بیمی نداری بحر صحرا است
اگر ترسی بهر موجش نهنگ است

ندانم باده ام یا ساغر من ۹۷ گهر در دامنم یا گوهر من
چنان بینیم چو بر دل دیده بندم
که جانم دیگر است و دیگر من

تو گوئی طایر ما زیر دام است ۹۸ پریدن بر و بالش حرام است
ز تن برجسته تر شد معنی جان
فسان خنجر ما از نیام است

چسان آید تمنا در دل ما ۹۹ چسان سوزد چراغ منزل ما
بچشم ما که می بیند چه بیند
چسان گنجید دل اندر گل ما

چو در جنت خرامیدم پس از مرگ ۱۰۰ به چشم این زمین و آسمان بود

سکٹی با جان حسیرانم در آویخت

جهان بود آن که تصویر جهان بود

جهان ما که جز انگاره ئی نیست ۱۰۱ اسیر انقلاب صبح و شام است

ز سوهان قضا هموار گردد

هنوز این پیکر گل ناتمام است

چسان ای آفتاب آسمان گرد ۱۰۲ باین دوری به چشم من درآئی

بخاکی واصل و از خاکدان دور

توای مرگان گسل آخر کجائی

تراش از تیشهٔ خود جادهٔ خویش ۱۰۳ براه دیگران رفتن عذاب است

گر از دست تو کار ناد رآید

گناهی هم اگر باشد ثواب است

بمنزل رهروِ دل در نسازد ۱۰۴ به آب و آتش و گل در نسازد

مپنداری که در تن آرمیدست که این دریا به ساحل در نسازد

بیا با شاهد فطرت نظر باز ﴿۱۰۵﴾ چرا در گوشهٔ خلوت گزینی

ترا حق داد چشم پاک بینی

که از نورش نگاهی آفرینی

میان آب و گل خلوت گزیدم ﴿۱۰۶﴾ ز افلاطون و فارابی بریدم

نکردم از کسی دریوزه چشم

جهان را جز به چشم خود ندیدم

ز آغاز خودی کس را خبر نیست ﴿۱۰۷﴾ خودی در حلقهٔ شام و سحر نیست

ز خضر این نکته نادر شنیدم

که بحر از موج خود دیرینه تر نیست

دلا رمز حیات از غنچه دریاب ﴿۱۰۸﴾ حقیقت در مجازش بی حجاب است

ز خاک تیره می روید گلیکن

نگاهش بر شعاع آفتاب است

فروغ او به بزم باغ و راغ است ﴿۱۰۹﴾ گل از صهبای او روشن ایاغ است

شب کس در جهان تاریک نگذاشت

که در هر دل ز داغ او چراغ است

ز خاک نرگستان غنچه‌ئی رست ❁ که خواب از چشم او شبنم فرو شست

خودی از بیخودی آمد پدیدار
جهان دریافت آخر آنچه می‌جست

جهان گر خود ندارد دستگاهی ❁ به کوی آرزو می‌جست راهی

ز آغوش عدم دزدیده بگریخت
گرفت اندر دل آدم پناهی

دل من از دو جسم و جان است ❁ نپنداری اجل بر من گران است

چه غم گر یک جهان گم شد ز چشمم
هنوز اندر ضمیرم صد جهان است

گل رعنا چو من در شکلی هست ❁ گرفتار طلسم محفلی هست

زبان برگ او گویا نگردید
ولی در سینه چاکش دلی هست

مزاج لاله خود روشناسم ❁ بشاخ اندر گلان او شناسم

از آن دارد مرا مرغ چمن دوست
مقام نغمه‌های او شناسم

جهان یک نغمهٔ از آرزوئی ﴿۵﴾ بم و زیرش ز تار آرزوئی

به چشم هر چه پست و بود و باشد

دمی از روزگار آرزوئی

دل من بی قرار آرزوئی ﴿۶﴾ درون سینهٔ من های و هوئی

سخن ای همنشین از من چه خواهی

که من با خویش دارم گفتگوئی

دوام ما ز سوز نامتام است ﴿۷﴾ چو ماهی جز تپش بر ما حرام است

مجو ساحل که در آغوش ساحل

تپید یک دم و مرگ دوام است

مرنج از برهمن ای واعظ شهر ﴿۸﴾ گر از ما سجده ئی پیشیان خواست

خدای ما که خود صورتگری کرد

بتی را سجده ئی از قدسیان خواست

حکیمان گرچه صد پیکر شکستند ﴿۹﴾ مقیم سومنات بود و هستند

چسان افرشته ویران بگیرند

هنوز آدم به فترا کی نبستند

جهانها روید از مشت گل من ﴿۲۰﴾ بیاسرمایه گیرد از حاصل من

غلط کردی ره سرمنزل دوست

دمی گم شو به صحرای دل من

هزاران سال با فطرت نشستم ﴿۲۱﴾ به او پیوستم و از خود گسستم

ولیکن سر کشتم این دو حرفت

تراشیدم پرستیدم شکستم

به بینهای ازل پی گشودم ﴿۲۲﴾ زنیساب و گل بیگانه بودم

بچشم تو بهای من بلند است

که آوردی ببازار وجودم

درونم جلوه افکار این چیست ﴿۲۳﴾ برون من همه اسرار این چیست

بفرما ای حکیم نکته پرداز

بدن آسوده جان بیقرار این چیست

بخود نازم گدای بی نیازم ﴿۲۴﴾ تپم، سوزم گدازم نی نوازم

ترا از نغمه در آتش نشاندم سکندر فطرتم آئینه سازم

اگر آگاهی از کیف و کم خویش ﴿۲۵﴾ یمی تعمیر کن از شبنم خویش
دلا در یوزهٔ مهتاب تا کی
شب خود را برافروز از دم خویش

چه غم داری حیات دل ز دم نیست ﴿۲۶﴾ که دل در حلقهٔ بود و عدم نیست
مخور رای کم نظر اندیشهٔ مرگ
اگر دم رفت دل باقی است غم نیست

تو ای دل تا نشینی در کنارم ﴿۲۷﴾ ز تشریف شهان خوشتر گلیمی
درون سینهٔ ام باشی پس از مرگ
من از دست تو در امید و بیم

زمن گو صوفیان با صفا را ﴿۲۸﴾ خدا جویان معنی آشنا را
غلام همت آن خود پرستم
که با نور خودی بینند خدا را

چو نرگس این چمن نادیده مگذر ﴿۲۹﴾ چو بو در غنچهٔ پیچیده مگذر
ترا حق دیدهٔ روشنتری داد
خرد بیدار و دل خوابیده مگذر

تراشیدم صنم برصورت خویش ﴿۱۳۱﴾ به شکل خود خدا را نقش بستم

مرا از خود برون رفتن محال است

بهر رنگی که هستم خود پرستم

به شبنم غنچهٔ نورسته می گفت ﴿۱۳۲﴾ نگاه ما چنین زادان رسانیست

در آن پهنا که صد خورشید دارد

تمیز پست و بالا هست یا نیست

زمین را راز دان آسمان گیر ﴿۱۳۳﴾ مکان را شرح رمز لامکان گیر

پر هر ذره سوی منزل دوست

نشان راه از ریگ روان گیر

ضمیر کن فکان غیر از تو کس نیست ﴿۱۳۴﴾ نشان بی نشان غیر از تو کس نیست

قدم بیباک تر نه در ره زیست

به پهنای جهان غیر از تو کس نیست

زمین خاک در میخانهٔ ما ﴿۱۳۵﴾ فلک یک گردش پیمانهٔ ما

حدیث سوز و ساز ما دراز است جهان دیباچهٔ افسانهٔ ما

سکندر رفت و شمشیر و علم رفت ۱۲۵ خراج شهر و گنج کان و یم رفت

امم را از شهان پاینده تر دان

نمی بینی که ایران ماند و جم رفت

ربودی دل ز چاک سینه من ۱۲۶ به غارت برده ای گنجینه من

متاع آرزویم باکه دادی

چه کردی با غم دیرینه من

ز پیش من جهان یک مشت بو رفت ۱۲۷ زمین و آسمان و چار سو رفت

تو رفتی ای دل از بزم کامنو

و یا از خلوت آباد تو او رفت

مرا از پرده ساز آگهی نیست ۱۲۸ ولی دانم نوای زندگی چیست

سرود آنچنان در شاخساران

گل از مرغ چمن پرسد که این کیست

نوا مستانه در محفل زدم من ۱۲۹ شرار زندگی بر گل زدم من

دل از نور خرد کردم ضیا گیر خرد را ره بعیار دل زدم من

عجم از نغمه‌های من جوان شد ❁ زسوز ایم متاع او گران شد

هجومی بود در ره گم کرده درد ست

ز آواز درایم کاروان شد

عجم از نغمه‌ام آتش بجان است ❁ صدای من درای کاروان است

حدی را تیز تر خوانم چو عرفی

که ره خوابیده و محمل گران است

ز جان بیقرار آتش گشادم ❁ دلی در سینهٔ مشرق نهادم

کل او شعله زار از نالهٔ من

چو برق اندر نهاد او فتادم

مرا مثل نسیم آواره کردند ❁ دلم مانند گل صد پاره کردند

نگاهم را که پیدا ایم نبیند

شهید لذت نظاره کردند

خرد گر پاس از آیینه سازد ❁ کمالش سنگ را آیینه سازد

نوای شاعر جادو نگاری ز نیش زندگی نوشینه سازد

ز شاخ آرزو برخورده‌ام من ﴿۱۴۵﴾ به راز زندگی پی برده‌ام من

بترس از باغبان ای ناوک انداز

که پیغام بهار آورده‌ام من

خیالم کوکل از فردوس چیند ﴿۱۴۶﴾ چو مضمون غریبی آفریند

دلم در سینه می لرزد چو برگی

که بر وی قطره شبنم نشیند

عجم بحر است ناپیدا کناری ﴿۱۴۷﴾ که در وی گوهر الماس رنگ است

ولیکن من ز انجم کشتی خویش

به دریائی که موجش بی نهنگ است

مگو کار جهان ناستوار است ﴿۱۴۸﴾ بر آن ما ابد را پرده دار است

بگیر امروز را محکم که فردا

هنوز اندر ضمیر روزگار است

رمیدی از خداوندان افرنگ ﴿۱۴۹﴾ ولی بر کور دل کند سجده ماشی

به لالائی چنان عادت گرفتی

ز تسبک راه مولائی تراشی

قبای زندگانی چاک تا کی ﴿۵۰﴾ چو موران آشیان در خاک تا کی

بپر واز آ و شاهینی بیاموز

تلاش دانه در خاشاک تا کی

میان لاله و گل آشیان گیر ﴿۵۱﴾ ز مرغ نغمه خوان درس فغان گیر

اگر از ناتوانی گشته نی پیر

نصیبی از شباب این جهان گیر

بجان من که جان نقش تن بخت است ﴿۵۲﴾ هوای جلوه این گل ادو رو کرد

هزاران شیوه دارد جان بیتاب

بدن گردد چو با یک شیوه خو کرد

به گوشم آمد از خاک مزاری ﴿۵۳﴾ که در زیر زمین هم میتوان زیست

نفس دارد ولیکن جان ندارد

کسی کو بر مراد دیگران زیست

مشو نومید ازین مشت غباری ﴿۵۴﴾ پریشان جلوه ناپایداری

چو فطرت می تراشد پیکری را تماشا می کند در روزگاری

جهان رنگ و بو هیچ دانی چیست ﴿۵۵﴾ درین وادی بی گل چیدنی چیست

ولی چشم از درون خود نبندی

که در جان تو چیزی دیدنی چیست

تو می گوئی که من هستم خدائیست ﴿۵۶﴾ جهان آب و گل را انتهائیست

هنوز این راز بر من ناگشودست

که چشمم آنچه بیند بت یا نیست

بساطم خالی از مرغ کباب است ﴿۵۷﴾ ز در جامم می آئینه تاب است

غزال من خورد برگ گیاهی

ولی خون دل او مشک ناب است

رگ مسلم ز سوز من تپیدست ﴿۵۸﴾ ز چشمش اشک بیتابم چکیدست

هنوز از محشر جانم ندانند

جهان را با نگاه من ندیدست

بحرف اندر نگنجی لامکان را ﴿۵۹﴾ درون خود مگر این نکته پیدا ست

به تن جان آنچنان در آرد نشین کز تو ان گفت اینجائیست آنجاست

بهر دل عشق رنگ تازه برکرد ❁ گهی با سنگ گه با شیشه سر کرد

ترا از خود ربود و چشم تر داد

مرا با خویشتن نزدیک تر کرد

بهنود از بند آب و گل نرستی ❁ تو گوئی رومی و افغانیم من

من اول آدم بی رنگ و بویم

از آن پس بندی و تورانیم من

مرا ذوق سخن خون در جگر کرد ❁ غبار راه را راهشت شرر کرد

به گفتار محبت لب گشودم

بیان این را از را پوشیده تر کرد

گریز از خنجر عقل و فسون کرد ❁ دل خود کام را از عشق خون کرد

ز اقبال فلک پیما چه پرسی

حکیم نکته دان ما جنون کرد

(۱۴۹)

ترسم از القدرت قسمت خیزی ـ کلبه‌ی من زندگی را دود کش نیست
زیر بار المنه صد جاروب گانه ـ هزار این چشمه‌ی نور برکش نیست

(۱۵۰)

جان خود را در گل آشیان گیر ـ ز مرغ نغمه خوان او در فغان گیر
اگر از ناکسان آسیبه بینی ـ نصیبی از شباب ما بهان گیر

(۱۵۱)

مرا از پرده‌ی ساز آگهی نیست ـ ولی دانم نوا آرزوگاه تو نیست
سرود آن نهال و شاخسار است ـ گل از مرغ چمن بیگانه کی زیست؟

ربابه آسیابادی (۱۴۸ - ۱۵۱) در شعر ملی ایران

(۱۳۲)

گر ز آخر ز عقل دوفنون کرد ـ دل خودکام را از عشق خون کرد
ز اقبال فلک پیما چه پرسی ـ چکم نکته‌دان ما جنون کرد

(آخر دانش)

افکار

(۷۵) دعا

خمخانهٔ
ای که از نظارت بعالم ریختی - ذرّهٔ تابندهٔ از هر فنائی مرا
شد بی‌باکم گردان خاکسارم
عشق را سرمایه‌ساز از بی‌نیازی من - ~~تشنه‌تر کن خلیه از بحر و دریائی~~ مرا

چون بمردم از غبارم ~~چراغ~~ لاله ساز
~~داغ~~ تازه کن ~~داغ~~ در دلهای سوزان لبجرائی مرا
رداغ مرا سوزان

پیشکش بزرگ
۱۳۹۲

بسم الله الرحمن الرحیم

«گل نخستین»

هنوز همنفسی در چمن نمی‌بینم — بهار می‌رسد و من گل نخستینم
به آب جوی کرم خویش را نظاره کنم — به این بهانه مگر روی دیگری بینم
بخامه‌ئی که خط زندگی رقم زده است — نوشته‌اند پیامی به برگ رنگینم
دلم بدوش و نگاهم به عبرت امروز — شهید جلوه فردا و تازه آئینم
ز تیره خاک دمیدم قبای گل بستم
وگرنه آخر و وامانده‌ئی ز پرویم

«دعا»

ایکه از خمخانه فطرت بجامم ریختی — از آتش صهبای من بگداز مینای مرا
عشق را سرمایه ساز از گرمی فریاد من — شعله بیباک گردان خاک سینای مرا
چون بمیرم از غبار من چراغ لاله ساز — تازه کن داغ مرا سوزان بصحرای مرا

«هلال عید»

نتوان از چشم شوق دید ای هلال عید — از صد نگه بر او تو دلی نهاده اند

بر خود نظر گشا ز تهی دامنی مرنج — در سینهٔ تو ماه تمامی نهاده اند

«تسخیر فطرت»

«میلاد آدم»

نعره زد عشق که خونین جگری پیدا شد — حسن لرزید که صاحب نظری پیدا شد

فطرت آشفت که از خاک جهان مجبور — خودگری خودشکنی خودنگری پیدا شد

خبری رفت ز گردون به شبستان ازل — حذر ای پردگیان پرده دری پیدا شد

آرزو بیخبر از خویش به آغوش حیات — چشم وا کرد و جهان نگری پیدا شد

زندگی گفت که در خاک تپیدم همه عمر
تا ازین گنبد دیرینه دری پیدا شد

«انکار ابلیس»

نوری نادان به سجده آدم برم — او به نهاد است خاک من ز نژاد آذرم

می تپد از شور من خون رگ کائنات — من بد و صرصرم من غوغا تندرم

رابطهٔ سالمات ضابطهٔ امهات — سوزم و سازی دهم آتش مینا کرم

ساختهٔ خویش را در شکنم ز یر ز یر — تا ز غبار کهن پیکر نو آورم

از ز و من موجه چرخ بسکون نا پذیر — نقش کر و ز کار، تاب و تب جوهرم

پیکر انجم ز تو گردش انجم ز من — جان بجهان اندرم زندگی مضمرم

تو به بدن جان دهی شور بجان من دهم — تو به سکون ره زنی من به تپش رهبرم

من ز تتک مایگان کدیه نکردم سجود — قاهر بی دو ز خم، داور بی محشرم

آدم خاکی نهاد دون نظر و کم سواد
زاد در آغوش تو پیر شود در برم

«اغوای آدم»

زندگی سوز و ساز ز به ز سکون دوام — فاخته شاهین شود از تپش ز یر دام

هیچ نیاید ز تو غیر سجود و نیاز — خیز چو سرو بلند، ای بغلت رم کام

کوثر و تسنیم برد، از تو نشاط عمل — گیر ز مینای تاک باده آتشینه فام

زشت و نکو زادهٔ وهم خداوندی ست — لذت کردار گیر کام نه، جوی کام

خیز که بنیامیت مملکت تازه ئی — چشم جهان بین گشا، بهر تماشا خرام

قطرهٔ بی مایه‌ئی گوهر تابنده شو — از سر کردون بغلطید و گهر بدر یتیم

تیغ درخشنده‌ئی جان جهانی گسل — جوهر خود را نما آئی و دون را زنیام

بازوی شاهین گشا خون تذروان بریز — مرگ بود باز را زیستن اندر کنام

تو نشناسی هنوز شوق بمیرد ز وصل

چیست حیات دوام سوختن ناتمام

آدم از بهشت بیرون آمده میگوید:

چه خوشست زندگی ابهمه سوز و ساز کردن — دل کوه و دشت و صحرا بدمی گداز کردن

رقص دری گشادن فضای گلستانی — ره آسمان نوردن بستاره باز کردن

به گذارهای هجران بنیازهای پیدا — نظری ادا شناسی بجریم ناز کردن

گهی جرعه‌ئی ندیدن هجوم لاله‌زاری — گهی خار نیش زن را به گل امتیاز کردن

همه سوز ناتمامم همه دل آرزویم

بگمان و هم یقینی اگه شهید جستجویم

«صبح قیامت»

(آدم در حضور باری)

ایکه ز خورشید تو گوکب جان مستنیر
از دلم افروختی شمع جهان ضمیر

ریخت هنرهای من بحر بیک نای آب
تیشه من آورد از جگر خاره شیر

زهره گرفتار من ماه پرستار من
عقل کلان کار من بهر جهان دار گیر

من بزمین در شدم من بفلک بر شدم
بسته جادوی من ذره و مهر منیر

گرچه فسونش مرا برد ز راه صواب
از غلطم درگذر عذر گناهم پذیر

رام نگردد جهان تا نه فسونش خوریم
جز به کمند نیاز نازنگردد اسیر

تا شود از آه گرم این تب سنگین گداز
بستن زنار او بود مرا ناگزیر

عقل بدام آورد فطرت چالاک را
اهرمن شعله زاد سجده کند خاک را

« بوی گل »

حوری بکنج گلشن جنت تپید و گفت
مارا کسی ز آنسوی گردون خبر نداد

نامد بفهم من سحر و شام روز و شب
عقلم ربود این که بگویند مرد و زاد

گردید موج نکهت او از شاخ گل پدید
پا اینچنین بعالم فرد او دی نهاد

واکرد چشم غنچه شد و خندد زد دمی
گل گشت و برگ برگ شد و بر زمین فتاد

زان نازنین که بندز پایش گشاده اند
آهی است با دیگار که بو نام داده اند

«نوای وقت»

خورشید بدا نم انجم به گریبانم — در من نگری هیچم در خود نگری جانم
در شهر و بیابانم در کاخ و شبستانم — من در دم و درمانم من عیش فراوانم
من تیغ جهانسوزم من چشمه حیوانم

چنگیزی و تیموری بشتی ز غبارمن — هنگامه افرنگی یک جسته شرارمن
انسان و جهان او را نقش و نگارمن — خون جگر مردان سامان بهارمن
من آتش سوزانم من برق و ضیغمانم

آسوده و بیتابم این طرفه تماشابین — در باده امروزم کیفیت فردابین
پنهان بصغیرم من صد عالم رعنابین — صد کوکب غلطان من بین صد گنبد خضرابین
من کعبه و بتخانم من دیر و برهمانم

تقدیر فسون من تدبیر فسون تو — تو عاشق لیلائی من دشت جنون تو
چون روح روان پاکم از چند و چگون تو — تو را ز درون من من را ز درون تو

از جان تو پیدایم در جان تو پنهانم

من سرو و تو منزل من مزرع و تو حاصل تو ساز صد آهنگی تو گرمی این محفل

آوارهٔ آب و گل در یاب مقام دل کنجیده بجامی بین این قلزم بی ساحل

از موج بلند تو سر برزده طوفانم

«فصل بهار»

خیز که در کوه و دشت خیمهٔ ز ابر بهار

مست ترنم هزار

طوطی دراج وار

بر طرف جویبار

کشت گل و لاله زار

چشم تماشا بیار

خیز که در کوه و دشت خیمهٔ ز ابر بهار

خیز که در باغ و راغ قافلهٔ گل رسید

باد بهاران وزید
مرغ نوا آفرید
لاله گریبان درید
حسن گل تازه چید
عشق غم نو خرید
خیز که در باغ و راغ قافلهٔ گل رسید

۶

بلبلگان در صفیر صلصلگان در خروش
خون چمن گرم جوش
ای که نشینی خموش
در شکن آئین هوش
باده معنی بنوش
نغمه سرا کل بپوش
بلبلگان در صفیر صلصلگان در خروش

حجره نشینی گذار گوشه صحرا گزین

بر لب جوئی نشین

آب روان را ببین

نرگس نازآفرین

تحفه دل فرودین

بوسه زنش بر جبین

حجره نشینی گذار گوشه صحرا گزین

۴

دیده معنی گشای عالم پیر خبیر

لاله کمر در کمر

نیمه آتش به بر

می چکدش بر جگر

شبنم اشک سحر

در شفق انجم نگر

دیدهٔ معنی گشا، ای عیان بی‌خبر

خاک چمن دانمود راز دل کائنات

بود و نبود صفات

جلوه گر هیهای ذات

آنچه تو دانی حیات

آنچه تو خوانی ممات

هیچ ندارد ثبات

خاک چمن دانمود راز دل کائنات

«حیات جاوید»

گمان مبر که بپایان رسید کار مغان — هزار بادهٔ ناخوردهٔ در رگ تاک است

چمن خوشست ولیکن چو غنچه نتوان زیست — قبای زندگیش از دم صبا چاک است

اگر ز رمز حیات آگهی مجوی و مگیر — دلی که از خلش خار آرزو پاک است

بخود خزیده و محکم چو کوهساران زی — چو خس مزی که هوا تیز و موجله بیباک است

«افکار انجم»

۱

شنیدم کوکبی با کوکبی گفت — که در بحریم و پیدا ساحلی نیست
سفر اندر سرشت ما نهادند — ولی این کاروان را منزلی نیست

۲

اگر انجم همانستی که بودست — ازین دیرینه تابی ما چه سودست
گرفتار کمند روزگاریم — خوشا آنکس که محروم وجودست

۳

کس این بار گران را برنتابد — ز بود ما نبود جاودان به
فضای نیلگونم خوش نیاید — ز آویش پستی آن خاکدان به

۴

خنک انسان که جانش بیقرارست — سوار راهوار روزگارست
قبای زندگی بر قامتش راست — که او نوآفرین و تازه کارست

«زندگی»

شبی زار نالید ابر بهار — که این زندگی گریه پیهم است
درخشید برق سبک سیر و گفت — خطا کرده ئی خنده ئی یکدم است

ندانم بگلشن که برد این خبر
سخنها میان گل و شبنم است

«محاورهٔ علم و عشق»

علم:

نگاهم رازدار هفت و چار است — گرفتارکمندم روزگار است
جهان بینیم بر این سو باز کردند — مرا با آسمانوی گردون چه کار است

چکد صد نغمه از سازی که دارم
بهبازار افکنم رازی که دارم

عشق:

زافسون تو دریا شعله زار است — بهوا آتش گذار و هر دار است
چو با من یار بودی نور بودی — بریدی از من و نور تو نار است

بخلوت خانهٔ لاهوت زادی
ولیکن در رنج شیطان فتادی

بیا این خاکدان را گلستان ساز
جهان پیر را دیگر جوان ساز

بیا یک ذره از درد دلم گیر
ترا گردون بهشت جاودان ساز

ز روز آفرینش همدم استیم
همان یک نغمه را زیر و بم استیم

«سرود انجم»

هستی ما نظام ما
مستی ما خرام ما
گردش بی مقام ما
زندگی دوام ما
دور فلک بکام ما می نکریم و میرویم
جلوه که شهود را
بتکدهٔ نمود را

رزم نبود و بود را

کشمکش وجود را

عالم دیروز و دردا می نگریم و میرویم

گرمی کارزارها

خامی پخته کارها

تاج و سریر دارها

خواری بهشتیارها

بازی روزگارها می نگریم و میرویم

خواجه ز بندگی گذشت

بنده ز چاکری گذشت

زاری و قصیری گذشت

دور سکندری گذشت

شیوه سنگری گذشت می نگریم و میرویم

خاک خموش و درخروش

سست نهاد و سخت کوش

گاه به بزم ناوشش

گاه جنازه نی بدوش

میر جهان و سفته گوش می نگریم و میرویم

تو به طلسم چون و چند

عقل تو در گشاد و بند

مثل غزاله در کمند

زار و زبون و دردمند

ما به نشیمن بلند می نگریم و میرویم

پرده چه اظهور چیست

اصل ظلام و نور چیست

چشم و دل و شعور چیست

فطرت ناصبور چیست

این همه نرد و دور چیست می نگریم و میرویم

بیش تو نزد ما کمی
سال تو پیش ما دمی
ای بکنار تو یمی
ساخته ئی به شبنمی
ما به تلاش عالمی می نگریم و میرویم

«نسیم صبح»

ز روی بحر و سر کوهسار می آیم
ولیک می نشناسم که از کجا خیزم

دهم به غنچه طایر پیام فصل بهار
ترنشین او سیم ماسمن ریزم

به سبزه غلتم و بر شاخ لاله می پیچم
که رنگ و بوز مسامات او برانگیزم

خمید تا نشود شاخ او زگردش من
به برگ لاله و گل نرم نرمک آویزم

چو شاعری ز غم عشق در خروش آید
نفس نفس به نواهای او درآمیزم

«پند باز با بچهٔ خویش»

تو دانی که بازان یک جو هنرند
دل شیر دارند و مشت پرند

نکوشیده و پخته تدبیر باش — جسور و غیور و دلاور گیر باش

میامیز با کبک و تورک و سار — مگر اینکه داری هوای شکار

چه قومی فرومایه‌تر ز ماک — کند پاک منقار خود را به خاک

شد آن باشه تخجیر بخشیر خویش — که گیرد ز صید خود آئین و کیش

بسا شکره افتاده بر روی خاک — شد از صحبت دانه چینان هلاک

مگو دار خود را و خورسندزی — دلیر و درشت و تنومندزی

تن نرم و نازک به تهمو گذار — رگ سخت چون شاخ آهو بیار

نصیب جهان آنچه از خرمی است — ز سنگینی و محنت و پردمی است

چه خوش گفت فرزند خود را عقاب — که یک قطره خون بهتر از لعل ناب

مجو انجمن مثل آهو و میش — به خلوت گرا چون نیاکان خویش

چنین یاد دارم ز بازان پیر — نشیمن بشاخ درختی مگیر

کنامی مگیریم در باغ و کشت — که داریم در کوه و صحرا بهشت

ز روی زمین دانه چیدن خطاست — که پهنای گردون خدادادماست

بخیبی که پا بر زمین سوده است — ز مرغ سر اسفله تر بوده است

پی شاهبازان بساط است سبک — که بر سبک رفتن کند تیز چنگ

تو از زرد چشمان صحرا ستی — به کوهر چو سیمرغ والا ستی

جوانی اصیلی که در روز جنگ — بر د مردمک را ز چشم ملنگ

به پرواز تو سطوت نوریان — به رگهای تو خون کافوریان

تو چرخ کرد نده کوه پشت — بخور آنچه گیری ز رزم و ز دشت

ز دست کسی طعمه خود مگیر

مکو باش و پند مکویان مپذیر

«کرم کتابی»

شنیدم شبی در کتب خانه من — به پروانه می گفت کرم کتابی

به اوراق سیمین نشیمن گرفتم — بسی دیدم از نسخه فاریابی

نفهمیده ام حکمت زندگی را — بمان سیه روزم ز بی آفتابی

نگو گفت پروانه نیم سوزی — که این نکته را در کتابی نیابی

تپش می کند زنده تر زندگی را

تپش می دهد بال و پر زندگی را

«کبر و ناز»

نیخ جوی کوه را زره کبر و ناز گفت — ما را ز مویه تو شود تلخ روزگار
گستاخ می سرائی و بیباک میروی — هر سال شوخ دیده و آوارهٔ دیار
شایان دود مان کهستانیان نئی — خود را مگوی دخترک ابر کوهسار
گر دندهٔ فتنده و غلطنده ای بخاک — راه دگر بگیر و برو سوی مرغزار
گفتا بآب جو چنین سخن دل شکن مگوی — بر خویشتن مناز و بهتان منی مگار

من میروم که در خور این دودمان نیم
تو خویش را ز مهر درخشان نگاه دار

«لاله»

آن شعله ام که صبح ازل در کنار عشق — پیش از نمود بلبل و پروانه می تپید
افروختم ز مهر و بهجده ذره تن نهم — گردون شرار خویش ز تاب من آفرید
در سینه چون چنین نفس گرم آشیان — یک شاخ نازک از ته خاکم چو نم کشید
سوزم ربود و گفت یکی در برم بایست — لیکن دل ستم زده من نیارمید
در تنگنای شاخ بسی پیچ و تاب خورد — تا جوهرم به جلوه که رنگ و بو رسید

شبنم براه من گهر آبدار ریخت — خندید صبح و باد صبا گرد من فشاند

بلبل ز گل شنید که سوزم بوده اند — نالید و گفت جامهٔ هستی گران خراند

وا کرده سینه منت خورشید می کشم

آیا بود که باز بر انگیزد آتشم؟

«حکمت و شعر»

بوعلی اندر غبار ناقه گم — دست رومی پردهٔ محمل گرفت

این فرو تر رفت و تا گوهر رسید — آن بگردابی چو خس منزل گرفت

حق اگر سوزی ندارد حکمت است

شعر میگردد چو سوز از دل گرفت

«کرمک شبتاب»

یک ذرهٔ بی مایه متاع نفس اندوخت — شوق این قدرش سوخت که پروانگی آموخت

بهنای شب افروخت

وا مانده شعاعی که گره خورد و سر شد — از سوز حیاتست که کارش همه زر شد

دارای نظر شد

پروانه بیتاب که هر سو تک و پو کرد　　بر شمع چنان سوخت که خود را همه او کرد

ترک من و تو کرد

یا اختر کی ماه نبینی به کمینی　　نزدیک تر آمد به تماشای زمینی

از چرخ برینی

یا ماه تنک چنو که بیک جلوه تمام است　　ماهی که بر و منت خورشید حرام است

آزاد مقام است

ای کرمک شب تاب سراپای تو نور است　　پرواز تو یک سلسله غیب و حضور است

آیین ظهور است

در تیره شبان مشعل مرغان شب استی　　آن سوز چه سوز است که در تاب و تب استی

گرم طلب استی

مائیم که مانند تو از خاک دمیدیم　　دیدیم تپیدیم ندیدیم تپیدیم

جائی نرسیدیم

گویم سخن سنجیده پرورده و نه دار　　از منزل گم گشته مگو پای بره دار

این جلوه مگه دار

«حقیقت»

عقاب دوربین جوئنده را گفت — نگاهم آنچه می بیند سراب است
جوابش داد آن مرغ حق اندیش — تو می بینی و من دانم که آب است

صدای ماهی آمد از نهنگ
که چیزی هست و هم در پیچ و تاب است

«هدی»

«نغمه ساربان حجاز»

ناقه سیار من
آهوی تاتار من
درهم و دینار من
اندک و بسیار من
دولت بیدار من
تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست
دلکش و زیبا بسی

شاهد رعناستی

روکش حوراستی

غیرت لیلاستی

دختر صحراستی

ترک گام زن منزل ما دوریست

در تپش آفتاب

غوطه زنی در سراب

هم به شب ماهتاب

تندروی چون شهاب

چشم تو نادیده خواب

ترک گام زن منزل ما دوریست

لکهٔ ابر روان

کشتی بی بادبان

مثل حضر راه دان

بر تو سبک بهر گران
تخت دل ساربان
تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

سوز تو اندر زمام
ساز تو اندر خرام
بی خورش و تشنه کام
پایه سپر صبح و شام
خسته شوی از مقام
تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

شام تو اندر یمن
صبح تو اندر عراق
ریگ درشت وطن
پای ترا ماهیان
ای چو غزال ختن

تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

مه ز سفر باز گشید

در پس تل آرمید

صبح ز مشرق دمید

جامهٔ شب بر درید

باد بیابان وزید

تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

نغمهٔ من دلگشای

زیر و بمش جانفزای

قافله ها را درای

فتنه ز ما فتنه زای

ای به خرم چهره سای

تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

«قطرهٔ آب»

مرا معنی تازه‌ئی مدعاست
اگر گفته‌ٔ باز گویم رواست

«یکی قطره باران ز ابری چکید — خجل شد چو پهنای دریا بدید
که جائی که دریاست من کیستم
گر او هست، حقا که من نیستم»

ولیکن ز دریا برآمد خروش — ز شرم تسلک مایکی رو مپوش
تماشای شام و سحر دیده‌ئی — چمن دیده‌ئی دشت و در دیده‌ئی
به برگ گیاهی به دوش سحاب — درخشیدی از پرتو آفتاب
گهی همدم تشنه کامان راغ — گهی محرم سینه چاکان باغ
گهی خفته در تاک و طاقت گداز — گهی خفته در خاک و بی سوز و ساز
ز موج سبک سیر من زاده‌ئی — ز من زاده‌ئی در من افتاده‌ئی
بیا سای در خلوت سینه‌ام — چو جوهر درخش اندر آئینه‌ام
گهر شو در آغوش قلزم بزی — فروزان تر از ماه و انجم بزی

«محاورهٔ مابین خدا و انسان»

«خدا»

جهان را از یک آب و گل آفریدم — تو ایران و تاتار و زنگ آفریدی
من از خاک پولادین ناب آفریدم — تو شمشیر و تیر و تفنگ آفریدی
تبر آفریدی بهنال چمن را
قفس ساختی طایر نغمه زن را

«انسان»

تو شب آفریدی چراغ آفریدم — سفال آفریدی ایاغ آفریدم
بیابان و کهسار و راغ آفریدی — خیابان و گلزار و باغ آفریدم
من آنم که از سنگ آئینه سازم
من آنم که از زهر نوشینه سازم

«ساقی نامه»

(در نشاط باغ کشمیر نوشته شد)

خوشا روزگاری خوشا نوبهاری — نجوم پرن رسته از مرغزاری
زمین از بهاران چو پال طاوسی — زفواره الماس بار آبشاری

نمی‌دهد نگه جز که در لاله و گل — تعلق هوا جز که بر سبزه‌زاری

لب جوخود آرائی غنچه دیدی — چه زیبا نگاری چه آئینه‌داری

چه شیرین‌نوائی چه دلکش صدائی — که می‌آید از خلوت شاخساری

تن جان بجان آرزومند گردد — ز آوای ساری بانگ هزاری

نواهای مرغ بلندآشیانی — در آمیخت با نغمه جویباری

تو گوئی که یزدان بهشت برین را — نهاده است در دامن کوهساری

که تا رحمتش آدمی زادگان را — رها سازد از محنت انتظاری

چه خواهم درین گلستان گر نخواهم — شرابی کتابی ربابی نگاری

سرت گردم ای ساقی ماه سیما — بیار از نیاگان ما یادگاری

به ساغر فروریز آبی که جان را — فروزد چو نوری بسوزد چو ناری

شقایق بر دیبای خاک نژندم — بهشتی فروچین بهشت غباری

نبینی که از کاشغر تا به کاشان — همان یک نوا بالد از هر دیاری

ز چشم امم ریخت آن اشک نابی — که تا شیراز گل ماند زخاری

کشیری که با بندگی خو گرفته — نبی می‌تراشد ز سنگ مزاری

ضمیرش تهی از خیال بلندی — خودی ناشناسی خودشرمساری
پرنیان قبا خواجه از محنت او — نصیب تنش جامهٔ تاتاری
نه در دیدهٔ او فروغ نگاهی — نه در سینهٔ او دل بیقراری
از آن می‌فشاند قطره‌ئی بر کشیری
که خاکسترش آفریند شراری

«شاهین و ماهی»

ماهی بچه‌ئی شوخ به شاهین بچه‌ئی گفت — این سلسلهٔ موج که بینی همه دریاست
دارای نهنگان خروشنده ترا میغ — در سینهٔ او دیدهٔ نادیدهٔ بلاهاست
با سیل گران سنگ و زمین گیر و سبک خیز — با گوهر تابنده و با لولوی لالاست
بیرون نتوان رفت ز سیل همه گیرش — بالای سرماست نه پاست همه جاست
هر لحظه جوان است و روان است و دوان است — از گردش ایام نه افزون شدنی کاست
ماهی بچه را سوز سخن چهره برافروخت — شاهین بچه خندید و ز ساحل هوا خاست
زد بانگ که شاهینم و کارم ز زمین چیست — صحراست که دریاست نه بال و پر ماست
بگذر ز سراب و به بهای هوا ساز — این نکته نبیند مگر آن دیده که بیناست

«کرمک شبتاب»

شنیدم کرمک شبتاب می‌گفت — نه آن مورم که کس نالد ز نیشم
توان بی منت بیگانگان سوخت — نپنداری که من پروانه‌کیشم
اگر شب تیره‌تر از چشم آهوست
خود افروزم چراغ راه خویشم

«تنهائی»

به بحر رفتم و گفتم به موج بیتابی — همیشه در طلب آسی چه پیشکلی داری
هزار لؤلوی لالاست در کریبانت — درون سینه چو من کوهری دلی داری
تپید و از لب ساحل رمید و هیچ نگفت

به کوه رفتم و پرسیدم این چه بیدردیست — رسد بگوش تو آه و فغان غم‌زده‌ئی
اگر به سنگ تو لعلی ز قطره خونست — یکی در آ به سخن با من ستم‌زده‌ئی
بخود خزید و نفس در کشید و هیچ نگفت

ره دراز بریدم ز ماه پرسیدم — سفر نصیب نصیب تو منزلی است که نیست
جهان پر تو سیمای تو سمن‌زاری — فروغ داغ تو از جلوه دلی است که نیست

سوی ستاره رقیبانه دید و هیچ نگفت

شدم بحضرت یزدان گذشتم از مه و مهر — که در جهان تو یک ذره آشنایم نیست

جهان تهی دل و مشت خاک من همه دل — چمن خوش است ولی در خور نوایم نیست

متبسمی بلب او رسید و هیچ نگفت

«شبنم»

گفتند فرود آی ز اوج مه و پروین

بر خود زن و با بحر برآ شوب بپا کن

با موج درآویز نقش دگر انگیز — تابنده گهر خیز

من عیش هم آغوشی دریا نخریدم

آن باده که از خویش باید بخشیدم

از خود نرمیدم ز آفاق نبریدم — بر لاله چکیدم

گل گفت که هنگامه مرغان سحر چیست

این انجمن آراسته بالای شجر چیست

این زیر و زبر چیست پایان نظر چیست — خار گل تر چیست

تو کیستی و من کیم این صحبت ما چیست
بر شاخ من این طایر رنگین نفسِ تو چیست؟

مقصود نوا چیست مطلوب صبا چیست این کهنه سرا چیست

گفتم که چمن رزم حیات همه جانی است
بزمی است که شیرازهٔ او ذوق صلا نی است

دم گرم نوانی است جان جهر گشانی است این راز خدانی است

من از فلک افتاده تو از خاک دمیدی
از ذوق نمود است دمیدی که چکیدی

در شاخ تپیدی صد پرده دریدی بر خویش رسیدی

نم در رگ ایام ز اشک سحر ماست
این ریز و زبرچیست فریب نظر ماست

انجم به بر ماست لخت جگر ماست نور بصر ماست

در پیرهن شاهد گل سوزن خار است
خار است ولیکن ز ندیمان نگار است

از عشق نزار است در پهلوی یار است ایمهم زنهار است

برخیز و دل از صحبت دیرینه بپرداز
بالاله خورشید جهانتاب نظر باز

با اهل نظر باش چون من بفلک تاز داری سر پرواز

«عشق»

فکرم چو بجستجو قدم زد در دیر شد و در حرم زد
در دشت طلب بسی دویدم دامن چون گرد باد چیدم
پویان بی خضر سوی منزل بر دوش خیال بسته محمل
جویای می و شکسته جامی چون صبح به باد چیده دامی
پیچیده بخود چو موج دریا آواره چو گرد باد صحرا
عشق تو دلم ربود ناگاه از کارگه گشود ناگاه
آگاه ز هستی و عدم ساخت بیخانه عقل را حرم ساخت
چون برق به خرمنم گذر کرد از لذت سوختن خبر کرد
سرمست شدم ز پا فتادم چون عکس ز خود جدا فتادم

خاکم به فسار از عرش بردی — زان راز که با دلم سپردی
واصل به کنار کشتیم شد — طوفان جمال زشتیم شد
جز عشق حکایتی ندارم — پروای ملامتی ندارم

از جلوهٔ علم بی نیازم
سوزم، گریم، بتپم، گدازم
«اگر خواهی حیات اندر خطر زی»

غزالی با غزالی درد دل گفت — ازین پس در حرم گیرم کنامی
بصحرا صید بندان در کمین اند — بکام آهوان صبحی نشامی

امان از فتنهٔ صیاد خواهم
دلی زاندیشه ها آزاد خواهم

رفیقش گفت ای یار خردمند — اگر خواهی حیات اندر خطر زی
دمادم خویشتن را برفشان زن — ز تیغ پاک گوهر تیزتر زی

خطر تاب و توان را امتحان است
عیار ممکنات جسم و جان است

«جهان عمل»

هست این میکده دعوت عام است اینجا — قسمت باده به اندازه جام است اینجا

حرف آن را ز که بیگانه صوت است بنوز — از لب جام چکیده است کلام است اینجا

نشئه از حال بگیرند و گذشتند ز قال — نکته فلسفه در ته جام است اینجا

ما درین ره نفس دهر برانداخته ایم — آفتاب سحر او لب بام است اینجا

ای که تو ما پس غلط کرده خود میدانی — آنچه پیش تو سکون است خرام است اینجا

ما که اندر طلب از خانه برون تاخته ایم
علم را جان بمیدیم و عمل ساخته ایم

«زندگی»

پرسیدم از بلند نگاهی حیات چیست — گفتا منی که تلخ تر از او نکوتر است

گفتم که کرمک است و ز گل سر برون زند — گفتا که شعله زاد مثال سمندر است

گفتم که شر فطرت خامش نهاده اند — گفتا که خیر او نشناسی همین شر است

گفتم که شوق سیر نبردش بتر تلی — گفتا که منزلش همین شوق مضمر است

گفتم که خاکی است و بخاکش همی دهند — گفتا چو دانه خاک شکافد گل تر است

«حکمت فرنگ»

شنیدم که در پارس مرد گزین — ادا فهم رمز آشنا نکته بین

بسی سختی از جان کنی دید و مرد — بر آشفت و جان شکوه لبریز کرد

به نالش درآمد به یزدان پاک — که دارم دلی از اجل چاک چاک

کمالی ندارد به این یک فنی — نداند فن تازه جان کنی

برد جان ناپخته در کار مرگ — جهان نوشد و او بمان کهنه برگ

فرنگ آفریند هنرها شگرف — برنگیزد از قطره نی بحر ژرف

کشد گرد اندیشه پرگار مرگ — همه حکمت او پرستار مرگ

رود چون نهنگ آبدوزش بهم — ز طیاره او هوا خورده بم

نبینی که چشم جهان بین بور — همی گردد از غاز او روز کور

تفنگش به کشتن چنان تیز دست — که افرشته مرگ را دم گسست

فرست این کهن ابله را در فرنگ

که گیرد فن کشتن بی درنگ

«حور و شاعر»

(در جواب نظم گوته موسوم به «حور و شاعر»)

حور:

نه به بادهٔ میل داری به من نظر گشائی — عجب اینکه تو ندانی ره و رسم آشنائی
همه ساز جستجوئی همه سوز آرزوئی — نفسی که میگدازی غزلی که می‌سرائی
به نوای آفریدی چه جهان دلکشائی
که ارم به چشم آید چو طلسم سیمیائی

شاعر:

دل رهروان فریبی به کلام میش داری — مگر اینکه لذت او نرسد بنوک خاری
چکنم که فطرت من به مقام در نسازد — دل ناصبور دارم چو صبا به لاله زاری
چو نظر قرار گیرد به نگار خوبروئی — تپد آن زمان دل من پی خوبتر نگاری
ز شرر ستاره جویم ز ستاره آفتابی — سر سفره‌ای ندارم که بمیرم از قراری
چو ز بادهٔ بهاری قدحی کشیده خیزم — غزلی دگر سرایم به هوای نوبهاری
طلبم نهایت آن که نهایتی ندارد — به نگاه ناشکیبی به دل امیدواری

دل عاشقان بمیرد بهشت جاودانی
نه نوای دردمندی نه غمی نه گلعذاری

«زندگی و عمل»

(در جواب نظم مایه موسوم به «سوالات»)

ساحل افتاده گفت گرچه بسی زیستم — هیچ نه معلوم شد آه که من چیستم
موج زخود رفته‌ای تیز خرامید و گفت — هستم اگر میروم گر نروم نیستم

«الملک لله»

طارق چو بر کنار رهٔ اندلس سفینه سوخت — گفتند کار تو به نگاه خرد خطاست
دوریم از سواد وطن باز چون رسیم — ترک سبب نه روی شریعت کجا رواست

خندید و دست خویش بشمشیر برد و گفت
هر ملک ملک ماست که ملک خدای ماست

«جوی آب»

بنگر که جوی آب چه مستانه میرود — مانند کهکشان بگریبان مرغزار
در خواب ناز بود به گهوارهٔ سحاب — وا کرد چشم شوق و آغوش کوهسار

از سنگریزه نغمه گشاید خرام او سیمای او چو آینه بیرنگ و بی غبار

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود

در خود یگانه از همه بیگانه میرود

در راه او بهار پر نیخانه آفرید نرگس دمید و لاله دمید و سمن دمید

کل عنوه داد و گفت یکی پیش ما بایست خندید غنچه و سر دامان او کشید

ناآشنای جلوه فردشان سبزپوش صحرا برید و سینه کوه و کمر درید

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود

در خود یگانه از همه بیگانه میرود

صد جوی شت و مرغ و گلستان و باغ و راغ گفتند، ای بسیط زمین با تو سازگار

ما را که راه از تنگ آبی نبرده ایم از دشت بر دریک بیابان نگاه دار

وا کرده سینه را به هوای شرق و غرب در برگرفته همسفران زبون و زار

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود

با صد هزار گوهر یکدانه میرود

دریای پرخروش ز بند و شکن گذشت از تنگنای وادی و کوه و دمن گذشت

یکسان چو سیل کرده نشیب و فراز را — از کاخ شاه و بارهٔ کشت چمن گذشت

بیتاب و تند و تیز و جگر سوز و بیقرار — در هر زمان بتازه رسید از کهن گذشت

زی بحر بیکرانه چه مستانه میرود

در خود یگانه از همه بیگانه میرود

«نامهٔ عالمگیر»

به یکی از فرزندانش که دعای مرگ پدر میکرد

ندانی که یزدان دیرینه بود — بسی دید و بیند و بوده و گشود

ز ما سینه چاکان این تیره خاک — شنیدست صد ناله دردناک

بسی همچو شبیر در خون نشست — نه یک ناله از سینهٔ او گسست

نه از گریهٔ یعقوب تپید — نه از درد ایوب آهی کشید

مپندار آن کهنه نخجیر گیر

بدام دعای تو گردد اسیر

«بهشت»

کجا این روزگاری شیشه بازی — بهشت این گنبد گردون مذارد

مدیده درد زندان یوسف او
ز لیخایش دل نالان ندارد

خلیل او حریف آتشی نیست
کلیمش یک شرر در جان ندارد

به صرصر در نیفتد زورق او
خطر از لطمهٔ طوفان ندارد

یقین را در کمین بوک و مگر نیست
وصال اندیشهٔ هجران ندارد

کجا آن لذت عقل غلط سیر
اگر منزل ره پیچان ندارد

مزی اندر جهانی کور ذوقی
که یزدان دارد و شیطان ندارد

"کشمیر"

رخت به کاشمر کشا کوه و تل و دمن بگر
سبزهٔ جهان جهان بین لالهٔ چمن چمن بگر

باد بهار موج موج مرغ بهار فوج فوج
صلصل و سار زوج زوج بر سر و بن بگر

تا نفتد به زینتش چشم سپهر فتنه باز
بسته به چهرهٔ زمین برقع نسترن بگر

لاله ز خاک بر دمید موج به آب جو تپید
خاک شرر شرر ببین آب شکن شکن بگر

زخمه به تار ساز زن باده بساگمین بریز
قافلهٔ بهار را انجمن انجمن بگر

دخترکی بر هنی لاله رخی سمن بری
چشم بروی او گشا بار بخویشتن بگر

«عشق»

عقلی که جهان سوز دیگ جلوه بیاکش — از عشق بیاموز آئین جهانتابی
عشق است که در جانت هر کیفیت انگیزد — از تاب و تب رومی تا حیرت فارابی
این حرف نشاط آور می گویم و میرقصم — از عشق دل آساید با اینهمه بیتابی

هر معنی پیچیده در حرف نمی گنجد
یک نکته بدل درشو شاید که تو دریابی

«بندگی»

دوش در میکده ترسا بچه بادم فروش — گفت از من سخنی دار چو آویزه بگوش
مشرب بادگساران کهن این بوده است — که تو از میکده چیزی بهمه مستی همه هوش
من نگویم که فرو بند لب از نکته شوق — ادب از دست مده با ده باندازه بنوش

گر در راهیم دلی ذوق طلب جو بهر مات
بندگی با همه جبروت خدائی مفروش

«غلامی»

آدم از بی بصری بندگی آدم کرد — گوهری داشت ولی نذر قباد و جم کرد

یعنی از خوی غلامی رنگان خ از رات — من ندیدم که سگی پیش سگی سر خم کرد

«چیستان شمشیر»

آن بخت کوش چیست که گیرد ز سنگ آب — محتاج خضر مثل سکندر نمی شود

مثل نگاه دیدهٔ نمناک پاک رو — در جوی آب و دامن او تر نمی شود

مضمون او به مصرع برجسته فی تمام

منت پذیر مصرع دیگر نمی شود

«جمهوریت»

متاع معنی بیگانه از دون فطرتان جوئی — ز موران شوخی طبع سلیمانی نمی آید

گریز از طرز جمهوری غلام پخته کاری شو — که از مغز دو صد خر فکر انسانی نمی آید

«به مبلغ اسلام در فرنگستان»

زمانه باز برافروخت آتشی که مزد — که آشکار شود جوهر مسلمانی

بیا که پرده ز داغ جگر برانداریم — که آفتاب جهانگیر شد ز عریانی

هزار نکته ز دیر پیش دلبران فرنگ — گداختی صنمان را به علم ربانی

خبر ز بهجت سلمی بده حجازی را — شرار شوق فشان در ضمیر قرآنی

ره عراق و خراسان زن ای مقام شناس
بیزم عجمیان تازه کن غزل خوانی

بسی گذشت که در انتظار زخمه و ریست
چه نغمه‌ها که نه خون شد بسار افغانی

حدیث عشق ز اهل هوس چه میگوئی
بچشم مور نگر شهر مدینه سلیمانی

«غنی کشمیری»

غنی آن سخنگوی بلبل صفیر
نوا سنج کشمیر مینو نظیر

چو اندر سرا بود دربسته داشت
چو رفت از سرا تخته را واگذاشت

یکی گفتش ای شاعر دل رسی
عجب دارد از کار تو هر کسی

به پاسخ چه خوش گفت مرد فقیر
فقیرو به اقلیم معنی امیر

ز من آنچه دیدند یاران رواست
درین خانه جز من متاعی کجاست

غنی تا نشیند به کاشانه اش
متاعی گرانی است در خانه اش

چو آن محفل افروز در خانه نیست
تهی تر ازین هیچ کاشانه نیست

«خطاب به مصطفی کمال پاشا ایده الله» (جولای سنه ۱۹۲۱)

آمنی بود که ما از اثر حکمت او — واقف از سر نهانخانهٔ تقدیر شدیم

اصل ما یک شرر باختهٔ رنگی بود است — نظری کرد که خورشید جهانگیر شدیم

نکتهٔ عشق فروشست ز دل سیر حرم — در جهان خوار به مدارهٔ تقصیر شدیم

باد صحراست که با فطرت ما در سازد — از نفسهای صبا غنچهٔ دلگیر شدیم

آه آن غلغله کز گنبد افلاک گذشت — ناله کردید چو پابند بم و زیر شدیم

ای بسا صید که بی دام ز فتراک زدیم — در بغل تیر و کمان کشتهٔ نخجیر شدیم

هر کجا راه دهد اسپ بران تازکه ما

بارها مات درین عرصه تبدبیر شدیم (نظیری)

«طیاره»

سر شاخ گل طایری یک سحر — همی گفت با طایران دگر

ندادند بال آدمی زاده را — زمین گیر کردند این ساده را

بدو گفتم ای مرغک بادسنج — اگر حرف حق با تو گویم مرنج

ز طیاره ما بال و پر ساختیم — سوی آسمان ره بگذر ساختیم

چه طیاره آن مرغ کردون سیر — پر او ز بال ملک تیز تر

به پرواز شاهین به نیرو عقاب — به چشمش ز لاهور تا فاریاب
بگردون خروشند و تند جوش — میان نشیمن چو ماهی خموش
خرد ز آب و گل جبرئیل آفرید — زمین را بگردون دلیل آفرید
چو آن مرغ زیرک کلامم شنید — مرا یک نظر آشنایانه دید
ز پرسش ابا منقار خاریدو گفت — که من آنچه گویی ندارم شگفت
مگر ای نگاه تو برچون و چند — اسیر طلسم تو پست و بلند
تو کار زمین را نکو ساختی
که با آسمان نیز پرداختی (سعدی)

«عشق»

آن حرف دلفروز که رازیست و رازیست — من فاش گویمت که شنیدی ز کجا شنید
دزدیده ز آسمان و به گل گفت شنبلش
بلبل ز گل شنید و ز بلبل صبا شنید

«تهذیب»

انسان که رخ ز غازهٔ تهذیب برفروخت — خاک سیاه خویش چو آیینه دانمود

پوشید پنجه را ته دستانه حریر — افسوس قلم شد و تیغ از کمر گشود

این بوالهوس صنم کده صلح عام ساخت — رقصید گرد او به نواهای چنگ و عود

دیدم چو چنگ پرده ناموس او درید

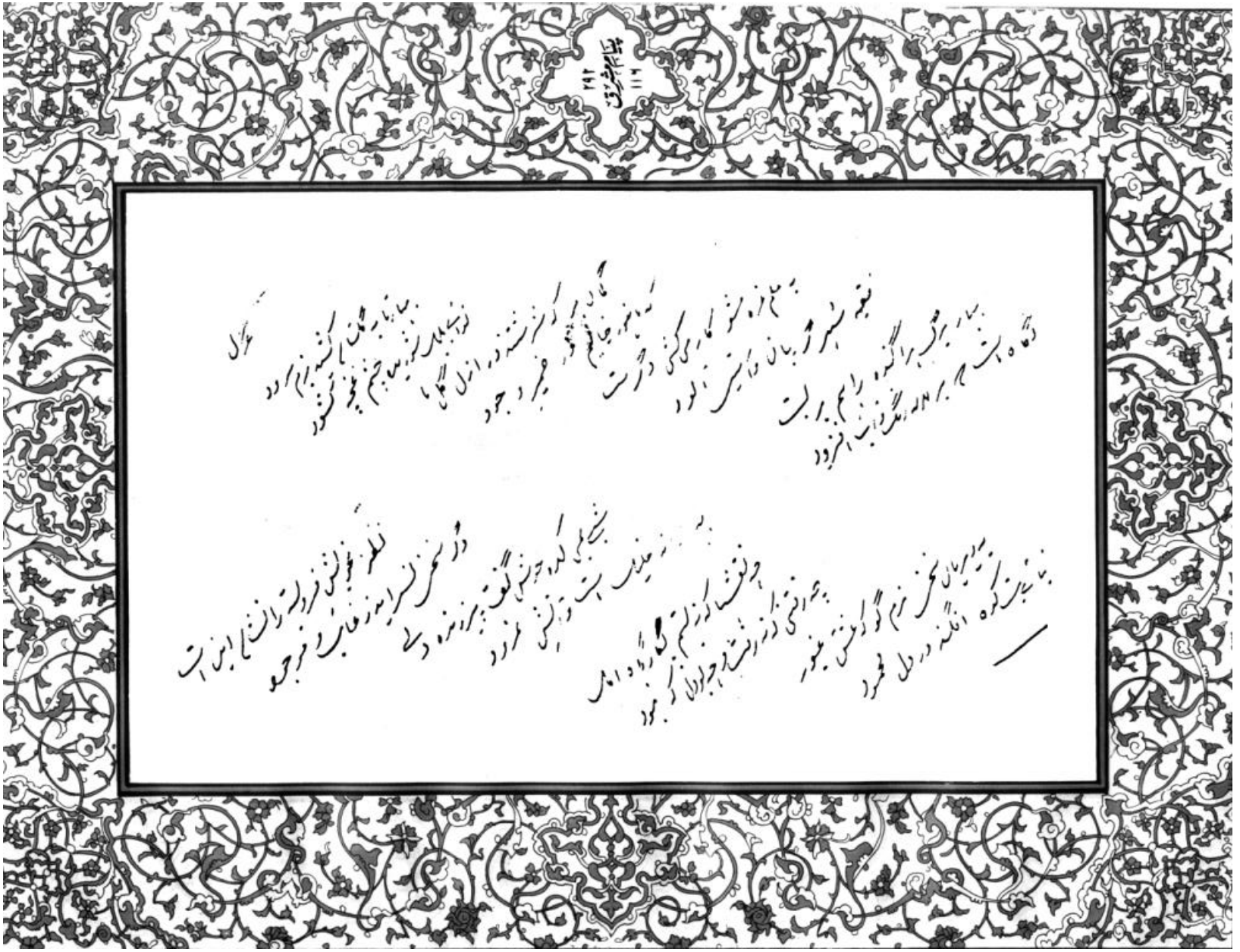
جز بیفگند الدما و خصیم مبین نبود

تهذیب

انسان از پرتو غازهٔ تهذیب برفروخت ـ خاک سیاه هم چو آئینه وا نمود
پوشید پنجه را تهٔ دستانهٔ حریر ـ افسونی قلم اشتر و تیغ از کمر گشود
این بوالهوس ضم گرهٔ صلح عام ساخت ـ رقصید گرد او هوا های جنگ و عود
دیدم چو جنگ پردهٔ ناموس او درید
"خبر لیفک الدما" و "خیثم بلیس" نبود

می باقی

۲۹۱
پیام مشرق
۱۱۵

بسم الله الرحمن الرحیم

غزلیات

بهار تا به گلستان کشید بزم سرود — نوای بلبل شوریده چشم غنچه گشود

گمان مبر که سرشتند در ازل گل ما — که ما هنوز حیاتیم در ضمیر وجود

به علم غره مشو کار می کشی دگرست — فقیه شهر گریبان و آستین آلود

بهار، برگ پراکنده را بهم بربست — نگاه ماست که بر لاله رنگ و آب افزود

نظر بخویش فرو بسته را نشان این است — دگر سخن نسراید ز غایب و موجود

شبی به میکده خوش گفت پیر دانا دل — به هر زمانه خلیل است و آتش نمرود

چه نقشها که نبستم به کارگاه حیات — چه رفتنی که نرفت و چه بودنی که نبود

به دیریان سخن نرم گو که عشق غیور — بنای بتکده افکند در دل محمود

بخاک هند نوای حیات بی اثر است
که مرده زنده نگردد ز نغمه داود

حلقه بستند سر تربت من نوحه گران
دلبران زهره وشان گل بدامان سیمبران

در چمن قافله لاله و گل رخت کشود
از کجا آمده اند این همه خونین جگران

ایکه در مدرسه جوئی ادب و دانش و ذوق
نخرد باده کس از کار که شیشه گران

خرد افزود مرا درس حکیمان فرنگ
سینه افروخت مرا صحبت صاحبنظران

برکش آن نغمه که سرمایه آب و گل تست
ای ز خود رفته تهی شو نوای دگران

کس ندانست که من تیر بجانی دارم
آن متاعم که شود دست زبی بصران

۲۹۴
پیام مشرق
۱۱۸

می تراشد فکر ما هر دم خداوندی دگر
رست از یک بند تا افتاد در بندی دگر

بر سر بام آ نقاب از چهره بیباکانه کش
نیست در کوی تو چون من آرزومندی دگر

بسکه غیرت میبرم از دیده بینای خویش
از نگه بافم بر رخسار تو روبندی دگر

یک نگه خندد ز دیدن یک تبسم بندد اش
بهر پیمان محبت نیست سوگندی دگر

عشق را نازم که از بیتابی روز فراق
جان ما را بست با درد تو پیوندی دگر

تا شوی بیباک تر در نالهای مرغ بها
آتشی گیرد ز هر یم سینه ام چندی دگر

چنگ تیموری شکست آهنگ تیموری بجاست
سر برون می آرد از سنگ سر قندی دگر

ره مده در کعبه ای پیر حرم اقبال را
هر زمان در آستین دارد خداوندی دگر

مرا ز دیده بمیاش شکایت دگر است
که چون بجلوه درآئی حجاب من نظر است

به نوریان ز من پاره گل پیامی گوی
خدا ز مشت غباری که خویشتن نگر است

نوا ز نیم و به بزم بهار می سوزیم
شرر به مشت پر مرغ زمانه سحر است

ز خود رمیده چه داند نوای من که کجاست
جهان او و دگر است و جهان من دگر است

مثال لاله فتادم بگوشه چمنی
مرا ز تیر نگاهی نشانه بر جگر است

به کیش زنده دلان زندگی جهاطلبی است
سفر بکعبه مکردم که راه بی خطر است

هزار انجمن آراستند و برچیدند
درین سراچه که روشن ز مشعل قمر است

ز خاک خویش به تعمیر آدمی برخیز
که فرصت تو بقدر تبسم شرر است

اگر نه بوالهوسی با تو نکته ئی گویم
که عشق پخته تر از ناله های بی اثر است

نوای من بعجم آتش کهن افروخت
عرب ز نغمه شوقم هنوز بی خبر است

به این بهانه درین بزم محرمی جویم
غزل سرایم و پیغام آشنا گویم

بخلوتی که سخن می‌شود حجاب آنجا
حدیث دل ز زبان نگاه می‌گویم

پی نظاره روی تو می‌کنم پاکش
نگاه شوق به جوی سرشک می‌شویم

چو غنچه گرچه به کارم گره ز بند دلی
ز شوق جلوه که آفتاب می‌رویم

چو موج ساز وجودم ز نیل بی‌پروات
گمان مبر که درین بحر ساحلی جویم

میانه من و او ربط دیده و نظر است
که در نهایت دوری همیشه با اویم

کشید نقش جهانی به پرده چشمم
ز دست شعبده بازی اسیر جادویم

درون گنبد در بسته اش نگنجیدم
من آسمان کهن را چو خار پهلویم

به آشیان ننشینم ز لذت پرواز
گهی به شاخ گلم گاه بر لب جویم

خیز و نقاب برگشا پرده گیان ساز را
نغمه تازه یاد ده مرغ نواطراز را

جاده ز خون سروان تخته لاله زار شد
ناز که راه میزند قافله نیاز را

دیده خوابناک او گر به چمن گشوده لی
رخصت یک نظر بده نرگس نیم باز را

حرف نگفته شما بر لب کودکان رسید
از من بی زبان بگو خلوتیان راز را

سجده تو برآورد از دل کافران خروش
ایکه دراز ترکنی پیش کسان نماز را

گرچه متاع عشق را عقل بهای کم نهد
من ندهم به تخت جم آه جگرگداز را

برهمنی به غزنوی گفت که ای ستم مگر
تو که صنم شکسته یی بنده شدی ایاز را

به ملازمان سلطان خبری دهم ز رازی
که جهان توان گرفتن بنوای دلگدازی

به متاع خود چه نازی که بشهر دردمندان
دل غزنوی نیرزد به تبسم ایازی

همه نازبی نیازی همه سازبی نوائی
دل شاه لرزه گیرد ز گدای بی نیازی

ز مقام من چه پرسی به طلسم دل اسیرم
نه نشیب من نشیبی نه فراز من فرازی

ره عاقلی رها کن که به او توان رسیدن
به دل نیازمندی به نگاه پاکبازی

به ره تو نا تمامم ز تغافل تو خامم
من و جان بینم ستوی تو و چشم بیم بازی

ره دیر تخته گل ز جبین سجده ریزم
که نیاز من نگنجد به دو رکعت نمازی

ز ستیز آشنایان چه نیاز و ناز خیزد
دلکی بهانه سوزی هنی بهانه سازی

بیا که ساقی گلچهره دست برچنگ است
چمن ز باد بهاران چو اب ارژنگ است

خمار خون دل نو بهار می بندد
عروس لاله چه اندازه تشنه رنگ است

نگاه میرسد از نغمهٔ دل افروزی
به معنی که برد جامهٔ سخن تنگ است

به چشم عشق نگر تا سراغ او گیری
جهان بچشم خرد سیمیا و نیرنگ است

ز عشق درس عمل گیر و هر چه خواهی کن
که عشق جوهر هوش است و جان فرهنگ است

بلندتر ز سپهر است منزل من و تو
براه قافله خورشید میل فرسنگ است

ز خود گذشته نئی ای قطره محال اندیش
شدن به بحر و گهر بر نخاستن ننگ است

تو قدر خویش ندانی همه از تو گیرد
وگرنه لعل درخشندهٔ پارو سنگ است

صورت نپرستم من بتخانه شکستم من
آن سیل سبک سیرم هر بند گسستم من

در بود و نبود من اندیشه گمانها داشت
از عشق هویدا شد این نکته که هستم من

در دیر نیاز من در کعبه نماز من
زنار بدوشم من تسبیح بدستم من

سرمایهٔ درد تو غارت نتوان کردن
اشکی که ز دل خیزد در دیده شکستم من

فرزانه بگفتارم دیوانه بکردارم
از بادهٔ شوق تو هشیارم و مستم من

هوای فرودین در گلستان میخانه میسازد
سبو از غنچه می ریزد ز گل پیمانه می سازد

محبت چون تمام افتد ز قالب ها زمیان خیزد
به طوف شعله ئی پروانه بال و پر فشانی می سزد

به ساز زندگی سوزی به سوز زندگی سازی
چه بیدردانه می سوزد چه بیتابانه می سازد

تنش از سایه بال تذروی لرزه می گیرد
چو شاهین را ده اندر قفس با دانه می سازد

بگو اقبال را ای باغبان رخت از چمن بندد
که این جادو نوا ما را ز گل بیگانه می سازد

از ما بگو سلامی آن ترک تند خو را
کاتش زد از نگاهی یک شهر آرزو را

این نکته را شناسد آن دل که درد مند است
من گرچه تو به گفتم نشکسته ام سبو را

ای بلبل از وفایش صد بار با تو گفتم
تو در کنار گیری باز این امید بو را

رمز حیات جوئی جز در تپش نیابی
در قلزم آرمیدن ننگ است آب جو را

شادم که عاشقان را سوز دلم دهی
درمان نیافریدی آزار جستجو را

گفتی مجو وصالم بالاتر از خیالم
عذر نوآفریدی اشک بهانه جو را

از ناله بر گلستان آشوب محشر آور
تا دم به سینه پیچد بیدار های و هو را

آشنا بر خار را از قصه ما ساختی
در بیابان جنون بی دی و رسوا ساختی

جرم ما از دانه‌ی تقصیر او از سجده‌ی
نی به آن بیچاره می‌سازی نه با ما ساختی

صد جهان می‌روید از کشت خیال ما و گل
یک جهان آهنم از خون تمنا ساختی

پرتو حسن تو می‌افتد برون مانند رنگ
صورت می پرده از دیوار مینا ساختی

طرح نو افکن که ما جدت پسند افتاده‌ایم
این چه حیرت خانه‌ی امروز و فردا ساختی

خوش آنکه رخت خود را به شعله‌ی می سوخت
مثال لاله متاعی ز آتشی اندوخت

تو هم ز ساغری چهره را گلستان کن
بهار خرقه فروشی به صوفیان آموخت

دلم تپید ز محرومی فقیه حرم
که پیر میکده جامی به فتوتی نفروخت

مسیح قدر سرود از نوای بی‌رقمم
ز برق نغمه توان حاصل سکندر سوخت

صبا به گلشن و بیر سلام ما برسان
که چشم نکته‌وران خاک آن دیار افروخت

بیار باده که گردون بکام ما گردید
مثال غنچه نواها ز شاخسار دمید

خورم بیاد تنک نوشی امام حرم
که خرقه صحبت یاران ز دان نخشید

فزون قبیله آن پخته کار باد که گفت
چراغ راه حیات است جلوه امید

نواز حوصلهٔ دوستان بلندتر است — غزل سرا شدم آنجا که هیچکس نشنید

عیار معرفت مشتری است جنس سخن — خوشم ازانکه متاع مرا کسی نخرید

ز شعر دلکش اقبال میتوان دریافت

که درس فلسفه میداد و عاشقی میزد

تیر و سنان و خنجر و شمشیرم آرزوست — با من میا که مسلک شبیرم آرزوست

از بهر آشیانه خس اندوزیم مگر — باز این نگر که شعله درگیرم آرزوست

گفتند لب ببند و ز اسرار ما مگو — گفتم که خیر نعره تکبیرم آرزوست

گفتند هر چه در دلت آید ز ما بخواه — گفتم که بی حجابی تقدیرم آرزوست

از روزگار خویش ندانم ز این قدر — خوابم زیاد رفته و تعبیرم آرزوست

کو آن نگاه نازکه اول دلم ربود

عمرت دراز باد همان تیرم آرزوست

دانه سبحه بر زنار کشیدن آموز — گر نگاه تو دوبین است ندیدن آموز

با ز خلوت کدهٔ غنچه برون آن چو شمیم — با نسیم سحر آمیز وزیدن آموز

آفریدند اگر شبنم بی مایه ترا — خیز و بر داغ دل لاله چکیدن آموز

اگرت خار گل تازه رسی ساخته‌اند
با پس ناموس چمن دار و خلیدن آموز

با غبان گر ز خیابان تو برکند ترا
صفت سبزه دگر بار دمیدن آموز

تا تو سوزنده تر و تلخ تر آیی بیرون
غزلت خم کده‌ئی گیر و رسیدن آموز

تا کجا در تتبع دگران می‌ماشی
در هوای چمن آزاده پریدن آموز

در بجنا زردم مغبچگانم گفتند
آتشی در حرم افروز و تپیدن آموز

ز خاک خویش طلب آتشی که پیدا نیست
تجلی دگری در خور تقاضا نیست

به ملک جم ندهم مصرع نظیری را
کسی که کشته نشد از قبیلهٔ ما نیست

اگرچه عقل فسون پیشه لشکری انگیخت
تو دل گرفته نباشی که عشق تنها نیست

تو ره شناس نئی ز مقام بخبری
چه نغمه ایست که در ربط سلیمی نیست

نظر بخویش چنان بسته ام که جلوه دوست
جهان گرفت و مرا فرصت تماشا نیست

بیا که غلغله در شهر دلبران فکنیم
جنون زندهٔ دلان هر زه گرد صحرا نیست

ز قید و صید نهنگان حکایتی آور
مگو که زورق ما روشناس دریا نیست

مرید همت آنم ببردم که پاکند است
به جاده‌ئی که در و کوه و دشت و دریا نیست

شر یک حلقهٔ رندان بادهٔ پیما باش حذر از بیعت پیری که مرد غوغا نیست

برنیامد حرف نگفتن کمال گویایی است
حدیث خلوتیان جز به رمز و ایما نیست

موج را از سینهٔ دریا گسستن میتوان بحر بی پایان چو می خویش بستن میتوان
از نوایی میتوان یک شهر دل پر خون نشاند یک چمن گل از نسیمی سینه خستن میتوان
می توان جبریل را گنجشک دست آموز کرد شهپرش با موی آتش دیده بستن میتوان
ای سکندر سلطنت نازکتر از جام جم است یک جهان آئینه از سنگی شکستن میتوان
گر بخود محکم شوی سیل بلا انگیر چیست مثل گوهر در دل دریا نشستن میتوان

من فقیر بی نیازم شرم بادم این است بس
مومیائی خواستن نتوان شکستن میتوان

صد نالهٔ شبگیری صد صبح بلاخیزی صد آه شرر ریزی یک شعر دل آویزی
در عشق و هوسناکی دانی که تفاوت چیست آن تیشه فرهادی این حیلهٔ پرویزی
با پرد گیان برگو کاین مشت غبار من گر دیده نظربازی خاکیست بلاخیزی
هوشم ببرد ای مطرب مستم کند ایساقی کلبانگ دل آویزی از مرغ سحرخیزی

از خاک سمرقندی ترسم که دگر خیزد — آشوب هلاکوئی، هنگامه چنگیزی

مطرب غزلی بیتی از مرشد روم آور

تا غوطه زند جانم در آتش تبریزی

باز به سر مه تاب ده چشم کرشمه ای را — ذوق جنون ده و چند کن شوق غزلسرای را

نقش دگر طراز ده آدم نخجه تر بیار — لعبت خاک ساختن می نسزد خدای را

قصه دل نگفتنی است درد جگر نهفتنی است — خلوتیان کجا برم لذت های های را

آه درون ناب کو اشک جگر گداز کو — شیشه به سنگ میزنم عقل گره گشای را

بزم بباغ و راغ کش زخمه بتار چنگ زن — باده بخور غزل سرای بندگشا قبای را

صبح دمید و کاروان کرد نماز و رخت بست — تو نشنیده ئی مگر زمزمه درای را

ناز شهان نمی کشم رخنه کرم نمی خرم

در نگر ای هوس فریب همت این گدای را

فریب کنکش عقل دیدنی دارد — که میر قافله و ذوق رهزنی دارد

نشان راه ز عقل هزار حیله مپرس — بیا که عشق کمالی زیک فنی دارد

فرنگ گرچه سخن با ستاره میگوید — حذر که شیوه او رنگ جوزنی دارد

زمرگ دیگر چه پرسی درین رباط کهن — که زیست کاهش جان مرگ جانکنی دارد
سر مزار شهیدان یکی عنان درکش — که بی زبانی ما حرف گفتنی دارد
دگر بدشت عرب خیمه زن که بزم عجم — می گذشته و جام شکستنی دارد

به شیخ شهر نه شاعر نه خرقه پوش قبال
فقیر راه نشین است و دل غنی دارد

حسرت جلوه آن ماه تمامی دارم — دست بر سینه نظر بر لب بامی دارم
حسن می گفت که شامی نپذیرد سحرم — عشق می گفت تب و تاب دوامی دارم
نه به امروز اسیرم نه به فردا نه به دوش — نه شبی نه فرازی نه مقامی دارم
باده دارم و پیمانه گساری خواهم — در خرابات مغان گردش جامی دارم
بی نیازانه ز شوریده نوایم مگذر — مرغ لاهوتم و از دوست پیامی دارم

پرده بر کیسرم و در پرده سخن میگویم
تیغ خونریزم و خود را به نیامی دارم

به شاخ زندگی مانمی رسد نه لبی است — تلاش چشمه حیوان دلیل کم طلبی است
حدیث دل که بگویم چه راه برگیرم — که آه بی اثر است و نگاه بی ادبی است

غزل بزمزمه خوان بر ده پست تر گردان
هنوز نالهٔ مرغان بوای زیر لبی است

متاع قافلهٔ ما حجاز یان بردند
ولی زبان نگشائی که یار ما عربی است

نهال ترک ز برق فرنگ بار آورد
ظهور مصطفوی را بهانه بولهبی است

مسیح معنی من در عیار ربند و عجم
که اصل این گهر از گریه های نیم شبی است

بیا که من ز خم پیر روم آوردم
می سخن که جوان تر ز باده عنبی است

فرقی نهند عاشق در کعبه و بتخانه
این جلوت جانانه آن خلوت جانانه

شادم که مزار من در کوی حرم بستند
راهی ز مژه کاوم از کعبه به بتخانه

از بزم جهان خوشتر از خود و جهان خوشتر
یک همدم فرزانه و زباده دو پیمانه

هر کس نگهی دارد هر کس سخنی دارد
در بزم تو می خیزد افسانه ز افسانه

این کیست که بر دلها آورده شبیخونی
صد شهر تمنا را یغما زده ترکانه

در دشت جنون من جبریل زبون صیدی
یزدان به کمند آور ای همت مردانه

اقبال بمنبر زد رازی که نباید گفت
ناپخته برون آمد از خلوت میخانه

بی تو از خواب عدم دیده گشودن نتوان
بی تو بودن نتوان با تو نبودن نتوان

در جهان است دل ما که جهان در دل ماست
لب فرو بند که این عقده گشودن نتوان

دل یاران ز نوا های پریشانم سوخت
من از آن نغمه تپیدم که سرودن نتوان

ای صبا از تنک افشانی شبنم چه شود
تب و تاب از جگر لاله ربودن نتوان

دل بحق بند و گشادی ز سلاطین مطلب
که جبین بر در این بتکده سودن نتوان

این گنبد مینائی این پستی و بالائی
در شد بدل عاشق با این همه پهنائی

اسرار ازل جوئی، بر خود نظری واکن
یکتائی و بسیاری پنهانی و پیدائی

ای جان گرفتارم دیدی که محبت چیست
در سینه نیاسائی از دیده برون آئی

برخیز که فردوس دین افروخت چراغ گل
برخیز و دمی بنشین با لاله صحرائی

عشق است و هزار افسون جان است و هزار آئین
نی من بشمار آیم نی تو بشمار آئی

صد ره بفلک برشد صد ره بزمین در شد
خاقانی و فغفوری جمشیدی و دارائی

هم با خود و هم با او پیکار همین کیهان است این
ای عقل چه پیچونی ای عشق چه فرمائی

«به یکی از صوفیه نوشته شد»

هوس منزل لیلی نه تو داری و نه من — جگر گرمی صحرا نه تو داری و نه من

من جوان ساقی و تو پیر کهن میکده‌ئی — بزم ما تشنه و صهبا نه تو داری و نه من

دل و دین در گرو زهره وشان عجمی — آتش شوق سلیمی نه تو داری و نه من

ظرفی بود که از ساحل دریا چیدیم — دانهٔ گوهر یکتا نه تو داری و نه من

دگر از یوسف گمگشته سخن نتوان گفت — تب و تاب دل زلیخا نه تو داری و نه من

به که با نور چراغ ته دامان سازیم
طاقت جلوه سینا نه تو داری و نه من

دلیل منزل شوقم به دامنم آویز — شرر زآتش ما بم بخاک خویش آمیز

عروس لاله برون آمد از سراچهٔ ناز — بیا که جان تو سوزم حرف شوق انگیز

بهر زمانه به اسلوب تازه میگویند — حکایت غم فرهاد و عشرت پرویز

اگرچه زادهٔ هندم فروغ چشم من است
ز خاک پاک بخارا و کابل و تبریز

در جهان دل ما دور قمر پیدا نیست — انقلابیست ولی شام و سحر پیدا نیست

وای آن قافله کز دونی همت میخواست — رهگذاری که در و هیچ خطر پیدا نیست

بگذر از عقل و در آویز بموج یم عشق — که در آن جوی تمک مایه گهر پیدا نیست

آنچه مقصود تگ و تاز خیال من و تست
هست در دیده و مانند نظر پیدا نیست

گریهٔ ما بی اثر نالهٔ ما نارسا ست — حاصل این سوز و ساز یک دل خونین نواست

در طلبش دل تپید دیر و حرم آفرید — ما به تمنای او، او به تماشای ماست

پرده گیان بی حجاب من خودی در شدم — عشق غیورم نکرد میل تماشا کراست

مطرب میخانه دوش نکته دلکش سرود — باده چشیدن خطاست باده کشیدن رواست

زندگی رهروان در تگ و تاز است و بس — قافلهٔ موج را جادّه و منزل کجاست

شعله در کیسه زد بر خس و خاشاک من
مرشد رومی که گفت منزل ما کبریاست

سوز سخن ز نالهٔ مستانهٔ دل است — این شمع را فروغ ز پروانهٔ دل است

مشت کلیم و ذوق فغانی نداشتیم — غوغای ما ز کردش پیمانهٔ دل است

این تیره خاکدان که جهانش نام کرده دونی — فرسوده پیکری ز غم خانهٔ دل است

اندر رصدنشستهٔ حکیم ستاره‌بین
در جستجوی سرحد ویرانهٔ دل است

لاهوتیان اسیر کمند نگاه او
صوفی هلاک شیوهٔ ترکانهٔ دل است

محمود غزنوی که صنم‌خانه‌ها شکست
زناری بتان صنم‌خانهٔ دل است

غافل تری ز مرد مسلمان ندیده‌ام
دل در میان سینهٔ بیگانهٔ دل است

سطوت از کوه‌ستانند و بکاهی نخشند
کلهٔ جم به گدای سر راهی نخشند

«در ره عشق فلان ابن فلان چیزی نیست»
ید بیضای کلیمی به سیاهی نخشند

کاه شاهی به جگرگوشهٔ سلطان ندهند
کاه ما شد که بر مدانی چاهی نخشند

فقر را نیز جهانبان و جهانگیر کنند
که به این راه نشین تیغ کلاهی نخشند

عشق پامال خرد گشت و جهان دیگر شد
بود آیا که مرا رخصت آهی نخشند

نه تو اندر حرم کبریا در بتخانه می آئی
ولیکن سوی مشتاقان چه مشتاقانه می آئی

قدم بیباکتر نه در حریم جان مشتاقان
تو صاحبخانه ئی آخر چرا دزدانه می آئی

بغارت میبری سرمایهٔ تسبیح خوانان را
به شبخون دل زناریان ترکانه می آئی

کهی صد شکر انگیزی کهخون دوستان ریزی — کهی در انجمن با شیشه و پیمانه می آئی
تو بر نخل کلیمی بی محابا شعله می ریزی — تو بر شمع یتیمی صورت پروانه می آئی
بیا اقبال جامی از رخستان خودی درکش
تو از میخانه مغرب ز خود بیگانه می آئی

تب و تاب بتکده عجم نرسد بسوز و کداز من — که بیک نگاه محمد عربی گرفت حجاز من
چکنم که عقل بهانه جو گرهی بروی گره زند — نظری که گردش چشم تو شکند طلسم مجاز من
نرسد فسونگری خنده به تپیدن دل زندانی
زکشت فلسفیان در اجریم سوز و کداز من

مثل آئینه مشو محو جمال دگران — از دل و دیده فروشوی خیال دگران
آتش از نالهٔ مرغان چمم گیرد و سوز — آشیانی که نهادی به نهال دگران
در جهان بال و پر خویش کشودن آموز — که پریدن نتوان با پر و بال دگران
مرد آزاد دم و آن کوه غیور کم مرا — می توان کشت بیک جام لال دگران
ایکه نزدیک تر از جانی و پنهان ز نگه
هجر تو خوشتر م آید ز وصال دگران

جهان عشق ز بیم و سروری آزاد — همین بس است که آئین چاکری دارد

ز هر که طوف بتی کرد و بست زنّاری — صنم پرستی و آداب کافری دارد

هزار خیبر و صد کوه اژدر است اینجا — ز هر که نان جوین خورد حیدری دارد

بچشم اهل نظر از سپهر افزون است — گدا گرے که مآل سکندری دارد

به عشوه های جوانان ما نمی ماند — در آبه حلقه پیری که دلبری دارد

فرنگ شیشه گری کرد و جام میسازد — ز جیره تم که همین شیشه را پری دارد

چه گویمت ز مسلمان نا مسلمانی — جز اینکه پور خلیل است و آزری دارد

یکی به عمکده من گذر کن و بنگر — ستاره سوخته نے کیمیا گری دارد

بیا به مجلس اقبال و یک دو ساغر کش
اگرچه سر نتراشد قلندری دارد

خواجه نی نیست که چون بنده پرستارش نیست — بنده نی نیست که چون خواجه خریدارش نیست

گرچه از طور کلیم است بیان واعظ — تاب آن جلوه به آئینه گفتارش نیست

پیر ما مصلحتاً رو به مجاز آورد است — ورنه با زهره وشان هیچ سر کارش نیست

دل او بند و ازین خرقه فروشان بگریز — نشوی صید غزالی که ز تاتارش نیست

نغمهٔ عافیت از بربط من می‌طلبی — از کجا برکشم آن نغمه که در تارش نیست

دل ما قشقه زد و برهمنی کرد دلی — آنچنان کرد که شایستهٔ زنارش نیست

عشق در صحبت میخانه به گفتار آید

زانکه در دیر و حرم محرم اسرارش نیست

بیا که بلبل شوریده نغمه پرداز است — عروس لاله سراپا کرشمه و ناز است

نواز پردهٔ غیب است ای مقام شناس — نه از گلوی غزل خوان نه از رگ ساز است

کسی که زخمه رساند به تار ساز حیات — ز من بگیر که آن بنده محرم راز است

مرا ز پردگیان حجاب خبر دادند — ولی زبان نگشایم که چشم کج باز است

سخن درشت مگو، در طریق یاری کوش — که صحبت من و تو در جهان خدا ساز است

کجاست منزل این خاکدان تیره نهاد — که هر چه هست چو ریگ روان بر پرواز است

تنم گلی ز خیابان جنت کشمیر

دلم از حرم حجاز و نوا ز شیراز است

خاکیم و تند سیر چو افلاک ستاره‌ایم — در نیلگون سپهر به تلاش کناره‌ایم

بود و نبود ما ست ز یک شعلهٔ حیات — از لذت خودی چو شرر پاره پاره‌ایم

با نوریان بگو که ز عقل بلند دست
ما خاکیان بدوش ثریا سواره ایم

در عشق غنچه ایم که لرزد ز باد صبح
در کار زندگی صفت سنگ خاره ایم

چشم آفریده ایم چو نرگس درین چمن
رو بند برگشا که سراپا نظاره ایم

عرب از سرشک خونم همه لاله زار بادا
عجم رمیده بو را نفسم بهار بادا

قفس است زندگانی قفس است جاودانی
همه ذره های خاکم دل بیقرار بادا

نه بجاده ئی قرارش نه بمنزلی مقامش
دل من مسافر من که خدایش یار بادا

خدرا ز خرد که بندد همه نقش نامرادی
دل ما ربود و باز آ که گسسته تار بادا

تو جوان خام سوزی بسخن تمام سوزی
غزلی که می سرایم به تو پایدار بادا

چو بجان من درآئی دگر آرزو نبینی
مگر اینکه شبنم تو یم بی کنار بادا

نشود نصیب جانت که دمی قرار گیرد
تب و تاب زندگانی به تو آشکار بادا

نظر تو همه تقصیر و خرد کوتاهی
نرسی جز به تقاضای کلیم اللهی

راه کو راست بخود غوطه زن ای سالک راه
جاده را کم نکند در ته دریا ماهی

حاجتی پیش سلاطین نبرد مرد غیور — چه توان کرد که از کوه نیاید کاهی

مگذر از نغمهٔ شوقم که بیابی در وی — رمز درویشی و سرمایهٔ شاهنشاهی

نغمم با تو کند آنچه به گل کرد نسیم — اگر از لذت آه سحری آگاهی

ای فلک چشم تو بیباک و بلاجوست منور

می شناسم که تماشای دگر میخواهی

سرخوش از بادهٔ تو خم شکنی نیست که نیست — مست لعلین تو شیرین سخنی نیست که نیست

در قبای عربی خوشترک آنی به نگاه — راست بر قامت تو پیرهنی نیست که نیست

گرچه لعل تو خموش است ولی چشم ترا — با دل خون شدهٔ ما سخنی نیست که نیست

تا حدیث تو کنم بزم سخن می سازم — ورنه در خلوت من انجمنی نیست که نیست

ای سلمان دگر اعجاز سلیمان آموز

دیده بر خاتم تو ابر منی نیست که نیست

اگرچه زیب سرش افسر و کلاهی نیست — گدای کوی تو کمتر ز پادشاهی نیست

بخواب رفته جوانان و مرده دل پیران — نصیب سینهٔ کس آه صبحگاهی نیست

به این بهانه بدشت طلب بپا منشین — که در زمانهٔ ما آشنای راهی نیست

ز وقت خویش چه غافل نشسته ئی دریاب
زمانه ئی که حسابش نسال و ماهی نیست

درین رباط کهن چشم عافیت داری
ترا به کشمکش زندگی نگاهی نیست

گناه ما چه نویسند کاتبان عمل
نصیب ما ز جهان تو جز نگاهی نیست

بیا که دامن اقبال را بدست آریم
که او ز خرقه فروشان خانقاهی نیست

شعله در آغوش دارد عشق بی پروای من
بر نخیزد یک شرار از حکمت نازای من

چون تمام افتد سراپا نازی گردد نیاز
قیس و لیلی هم نمانند در صحرای من

بهر دهلیز تو از بند و بستان آورده ام
سجده شوقی که خون گردید در سیمای من

تیغ لا در پنجه این کافر دیرینه دست
باز بنگر در جهان هنگامه الای من

گر دلی باید که گردون از ضمیر او زکار
دوش من باز آر و اندر کوت فردای من

از سپهر بیکرانت یک جهان و اقربیب
جلوه ئی داری دریغ از وادی سینای من

با خدا در پرده گویم با تو گویم آشکار
یا رسول الله او سبحان و تو پیدای من

تبان تازه تراشیده ئی دریغ از تو
درون خویش نکاویده ئی دریغ از تو

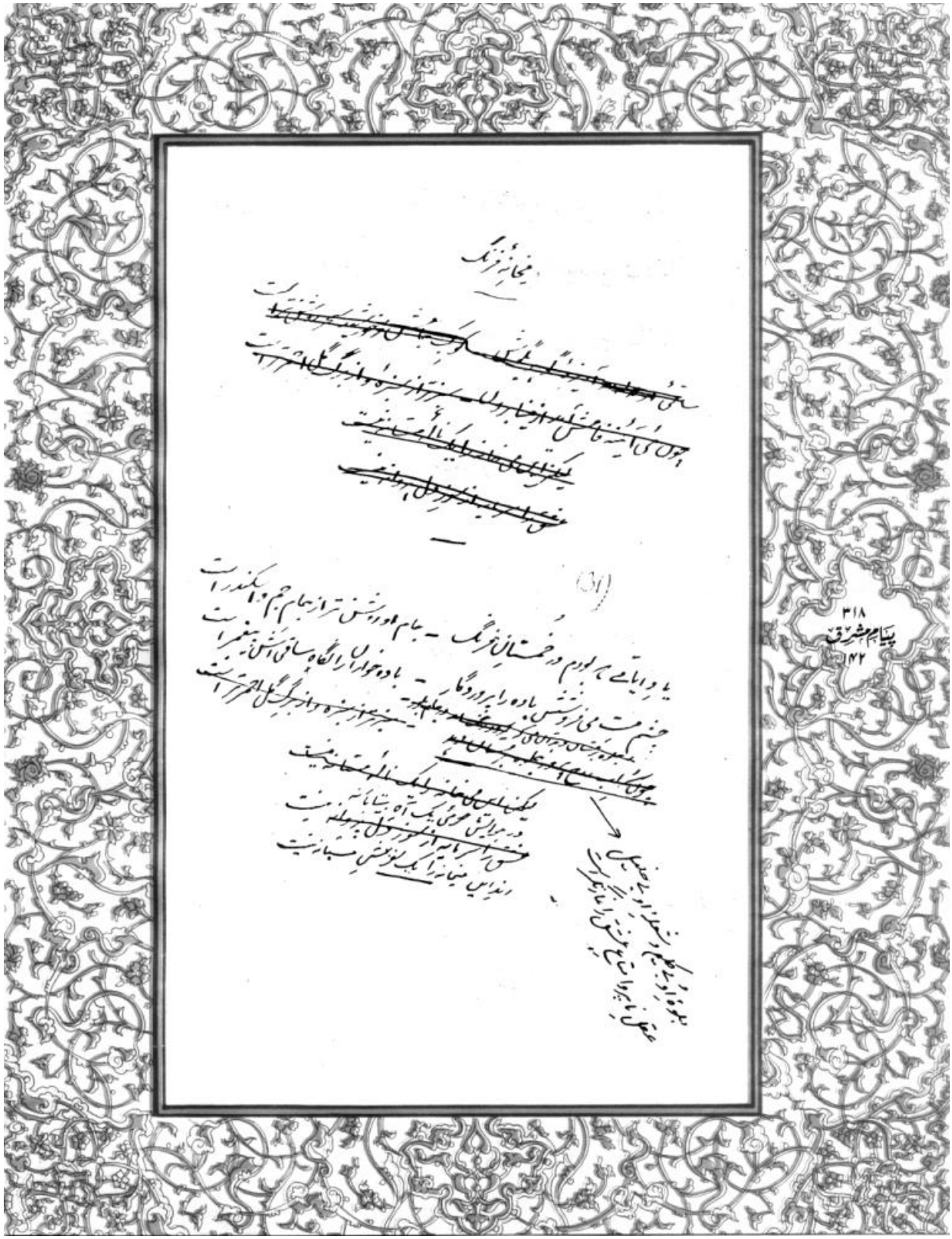
چنان گداخته‌ئی از حرارت افونک — ز چشم خویش ترا دیده‌ئی دریغ از تو

به کوچه‌ئی که دهد خاک را بهای بلند — به نیم غمزه نیرزیده‌ئی دریغ از تو

گرفتم اینکه کتاب خرد فرو خواندی — حدیث شوق نفهمیده‌ئی دریغ از تو

طواف کعبه زدی گرد دیر گرد دیدی

نگه به خویش نپیچیده‌ئی دریغ از تو

نقش فرنگ

۳۱۹
پیام مشرق
۱۴۳

بسم الله الرحمن الرحیم

«پیام»

از من ای باد صبا گوی به دانای فرنگ — عقل تا بال گشود است گرفتار تر است

برق از این بیش جگر می نزند آن را کم کند — عشق از عقل فسون پیشه جگردارتر است

چشم جز رنگ گل و لاله نبیند ور نه — آنچه در پرده رنگ است پدیدارتر است

عجب آن نیست که اعجاز مسیحا داری — عجب این است که بیمار تو بیمارتر است

دانش اندوخته ای دل ز کف انداخته ای

آه زان نقد گرانمایه که در باخته ای

حکمت و فلسفه کاریست که پایانش نیست — سیلی عشق و محبت به دبستانش نیست

بیشتر راه دل مردم بیدار زند — فتنه ای نیست که در چشم سخندانش نیست

دل ز نازخنک او به تپیدن نرسد — لذتی در خلش غمزه پنهانش نیست

دشت و کهسار نوردید و غزالی نگرفت — طوف گلشن ز دو یک گل بگریبانش نیست

چاره این است که از عشق گشادی طلبم
پیش او سجده گذاریم و مرادی طلبم

عقل چون پای درین راه چنم اندر خم زد
شعله در آب دوانید و جهان بر هم زد

کیمیا سازی او ریگ روان را زر کرد
بر دل سوخته اکسیر محبت کم زد

وای بر سادگی ما که فسونش خوردیم
رهزنی بود، کمین کرد و ره آدم زد

بهر شش خاک بر آورد ز تهذیب فرنگ
باز آن خاک به چشم پسر مریم زد

شرری کاشتن و شعله در دون تاکی
عقده بر دل زدن و باز گشودن تاکی

عقل خود بین دگر و عقل جهان بین دگر است
بال بلبل دگر و بازوی شاهین دگر است

دگر است آنکه بر دانه افتاده خاک
آنکه گیرد خورش از دانه پروین دگر است

دگر است آنکه زند سیر چمن مثل نسیم
آنکه در شد به صمیر گل و نسرین دگر است

دگر است آنسوی پرده گشادن نظری
این سوی پرده گمان و ظن و تخمین دگر است

ای خوش آن عقل که پیمای دو عالم با اوست
نور افروخته و سوز دل آدم با اوست

ما ز خلوت کدهٔ عشق برون تاخته‌ایم
خاک پارا صفت آینه بر پرداخته‌ایم

در نگر همت ما را که به داوی نگسیم
دو جهان را که نهان بود عیان یافته‌ایم

پیش ما میگذرد سلسلهٔ شام و سحر
بر لب جوی روان خیمه برافراخته‌ایم

در دل ما که برین دیر کهن شبخون زد
آتشی بود که در خشک و تر افتاده‌ایم

شعله بودیم شکستیم و شرر گردیدیم
صاحب ذوق و تمنا و نظر گردیدیم

عشق گر دید هوس پیشه و هر بند گسست
آدم از فتنهٔ او صورت ماهی در شست

رزم بر بزم پسندید و سپاهی آراست
تیغ او خیره به سر و سینهٔ یاران نشست

رهزنی را که بنا کرد جهانبانی گفت
ستم خواجگی او کمر بنده شکست

بی حجابانه بیابانگ دفی می رقصد
جامی از خون عزیزان تنک مایه بدست

وقت آن است که آئین دگر تازه کنیم
لوح دل پاک بشوئیم و ز سر تازه کنیم

افسر پادشهی رفت و به نیغانی رفت
نی اسکندری و نغمهٔ دارائی رفت

کوهکن تیشه بدست آمد و پرویزی خواست
عشرت خواجگی و محنت لالائی رفت

یوسفی را ز اسیری به عزیزی بردند
همه افسانه و افسون لیخائی رفت

رازهائی که نهان بود به بازار افتاد
آن سخن سازی و آن انجمن آرائی رفت

چشم بگشای اگر چشم تو صاحب نظر است
زندگی در پی تعمیر جهان دگر است

من درین خاک کهن گوهر جان می بینم
چشم هر ذره چو انجم نگران می بینم

دانه ئی را که به آغوش زمین است هنوز
شاخ در شاخ و برومند جوان می بینم

کوه را مثل پر کاه سبک می یابم
پر کاهی صفت کوه گران می بینم

انقلابی که نگنجد به ضمیر افلاک
بینم و هیچ ندانم که چنان می بینم

خرم آنکس که درین گرد سواری بیند
جوهر نغمه ز لرزیدن تاری بیند

زندگی جوی روان است و روان خواهد بود
این می کهنه جوان است و جوان خواهد بود

آنچه بوده است و نباید ز میان خواهد رفت
آنچه بایست و نبوده است همان خواهد بود

عشق لذت دیدار سراپا نظر است
حسن مشتاق نموده است عیان خواهد بود

آن زمینی که بر و کریه خونین ندهد
اشک من در جگرش لعل گران خواهد بود

«مژدهٔ صبح دهین تیرهٔ شبانم دادند
شمع کشتند و ز خورشید نشانم دادند»

«جمعیت الاقوام»

برفقد تار و شش رزم درین بزم کهن — دردمندان جهان طرح نو انداخته اند
من ازین بیش ندانم که کفن دزدی چند — بهر تقسیم قبور انجمنی ساخته اند

«شونهاور و نیچه»

مرغی ز آشیانه به سیر چمن پرید — خاری ز شاخ گل بتن نازکش خلید
بد گفت فطرت چمن روزگار را — از درد خویش و هم ز غم دیگران تپید
داغی ز خون بی گنهی لاله را شرد — اندر طلسم غنچه فریب بهار دید
گفت اندرین سرا که بنایش فتاده کج — صبحی کجا که چرخ دروشا نمی تپید
نالید تا به حوصلهٔ آن نواطراز — خون گشت نغمه و ز دو چشمش فرو چکید
سوز فغان او بدل هدهدی گرفت — با نوک خویش خار ز اندام او کشید
کفتش که سود خویش ز جیب زیان آر — گل از شکاف سینه ز ر ناب آفرید
درمان درد ساز اگر خسته تن شوی — خوگر به خار شو که سپر پاچمن شوی

«فلسفه و سیاست»

فلسفی را با سیاست دان بیک میزان سنج — چشم آن خورشید گیری دیده این بی‌منی

آن ترا شد قول حق را حجت نا استوار — وین ترا شد قول باطل را دلیل محکمی

«صحبت رفتگان»

(در عالم بالا)

تولستوی

بارکش ابر من لشکری شهریار — از پی نان جوین تیغ ستم بر کشید

زشت بیشش نکوست مغز مذمت ز پوست — مرد ک بیگانه دوست سینه خویشان درید

دارو ی بیهوشی است تاج کلیسا ی وطن — جان خدا داد را خواجه بجا می خرید

کارل مارکس

راز دان جزو و کل از خویش نامحرم شد است — آدم از سرمایه داری قاتل آدم شد است

هگل

جلوه دهد باغ و راغ معنی مستور را — عین حقیقت نگر حنظل و انگور را

فطرت اضداد خیر لذت پیکار داد — خواجه و مزدور را آمر و مامور را

تولستوی

عقل دور و آفرید فلسفهٔ خود پرست　　در پس رضا میدبی بندهٔ مزدور را

مزدک

دانهٔ ایران ز کشت زار و قصیر برد مید　　مرگ نومی رقصد اندر قصر سلطان و امیر

مدتی در آتش نمرود می خورد خلیل　　تا تهی گردد حریمش از خداوندان پیر

دور پرویزی گذشت ای کشتهٔ پرویز خیز　　نعمت گم گشتهٔ خود را ز خسرو باز گیر

کوهکن

نگار من که بسی ساده و کم آمیز است　　ستیزه کیش و ستم کوش و فتنه انگیز است

برون ز وهمه بزم و درون او همه رزم　　زبان او ز میسح و دلش ز چنگیز است

گسست عقل و جنون تنگ بست و دید که داخت　　در آویخت که جانم ز شوق لبریز است

اگرچه تیشهٔ من کوه را ز پا آورد　　هنوز گردش گردون بکام پرویز است

ز خاک تا بفلک هر چه هست پیمایت
قدم گشای که رفتار کاروان تیز است

«نیچه»

از سستی عناصر ایشان دلش تپید　　فکر حکیم پیکر محکم تر آفرید

افکند در فرنگ صد آشوب تازه‌ئی — دیوانه‌ئی به کارگه شیشه گر رسید

«حکیم انیشتین»

جلوه‌ئی میخواست مانند کلیم ناصبور — تا ضمیر مستنیر او گشود اسپار نور

از فراز آسمان تا چشم آدم یک نفس — زود پرواز کرد که پرواز نش نیاید در شعور

خلوت او در زغال تیره فام اندر مغاک — جلوتش سوزد درختی را چو خس بالای طور

بی تغیر در طلسم چون و چند و بیش و کم — برتر از پست و بلند و دیر و زود و دور و دور

در نهادش تا روشید و سوز و ساز و درک و ریست — اهرمن از سوز او و سپاز او جبریل وحور

من چه گویم از مقام آن حکیم نکته سنج
گرده زردشتی زنسل موسی و هارون ظهور

«بایرن»

مثال لاله و گل شعله از زمین روید — اگر بخاک گلستان تراود از جاش

نبود در خور طبعش هوای سرد فرنگ — تپید پیک محبت ز سوز پیغاش

خیال او چه پریخانه‌ئی بنا کرد است — شباب عشق کند از جلوه لب باش

گذاشت طایر معنی نشیمن خود را — که ساز کار تر افتاد حلقه داش

«نیچه»

گر نوا خواهی ز پیش او گریز — در نی کلکش غریو تندرات

نیشتر اندر دل مغرب فشرد — دستش از خون چلیپا احمرات

آنکه بر طرح حرم تیشه زد — قلب او و مومن دماغش کافرات

خویش را در نار آن نمرود سوز

زانکه بستان خلیل از آذرات

«جلال و هگل»

می گشودم شبی با خن فکر — عقده های حکیم المانی

آنکه اندیشه اش برهنه نمود — ابدی راز کوت آنی

پیش عرض خیال او گیتی — خجل آمد ز تنگ دامانی

چون بدریای او فرو رفتم — کشتی عقل گشت طوفانی

خواب بر من دمید افسونی — چشم بستم ز باقی و فانی

نگه شوق تیز تر گردید — چهره بنمود پیر یزدانی

آفتابی که از تجلی او — افق روم و شام نورانی

شعله اش در جهان ستاره نهاد — به بیابان چراغ رهبانی
معنی از حرف او همی روید — صفت لاله های نعمانی
گفت با من چه خفته ای برخیز — به سرابی سفینه می رانی
به خزر در راه عشق می پوئی
به چراغ آفتاب می جوئی

«پتوفی»

نفسی درین گلستان عرس گل سرودی — بدلی غمی فسرودی ز دلی غمی زدودی
تو بخون خویش بستی کف لاله را نگاری — تو به آه صبحگاهی دل غنچه را گشودی
به نوای خود کم استی سخن تو مرقد تو
به زمین نه بار رفتی که تو از زمین نبودی

«محاوره مابین حکیم فرانسوی اوگوست کنت و مرد مزدور»

حکیم:

«بنی آدم اعضای یکدیگرند» — همان نخل را شاخ و برگ و بر اند
دماغ ار خرد دوست از فطرت است — اگر پا زمین سپاست از فطرت است

یکی کارفرما، یکی کارساز نیاید ز محمود کار ایاز

نبینی که از قسمت کار زیست

سراپا چکن می شود خار زار

مرد مزدور:

فریبی به حکمت مرا ای حکیم که نتوان شکست این طلسم قدیم

مس خام را از زر اندوده ئی مرا خوی تسلیم فرموده ئی

کند بحر را آب نایم اسیر ز خارا بر د تیشه ام جوی شیر

حق کوهکن دادی ای نکته سنج به پرویز پرکار و نابرده رنج

خطا را به حکمت مگردان صواب خضر را نگیری بدام سراب

به دوشش زمین بار، سرمایه دار ندارد گذشت از خور و خواب و کار

جهان است بهر وزی از دست مزد ندانی که این هیچ کار است و دزد

پی جرم او پوزش آورده ئی

به این عقل و دانش فسون خورده ئی

«هگل»

حکمتش معقول و با محسوس در خلوت نرفت — گرچه بگرفت او و پیرایه بپوشید چون عروس

طایر عقل فلک پرواز او دانی که چیست — «ماکیان کز زور پستی خایه گیرد بی خروس»

«جلال و گوته»

نکته دان السنی را دارم — صحبتی افتاد با پیر عجم

شاعری کو همچو آن عالی جناب — نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

خواند بر دانای اسرار قدیم — قصهٔ پیمان ابلیس و حکیم

گفت رومی ای سخن را جان نگار — تو ملک صید استی و ز دان شکار

فکر تو در کنج دل خلوت گزید — این جهان کهنه را باز آفرید

سوز و ساز جان به پیکر دیدنی — در صدف تعمیر گوهر دیدنی

هر کسی از رمز عشق آگاه نیست — هر کسی شایان این درگاه نیست

«داند آن کو نکته‌ها محرم است
زیرکی زابلیس و عشق از آدم است» (رومی)

«پیغام برکسن»

تا بر تو آشکار شود راز زندگی — خود را جدا ز شعله مثال شرر مکن

بهر نظاره جز نکه آشنا مبار — در مرز و بوم خود چو غریبان گذر مکن

نقشی که بسته نی همه اوهام باطل است
عقلی بهم رسان که ادب خورده دل است

«میخانهٔ فرنگ»

یاد ایامی که بودم در خمستان فرنگ — جام او روشنتر از آئینهٔ اسکندر است
چشم مست می فروشش مادهٔ را پرودگار — باده خواران را نگاه ساقی اش پیغمبر است
جلوهٔ او بی کلیم و شعلهٔ او بی خلیل — عقل نا پروا متاع عشق را غارتگر است

در هوایش گرمی یک آه بیتابانه نیست
رند این میخانه را یک لغزش مستانه نیست

«موسیو لنین و قیصر ولیم»

موسیو لنین

بسی گذشت که آدم درین سرای کهن — مثال او از تبار سنگ آسیا بودست
فریب داری و افسون قیصری خورداست — اسیر حلقهٔ دام کلیسیا بودست
غلام گرسنه دیدی که بر درید آخر — قمیص خواجه که رنگین ز خون ما بودست

شرار آتش جمهور کهنه سامان سوخت
ردای سپید کلیسا، قبای سلطان سوخت

قصیر دلیم

گناه عشوه و ناز بتان چیست؟ طواف اندر سرشت برهمن هست
دمادم نو خداوندان تراشد که بیزار از خدایان کهن هست
ز جور رهزنان کم گو که رهرو متاع خویش را خود راهزن هست
اگر تاج کنی جمهور پوشد همان هنگامه ها در انجمن هست
هوس اندر دل آدم نمیرد همان آتش میان مرز و غن هست
عروس اقتدار سحر فن را همان پیچاک زلف پرشکن هست

نماند ناز شیرین بی خریدار
اگر خسرو نباشد کوهکن هست

«حکما»

لاک:

ساغرش اسحر از باده خورشید فروخت ورنه در محفل گل لاله تهی جام آمد

کانت:

فطرتش ذوق می آیینه فامی آورد　　از شبستان ازل کوکب جامی آورد

برگسن:

زمنی از ازل آورد زجامی آورد　　لاله از داغ جگر سوزد و امی آورد

«شعرا»

برونینگ:

بی پشت بود بادهٔ سرجوش زندگی　　آب از خضر بگیرم و در ساغر افکنم

بایرن:

از منت خضر نتوان کرد پینهٔ داغ　　آب از جگر بگیرم و در ساغر افکنم

غالب:

«تا بادهٔ تلخ تر شود و سینه ریش تر　　بگدازم آبگینه و در ساغر افکنم»

رومی:

آمیزشی کجا کهرما پک او کجا　　از تاک بادهٔ گیرم و در ساغر افکنم

«خرابات فرنگ»

دوش رفتم به تماشای خرابات فرنگ
شوخ گفتاری رندی دلم از دست ربود

گفت این نیست کلیسا که بیابی دردی
صحبت دخترک زهره وشی نای و سرود

این خرابات فرنگ است و زتاثیر مسیح
آنچه مذموم شمارند نماید محمود

نیک و بد را به ترازوی دگر سنجیدیم
چشمه ئی داشت ترازوی نصاری نبود

خوب زشت است اگر پنجه گیرات شکست
زشت خوب است اگر تاب و توان تو فزود

تو اگر در نگری جنبش و رنگ است حیات
هر که اندر گرو صدق و صفا بود نبود

دعوی صدق و صفا پرده ناموس ریاست
پیر ما گفت مس از سیم بباید اندود

فاش گفتم تو اسیر از نهانخانه زیست
به کسی باز مگو تا که بیابی مقصود

«خطاب به انگلستان»

مشرقی باده چشیده است ز میخانه فرنگ
عجبی نیست اگر توبه دیرینه شکست

فکر نوزاده او شیوه تدبیر آموخت
جوش ز خون رگ بنده تقدیر برست

ساقیا تنگ دل از شورش مستان نشوی
خود تو انصاف بده این همه هنگامه که بست

بوی گل خود به چمن راه نما شد ز نخست
ورنه بلبل چه خبر داشت که گلزاری هست

«قسمت نامهٔ سرمایه دار و مزدور»

غوغای کارخانهٔ آهنگری زمن — کلبانگ ارغنون کلیسا از آن تو

نخلی که شاخ برد و پنهد زمن — باغ بهشت و سدره و طوبا از آن تو

تلخابه‌ئی که در دسر آرد از آن من — صهبای پاک آدم و حوا از آن تو

مرغاب بی و تذرو و کبوتر از آن من — ظل هما و شهپر عنقا از آن تو

این خاک و آنچه در شکم او از آن من

وز خاک تا بعرش معلا از آن تو

«نوای مزدور»

ز مزد بندهٔ کرپاس پوش محنت کش — نصیب خواجهٔ ناکرده کار رخت حریر

ز خوی فشانی من لعل خاتم والی — ز اشک کودک من گوهر تمام امیر

ز خون من چو ژرلوفر بهی کلیسا را — بزور بازوی من دست سلطنت بهمه گیر

خراب رشک گلستان ز گریهٔ سحرم

شباب لاله و گل از طراوت جگرم

بیا که تازه نوائی تراود از رگ ساز — منی که شیشه گدازد به ساغر اندازیم

مغان و دیر مغان را نظام تازه دهیم
بنای میکده های کهن براندازیم

ز هر زمان چو سخن انتقام لاله کشیم
به بزم غنچه و گل طرح دیگر اندازیم

به طوف شمع چو پروانه زیستن تا کی
ز خویش انبیه بیگانه زیستن تا کی

«آزادی بحر»

بطی می گفت بحر آزاد گردید
چنین فرمان ز دیوان خضر رفت

نهنگی گفت رو هر جا که خواهی
ولی از ما نباید بی خبر رفت

خُردہ

(۱۰)

ماخور در بزده ماهیچ و تاب ـ محب در حجم بروم ناصرات
باسکنه نقش و نظامات گفت ـ مرگ کمال زندگی مشکل تراست

(۱۱)

دور از او آشنا مس در بات
از گردش آسیا همه داند

میخورد هر ذرهٔ ما پیچ و تاب — محشری در هر دم ما مضمر است

با سکندر خضر در ظلمات گفت — مرگ مشکل زندگی مشکل تر است

ز

در دانه ادا شناس دریاست — از گردش آسیا چه داند

ز

کلک ز انا له از تهی مغزی است — قلم پر مه را صریری نیست

منم که طوف حرم کرده ام بتی بگزا — منم که پیش بتان نعره های هو زده ام

دلم بسنوز تقاضای جستجو دارد

قدم بجادهٔ باریک تر زموزده ام

گل گفت که عیش نوبهاری خوشتر — یک صبح چمن ز روزگاری خوشتر

زان پیش که کس ترا بدست ار زند

مردن بکنار شاخساری خوشتر

سخن گو طفلک و برنا و پیر است — سخن را سالی و ماهی نباشد

ز

چشم را بینائی افزاید سه چیز　　سبزه و آب روان و روی خوش

کالبد را فربهی می آورد

جامهٔ فرّجان بی غم بوی خوش

ای برادر من ترا از زندگی دادم نشان　　خواب را مرگ سبک دان مرگ را خواب گران

طاقت عفو در تو نیست اگر　　خیز و با دشمنان در آ بستیز

سینه را کارگاه کینه مساز

سر که در آگنجین خویش مریز

از زاگتهای طبع موشکاف او مپرس　　کز دم بادی زجاج شاعر ما شکند

کی تواند گفت شرح کارزار زندگی

می پرد رنگش حبابی چون مدار ما شکند

در جهان مانند جوی کوهسار　　از نشیب و بیم فراز آگاه شو

یا مثال سیل بی زنهار خیز

فارغ از پست و بلند راه شو

ایکه گل چیدی منال از نیش خار خار هم می روید از باد بهار

مزن دسته بر ریش و ابروی خویش جوانی ز دزدیدن سال نیست

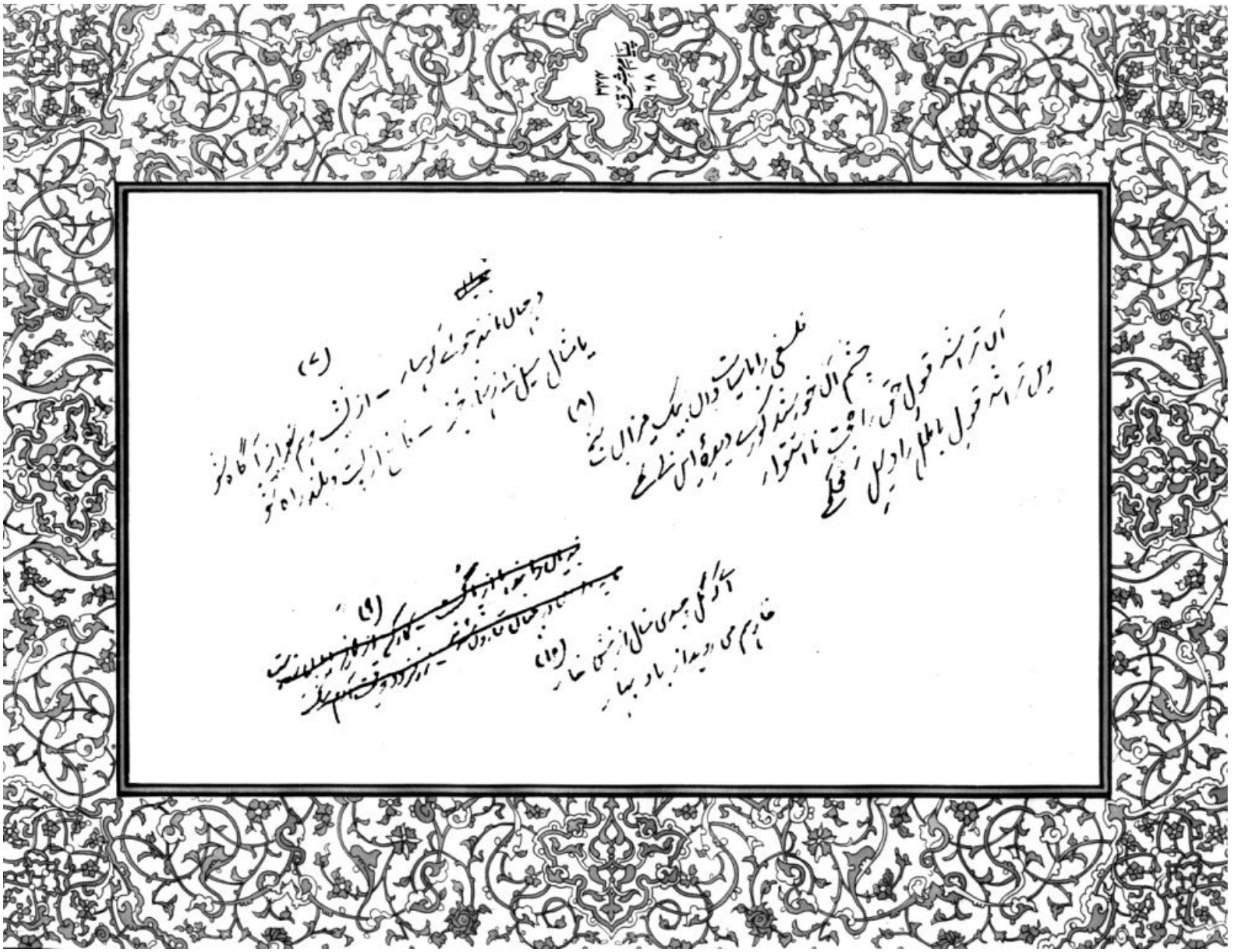
ندارد کار با دون همتان عشق تذرو مرده را شاهین نگیرد

نقد شاعر در خور بازار نیست نان به سیم نسترن نتوان خرید

چه خوش بودی اگر مرد نکوپی ز بند بایستان آزاد رستی

اگر تقلید بودی شیوهٔ خوب

پیمبر هم ره اجداد رستی

زبور عجم

اقبال

۳۴۵
زبور عجم
۱

زبور عجم

—

هنیه

۵۰

تا مثل (عنوان) حصه اول

تو برون از گنبد چشم ز درون خانه گفتم
سخن نگفته را همه غلط دانه گفتم

۳۴۶
زبور عجم
۲

غزانمه کتاب زبور

می‌شود پرده چشم پرگاهی گاهی
دیده‌ام پرده جان را نگاهی گاهی
وای اگر عشق بی‌دور و دراز است دلی
طی شود جاده‌ٔ صد ساله به آهی گاهی
در طلب گر نفسی همره دانش نزدی
دولتی هست به پایان سر راهی گاهی

زبور عجم

فهرست

شماره	مضمون	صفحه
۱	بخواننده کتاب زبور	۳۵۲/۸
	حصهٔ اوّل	۳۵۳/۹
۱	دعا	۳۵۴/۱۰
۲	عشق شورانگیز را بهر جاده درگرو توبرد	۳۵۵/۱۱
۳	درون سینهٔ ما سوز آرزو زکجاست	۳۵۵/۱۱
۴	غزل سرای دنواهای رفته بازآور	۳۵۵/۱۱
۵	اگر زمن فسرده دای گرمی آه و ناله را	۳۵۵/۱۱
۶	از دشت غبار ما صد ناله برانگیزی	۳۵۶/۱۲
۷	من اگرچه تیره خاکم دلکی است برگ و سازم	۳۵۶/۱۲
۸	بصدای دردمندی بنوای دلپذیری	۳۵۷/۱۳
۹	برسر کفر و دین فشان رحمت عام خویش را	۳۵۷/۱۳
۱۰	نوای من ازان پرسوز و میاک و غم انگیز است	۳۵۸/۱۴
۱۱	دل و دیده یی که دارم همه لذت نظاره	۳۵۸/۱۴

شماره	مضمون	صفحه
۱۲	گرچه شاهین جسته دبرسر پروازی هست	۳۵۹/۱۵
۱۳	این جهان چیست صنم خانهٔ پندار من است	۳۶۰/۱۶
۱۴	فصل بهار اینچنین بانگ هزار اینچنین	۳۶۰/۱۶
۱۵	برون کشید زپیراک هست و بود مرا	۳۶۱/۱۷
۱۶	خیز و بخاک تشنه یی باده زندگی فشان	۳۶۱/۱۷
۱۷	تو باین گمان که شاید سر آستانه دارم	۳۶۲/۱۸
۱۸	نظر براه نشینان سواره میگذرد	۳۶۲/۱۸
۱۹	برعقل فلک پیما ترکانه بشیخون به	۳۶۳/۱۹
۲۰	یا مسلمان امده فرمان که جان برکف بنه	۳۶۳/۱۹
۲۱	عقل هم عشق است و از ذوق نگه بیگانه نیست	۳۶۴/۲۰
۲۲	سوز و گداز زندگی لذت جستجوی تو	۳۶۵/۲۱
۲۳	درین محفل که کار او گذشت از باده و ساقی	۳۶۵/۲۱
۲۴	ساقیا برجگرم شعلهٔ تسنک نداز	۳۶۶/۲۲

شماره	مضمون	صفحه
۲۵	از آن آبی که در من لاله کارد ساقیِ دَه	۳۶۶/۲۲
۲۶	زهر نقشی که دل از دیده گیرد پاک می آیم	۳۶۷/۲۳
۲۷	دل بی قید من با نور ایمان کافری کرد	۳۶۸/۲۳
۲۸	ز شاعر مالِ ستانه در محشر چه پنجواهی	۳۶۸/۲۴
۲۹	نه در اندیشهٔ من کار زار کفر و ایمانی	۳۶۸/۲۴
۳۰	مرغ خوش لهجه و شاهین شکاری از تست	۳۶۸/۲۴
۳۱	خوشتر ز هزار پارسایی	۳۶۹/۲۵
۳۲	بر جهان دل من تا تپشش را نگرید	۳۶۹/۲۵
۳۳	مرا بر راه طلب بار در گل است هنوز	۳۷۰/۲۶
۳۴	زمستان را سر آمد روزگاران	۳۷۰/۲۶
۳۵	هوای خانه و منزل ندارم	۳۷۱/۲۷
۳۶	از چشم ساقی ست شرابم	۳۷۱/۲۷
۳۷	شب من سحر نمودی که بطلعت آفتابی	۳۷۲/۲۸
۳۸	درین میخانه ای ساقی ندارم محرمی دیگر	۳۷۲/۲۸
۳۹	بجهان دردمندان تو بگو چه کار داری	۳۷۳/۲۹
۴۰	اگر نظاره از خود رفتگی آرد حجاب ار دلی	۳۷۳/۲۹
۴۱	نور تو وانمود سپید و سیاه را	۳۷۳/۲۹
۴۲	بده آن دل که مستی های از بادهٔ خویش است	۳۷۴/۳۰
۴۳	کف خاک برگ و سازم بر هی فشانم او را	۳۷۴/۳۰
۴۴	این دل که مراد ادی لبسه ز یقین با دا	۳۷۴/۳۰
۴۵	ز مز عشق تو به ارباب هوس نتوان گفت	۳۷۵/۳۱
۴۶	یاد آیامی که خوردم باد ها با چنگ و نی	۳۷۵/۳۱
۴۷	انجم بگریبان ریخت این دیدهٔ تر ما را	۳۷۵/۳۱
۴۸	خاور که آسمان به کند خیال دست	۳۷۶/۳۲
۴۹	فرصت کشمکش مده این دل سیمبر ا را	۳۷۶/۳۲
۵۰	جانم در آویخت با روزگاران	۳۷۷/۳۳
۵۱	به بستیی که دادی نگذاشت کار خود را	۳۷۸/۳۴
۵۲	بحرفی می توان گفتن بتنای جهانی را	۳۷۸/۳۴
۵۳	چند بروی خود کشی پردهٔ صبح و شام را	۳۷۸/۳۴
۵۴	نفس شمار بپیچاک روزگار خودیم	۳۷۹/۳۵
۵۵	به فغان نه لب گشودم که فغان اثر ندارد	۳۷۹/۳۵
۵۶	ما که افتنده تر از پر تو مه آمده ایم	۳۸۰/۳۶
۵۷	ایخدای مهر و مه خاک پریشانی نگر	۳۸۰/۳۶
	حصهٔ دوم	۳۸۳/۳۹
۱	دو عالم را توان دیدن بهینایی که من دارم	۳۸۴/۴۰
۲	برخیز که آدم را بنکام نمود آمد	۳۸۵/۴۱

شماره	مضمون	صفحه
۳	مه و ستاره که در راه شوق همسفرند	۳۸۵/۴۱
۴	درون لاله گذر چون صبا توانی کرد	۳۸۶/۴۲
۵	اگر به بحر محبت گذار نمیخواهی	۳۸۶/۴۲
۶	زمانه قاصد طیار آن دلآرام است	۳۸۷/۴۳
۷	دگر ز ساده دلیهای یار نتوان گفت	۳۸۷/۴۳
۸	خرد از ذوق نظر گرم تماشا بود است	۳۸۸/۴۴
۹	غلام زنده دلانم که عاشق سره اند	۳۸۸/۴۴
۱۰	لاله این چمن آلوده رنگ است هنوز	۳۸۸/۴۴
۱۱	نکیسه بر حجت و اعجاز بیان نیز کنند	۳۸۹/۴۵
۱۲	چو موج مست خودی باش و سر بطوفان کش	۳۹۰/۴۶
۱۳	خضر وقت از خلوت دشت حجاز آمد برون	۳۹۰/۴۶
۱۴	رسلطان کنم آرزوی نگاهی	۳۹۰/۴۶
۱۵	با شبنم درویشی در ساز و دمادم زن	۳۹۱/۴۷
۱۶	هوس هنوز تماشاگر جهاندار است	۳۹۱/۴۷
۱۷	فرشته گرچه برون از طلسم افلاک است	۳۹۲/۴۸
۱۸	عرب که باز دهد محفل شبانه کجاست	۳۹۳/۴۹
۱۹	مانند صبا خیز و دو زیدن دگر آموز	۳۹۳/۴۹
۲۰	ای غنچه خوابیده چو نرگس نگران خیز	۳۹۴/۵۰
۲۱	جهان ما همه خاک است و پی سپر گردد	۳۹۶/۵۲
۲۲	باز بر رفته و آینده نظر باید کرد	۳۹۷/۵۳
۲۳	خیال من به تماشای آسمان بود است	۳۹۷/۵۳
۲۴	از نوا بر من قیامت رفت و کس آگاه نیست	۳۹۸/۵۴
۲۵	شراب میکده من نه یادگار جم است	۳۹۸/۵۴
۲۶	لاله صحرا یم از طرف خیابانم برید	۳۹۹/۵۵
۲۷	سخن تازه زدم کس به سخن وا نرسید	۳۹۹/۵۵
۲۸	عاشق آن نیست که لب گرم فغانی دارد	۴۰۰/۵۶
۲۹	درین چمن دل مرغان ز مان و مان دگر است	۴۰۰/۵۶
۳۰	ما را خدای گم شده ایم او بجستجوست	۴۰۱/۵۷
۳۱	خواجه از خون رگ مزدور سازد لعل ناب	۴۰۱/۵۷
۳۲	گرچه میدانم که روزی بی نقاب آید برون	۴۰۳/۵۹
۳۳	گشاده روز خوش و ناخوش ز ما نگذر	۴۰۴/۶۰
۳۴	زندگی در صدف خویش گهر ساختن است	۴۰۴/۶۰
۳۵	برون ز چین گنبد در بسته پیدا کرده ام راهی	۴۰۴/۶۰
۳۶	گنهکار غیورم مزد بی خدمت نمی گیرم	۴۰۵/۶۱
۳۷	جهان کور ست از آیینه دل غافل افتاد است	۴۰۶/۶۲
۳۸	نیابی در جهان یاری که داند دلنوازی را	۴۰۶/۶۲

شماره	مضمون	صفحه
۳۹	علمی که تو آموزی مشتاق نگاهی نیست	۴۰۷/۶۳
۴۰	چو خورشید سحر پیدا نگاهی میتوان کردن	۴۰۷/۶۳
۴۱	کشیدی باده ما در صحبت بیگانه پی در پی	۴۰۸/۶۴
۴۲	عشق اندر جستجو افتاد و آدم حاصل است	۴۰۸/۶۴
۴۳	بیا که خاوریان نقش تازه یی بستند	۴۰۸/۶۴
۴۴	عشق را نازم که بودش رهنم نابودنی	۴۰۹/۶۵
۴۵	بر دل بیتاب من ساقی می نابی زند	۴۰۹/۶۵
۴۶	فروغ خاکیان از نوریان افزون شود روزی	۴۱۰/۶۶
۴۷	ز رسم و راه شریعت نگذشته ام تحقیق	۴۱۰/۶۶
۴۸	از همه کس کناره گیر صحبت آشنا طلب	۴۱۱/۶۷
۴۹	بینی جهان را خود را نبینی	۴۱۱/۶۷
۵۰	من هیچ نمی ترسم از حادثه شبها	۴۱۲/۶۸
۵۱	تو کیستی ز کجایی که آسمان کبود	۴۱۲/۶۸
۵۲	دیار شوق که در آشناست خاک آنجا	۴۱۳/۶۹
۵۳	می دیرینه و معشوق جوان چیزی نیست	۴۱۳/۶۹
۵۴	قلندران که به تسخیر آب و گل کوشند	۴۱۴/۷۰
۵۵	دو دسته تیغم و گردون برهنه ساخت مرا	۴۱۴/۷۰
۵۶	مثل شرر دوتره را تن به تپیدن دهم	۴۱۴/۷۰

شماره	مضمون	صفحه
۵۷	خودی را مرد دم آمیزی دلیل نار سایی ها	۴۱۵/۷۱
۵۸	چون چراغ لاله سوزم در خیابان شما	۴۱۵/۷۱
۵۹	دم مرا صفت باد فرودین کردند	۴۱۶/۷۲
۶۰	گذر از آنکه ندیدست و بر خبر ندهد	۴۱۷/۷۳
۶۱	درین صحرا گذر افتاد و شاید کاروانی را	۴۱۷/۷۳
۶۲	ترا نادان امید عمگسار ره ساز افرنگ است	۴۱۷/۷۳
۶۳	مگذر از خاور و افسونی افرنگ مشو	۴۱۸/۷۴
۶۴	جهان رنگ و بو پیدا تو میگویی که راز است این	۴۱۸/۷۴
۶۵	از داغ فراق او در دل چینی دارم	۴۱۹/۷۵
۶۶	به نگاه آشنایی چو درون لاله دیدم	۴۱۹/۷۵
۶۷	این هم جهانی آن هم جهانی	۴۱۹/۷۵
۶۸	بهار آمد مگو می غلتد اندر آتش لاله	۴۲۰/۷۶
۶۹	صورت گری که پیکر روز و شب آفرید	۴۲۰/۷۶
۷۰	ما ز این عالم دیرینه جوان می یابیم	۴۲۰/۷۶
۷۱	لاله این گلستان داغ تمنایی نداشت	۴۲۱/۷۷
۷۲	بنگامه را که بست درین دیر دیر پای	۴۲۱/۷۷
۷۳	ای لاله ای چراغ گلستان و باغ و راغ	۴۲۲/۷۸
۷۴	من بنده آزادم عشق است امام من	۴۲۲/۷۸

شماره	مضمون	صفحه
۷۵	کم سخن عنچه که در پرده دل رازی داشت	۴۲۳/۷۹
۷۶	خود را کنم سجودی دیر و حرم نمانده	۴۲۳/۷۹
	"گلشن راز جدید"	۴۲۵/۸۱
	بندگی نامه	۴۵۷/۱۱۳
۱	بندگی نامه	۴۵۹/۱۱۵

شماره	مضمون	صفحه
۲	در بیان فنون لطیفهٔ غلامان:	۴۶۱/۱۱۷
	موسیقی	۴۶۱/۱۱۷
	مصوری	۴۶۴/۱۲۰
۳	مذهب غلامان	۴۶۷/۱۲۳
۴	در فن تعبیر مردان آزاد	۴۷۰/۱۲۶

۳۵۱
نور علم

به خواننده کتاب زبور

می شود پرده چشم پرکاهی گاهی — دیده ام هر دو جهان را به نگاهی گاهی

وادی عشق بسی دور و دراز است ولی — طی شود جاده صد ساله به آهی گاهی

در طلب کوش و مده دامن امید از دست — دولتی هست که یابی سر راهی گاهی

۳۵۲
زبور عجم
۸

حصّهٔ اوّل

ز برون در گذشتم ز درون خانه گفتم
سخنی نگفته نی، چه قلندرانه گفتم

۳۵۱
۹

«دعا»

یارب درون سینهٔ دل باخبر بده
در بادیهٔ تشنهٔ اگرم آن نظر بده

این بندهٔ اگر با نفس دیگران نزیست
یک آه خانه زاد مثال سحر بده

سلیم، مرا بجوی تنک مایه نی هیچ
جولانگهی بوادی وکوه و کمر بده

سازی اگر حریف یم بیکران مرا
با اضطراب موج سکون گهر بده

شاهین من بصید پلنگان گذاشتی
همت بلند و چنگل ازین تیزتر بده

رفتم که طایران حرم را کنم شکار
تیری که نافکنده فتد کارگر بده

خاکم بنور نغمهٔ داؤد برفروز
هر ذرهٔ مرا پر و بال شرر بده

بسم الله الرحمن الرحیم

۱ عشق شورانگیز اهر جا دُر کوی تو برد
بر تلاش خود چه میارزد که ره سوی تو برد

۲ درون سینهٔ ما سوز آرزوی تو کجاست
سبو ز ماست ولی باده در سبوی تو کجاست

گرفتم اینکه جهان خاک و ما کف خاکیم
به ذرّه ذرّه ما در جستجوی تو کجاست

نگاه ما به گریبان کهکشان افتد
جنون ما ز کجا شورهای و هوی تو کجاست

۳ غزل سرای نواهای فطرت بازآور
به این فسرده دلان حرف دلنوازآور

کنشت و کعبه و بتخانه و کلیسا را
هزار فتنه از آن چشم نیم بازآور

ز باده ئی که بخاک من آتشی انگیخت
پیاله ئی بجوانان نوسیاز آور

منی که دل نوایش سینه می‌رقصد
منی که شیشهٔ جان او بدگداز آور

به نیستان عجم باد صبحدم تیز است
شراره ئی که فروزی چکد ز ساز آور

۴ ایکه ز من فسرده ئی گرمی آه و ناله را
زنده کن از صدای من خاک هزار ساله را

با دل ما چها کنی تو که بیاده حیات
مستی شوق می دهی آب و گل پیاله را

غنچهٔ دل گرفته را از نفسم گره گشای
تازه کن از نسیم من داغ درون لاله را

می گذرد خیال من از مه و مهر و مشتری
تو بکمین چه خفته ای صید کن این غزاله را

خواجهٔ من نگاه دار آبروی گدای خویش
آنکه ز جوی دیگران پر کند پیاله را

از مشت غبار ما صد ناله برانگیزی
تا یک تار از جانی با خوی کم آمیزی

در موج صبا پنهان در دیده و باغ آئی
در بوی گل آمیزی با غنچه درآویزی

مغرب ز تو بیگانه مشرق همه افسانه
وقت است که در عالم نقش دگر انگیزی

آنکس که سر دارد سودای جهانگیری
تسکین جنونش کن با نشتر چنگیزی

من بندهٔ بی قیدم شاید که گریزم با
این طرهٔ پیچان را در گردنم آویزی

جز ناله نمی دانم گویند غزلخوانم
این چیست که چون شبنم بر سینهٔ من ریزی

من اگرچه تیره خاکم دلکیست برگ و سازم
به نظارهٔ جمالی چو ستاره دیده بازم

بهوای رخنهٔ تو همه ناله خموشم
تو باین گمان که شاید ز تو افتاده سازم

به ضمیرم آنچنان کن که ز شعله نوائی — دل خاکیان فروزم دل نوریان گدازم
تب و تاب فطرت ما ز نیاز مندی ما — تو خدای بی نیازی ز سی بسوز و سازم

به کسی عیان نکردم کسی چنان نکردم
غزل آنچنان سرودم که برون قیاس دارم

۷ بصدای دردمندی بنوای دلپذیری — خم زندگی گشادم بجهان تشنه میری
تو بروی هیچ وانی در آن جهان گشادی — که هنوز آرزویش ندمیده در ضمیری
ز نگاه سرمه سائی بدل و جگر رسیدی — چه نگاه سرمه سائی دو نشانه زد بتیری
به نگاه نارسایم چه بهار جلوه دادی — که بباغ و راغ نالم چو هزار و تو صفیری

چه عجب اگر دو سلطان بولایتی نگنجند
عجب اینکه می نگنجد بدو عالمی فقیری

۸ بر سر کفر و دین فشان رحمت عام خویش را — بند نقاب برگشا ماه تمام خویش را
ز مزمه کهن سرای گردش ما دهه تیز کن — باز به بزم ما نگر آتش جام خویش را
دام ز گیسوان بدوش رحمت گلستان بری — صید چرا نمی کنی طایر بام خویش را
ریگ عراق منتظر کشت حجاز تشنه کام — خون حسین باز ده کوفه و شام خویش را

دوشش ره‌بر زند راه یگانه طی کند — می ندهد بدست کس عشق زنام خویش را

ناله به آستان دیر هجر برازمی دم — تا بحرم شناختم راه و مقام خویش را

قافله بهار را طایر پیش رس مگر

آنکه بخلوت قدس گفت پیام خویش را

نوای من از آن پرسوز و بیباک و غم انگیز است — مبادا شاکم شرار افتاد و باد صبحدم تیز است

ندارد عشق سامانی ولیکن پیشه‌ئی دارد — خراشد سینه کهسار و پاک از خون پرویز است

مرا در دل خلید این نکته از مرداد دانی — زمعشوقان نگه کاری ترا از حرف دلاویز است

به بالینم بیا یکدم نشین کز درد مهجوری — تهی پیمانه بزم ترا پیمانه لبریز است

به بستان جلوه دادم آتش داغ جدائی را — نسیمش تیز تر می سازد و شبنم غلط ریز است

اشارتهای پنهان خانمان هم زندگی این — مرا آن غمزه می باید که بیباک است و خونریز است

نشیمن هر دو از آب و گل لیکن چه راز است این — خزر را صحبت گل خوشتر آید دل کم آمیز است

مرا بنگر که در هندوستان دیگر نمی بینی

برهمن زاده‌ئی رمز آشنای روم و تبریز است

دل دیده‌ئی که دارم همه لذت نظاره — چه کنم اگر تراشم صنمی زسنگ خاره

تو به جلوه در نقابی که نگاه برنتابی
مه من اگر نتابم تو بگو دگر چه چاره

چه شود اگر خرامی به سرای کاروانی
که متاع نارسانش دلکی است پاره پاره

غزلی زدم که شاید به نوا قرار آید
تب شعله کم نگردد ز گسستن شراره

دل نُه دهی که دادی حجاب ده نسازد
سخنی بده که بینند شرری بسنگ خاره

همه پاره دلم را ز سر دراو نصیبی
غم خود چسان نهادی دل هزار پاره

نکند سفینه کس به یمی بلند موجی
خطری که عشق بیند بسلامت کناره

به سکوه بی نیازی خدایگان گذشتم
صفت مه تمامی که گذشت بر ستاره

گر چه شاهین خرد بر سر پروازی هست
اندرین بادیه بسیار فدارازی هست

آنچه از کار فرو بسته گره بگشاید
هست و در حوصله زمزمه پردازی هست

تاب گفتار اگر هست شناسائی نیست
وای آن بنده که در سینه رازی هست

گر چه صد گونه بصد سوز مرا سوخته اند
ای خوشا لذت آن سوز که هم سازی هست

مرده خاکیم و سزاوار دل نُه نشدیم
این دل نُه ده و ما کار خداسازی هست

شعله سینه من خانه فروز است ولی
شعله ئی هست که هم خانه برانداز هست

تکیه بر عقل جهان بین فلاطون نکنم
در کنارم دلکی شوخ و نظربازی هست

این جهان چیست صنم خانهٔ پندار من است ۲۰ جلوهٔ او گر و دیدهٔ بیدار من است
همه آفاق که گیرم به نگاهی اورا حلقه نی هست که از گردش پرگار من است
هستی و نیستی از دیدن و نادیدن من چه زمان و چه مکان شوخی افکار من است
از فسون کاری دل سیر و سکون عیب و حضور ایکه غماز و گشایندهٔ اسرار من است
آن جهانی که در و کاشتهٔ امی درود نور و نارش همه از سبحه و زنار من است
ساز تقدیرم و صد نغمهٔ پنهان دارم هر کجا زخمهٔ اندیشه رسد تار من است

ای من از فیض تو پاینده نشان تو کجاست
این دو گیتی اثر ماست جهان تو کجاست

فصل بهار این چنین باغ هزار این چنین ۲۱ چهره گشا غزل سرا، بادهٔ بیار این چنین
اسکث چکیدهٔ ام بین هم به نگاه خود نگر ریز به نیستان من برق دگر این چنین
باد بهار را بگو پیک به خیال من برد وادی و دشت او مدهٔ نقش و نگار این چنین
زادهٔ باغ و راغ را از نفسم طراوتی در چمن تو نیستم با گل و خار این چنین

عالم آب و خاک و باد و محک دلم بسای — روشن و تار خویش را اکسیر عیار این چنین

دل بکسی نساخته با دو جهان نباخته — من بحضور تو رسم روز شمار این چنین

فاخته کهن صفیر نالهٔ من شنید و گفت

کس نسرود در چمن نغمه پار این چنین

برون کشید ز پیچ و تاب هست و بود مرا — چه عقده ها که مقام رضا گشود مرا

تپید عشق و درین کشت نا بسامانی — هزار دانه فشرد و کرد تا درود مرا

ندانم این که نگاهش چه دید در خاکم — نفس نفس به عیار زمانه سود مرا

جهانی ارض و سماک درمیان نداخت — شراره دلکی داد و آزمود مرا

پیاله گیر ز دستم که رفت کار از دست

کرشمه بازی ساقی زمن چه بود مرا

خیز و بخاک تشنه نمی باده ارغوانی — آتش خود بلند کن آتش ما فرو نشان

میکده تهی سبو حلقهٔ خود فراشان — مدرسه بلند بانگ بزم فسرده آتشان

فکر گره گشا غلام دین بروایتی تمام — زانکه درون سینه ها دل مدفنی است بی نشان

هر دو بمنزلی روان هر دو بسوی یک کران — عقل بحیله می برد عشق ز کشان کشان

عشق زپا درآورد خیمهٔ شش جهات را
دست درازمی کند تا به طناب کهکشان

تو باین گمان که شاید سر آستانه دارم
به طواف خانه کاری بخدای خانه دارم

شرر پریده رنگم مگذر زجلوهٔ من
که بتاب یک دو آنی تب جاودانه دارم

نکنم دگر نگاهی بره که طی نمودم
به سراغ صبح فردا روش زمانه دارم

یم عشق کشتی من یم عشق ساحل من
نه غم سفینه دارم نه سر کرانه دارم

شرری فشان ولیکن شرری که وانسوزد
که هنوز نو نیازم غم آشیانه دارم

«به امید اینکه روزی به شکار خواهی آمد»
زکمند سخت یاران رم آهوانه دارم

تو اگر کرم نمائی بمعاشران بخشیم
دو سه جام دلفروزی زمی شبانه دارم

نظر به راه نشینان سواره می گذرد
مرا بگیر که کارم زچاره می گذرد

به دیگران چه سخن گسترم زجلوهٔ دوست
بیک نگاه مثال ستاره می گذرد

رهی به منزل آن ماه سخت دشوار است
چنانکه عشق بدوش ستاره می گذرد

زپرده بندی گردون چه جای نومیدیست
که ناوک نظر ما زخاره می گذرد

یمی است شبنم ما کهکشان کناره اوست — بیک شکستن موج از کناره می گذرد
بخلوتش چو رسیدی نظر به او مگشا — که آن دمی است که کار از نظاره می گذرد

من از فراق چه نالم که از هجوم سرشک
ز راه دیده دلم پاره پاره می گذرد

۱۸ بر عقل فلک پیماتر کار شبیخون آ — یک ذره درد دل از علم فلاطون آ
دی مغبچه نی با من اسرار محبت گفت — اشکی که فرو خوردی از باده گلگون آ
آن فقر که بی تیغی صد کشور دل گیرد — از شوکت دارا به از فر فریدون آ
در دیر مغان آئی مضمون بلند آور — در خانقه صوفی افسانه و افسون آ
در جوی روان ماهی مست طوفانی — یک موج اگر خیزد آن موج نه خون آ
سیلی که تو آوردی در شهر نمی گنجد — این خانه برانداز در خلوت ما مون آ

اقبال غزل خوان ز اکاذیب تتوان گفتن
سودا بدماغش ز دار مدرسه بیرون آ

«آرزو»

۱۹ ما مسلمان آمده فرمان که جان بر کف نهیم — یا درین فرسوده پیکر تازه جانی آفرین

یا چنان کن یا چنین

یا برهمن را بفرما تا خداوندی کش یا خود اندر سینهٔ زنّاریان خلوت گزین

یا چنان کن یا چنین

یا دگر آدم که از ابلیس ما شد کمترک یا دگر ابلیس بهر امتحان عقل دین

یا چنان کن یا چنین

یا جهانی تازه زائی یا امتحانی تازه‌ئی می کنی تا چند با ما آنچه کردی پیش ازین

یا چنان کن یا چنین

فقر بخشی با شکوه خسرو پرویز بخش یا عطا فرما خرد با فطرت روح الامین

یا چنان کن یا چنین

یا بکش در سینهٔ من آرزوی انقلاب یا دگرگون کن بها و این زمان و این زمین

یا چنان کن یا چنین

۲۰

عقل هم عشق است و از ذوق نگه بیگانه نیست لیکن این بیچاره را آن جرأت رندانه نیست

گرچه می دانم خیال منزل ایجاد من است در سفر از پا نشستن همت مردانه نیست

هر زمان یک تازه جولانگاه میخواهم ازو
تا جنون فرمای من گوید دگر ویرانیست

با چنین زور جنون ما پس گریبان داشتم
در جنون از خود در فتن کار هر دیوانیست

سوز و گداز زندگی لذت جستجوی تو
راه چو مار می گزد گر نزدم بسوی تو

سینه کشاده جبرئیل از بر عاشقان گذشت
تا شرری بما وفتد آتش آرزوی تو

هم بهوای جلوه ئی پاره کنم حجاب را
هم بنگاه نارسا پرده کشم بروی تو

من تپش تو روم مایه تپش حذر روم
عقل و دل و نظر همه گم شدگان کوی تو

از چمن تو رسته ام قطره شبنمی بخش
خاطر غنچه وا شود کم نشود ز جوی تو

دین محفل که کار او گذشت از باده و ساقی
ندیمی کو که در جامش فرو ریزم می باقی

کسی کو زهر شیرین میخورد از جام زرینی
می تلخ از سفال من کجا گیرد بر یاقی

شرار از خاک من خیزد کجا ریزم کرا سوزم
غلط کردی که در جانم فکندی سوز مشتاقی

مکدر کرد مغرب چشمه های علم و عرفان را
جهان را تیره تر سازد چه مشائی چه اشراقی

دل گیتی ز نا المسموم نا المسموم فریادش
خرد نالان کجا ماند ز تریاق و ز اراقی

۳۶۵
۲۱

چه ملائی چه درویشی چه سلطانی چه دهقانی — فروغ کاری جوید به سالوسی و زراقی

بیا زاری که چشم صیرفی شوراست و کم نوراست

نگیرد خوار تر گردد چو افتاید به براقی

ساقیا بر جگرم شعلهٔ تشنه ک انداز — دگر آشوب قیامت به کف خاک انداز

او بیک دانه گندم به زمینم انداخت — تو بیک جرعهٔ آب آنسوی افلاک انداز

عشق را بادهٔ مردافکن و پرزور بده — لای این باده به پیمانهٔ ادراک انداز

حکمت و فلسفه کرداست گران خیز مرا — خضر من از سر ما این بار گران پاک انداز

خرد از گرمی صهبا بگدازی رسید — چاره کار به آن غمزه چالاک انداز

بزم در کشمکش بیم و امیداست هنوز — همه را بی خبر از گردش افلاک انداز

میتوان ریخت در آغوش خزان لاله و گل

خیز و بر شاخ کهن خون رگ تاک انداز

از آن آبی که در من لاله کار دستا گیتی ده — کف خاک مرا ساقی بیاد فردوسی ده

زمینانی که خورد دم فرنگ اندیشه تارکیست — سفر در زیدهٔ خود را نگاه راه بینی ده

چو خس از موج هر بادی که می آید زجا رفتم — دل من از نگاهها در خروش آمد یقینی ده

بجانم آرزوها بود و نابود دلم دارد　　شبم را کوکبی آرزوی دل نشینی ده

بدستم خامه نی دادی که نقش خسروی بندد

رقم کش این چنینم کرده نی لوح جبینی ده

ز هر نقشی که دل از دیده کیدر پاک میآیم　　گدای معنی پاکم تهی ادراک می آیم

کهی رسم ره فرزانگی ذوق جنون بخشد　　من از درس خردمندان گریبان چاک میآیم

کهی پیچد جهان بر من کهی من بر جهان پیچم　　بگردان باده تا بیرون از این پیچاک میآیم

ز اینجا چشمک ساقی ز آنجا حرف مشتاقی　　ز بزم صوفی و ملا بسی غمناک می آیم

رسد وقتی که خاصان ترا با من قدح کاری

که من صحرانیم پیش ملک بیباک می آیم

دل بی قید من با نور ایمان کافری کرده　　حرم را سجده آورده بتان را چاکری کرده

متاع طاعت خود را ترازوئی بر افرازد　　بیازار قیامت با خدا سودا گری کرده

زمین و آسمان را بر مراد خویش می خواهد　　غبار راه و با تقدیر یزدان داوری کرده

گهی با حق درآمیزد گهی با حق درآویزد　　ز مانی حیدری کرده ز مانی خیبری کرده

باین بی رنگی جوهر ازو نیرنگ می ریزد　　کلیمی هم چنین هم پیغمبری هم ساحری کرده

نگاهش عقل و دانش را ذوق جنون داد ولیکن با جنون فتنه سامان نشتری کرد

بخود کی می رسد این آه پیمای تن آسانی
هزاران سال منزل در مقام آرزی کرد

ز شاعر نالهٔ مستانه در محشر چه می خواهی ۲۷ تو خود هنگامه ئی هنگامه دیگر چه می خواهی

به بحر نغمه کردی آشنا طبع رمانم را ز چاک سینه ام دریا طلب گوهر چه می خواهی

نماز بی حضور از من نمی آید نمی آید
دلی آورده ام دیگر ازین کافر چه می خواهی

نه در اندیشه من کار زار کفر و ایمانی ۲۸ نه در جان غم اندوزم همای ماغ رضوانی

اگر کاوی درونم احتیال خویش را یابی
پریشان جلوه ئی چون ماهتاب اندر بیابانی

مرغ خوش لهجه و شاهین شکاری از تست ۲۹ زندگی را رگ و پوی و تاری از تست

دل ببازار و کف خاک تماشای جهان سیر این ماه بشب کوه عماری از تست

همه افکار من از تست چه در دل چه لب کهر از تجربه برآری نه برآری از تست

من همان مشت غبارم که بجانی رسد لاله از تست و نم ابر بهاری از تست

نقش بر دار تو نی ما قلم افشانیم حاضر آرائی و آینده نگاری از تست

گله ها داشتم از دل بزبانم نرسید

مهر و بی مهری و عیاری و یاری از تست

خوشتر از بهزار پارسائی ﴿۳۰﴾ گامی به طریق آشنائی

در سینه من دمی بیاسای از محنت و کلفت خدائی

ما را ز مقام ما خبر کن ما نیم کجا و تو کجائی

آن چشمک محرمانه یاد آر تا کی به تغافل آزمائی

دی ماه تمام گفت با من در ساز به داغ نارسائی

خوش گفت ولی حرام کردند در مذهب عاشقان جدائی

پیش تو بحق داده ام دل خویش

شاید که تو این گره گشائی

بر جهان دل من تاختنش را نگرید ﴿۳۱﴾ کشتن و سوختن و ساختنش را نگرید

روشن از پرتو آن ماه دلی نیست که نیست با هزار آینه پرداختنش را نگرید

آنکه یکدست بر دملک سلیمانی چند با فقیران دو جهان باختنش را نگرید

۳۶۹
نسخه عکسی
۲۵

آنکه شبخون بدل و دیدهٔ دانایان ریخت
پیش نادان سپر انداختنش را نگرید

مرا براه طلب بار در گل است هنوز ۳۰۱ که دل قافله در خت و منزل است هنوز

کجاست برق نگاهی که خانمان سوزد مرا معامله با کشت و حاصل است هنوز

یکی سفینهٔ این خام را بطوفان ده زترس موج نگاهم بساحل است هنوز

تپیدن و نرسیدن چه عالمی دارد خوشا کسی که بدنبال محمل است هنوز

کسی که از دو جهان چشم ابرون نشناخت فریب خوردهٔ این نقش باطل است هنوز

نگاه شوق تسلی بجلوه نمی شود کجا برم خلشی را که در دل است هنوز

حضور یار حکایت دراز تر کرد
چنانکه این همه ناگفته در دل است هنوز

زمستان اسیر آمد روزگاران ۳۰۲ نواها زنده شد در شاخساران

گلان ارمک دنم بخشد هواها که می آید ز طرف جویباران

چراغ لاله اندر دشت و صحرا شود روشن تر از باد بهاران

دلم افسرده تر در صحبت گل گریزد این غزال از مرغزاران

دمی آسوده با درد و غم خویش دمی نالان چو جوی کوهساران

زبیم اینکه ذوقش کم نگردد

نگویم حال دل با رازداران

هوای خانه و منزل ندارم ﴿۳۴۱﴾ سر راهم غریب هر دیارم

سحر می‌گفت خاکستر صبا را مفرسا از بر این صحرا شرارم

گذر نرمک، پریشانم مگردان ز سوز کاروانی یادگارم

ز چشمم اشک چون شبنم فرو ریخت که من هم خاکم و در ره بکذارم

بگوش من رسید از دل سروی که جوی روزگار از چشمه سارم

ازل تاب و تب پیشینه من ابد از ذوق و شوق انتظارم

مبندیش از کف خاکی مبندیش

بجان تو که من پایان ندارم

از چشم ساقی مست شرابم ﴿۳۴۵﴾ بی می خرابم بی می خرابم

شو قم فزون تر از بی حجابی هستم نه بینم در هیچ و تابم

چون رشته شمع آتش بگیرد از زخمه من تا رز بابم

از من برون نیست مگر لگد من من بی نصیبم راهی نیابم

تا آفتابی خیزد ز خاور

مانند انجم بستند خوابم

شب من سحر نمودی که طلعت آفتابی تو به طلعت آفتابی سزد ار نیکه بی حجابی

تو مدد دمن رسیدی بضمیرم آرمیدی ز نگاه من رمیدی به چنین گران کابی

تو عیار کم عیاران تو قرار بیقراران تو دوای دل فکاران مگر ار نیکه دیرابی

غم عشق ولذت او اثر دو گونه دارد که سوزد و دردمندی که مستی و خرابی

ز حکایت دل من تو بگو که خوب دانی دل من کجا که او را بکنار من نیابی

به جلال تو که در دل دگر آرزو ندارم

بجز این دعا که بخشی به کبوتران عقابی

درین میخانه ای ساقی مدارم محرمی دیگر که من شاید نخستین آدمم از عالمی دیگر

دمی این پیکر فرسوده را سازی کف خاکی فشانی آب و از خاک آتش انگیزی دمی دیگر

بیار آن دولت بیدار و آن جام جهان بین را

عجم را داده ای هنگامه بزم جمی دیگر

جهان در همدان تو بگو چکار داری ﴿۳۰﴾ تب و تاب ما شناسی دل بی قرار داری

چه خبر ترا ز اشکی که فرو چکد ز چشمی
تو بیرک گل ز شبنم در شاهوار داری

چه بگویمت ز جانی که نفس نفس شمارد
دم مستعار داری غم روزگار داری

اگر نظاره از خود در فکنی آرد حجاب اولی ﴿۳۱﴾ نگیرد با من این سودا بها از بس گران جوهری

سخن بی پرده گو با ما شدان روزگم آمیزی
که می گفتند تو ما چنین جوهری جهان جوهری

نگاه بی ادب نازخنه ها در چرخ مینائی
دگر عالم بناکن گر حجابی در میان جوهری

چنان جوری که با این بی نیازی ها
شهادت بر وجود خود خون دوستان جوهری

مقام بندگی دیگر مقام عاشقی دیگر
ز نوری سجده میخواهی ز خاکی بیش از آن جوهری

من خامی که دارم از محبت کیمیا نامم
که فرد چون رسم پیش تو از من ارمغان جوهری

نور تو وانمود سپید و سیاه را ﴿۳۲﴾ دریا و کوه دشت و در و مهر و ماه را

تو در جوی آنکه نکته آشنای اوست
من در تلاش آنکه ستاید نگاه را

بده آنمل که مستی‌های او زباده خویش است ﴿۲۰۱﴾ بگیر آنمل که از خود رفته و بیگانه اندیش است

بده آنمل به آن دل که گیتی‌ را فراگیرد بگیر اینمل بگیر این دل که در بندکم و بیش است

مرا ای صید گیر از ترکش تقدیر بیرون کش جگر دوزی چه می آید از آن تیری که در پیش است

مگر دولتمندگانی خسته از کار جهان گیری

جهانی در گره بستم جهانی دیگری پیش است

کف خاک برگ و سازم بر بی فشانم او را ﴿۲۰۲﴾ به امید اینکه روزی بفلک رسانم او را

چه کنم چه چاره گیرم که ز شاخ علم و دانش ندمیده هیچ خاری که بدل نشانم او را

دهد آتش جدائی شرر مرا نمودی به همان نفس بمیرم که فرو نشانم او را

می عشق و مستی او نرود برون ز خونم که دل آنچنان ندادم که دگر ستانم او را

تو بلوح ساده من همه مدعا نوشتی دگر آنچنان ادب کن که غلط نخوانم او را

بحضور تو اگر کس غزلی ز من سراید

چه شود اگر نوازی به همین که دانم او را

این دل که مرا دادی بسپار یقین با دا ﴿۲۰۳﴾ این جام جهان بینم روشن تر ازین با دا

تلخی که فرو ریزد گردون ز کفال من در کام کهن رندی آنهم شکرین با دا

رمز عشق تو به ارباب هوس نتوان گفت ﴿۴۷۴﴾ سخن از تاب و تب شعله به خس نتوان گفت

تو مرا ذوق بیان دادی و گفتی که بگوی هست در سینه من آنچه بکس نتوان گفت

از نهانخانه دل خوش غزلی می خیزد سر شاخی همه گویم به قفس نتوان گفت

شوق اگر زنده و جاوید نباشد عجب است

که حدیث تو درین یک دو نفس نتوان گفت

یاد ایامی که خوردم باده ها با چنگ و نی ﴿۴۷۵﴾ جام می در دست من مینای می در دست وی

در کنار آبی خرّان مازندران رنگ بهار ورنیائی فرّ دین افسرده تر گردد زدی

بیتو جان من چو آن سازی که تارش در گسست در حضور از سینه من نغمه خیزد بی نی بی

آنچه من در بزم شوق آورده ام دانی که چیست یک چمن گل یک بیستان نا لیک خمخانه زمی

زنده کن مارا ز آن صهبای کاندر میروی بوریای رهنشینی در فغد با تخت کی

دوستان خرّم که بر منزل رسید آواره نی

من پریشان جاده های علم و دانش کرده طی

انجم مگریبان ریخت این دیده تر مارا ﴿۴۷۶﴾ بیرون ز سپهر انداخت این ذوق نظر مارا

هر چند ز مین سانیم بر تر ز ثریا نیم دانی که نمی زیبد عنبری چو شر مارا

شام و سحر عالم از گردش ما خیزد — دانی که نمی سازد این شام و سحر ما را
این شیشه گردون را از باده تهی کردیم — کم کاسه شو ساقی، مینای دگر ما را

شایان جنون ما پهنای دو گیتی نیست
این را هسکندر ما آن را هسکندر ما

۱۴۷ خاور که آسمان بکمند خیال اوست — از خویشتن گسسته و بی سوز آرزوست
در تیره خاک او تب و تاب حیات نیست — جولان موج را نگران از کنار جوست
بتخانه و حرم همه افسرده آتشی — سرمغان شراب هوا خورده در سبوست
فکر فرنگ پیش مجاز آورد سجود — مینای کور دست تماشای رنگ و بوست
کردند تار چنگ ورا بنیده تر ز مرگ — از دست او به دامن ما چاک بی رفوست
خاکی نهاد و خور سپهر کهن گرفت — عیار و بی مدار و کلان کار و توسنوست
مشرق خراب و مغرب از آن مشتری خراب — عالم تمام مرده و بی ذوق جستجوست

ساقی بیار باده و بزم شبانه ساز
ما را خراب یک نگه محرمانه ساز

۱۴۸ فرصت کشمکش مده این دل بی قرار را — یک دو شکن زیاده کن گیسوی تابدار را

از تو در دون سینه ام برق تجلی که من
با همه دم داده ام تلخی انتظار را

ذوق حضور در جهان رسم صنم گری نهاد
عشق فریب می دهد جان امیدوار را

تا بفراغ خاطری نغمه تازه نی زنم
باز به مرغزار ده طایر مرغزار را

طبع بلند داده نی بندر پای من کشای
تا به پلاس تو دهم خلعت شهریار را

نیشه اگر بسنگ زد این چه مقام گفتگوست
عشق بدوش می کشد این همه کوهسار را

جانم در آویخت با روزگاران ۱۴۹ جوی است نالان در کوهساران

پیدا ستیزد پنهان ستیزد
ناپایداری با پایداران

این کوه و صحرا این دشت و دریا
نی رازداران نی غمگساران

بیگانهٔ شوق بیگانهٔ شوق
این جویباران این آبشاران

فریاد بی سوز فریاد بی سوز
بانگ هزاران در شاخساران

داغی که سوزد در سینهٔ من
آن داغ کم سوخت در لاله زاران

محفل ندارد ساقی ندارد
تلخی که سازد با هیزمان

به تسلی که دادی نگذاشت کار خود را ﴿۵۰﴾ تو بازمی سپارم دل بیقرار خود را

چه دلی که محنت او زنفس شماری او — که بدست خود ندارد درک روزگار خود را

بضمیرت آرمیدم تو بجوش خود نمائی — بکناره برفکندی دُر آبدار خود را

مه و انجم از تو دارد گله ها شنیده باشی — که بخاک تیره مازده فی نثار خود را

خلشی بسینهٔ ما زخدنگ او غنیمت

که اگر بپایش افتد نبرد شکار خود را

بحرفی می توان گفتن تمنای جهانی را ﴿۵۱﴾ من از ذوق حضوری طول دادم داستانی را

زمشتاقان اگر تاب سخن دیدی نمیدانی — محبت می کند گویا نگاه بی زبانی را

کجا نوری که غیر از قاصدی چیزی پسند آید — کجا خاکی که در آغوش دارد آسمانی را

اگر یک ذره کم گردد ز انگیز وجود من — باین قیمت نمی گیرم حیات جاودانی را

من ای دریای بی پایان بموج تو دلشادم — زکوهسار زور دارم نه می جویم کرانی را

از آن معنی که چون شبنم بجان من فرو ریزی

جهانی تازه پیدا کرده ام عرض فغانی را

چند بروی خود کشی پردهٔ صبح و شام را ﴿۵۲﴾ چهره گشا تمام کن جلوهٔ ناتمام را

سوز و گداز حالتی است ما ز پی من طلب کنی
پیش تو گر بیان کنم مستی این مقام را

من بسرود زندگی آتش او فزوده ام
تو نم شبنمی بده لاله تشنه کام را

عقل ورق ورق بگشت عشق بنکته نی رسید
طایر زیرکی برد دانه زیر دام را

نغمه کجا و من کجا ساز سخن بهانه است
سوی قطار می کشم ناقه بی زمام را

وقت برهنه گفتن است من بکنایه گفته ام
خود تو بگو کجا برم هم نفسان خام را

۵۳

نفس شمار به پیچاپیچ روزگار خودیم
مثال بحر خروشیم و در کنار خودیم

اگرچه سطوت دریا امان نمی دهد
بخلوت صدف او نگاهدار خودیم

ز جوهری که نهان است در طبیعت ما
مپرس صیرفیان را که ما عیار خودیم

نه از خرابه ما کس خراج می خواهد
فقیر راه نشینیم و شهریار خودیم

درون سینه ما دیگری چه بوالعجبی است
کز آن خبر که توئی یا که ما دچار خودیم

گشای پرده ز تقدیر آدم خاکی
که ما به رهگذر تو در انتظار خودیم

۵۴

به فغان لب گشودم که فغان اثر ندارد
غم دل نگفته بهتر همه کس جگر ندارد

چه حرم چه دیر هر جا سخنی ز آشنائی — مگر اینکه کس ز راز من و تو خبر ندارد
چه مدیدنی است اینجا که شر رجهان ما را — نفسی نگاه دارد، نفسی دگر ندارد
تو ز راه دیدهٔ ما به ضمیر ما گذشتی — مگر آنچنان گذشتی که گه خبر ندارد
کس ازین نگین شناسان نگذشت و ننگریست — تو می سپار ما را که جهان نظر ندارد

قدح خرد فروزی که فرنگ داد ما را
همه آفتاب لیکن اثر سحر ندارد

۵۵

ما که افتنده تر از پرتو ماه آمده ایم — کس چه داند که چسان این همه راه آمده ایم
با رفیقان سخن از درد دل ما گفتی — شرمسار از اثر ناله و آه آمده ایم
پرده از چهره برافکن که چو خورشید سحر — بهر دیدار تو لبریز نگاه آمده ایم
غرم ما را به یقین پخته ترک ساز که ما — اندرین معرکه بی خیل و سپاه آمده ایم

تو ندانی که نگاهی سر راهی چه کند
در حضور تو دعا گفته براه آمده ایم

۵۶

ای خدای مهر و مه خاک پیابانی نگر — ذره ئی در خود فرو پیچد بیابانی نگر
حسن بی پایان درون سینهٔ خلوت گرفت — آفتاب خویش را زیر گریبانی نگر

بر دل آدم زدی عشق بلاانگیز را — آتش خود را به آغوش نیستانی نگر

شوید از دامان هستی ادعای کهنه را — سخت کوشیهای این آلوده دامانی نگر

خاک ما خیزد که سازد آسمانی دیگری

ذرهٔ ناچیز و تعمیر بیابانی نگر

۳۸۱
۳۷

(۳)

قطره در خود فرو پیچید

آه از آن مهر و مه خاک‌نژادان نگر — ذره‌ای چند کواکب به بیابانی نگر!

آفتاب خویش را زیر گریبانی نگر — هوس بی‌پایان مه‌روش سیه‌فطرتش

آن‌قدر آدم زده عشق بلندآهنگ را — آتش خود را به خاموشی نشانی نگر

[illegible]

[illegible]

[illegible]

حصّهٔ دوم

«شاخ بهار سدره نی خار و خس چمن مشو»
«منکر او اگر شدی منکر خویشتن مشو»

۳۸۳
۳۹

دو عالم را توان دیدن بهینایی که من دارم
کجا چشمی که بیند آن تماشایی که من دارم

دگر دیوانه‌ای آید که در شهر افکند بوئی
دو صد هنگامه بر خیزد ز رسوایی که من دارم

مخور نادان غم از تاریکی شبها که می‌آید
که چون انجم درخشد داغ سیمایی که من دارم

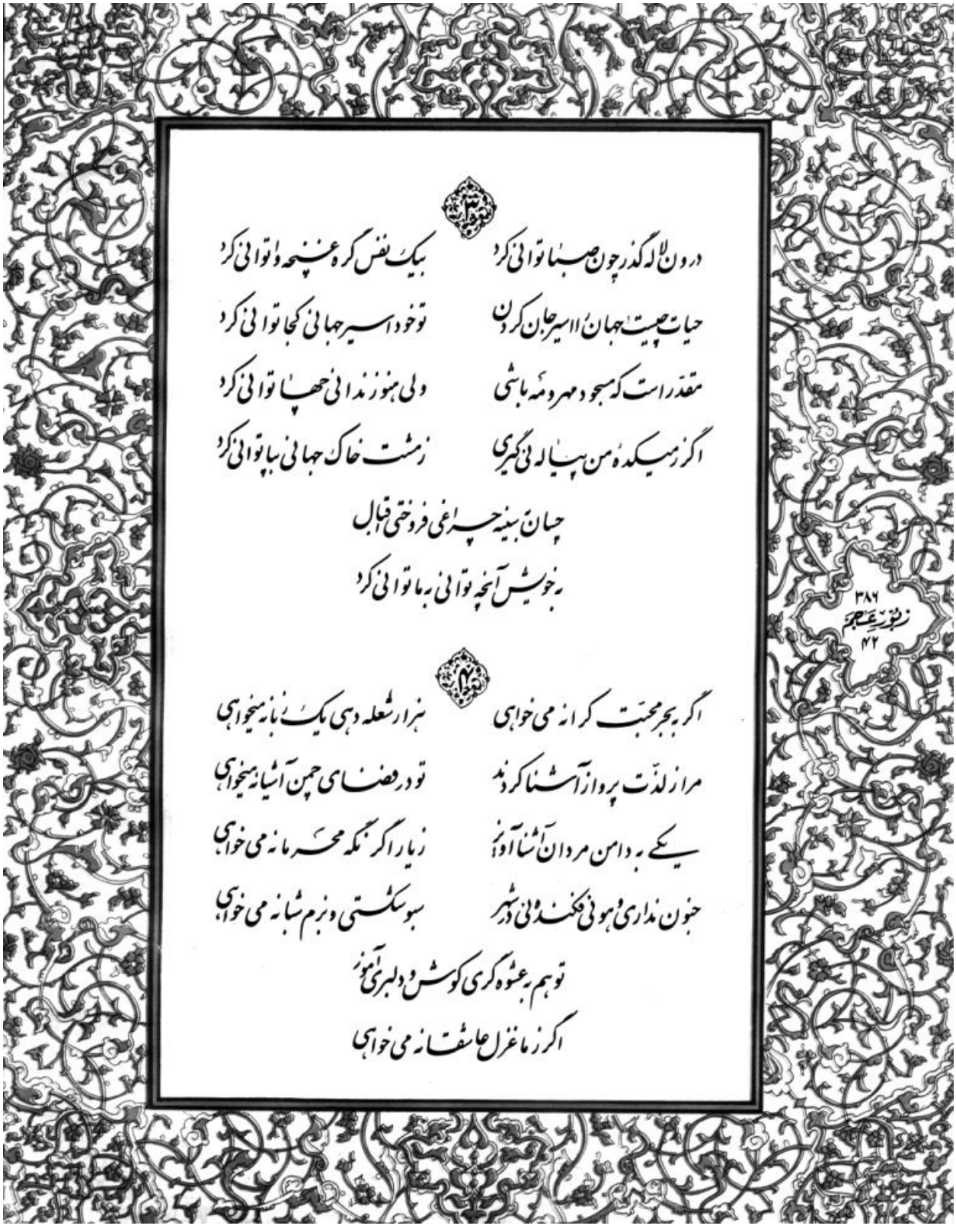
ندیم خویش میسازی مرا لیکن از آن ترسم
ندارد تاب آن آشوب و غوغایی که من دارم

۳۸۵
نسخه عجم
۴۱

بسم الله الرحمن الرحیم

برخیز که آدم را هنگام نمود آمد ۱ این مشت غباری را انجم به سجود آمد
آن راز که پوشیده در سینه هستی بود
از شوخی آب و گل در گفت و شنود آمد
مه و ستاره که در راه شوق هم سفرند ۲ گر شمه سنج و دانا فهم و صاحب نظرند
چه جلوه هاست که دیدند در کف خاکی
قضا بجانب افلاک سوی ما نگرند

۳۶

درون لاله گذر چون صبا توانی کرد
بیک نفس گره غنچه وا توانی کرد

حیات چیست جهان را اسیر جان کردن
تو خود اسیر جهانی کجا توانی کرد

مقدر است که مسجود مهر و مه باشی
ولی هنوز ندانی چها توانی کرد

اگر ز میکده من پیاله ای گیری
ز مشت خاک جهانی بپا توانی کرد

چسان بسینه چراغی فروختی اقبال
بخویش آنچه توانی به ما توانی کرد

۳۸۶
زبور عجم
۴۲

اگر به بحر محبت کرانه می خواهی
هزار شعله دهی یک زبانه میخواهی

مرا ز لذت پرواز آشنا کردند
تو در فضای چمن آشیانه میخواهی

یکی به دامن مردان آشنا آویز
ز یار اگر نگه محرمانه می خواهی

جنون نداری و هوش فکنده ای در شهر
سبو شکستی و بزم شبانه می خواهی

تو هم به عشوه گری کوش و دلبری آموز
اگر ز ما غزل عاشقانه می خواهی

۵

زمانه قاصد طیار آن دلآرام است — چه قاصدی که وجودش تمام پیغام است

گمان مبر که نصیب تو نیست جلوهٔ دوست — درون سینه هنوز آرزوی تو خام است

گرفتم این که چو شاهین بلند پروازی — بهوش باش که صیاد ماکهن دام است

به اوج مشت غباری کجا رسید هیهات — بلند نامی او از بلندی بام است

تو از شمار نفس زنده می‌نمیدانی — که زندگی به شکست طلسم ایام است

ز علم و دانش مغرب همین قدر گویم — خوش است آه و فغان تا نگاه ناکام است

من از هلال و چلیپا دگر نمیندیشم
که فتنه دگری در ضمیر ایام است

۶

دگر ز ساده دلیهای یار نتوان گفت — نشسته بر سر بالین من ز درمان گفت

زبان اگرچه دلیر است و مدعا شیرین — سخن ز عشق چه گویم خرد اینکه نتوان گفت

خوشا کسی که فرو رفت در ضمیر وجود — سخن بسان گهر بر کشید و آسان گفت

خراب لذت آنم که چون شناخت مرا — عتاب زیر لبی کرد و خانه ویران گفت

غمین مشو که جهان از خود برون ندهد — که آنچه گل نتوانست مرغ نالان گفت

پیام شوق که من بی حجاب می گویم — به لاله قطره شبنم رسید و پنهان گفت

اگر سخن همه شوریده گفته‌ام چه عجب
که هر که گفت ز گیسوی او پریشان گفت

خرد از ذوق نظر گرم تماشا بود است ۷ این که جوینده و یابنده هر موجود است
جلوه پاک طلب از مه و خورشید گذشت
زانکه هر جلوه درین دیر نگه آلود است

غلام رندهٔ لانم که عاشق سره اند ۸ ز خانقاه نشینان که دل مکس ندهند
به آن دلی که بر رنگ آشنا و بیرنگ است عیار مسجد و میخانه و صنم کده اند
نگاه از مه و پروین بلند تر دارند که آشیان بگریبان کهکشان نهند
برون ز انجمنی در میان انجمنی بخلوت اند ولی آنچنان که با همه اند
بچشم کم منگر عاشقان صادق را که این شکسته بهایان متاع قافله اند
به بندگان خط آزادگی رقم کردند چنانکه شیخ و برهمن شبان بی رمه اند

پیاله گیر که می را حلال می گویند
حدیث اگرچه غریب است راویان ثقه اند

لالهٔ این چمن آلوده رنگ است هنوز ۹ سپر از دست منداز که جنگ است هنوز

فتنه‌ئی را که دو صد فتنه به آغوش بود
دختری هست که در مهد فرنگ است هنوز

ای که آسوده نشینی لب ساحل خیز
که ترا کار بگرداب و نهنگ است هنوز

از سر تیشه گذشتن ز خردمندی نیست
ای بسا لعل که اندر دل سنگ است هنوز

باش تا پرده گشایم ز مقام دگری
چه دهم شرح نوا‌ها که بچنگ است هنوز

نقش بر دار جهان چون بخونم نگریست
گفت ویرانه بسودای تو تنگ است هنوز

تکیه بر حجت و اعجاز و بیان نتوان کرد
کار حق گاه به شمشیر و سنان نتوان کرد

گاه باشد که ته خرقه زره می پوشند
عاشقان بند حال اند و چنان نتوان کرد

چون جهان کهنه شود پاک بسوزند و دوا
ز همان آب و گل ایجاد جهان نتوان کرد

همه سرمایه خود را به نگاهی بدهند
این چه قومی است که سودا بزیان نتوان کرد

آنچه از موج هوا بر پرکاهی کردند
عجبی نیست که با کوه گران نتوان کرد

عشق مانند متاعی است بازار حیات
گاه ارزان بفروشند گران نتوان کرد

تا تو بیدار شوی ناله کشیدم ورنه
عشق کاری است که بی آه و فغان نتوان کرد

چو موج مست خودی باش و سر بطوفان کش ﴿۱۱﴾ ترا که گفت که بنشین و پا بدامان کش

بقصد صید پلنگ از چمن سراسر خیز بکوه رخت کشا خیمه در بیابان کش

به مهر و ماه کمند گلوفشار انداز ستاره را ز فلک گیر و در گریبان کش

گرفتم اینکه شراب خودی بسی تلخ است
بدرد خویش مگر زهر ما بدرمان کش

خضر وقت از خلوت دشت حجاز آید برون ﴿۱۲﴾ کاروان زین وادی دور و دراز آید برون

من بسیمای غلامان فر سلطان دیدهام شعلهٔ محمود از خاکاز آید برون

عمرها در کعبه و بتخانه می نالد حیات تا ز بزم عشق یک دانای راز آید برون

طرح نو می افکند اندر ضمیر کائنات ناله ها کز سینهٔ اهل نیاز آید برون

چنگ اگر بدازدستم که کار از دست رفت
نغمه ام خون گشت و از رگهای ساز آید برون

ز سلطان کنم آرزوی نگاهی ﴿۱۳﴾ مسلمانم از گل نازم الهی

دل بی نیازی که در سینه دارم گدا را دهد شیوهٔ پادشاهی

ز گردون فتد آنچه بر لالهٔ من فرو ریزم او را به برگ گیاهی

چو پروین فرو ناید اندیشهٔ من — به دریوزهٔ پرتو مهر و ماهی
اگر آفتابی سوی من خرامد — به شوخی بگردانم او را ز راهی
به آن آب و تابی که فطرت بخشد — درخشم چو برقی به ابر سیاهی

ره و رسم فرمانروایان شاهم
خران بر سر بام یوسف بچاهی

۱۴ بالشه درویشی در ساز و دمادم زن — چون پنجهٔ شوخی خود را بر سلطنت جم زن
گفتند جهان ما آیا تو همی سازد — گفتم که نمی سازد گفتند که برهم زن
در میکده ها دیدم شایستهٔ حریفی نیست — بار ستم دستان زن با بیغچه ها کم زن
ای لالهٔ صحرائی تنها تو نه ای سوزت — این داغ جگرتابی بر سینهٔ آدم زن
تو سوز درون او، تو گرمی خون او — باور نکنی چاکی در پیکر عالم زن
عقل است چراغ تو در راه گذاری نه — عشق است ایاغ تو با بندهٔ محرم زن

تخت دل پر خونی از دیده فرو ریزم
لعلی ز بدخشانم بردار و بنامیزن

۱۵ هوس بنور تماشا گر جهاندار یست — دگر چه فتنه پس پردهای زنگاریست

۳۹۱
زبور عجم
۴۷

زمان زمان شکند آنچه می تراشد عقل
بیا که عشق سلمان و عقل زناری است

امیر قافله ی سخت کوش و بیم کوش
که در قبیله ما حیدری کراری است

تو چشم بستی و گفتی که این جهان خواب است
گشای چشم که این خواب بد اباری است

بخلوت انجمنی آفرین که فطرت عشق
یکی شناس و تماشا پسند بسیاری است

تپید یک دم و کرد ند ذیب فتراکش
خوشا نصیب غزالی که زخم او کاری است

بباغ و راغ گهرهای نغمه می پاشم
گران متاع و چه ارزان کند بازاری است

۳۹۲
زبور عجم
۴۸

فرشته گرچه برون از طلسم افلاک است
نگاه او تماشای این کف خاک است

گمان مبر که بیک شیوه عشق می بازند
قبا بدوش گل و لاله بی جنون چاک است

حدیث شوق دامیتوان بخلوت دوست
بنالهٔ نی که ز آلایش نفس پاک است

توان گرفت ز چشم ستاره مردم را
خرد بدست تو شاهین تند چالاک است

گشای چهره که آنکس که لن ترانی گفت
هنوز منتظر جلوه کف خاک است

درین چمن که سرود است و این نوا از کجاست
که غنچه سر بگریبان و گل عرقناک است

۱۷

عرب که بازد بد محفل شبانه کجاست
عجم که زنده کند رود عاشقانه کجاست

زبرخرقه پیران سوچه ها خالی است
فغان که کس نشناسد می جوانه کجاست

درین چمنکده هر کس نشیمنی سازد
کسی که سازد و سوزد آشیانه کجاست

هزار قافله بیگانه وار دید و گذشت
دلی که دید به انداز محرمانه کجاست

چو موج خیزد و به یم جاودانه می آویزد
کرانه می طلبی؛ بی خبر کرانه کجاست

بیا که در رگ تاک تو خون تازه دوید
دگر مگوی که آن باده مغانه کجاست

بیک نورد فرو هیچ روزگاران را
ز دیر و زود گذشتی دگر زمانه کجاست

۱۸

مانند صبا خیز و وزیدن دگر آموز
دامان گل و لاله کشیدن دگر آموز

اندر دل غنچه خزیدن دگر آموز

موئینه به برکردی و بی ذوق تپیدی
آنگونه تپیدی که بجائی نرسیدی

در انجمن شوق تپیدن دگر آموز

کافر دل آواره دگر باره به او بند
بر خویش گشا دیده و از غیر فرو بند

دیدن دگرآموز و ندیدن دگرآموز

دم چیست پیام است شنیدی نشنیدی　　در خاک تو یک جلوه عام است مدیدی

دیدن دگرآموز شنیدن دگرآموز

ما چشم عقاب و دل شهباز نداریم　　چون مرغ سر لذت پرواز نداریم

ای مرغ سحر خیز و پریدن دگرآموز

تخت جم و دارا سر راهی نفروشند　　این کوه گران است بکاهی نفروشند

با خون دل خویش خریدن دگرآموز

نالیدی و تقدیر همان است که بوده است　　آن حلقه زنجیر همان است که بوده است

نومید مشو ناله کشیدن دگرآموز

واسوخته ای نیک شرر از دل داغ جگر گیر　　یک چند بخود پیچ و فغانیان همه در گیر

چون شعله بخاشاک دویدن دگرآموز

۱۹

ای غنچه خوابیده چو نرگس نگران خیز　　کاشانه ما رفت بتاراج غمان خیز

از نالهٔ مرغ چمن از بانگ اذان خیز　　از گرمی هنگامهٔ آتش نفسان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

خورشید که پیرایه‌ی سیمای سحر بست — آویزه بگوش سحر از خون جگر بست
از دشت دجیل قافله ها رخت سفر بست — ای چشم جهان بین بتماشای جهان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

خاور همه مانند غبار سر راهی است — یک ناله خاموش و اثر باخته آهی است
هر ذره این خاک گره خورده نگاهی است — از هند و سمرقند و عراق و همدان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

دریای تو دریاست که آسوده چو صحراست — دریای تو دریاست که افزون نشود کاست
بیگانه از آشوب و نهنگ است چه دریاست — از سینه چاکش صفت موج روان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

۳۹۵
۵۱

این نکته گشاینده اسرار نهان است — ملک است تن خاکی و دین روح روان است
تن بنده و جان بنده ربط تن و جان است — با خرقه و سجاده و شمشیر و سنان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

ناموس ازل را تو امینی تو امینی — دارای جهان و تو یساری تو یمینی
ای بنده خاکی تو زمانی تو زمینی — صهبای یقین در کش و از دیر گمان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

فریاد ز افرنگ و دلاویزی افرنگ — فریاد ز شیرینی و پرویزی افرنگ
عالم همه ویرانه ز چنگیزی افرنگ — معمار حرم باز به تعمیر جهان خیز

از خواب گران خواب گران خواب گران خیز

از خواب گران خیز

جهان ما همه خاک است و پی سپر گردد — ندانم اینکه نفسهای رفته برگردد
شبی که گور غریبان نشیمن است او را — مه و ستاره ندارد چنان سحر گردد

دلی که تاب و تب لایزال می طلبد — کرا خبر که شود برق بایسته رگ و پ

نگاه شوق و خیال بلند و ذوق وجود — مترس ازین که همه خاک بگذرگردد

چنان زنی که اگر مرگ مات مرگ دوام

خدا ازکرده خود شرمسار ترگردد

باز بر رفته و آینده نظر باید کرد — بله بر خیز که اندیشه دگر باید کرد

عشق بر ناقه ایام کشد محمل خویش — عاشقی، راحله از شام و سحر باید کرد

پیر ما گفت جهان بروشی محکم نیست — از خوش و ناخوش او قطع نظر باید کرد

تو اگر ترک جهان کرده سراو داری — پس نخستین ز سر خویش گذر باید کرد

گفتمش در دل من لات و منات ایست بسی

گفت این بتکده از زیر و زبر باید کرد

خیال من تماشای آسمان بوداست — بدوش ماه و به آغوش کهکشان بوداست

گمان مبر که همین خاکدان نشیمن ماست — که هر ستاره جهان است یا جهان بوداست

به چشم مور فسرده و مایه آسکار آید — هزار نکته که از چشم ما نهان بوداست

زمین به پشت خود الوند و بستون دارد — غبار ماست که بر دوش او گران بوداست

ز داغ لالهٔ خونین پیاله می‌بینم
که این گسسته نفس صاحب فغان بوده است

از نوا بر من قلمیت رفت و کس آگاه نیست ❁ پیش محفل جز بم و زیر و مقام راه نیست
در هنا دم عشق با فکر بلند آمیختند ❁ ناتمام جاودانم کار من چون ماه نیست
لب فرو بند از فغان در ساز با درد فراق ❁ عشق تا آهی کشد از جذب خویش آگاه نیست
شعله‌ئی میباش و خاشاکی که پیش آید بسوز ❁ خاکیان را در حریم زندگانی راه نیست
جره شاهینی بمرغان سر صحبت مگیر ❁ خیر و بال و پر کشا پرواز تو کوتاه نیست
گرم شب تاب است شاعر در شبستان وجود ❁ در پر و بالش فروغی گاه هست و گاه نیست

در غزل اقبال احوال خودی افاش گفت
زانکه این نوکافر از آئین دیرآگاه نیست

شراب میکدهٔ من ز یادگار جم است ❁ فشردهٔ جگر من به شیشهٔ عجم است
چو موج می تپد آدم به جستجوی وجود ❁ هنوز تا به کمر در میانهٔ عدم است
بیا که مثل خلیل این طلسم در شکنیم ❁ که جز تو هر چه درین دیر دیده‌ام صنم است
اگر به سینهٔ این کائنات در نروی ❁ نگاه را به تماشا گذاشتن ستم است

غلط خرامی ما نیز لذتی دارد — خوشم که منزل ما دور و راه پرخم و پیچ است

تغافلی که مرا رخصت تماشا داد — تغافل است و بازالتفات مبهم و پیچ است

مرا اگرچه به بیتابی پرورش دادند

چکید از لب من آنچه در دل حرم است

لاله صحرایم از طرف خیابانم برند — در هوای دشت و کهسار و بیابانم برند

روبهی آموختم از خویش و در افغانم نهاد — چاره پرداز ان آغوشش نمیدانم برند

در میان سینه حرفی داشتم گم کرده ام — گرچه پیرم پیش ملای دبستانم برند

ساز خاموشم نوای دیگری دارم هنوز — آنکه بازم پرده گردند پی آنم برند

در شب من آفتاب آن کهن داغی بس است — این چراغ زیر فانوس از نشستانم برند

من که رمز شهریاری با غلامان گفته ام

بنده تقصیر وارم پیش سلطانم برند

سخن تازه زدم کس بسخن در نرسید — جلوه خون گشت و نگاهی بتماشا نرسید

سنگ می باش و درین کار که شیشه گذر — وای سنگی که صنم گشت و به مینا نرسید

کهنه را در شکن و باز به تعمیر خرام — هر که در روطه لا ماند به الا نرسید

ای خوش آن جوی تنک مایه که از زود توقی جوی
در دل خاک فرو رفت و بدریا نرسید

از کلیمی سبق آموز که دانای فرنگ
جگر بحر شکافید و به سینا نرسید

عشق اندازر تپیدن ز دل ما آموخت
شرر ماست که بر جست و به پروانه رسید

عاشق آن نیست که لب گرم فغانی دارد
عاشق آنست که بر کف دو جهانی دارد

عاشق آن است که تعمیر کند عالم خویش
در نسازد به جهانی که گرانی دارد

دل بیدار ندادند به دانای فرنگ
این قدر هست که چشم نگرانی دارد

عشق ناپیده و خردمی گزدش صورت ما
گرچه در کاسه ز لعل روانی دارد

در دمن گیر که درمیکده ها پیدا نیست
پیر مردی که می تند و جوانی دارد

درین چمن دل مرغان زمان زمان دگراست
بشاخ گل دگر است و به آشیان دگراست

بخود نگر گله های جهان چه میگوئی
اگر نگاه تو دیگر شود جهان دگراست

به هر زمانه اگر چشم تو نگوگزد
طریق میکده و شیوه مغان دگراست

به میر قافله از من دعا رسان بگوی
اگرچه راه همان است کاروان دگراست

ما از خدای گم شده ایم او بجستجوست ۹۹ چون ما نیاز مند و گرفتار آرزوست

گاهی به برگ لاله نویسد پیام خویش گاهی درون سینهٔ مرغان های و هوست

در نرگس آرمید که بیند جمال ما چندان کرشمه دان که نگاهش بگفتگوست

آهی سحرگهی که زند در فراق ما بیرون و اندرون بر و زیر و چار سوست

هنگامه بست از پی دیدار خویشتن نظاره را بهانه تماشای رنگ و بوست

پنهان به ذره ذره و ناآشنا هنوز پیدا چو ماهتاب و بآغوش کاخ و کوست

در خاکدان ما گهر زندگی گم است

این گوهری که گم شده مائیم یا که اوست

۱۰۰ خواجه از خون رگ مزدور سازد لعل ناب از جفای دهخدایان کشت دهقانان خراب

البشلا!

انقلاب ای انقلاب!

شیخ شهر از رشته تسبیح صد مومن بدام کافران سادهٔ دل از برهمن زنار تاب

البشلا!

۴۰۱
۵۷

انقلاب ای انقلاب

میر و سلطان بر دمار و کعبتین شان دغل جان محکومان ز تن بر بند و محکومان بخواب

الصلا!

انقلاب ای انقلاب

واعظ اندر مسجد و فرزند او در مدرسه آن به پیری کودکی این پیر در عهد شباب

الصلا!

انقلاب ای انقلاب

ای مسلمانان فغان از فتنه های علم و فن اهرمن اندر جهان از زان و ز دان و ز یاب

الصلا!

انقلاب ای انقلاب

شوخی باطل نگر اندر کمین حق نشست شپر از کوری شبیخونی زند بر آفتاب

الصلا!

انقلاب ای انقلاب

در کلیسا ابن مریم را بدار آویختند مصطفیٰ از کعبه هجرت کرد با ام الکتاب

۴۰۲
۵۸

الصلا!

انقلاب ای انقلاب

من درون شیشه‌های عصر حاضر دیده‌ام آنچنان زهری که از وی مارها در پیچ و تاب

الصلا!

انقلاب ای انقلاب

با ضعیفان گاه نیروی پلنگان می‌دهند شعله‌ئی شاید برون آید ز فانوس حباب

الصلا!

انقلاب ای انقلاب

۴۰۳
شهریور ۵۹

کرچه می دانم که روزی بی نقاب آید برون تا نپنداری که جان از پیچ و تاب آید برون

ضربتی باید که جان خفته برخیزد ز خاک ناله کی بی رخنه از تار رباب آید برون

تاک خویش از کریه‌های نیمشب سیراب دار کز درون او شعاع آفتاب آید برون

ذره بی مایه‌ئی ترسم که ناپیدا شوی پخته‌تر کن خویش را تا آفتاب آید برون

در گذر از خاک و خود را پیکر خاکی بگیر چاک اگر در سینه ریزی ماهتاب آید برون

گر بر وی تو حریم خویش را دربسته اند
سر بسنگ آستان زن لعل ناب آید برون

گشاده روز خوش و ناخوش را مانه گذر ﴿۳۰۱۲﴾ ز گلشن و قفس و دام و آشیانه گذر
گرفتم اینکه غریبی و ره شناس نئی بگوی دوست بیابد از محرمانه گذر
بهر نفس که برآری جهان دگرگون کن درین رباط کهن صورت زمانه گذر
اگر عنان تو جبریل و حور می گیرند
گر شیشه دلشان ریزد دلبرانه گذر

زندگی در صدف خویش گهر ساختن است ﴿۳۰۱۳﴾ در دل شعله فروریختن و نگداختن است
عشق ازین گنبد دربسته برون تاختن است شیشه ماه ز طاق فلک انداختن است
سلطنت نقد دل و دین ز کف انداختن است به یکی داد جهان زین جهان باختن است
حکمت و فلسفه را همت مردی باید تیغ اندیشه بروی دو جهان آختن است
مذهب زنده دلان خوب پیشانی هست
از همین خاک جهان دگری ساختن است

برون ازین گنبد دربسته پیدا گر دمی راهی ﴿۳۰۱۴﴾ که از اندیشه برتر می پر آه سحرگاهی

تو ای شاهین شیرین در چمن کردی از آن رسم — هوای او ببال تو دهد پرواز کوتاهی
غباری گشته نی آسود و شوان رستین اینجا — بباد صبحدم در پیچ و منشین بر سر راهی
ز جوی کهکشان بگذر ز نیل آسمان بگذر — ز منزل دل بمیرد گرچه باشد منزل ماهی
اگر زان برق بی پروا درون او تنی گردد — به چشم کوه سینا می نیرزد با پر کاهی
چسان آداب محفل را نگه دارند می دانند — مپرس از ما شهیدان نگاه بر سر راهی

پس از من شعر من خوانند و دریابند و میگویند
جهانی را دگرگون کرد یک مرد خود آگاهی

کهنکار غیورم مرد بی خدمت نمی گیرم — از آن داغم که بر تقدیر او بستند تقصیرم
ز فیض عشق و مستی زده ام اندیشه آنجا — که از دنباله چشم مهر عالمتاب میگیرم
من از صبح نخستین نقشبند موج و گردابم — چو بحر آسوده میگردد طوفان جاره میگیرم
جهان را پیش ازین صد بار آتش زیر پا کردم — سکون و عافیت را پاک می سوزم زیر و زیرم
از آن پیش بتان را قصیده من زنار بر بستم — که شیخ شهر مرد باخدا گردد ز تکفیرم
زمانی رم کنند از من زمانی با من آمیزند — درین صحرا نمی دانند صیادم که نخجیرم
دل بی سوز کم گیرد نصیب از صحبت مردی — من تابیده نی آورد که گیرد در تو اکسیرم

جهان کور است و از آئینهٔ دل غافل افتاده است ۳۰ ولی چشمی که بینا شد نگاهش بر دل افتاده است

شب تاریک و راه پیچ در پیچ و بی یقین راهی دلیل کاروان اشکل اندر مشکل افتاده است

رقیب خام سودا است عاشق مست و قاصد حرف دلبران او را ای چندین محل افتاده است

یقین مومنی دارد گمان کافری دارد چه تدبیر ای مسلمانان که کار ما دل افتاده است

کهی باشد که کار ناخدائی سیکند طوفان که از طغیان موجی کشتیم بر ساحل افتاده است

نمیدانم که داد این چشم بینا موج دریا را که در سینهٔ دریا خرف بر ساحل افتاده است

نصیبی نیست از سوز درونم مرزوبومم را ز دم اکسیر را بر خاک صحرا باطل افتاده است

۴۰۶
۶۲

اگر در دل جهانی تازه نی داری و آنی
که افرنگ از جراحتهای پنهان بسمل افتاده است

نیابی در جهان ماری که داند دلنوازی را ۳۱ بخود کم شو مگو دار آبروی عشق بازی را

من از کار آفرین دانم که با این ذوق پیدائی زما پوشیده دارد شیوه های کارسازی را

کسی این معنی نازک نداند جز ایاز اینجا که مهر غزنوی افزون کند در دلبازی را

من آن علم و فراست با پرکاهی نمیگیرم که از تیغ و سپر بیگانه سازد مرد غازی را

بهر رخی که این کالا بگیری سود مند افتد بزور بازوی حیدر ربده ادراک رازی را

اگر یک قطره خون داری اگر مشت پری داری
بیا من با تو آموزم طریق شاهباری را

اگر این کار را کار نفس دانی چه دانی
دم شمشیر اندر سینه بایدنی نواری را

علمی که تو آموزی مشتاق نگاهی نیست

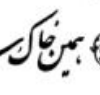
دانا مانده راهی هست آواره راهی نیست

آدم که ضمیر او نقش دو جهان بندد
با لذت آهی هست بی لذت آهی نیست

هر چند که عشق او آواره راهی کرد
داغی که جگر سوزد در سینه ماهی نیست

من چشم نه بردارم از روی نگارینش
آن مست تغافل را توفیق نگاهی نیست

اقبال قبا پوشد در کار جهان کوشد
دریاب که درویشی با دلق و کلاهی نیست

چو خورشید سحر پیدا نگاهی می توان کردن

همین خاک سیه را جلوه گاهی می توان کردن

نگاه خویش را از نوک سوزن تیزتر کردن
چو جوهر در دل آئینه راهی میتوان کردن

درین گلشن که برمرغ چمن راه فغان تنگ است
بماند از گشودن غنچه آهی می توان کردن

نه این عالم حجاب او نه آن عالم نقاب او را
اگر تاب نظر داری نگاهی میتوان کردن

تو در زیر درختان همچو طفلان آشیان بینی
به پرواز اگر صید مهر ماهی میتوان کردن

۴۰۷
زبور عجم
۶۳

کشیدی باده‌ها در صحبت بیگانه پی در پی ﴿۴﴾ بنوش دیگران افروختی پیمانه پی در پی

ز دست ساقی خاور دو جام ارغوان درکش — که از خاک تو خیزد نالهٔ مستانه پی در پی

دلی کو از تب و تاب تمنا آشنا گردد — زند بر شعله خود را صورت پروانه پی در پی

ز اشک صبحگاهی زندگی ابر کرم سازد — شود کشت تو ویران تا نریزی دانه پی در پی

بگردان جام و از هنگامهٔ فرنگ کمتر گوی

هزاران کاروان بگذشت ازین ویرانه پی در پی

عشق اندر جستجو افتاد و آدم حاصل است ﴿۴﴾ جلوهٔ او آشکارا زیر پردهٔ آب و گل است

آفتاب و ماه و انجم میتوان دادن ز دست

در بهای آن کف خاکی که دارای دل است

بیا که خاوریان نقش تازه می‌بندند ﴿۴﴾ دگر مرو بطواف بتی که بشکستند

چه جلوه‌ایست که دلها بلذت نگهی — ز خاک راه مثال شرار برجستند

کجاست منزل تورانیان شهر شوب — که سینه‌های خود از تیر نفس خستند

تو هم مذوق خودی رس که صاحبان طریق — بریده از همه عالم بخویش پیوستند

بچشم مرده دلان کائنات نندانی است — دو جام باده کشیدند و از جهان رستند

غلام همّت بیدار آن سوارانم ستاره را به سنان سفته در کره بستند

فرشته را دگر آن فرصت سجود کجاست

که نوریان به تماشای خاکیان هستند

عشق ار نه آتشی که بود دشمن غم بودنی ﴿۱۴۱﴾ کفر او زنار دار حاصل موجودنی

عشق اگر فرمان دهد از جان شیرین هم کند عشق محبوب است و مقصود است جان بی مقصودنی

کافری ایمن ترسازد شکست سومنات کرمی بتخانه بی هنگامه محمودنی

مسجد و میخانه و دیر و کلیسا وا گذشت صد فسون از بهر دل بستند دل خوشنودنی

۴۰۹ نغمه پردازی ز جوی کوهسار آموختم در گلستان بوده ام یک ناله در آلودنی

۶۵ پیش من آنی دم سردی دل کرمی بیار جنبش اندر نیست اندر نغمه داودنی

عیب من کم جوی و از جام عیار خویش گیر

لذت تلخاب من بی جان غم فرسودنی

بر دل مهتاب من ساقی می نابی زند ﴿۱۴۲﴾ کیمیا ساز است و اکسیری بسیابی زند

من ندانم نور یا ناراست اندر سینه ام این قدر دانم بیاض او به مهتابی زند

بر دل من فطرت خاموش می آرد هجوم ساز از ذوق نوا خود را به صد تابی زند

غم مخور ناداں که گردون در بیابان کم آب چشمه ها دارد که شبخونی به سیلابی زند

ایکه نوشم خورده ئی از تیری مشم مرنج

نیش هم باید که آدم را رگ خوابی زند

فروغ خاکیان از نوریان افزون شود روزی زمین از کوکب تقدیر ما گردون شود روزی

خیال ما که او را پرورش داد ند طوفانها ز گرداب سپهر نیلگون بیرون شود روزی

یکی در معنی آدم نگر از من چه می پرسی هنوز اندر طبیعت می خلد موزون شود روزی

چنان موزون شود این پیش پا افتاده مضمونی

که یزدان را دل از تماشا پر خون شود روزی

ز رسم و راه شریعت نکرده ام تحقیق جز اینکه منکر عشق است کافر و زندیق

مقام آدم خاکی نهاد در یابند مسافران حرم را خدا دهد توفیق

من از طریق نپرسم، رفیق می جویم که گفته اند نخستین رفیق و بار طریق

کند تلافی ذوق آنچنان حکیم درنگ فروغ باده فزون تر کند بجام عتیق

هزار بار نکوتر متاع بی بصری ز دانشی که دل او را نمی کند تصدیق

بپیچ و تاب خرد کرچه لذت دگر است یقین ساده دلان به ز نکته های دقیق

کلام و فلسفه از لوح دل فرو شستم ضمیر خویش گشادم به بستر تحقیق

ز آستان سلطان کناره می گیرم

نه کافرم که پرستم خدای بی توفیق

از همه کس کناره گیر صحبت آشنا طلب ﴿۴۷﴾ هم ز خدا خودی طلب هم ز خودی خدا طلب

از خلش گرسنه نی کار نمی شود تمام عقل و دل و نگاه را جلوه جدا جدا طلب

عشق بسر کشیدن است شیشه کائنات را جام جهان نما مجو دست جهان گشا طلب

راهروان برهنه پا راه تمام خار زار تا به مقام خود رسی راحله از رضا طلب

چون بکمال میرسد فقر دلیل حیدری است هست کیقباد را در ته بوریا طلب

پیش نگر که زندگی راه بعالمی برد از سر آنچه بود و رفت در گذر انتها طلب

ضربت روزگار اگر ناله چو نی دهد ترا

باده من کف بنه چاره ز مومیا طلب

بینی جهان اخود را ببینی ﴿۴۸﴾ تا چند نادان غافل نشینی

نور قدیمی شب ابر افروز دست کلیمی در آستینی

بیرون قدم نه از دو آفاق تو پیش از نی تو بیش از نی

از مرگ ترسی ای زنده جاوید — مرگ است صیدی تو در کمینی

جانی که بخشند دیگر نگیرند — آدم بمیرد از بی یقینی

صورت گری را از من بیاموز

شاید که خود را باز آفرینی

من هیچ نمی رستم از حادثه شب‌ها — شبهاکه سحر کرد دامن ز گریبان شب‌ها

نشناخت مقام خویش افتاد بدام خویش — عشقی که نمودی خواست از شورش تابان شب‌ها

آهی که ز دل خیزد از بهر جگر سوزی است — در سینه سکون اورا آلوده مکن لب‌ها

در میکده باقی نیست از ساقی فطرت خواه — آن می که نمی گنجد در شیشه مشرب‌ها

آسوده نمی گردد آن دل که گسست از دوست

با قرأت مسجدها با دانش مکتب‌ها

تو کیستی ز کجایی که آسمان کبود — هزار چشم براه تو از ستاره گشود

چه گویمت که چه بودی چه کرده‌ئی چه شدی — که خون کند جگرم را ایازی محمود

تو آن نئی که مصلی ز کهکشان میکرد — شراب صوفی و شاعر ترا ز خویش ربود

فرنگ اگرچه ز افکار تو گره بگشاد — به جرعه دگری شیشه ترا افزود

سخن ز نامه و پیغام دراز چون گفتی — به حیرتم که ببینی قیامت موجود

خوشا کسی که حرم را درون سینه شناخت — دمی تپید و گذشت از مقام گفت و شنود

از آن بمکتب و میخانه اعتبار منست

که سجده ئی نبرم بر در چنین و فرود

۵۱۲ دیار شوق که در آشناست خاک آنجا — به ذره ذره توان دید جان پاک آنجا

می معانه ز مغ زادگان نمی گیرند — نگاه می شکند شیشه های تاک آنجا

به ضبط جوش جنون کوش در مقام نیاز

بهوش باش و مرو با قبای چاک آنجا

۵۱۳ می دیرینه و معشوق جوان چیزی نیست — پیش صاحب نظران حور و جنان چیزی نیست

هر چه از محکم و پاینده شناسی گذرد — کوه و صحرا و بر و بحر و کران چیزی نیست

دانش مغربیان فلسفه مشرقیان — همه تبخانه و در طوف بتان چیزی نیست

از خود اندیش و ازین باده ترسان مگذر — که تو هستی و وجود دو جهان چیزی نیست

در طریقی که بنوک مژه کاویدم من

منزل و قافله و ریگ روان چیزی نیست

قلندران که به تسخیر آب و گل کوشند ﴿۵۱﴾ ز شاه باج ستانند و خرقه می پوشند

به جلوت اند و کمندی به مهر و مه پیچند — به خلوت اند و زمان و مکان در آغوشند

بروز بزم سراپا چو پرنیان و حریر — بروز رزم خود آگاه و تن فراموشند

نظام تازه بچرخ دو رنگ می بخشند — ستاره های کهن را جنازه بر دوشند

زمانه از رخ فرّا گشود بند نقاب — معاشران همه سرمست باده نوشند

بلب رسید مرا آن سخن که نتوان گفت

بحیرتم که فقیهان شهر خاموشند

﴿۵۲﴾ دو دسته تیغم و گردون برهنه ساخت مرا — فسان کشید و بروی زمانه آخت مرا

من آن جهان خیالم که فطرت ازلی — جهان بلیل و گل را شکست و ساخت مرا

می جوان که به پیمانه تو می ریزم — ز راه وقتی است که جام سبو گداخت مرا

نفس به سینه گدازم که طایر حرمم — توان ز گرمی آواز من شناخت مرا

شکست کشتی ادراک مرشدان کهن

خوشا کسی که به دریا سفینه ساخت مرا

﴿۵۳﴾ مثل شرر ز ذره ز آن بتپیدن دهم — تن بتپیدن دهم بال پدین دهم

سوز نوایم نکر ریزهٔ الماس را　　قطرهٔ شبنم کنم خوی چکیدن دهم

چون ز مقام نمود نغمهٔ شیرین زنم　　نیم شبان صبح را میل دمیدن دهم

یوسف گم گشته را باز کشودم نقاب　　تا به تنک مایگان ذوق خریدن دهم

عشق شکیب آر ما خاک خود رفته را

چشم تری داد و من لذت دیدن دهم

۵۶

خودی را مردم آمیزی دلیل ناتوانی‌ها　　تو ای در دشت بیگانه ثوا آشنائی‌ها

بدرگاه سلاطین تا کجا این چهره سائی‌ها　　بیاموز از خدای خویش ناز کبریائی‌ها

محبت از جوانمردی بجائی میرسد دزدی　　که افتد از نگاهش کاروبار دلربائی‌ها

چنان پیش حریم او کشیدم نغمهٔ دردی　　که دادم محرمان را لذت سوز جدائی‌ها

از آن بخویش می بالم که چشم مشتری کورات　　متاع عشق نافروده‌ها مذاق کم روائی‌ها

بیا بر لاله پا کوبیم و بیبا کانه می نوشیم　　که عاشق اجل کردند خون پارسائی‌ها

برون از مسلمانان گریزاندر مسلمانی

مسلمانان روا دارند کافرماجرائی‌ها

۵۷

چون چراغ لاله سوزم در خیابان شما　　ای جوانان عجم جان من و جان شما

غوطه‌ها زد در ضمیر زندگی اندیشه‌ام
تا بدست آورده‌ام افکار پنهان شما

مهر و مه دیدم نگاهم برتر از پروین گذشت
رنجیم طرح حرم در کافرستان شما

تا سنانش تیزتر گردد فرو پیچید میش
شعله‌ئی آشفته بود اندر بیابان شما

فکر رنگینم کند نذر تهی دستان شرق
پاره لعلی که دارم از بدخشان شما

میرسد مردی که زنجیر غلامان بشکند
دیده‌ام از روزن دیوار زندان شما

حلقه گرد من زنید ای پیکران آب و گل
آتشی در سینه دارم از نیاکان شما

دم مرا صیقل بداد و فرودین کرد ۵۸ گیاه را از سر سکم چو یاسمین کرد

نمود لاله صحرا نشین ز خونابم
چنانکه باده لعلی به ساتگین کردند

بلند بال چنانم که بر سپهر برین
هزار بار مرا نوریان کمین کردند

فروغ آدم خاکی ز تازه کاریهاست
مه و ستاره کنند آنچه پیش ازین کردند

چراغ خویش برافروختم که دست کلیم
درین زمانه نهان زیر آستین کردند

در آ بسجده و یاری ز خسروان مطلب
که روز فقر نیاکان ما چنین کردند

گدا راز آنکه نومیدست دور از خبر نومید ۵۹ سخن دراز کند لذت نظر مدهد

شنیده‌ام سخن شاعر و فقیه و حکیم — اگرچه نخل بلند است بر کمر مدهد

تجلّی که بر و پیر می‌نوازد — هزار شاهد و تاب یک سحر مدهد

هم از خدا گله دارم که بر زبان رند — متاع دل ز دو یوسفی به در مدهد

نه در حرم به تجا زه یابم آن ساقی

که شعله سعله بخشد شرر شرر مدهد

در این صحرا گذر افتاد شاید کاروانی را ۶۰ پس از مدت شنیدم نغمه‌های ساربانی را

اگر یک یوسف از زندان فرعونی برون آید

بغارت می‌توان دادن متاع کاروانی را

ترا نادان امید عمگسار از نور تنگ است ۶۱ دل شاهین نسوزد بهر آن مرغی که در چنگ است

پشیمان شو اگر لعلی ز میراث پدر خواهی — کجا عیش رون آورد آن لعلی که در سنگ است

سخن از بود و نابود جهان با من چه می‌پرسی — من این دانم که من هستم مدام این چه نیرنگ است

درین میخانه بر مینای نیسم محتسب لرزد — مگر یک شیشه عاشق که از وی لرزه بر سنگ است

خودی را پرده می‌پرسی بگو من با تو این گویم — مزن این پرده اچاکی که دامان تنگ است

کهن شاخی که زیر سایه او پر آورد پی — چو برگش بخت از روی آشیان دشتن تنگ است

غزل آن کو که فطرت ساز خود را پرده گرداند

چه آید زان غزلخوانی که با فطرت هم آهنگ است

بگذر از خاور و افسونی فرنگ شو — که نیرزد به جوی انجمن دیرینه دنو

چون گیاه که در رهگذر باد افتاد — رفت اسکندر و دارا و قباد و خسرو

زندگی انجمن آرا و مگهدار خود است — ایکه در قافله نی بی همه شو با همه رو

تو فروزنده تر از مهر منیر آمده نی — آنچنان زی که بهر ذره سانی پرتو

آن نگینی که تو با اهرمنان ماجه تنی — هم به جبریل امینی تو ان کرد گرو

از تنک جامی مایسکده سو گرد مپیچ

شیشه نی گیر و چکیمانه بیاشام و برو

جهان رنگ و بو پیدا تو میگوئی کرا زیبد این — یکی خود را بتابش زن که تو مضراب و سیم این

نگاه جلوه بدمست از صفای جلوه می لغزد — تو میگوئی حجابست این نقابست این مجاز است این

بیا در کش طناب پرده های نیلگونش را — که مثل سلسله عریان نگاه پاکباز است این

مرا این خاکدان من فردوس برین خوشتر — مقام ذوق و شوق است این جحیم شوق و ساز است این

زمانی کم کنم خود را زمانی کم کنم او را
زمانی هر دو را یابم چه راست این چه راست آن

از داغ فراق او در دل چنینی دارم ای لاله صحرائی با تو سخنی دارم
این آه جگرسوزی در خلوت صحرا به
لیکن چه کنم کاری با انجمنی دارم

به نگاه آشنائی خود رون لاله دیدم همه ذوق و شوق دیدم همه آه و ناله دیدم
به بلندی و پستی عالم تپش حیات پیدا چه دمن چه تل چه صحرا رم این غزاله دیدم

نه به ماست زندگانی نه زماست زندگانی
همه جاست زندگانی ز کجاست زندگانی

این هم جهانی آن هم جهانی این سیرانی آن سیرانی
هر دو خیالی هر دو گمانی از شعله من موج دخانی
این یک دو آنی آن یک دو آنی من جاودانی من جاودانی
این کم عیاری آن کم عیاری من پاک جانی نقد روانی
اینجا مقامی آنجا مقامی اینجا زمانی آنجا زمانی

۴۱۹
نسخه عکسی
۷۵

اینجا چه کارم آنجا چه کارم　　آهی فغانی آهی فغانی

این رهزن من آن رهزن من　　اینجا زیانی آنجا زیانی

هر دو فروزم هر دو بسوزم

این آشیانی آن آشیانی

بهار آمد نگه می غلطد اندر آتش لاله　　هزاران ناله خیزد از دل یک پاره پر کاله

فشان یک رخ به خاک چمن از باده لعلی　　که از بیم خزان بیگانه روید در کس و لاله

جهان رنگ و بو دانی ولی دل چیست پیدا نی

مهی کز حلقهٔ آفاق سازد گرد خود هاله

صورت گری که پیکر روز و شب آفرید　　از نقش این و آن تماشای خود رسید

صوفی برون ز بتکدهٔ تاریک پا منه　　فطرت متاع خویش به بودا گری کشید

صبح و ستاره و شفق و ماه و آفتاب

بی پرده جلوه‌ها به نگاهی توان خرید

باز این عالم دیرینه جوان می باید　　برگ کاهش صفت کوه گران می باید

کف خاکی که نگاهش همه بین پیدا کرد　　در ضمیرش جگر آلوده فغان می باید

این مه و مهر کهن راه بجائی نبرند
انجم تازه به تعمیر جهان می باید

هر نگاری که مرا پیش نظر می آید
خوش نگاریست ولی خوشتر از آن می باید

گفت یزدان که چنین است دگر هیچ مگو
گفت آدم که چنین است و چنان می باید

لاله این گلستان داغ تمنائی نداشت
نرگس طناز او چشم تماشائی نداشت

خاک را موج نفس بود دلی پیدا نبود
زندگانی کاروانی بود و کالائی نداشت

روزگاران هوسها بیکران بگزیدند
باده در میناش بود و باده پیمائی نداشت

برق سینا سنگوه سنج از بی زبانیهای شوق
هیچکس در وادی ایمن تقاضائی نداشت

عشق از فریاد ما هنگامه ها تعمیر کرد
ورنه این بزم خموشان هیچ غوغائی نداشت

هنگامه اگر بست درین دیر پای
زناریان او همه نالنده همچو نای

در بنگه فقیر و به کاشانه امیر
غمها که پشت را به جوانی کند دوتای

درمان کجا که درد بدرمان فزون شود
دانش تمام حیله و نیرنگ و سیمیای

بی زور سیل کشتی آدم نمی رود
هر دل هزار عربده دارد ناخدای

از من حکایت سفر زندگی مپرس — در ساختم مدار و گذشتم غزل سرای
آمیختم نفس به نسیم سحرگهی — گشتم درین چمن گلبانگ نانهاده های
از کاخ و کو جدا و پریشان بکاخ و کوی
کردم بچشم ماه تماشای این سرای

۷۱ ای لاله ای چراغ کهستان و باغ و راغ — در من نگر که میدهم از زندگی سراغ
مارنگ شوخ و بوی پریشیده نیستیم — مائیم آنچه می رود اندر دل و دماغ
مستی ز باده میرسد و از ایاغ نیست — هر چند باده انتوان خورد بی ایاغ
داغی به سینه سوز که اندر شب وجود — خود را شناختن نتوان جز باین چراغ
ای موج شعله سینه بباد صبا گشای
شبنم مجو که میدهد از سوختن فراغ

۷۲ من بنده آزادم عشق است امام من — عشق است امام من عقل است غلام من
هنگامه این محفل از گردش جام من — این کوکب شام من این ماه تمام من
جان در عدم آسوده بی ذوق تمنا بود — مستانه نوا مارد در حلقه دام من
ای عالم رنگ و بو این صحبت ما تا چند — مرگست دوام تو عشق است دوام من

پیدا به ضمیرم او پنهان به ضمیرم او
این است مقام او دریاب مقام من

۷۴ کم سخن غنچه که در پرده دل رازی داشت
در هجوم گل و ریحان غم دمسازی داشت
محرمی خواست ز مرغ چمن و باد بهار
تکیه بر صحبت آن کرد که پروازی داشت

۷۵ خود را کهن سجودی، دیر و حرم نمانده
این در عرب نمانده آن در عجم نمانده
در برگ لاله و گل آن رنگ و نم نمانده
در ناله های مرغان آن زیر و بم نمانده
در کارگاه گیتی نقش نوی نبینم
شاید که نقش دیگر اندر عدم نمانده
سیاره های گردون بی ذوق انقلابی
شاید که روز و شب را توفیق رم نمانده
بی منزل آرمیدند پا از طلب کشیدند
شاید که خاکیان را در سینه دم نمانده
یا در بیاض امکان یک سادهٔ نیست
یا خامهٔ قضا را تاب رقم نمانده

۴۲۳
زنور عجم
۷۹

۱۳

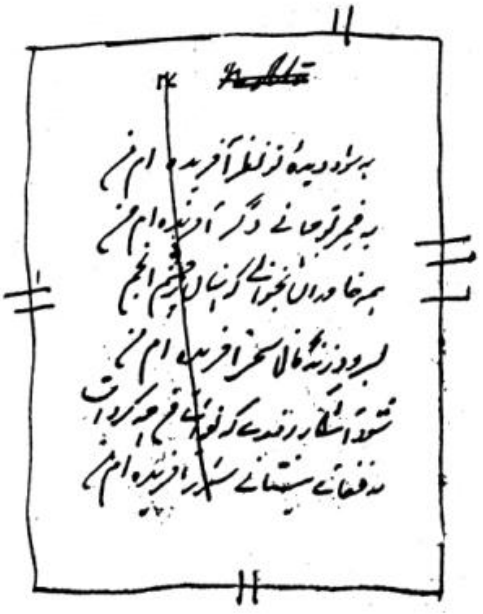
خود را کم بجودی، دیر و حرم نمانده
این در عرب نمانده آن در عجم نمانده
در برگ لاله و گل آن رنگ و نم نمانده
در نالهٔ های مرغان آن زیر و بم نمانده
در کارگاه گیتی نقش نوی نه بینم
شاید که نقش دیگر اندر عدم نمانده
سیاره های گردون بی ذوق العقد بی
شاید که روز و شب را توفیق رم نمانده
بی منزل آرمیدند یا از طلب رسیدند
شاید که خاکیان را در سر دم نمانده
یا در بیاض امکان یک برگ ساده نیست
یا خامهٔ قضا را تاب رقم نمانده

۱۴

۴۲۴
۸۰

"گلشن راز جدید"

۴۲۵
نسخه خطی
۸۱

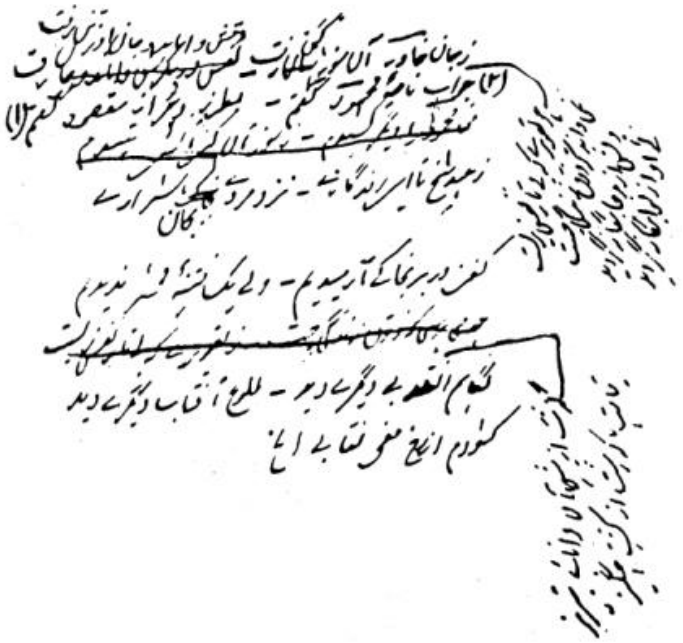
به سواد دیدهٔ تو نظر آفریدهام من
به ضمیر تو جهانی دگر آفریدهام من

همه خاوران بخوابی که نهان ز چشم انجم
به سرود زندگانی سحر آفریدهام من

۴۲۷
۸۳

بسم الله الرحمن الرحیم

تنبیه

۴۲۹
۱۵

بسم الله الرحمن الرحیم

«تمهید»

ز جان خاور آن نور کهن رفت
دلش وا ماند و جان او ز تن رفت

چو تصویری که بی تار نفس زیست
نمی داند که ذوق زندگی چیست

دلش از مدعا بیگانه گردید
نی او از نوا بیگانه گردید

به طرز دیگر از مقصود گفتم
جواب نامهٔ محمود گفتم

ز عهد شیخ تا این روزگاری
نزد مردی بجان ما شراری

کفن در بر بخاکی آرمیدیم
ولی یک فتنهٔ محشر ندیدیم

گذشت از پیش آن دانای تبریز — قیامتها که رست از رستخیز

نگاهم انقلابی دیگری دید — طلوع آفتابی دیگری دید

کشودم از رخ معنی نقابی — بدست ذره دادم آفتابی

نپنداری که من بی باده مستم — مثال شاعران افسانه بستم

نبینی خیز از آن مرد فرودست — که بر من تهمت شعر و سخن بست

بگوی دلبران کاری ندارم — دل زاری غم یاری ندارم

نه خاک من غبار رهگذاری — نه در خاکم دل بی اختیاری

به جبریل امین همدستانم — رقیب و قاصد و دربان ندانم

مرا با فقر سامان کلیم است — فرشاهنشهی زیر گلیم است

اگر خاکم به صحرائی نگنجم — اگر آبم به دریائی نگنجم

دل سنگ از زجاج من بلرزد — یم افکار من ساحل نورزد

بهان تقدیرها در پرده من — قیامت ها بغل پرورده من

دمی در خویشتن خلوت گزیدم — جهانی لازوالی آفریدم

"مرا زین شاعری خود عار ناید — که در صد قرن یک عطار ناید"

بجانم رزم مرگ و زندگانی است — نگاهم بر حیات جاودانی است

ز جان خاک ترا بیگانه دیدم — به اندام تو جان خود ندیدم

از آن ناری که دارم در دماغم — شب خود را بیفروزم از چراغم

بخاک من دلی چون در نگشتند — به لوح من خط دیگر ننوشتند

مرا ذوق خودی چون آنچنین است — چه گویم واردات من همین است

نخستین کیف او را آزمودم

دگر بر خاوران قسمت نمودم

اگر این نامه را جبریل خواند — چو گرد آن نور ناب از خود فشاند

بنالد از مقام و منزل خویش — به یزدان گوید از حال دل خویش

تجلی را چنان عریان نخواهم — نخواهم جز غم پنهان نخواهم

گذشتم از وصال جاودانی — که بینم لذت آه و فغانی

مرا ناز و نیاز آدمی ده

به جان من گداز آدمی ده

«سوال اول»

۴۳۱
زبور عجم
۸۷

نخست از فکر خویشم در تحیر — چه چیز است آنکه گویندش تفکر
کدامین فکر ما را شرط راه است — چرا گه طاعت و گاهی گناه است

«جواب»

درون سینهٔ آدم چه نور است — چه نور است این که غیب او حضور است
من او را ثابت سیار دیدم — من او را نور دیدم نار دیدم
گهی نارش ز برهان دلیل است — گهی نورش ز جان جبرئیل است
چه نوری جان فروزی سینه تابی — نیرزد با شعاعش آفتابی
بخاک آلوده و پاک از مکان است — به بند روز و شب پاک از زمان است
شمار روزگارش از نفس نیست — چنین جوینده و یابنده کس نیست
گهی وا مانده و ساحل تماشش — گهی دریای بی پایان بجاشش
همین دریا همین چوب کلیم است — که از وی سینهٔ دریا دو نیم است
غزالی مرغزارش آسمانی — خورد آبی ز جوی کهکشانی
زمین و آسمان او را مقامی — میان کاروان سعی خرامی
ز احوالش جهان ظلمت و نور — صدای صور و مرگ و جنت و حور

از دو ابلیس و آدم را نمودی
از دو ابلیس و آدم اگشودی

نگه از جلوهٔ او نا شکیب است
تجلّی های او یزدان فریب است

به چشمی خلوت خود را ببیند
به چشمی جلوت خود را ببیند

اگر یک چشم بر بندد گناهی است
اگر با هر دو بیند شرط راهی است

ز جوی خویش بحری آفریند
گهر گردد به قعر خود نشیند

همان دم صورت دیگر پذیرد
شود غوّاص و خود را باز گیرد

در و هنگامه های بی خروش است
در و رنگ و صدا بی چشم و گوش است

درون شیشهٔ او روزگار است
ولی بر ما بتدریج آشکار است

حیات از وی براندازد کمندی
شود صیّاد هر پست و بلندی

از و خود را به بند خود در آرد
گلوی ما سوا را هم فشارد

دو عالم می شود روزی شکارش
فتد اندر کمند تا بدارش

اگر این هر دو عالم را بگیری
همه آفاق میرد، تو بمیری

منه پا در بیابان طلب سست
نخستین گیر آن عالم که در دست

اگر زیری ز خود گیری زبر شو
خدا خواهی بخود نزدیک تر شو

به تسخیر خود افتادی اگر طاق
ترا آسان شود تسخیر آفاق

خنک روزی که گیری این جهان را
شکافی سینهٔ نه آسمان را

گذارد ماه پیش تو سجودی
بروبیچی کمند از موج دودی

درین دیر کهن آزاد مانی
بتان را بر مراد خود تراشی

بکف بردن جهان چار سو را
مقام نور و صوت و رنگ و بو را

فزونش کم کم او بیش کردن
دگرگون بر مراد خویش کردن

به رنج و راحت او دل نبستن
طلسم نه سپهر او شکستن

فرو رفتن چو پیکان در ضمیرش
ندادن گندم خود باشعیرش

شکوه خسروی این است این است
همین ملک است کو تو ایم این است

«سؤال دوم»

چه بحر است این که علمش ساحل آمد
ز قعر او چه گوهر حاصل آمد

«جواب»

حیات پرنفس بحر روانی — شعور و آگهی او را کرانی

چه دریائی که ژرف و موج دار است — هزاران کوه و صحرا بر کنار است

مپرس از موجهای بیقرارش — که هر موجش برون جست از کنارش

گذشت از بحر و صحرا را نمی داد — مگر را لذت کیف و کمی داد

هر آن چیزی که آید در حضورش — منور گردد از فیض شعورش

بخلوت مست و صحبت ناپذیر است — ولی هر شی ز نورش مستنیر است

نخستین می نماید مستنیرش — کند آخر به آئینی اسیرش

شعورش ما جهان نزدیک تر کرد — جهان او را ز راز او خبر کرد

خرد بندد نقاب از رخ گشودش — ولیکن نطق عریان تر نمودش

نگنجد اندرین دیر مکافات
جهان او را همی از مقامات

برون از خویش می بینی جهان را — درو دشت و یم و صحرا و کان را

جهان رنگ و بو گلدستهٔ ما — زما آزاد و هم وابستهٔ ما

۴۳۵
۹۱

خودی او را بیک تا رگه بست — زمین و آسمان و مهر و مه بست

دل ما را به او پوشیده راهی است — که هر موجود ممنون نگاهی است

گر او را کس نبیند زار گردد — اگر ببیند یم و کهسار گردد

جهان افسرده از دیدن ما — نهالش رسته از بالیدن ما

حدیث ناظر و منظور رازی است — دل هر ذره در عرض نیازی است

ق

تو ای شاهد مرا مشهود گردان — ز فیض یک نظر موجود گردان

کمال ذات شی موجود بودن — برای شاهدی مشهود بودن

۴۳۶
نسخه خطی
۹۲

ز دانش در حضور ما نبودن — منور از شعور ما نبودن

جهان غیر از تجلی های ما نیست — که بی ما جلوه نور و صدا نیست

تو هم از صحبتش یاری طلب کن — نگه را از خم و پیچش ادب کن

«یقین میدان که شیران نگاری
درین ره خواستند از مور یاری»

بیاری های او از خود خبر گیر — تو جبریل امینی بال و پر گیر

به بیداری گشا چشم خرد را — که دریابی تماشای احد را

نصیب خود ز بوی پیرهن گیر — به کنعان تخت از مصر و یمن گیر

خودی صیاد و نخجیرش مه و مهر — اسیر بند تدبیرش مه و مهر

چو آتش خویش را اندر جهان زن

شبیخون بر مکان و لامکان زن

«سوال سوم»

وصال ممکن و واجب بهم چیست؟

حدیث قرب و بعد و بیش و کم چیست؟

۴۳۷
زنور عشق جم
۹۳

«جواب»

سه پهلو این جهان چون و چند است — خرد کیف و کم او را کمند است

جهان طوسی و اقلیدس است این — پی عقل زمین فرسا بس است این

زمانش هم مکانش اعتباری است — زمین و آسمانش اعتباری است

کمان را زه کن و آماج دریاب — ز حرف ثم نکته معراج دریاب

مجو مطلق درین دیر مکافات — که مطلق نیست جز نور السموات

حقیقت لازوال و لامکان است — مگو دیگر که عالم بیکران است

کران او درون است و برون نیست
درونش پست بالاکم فزون نیست

درونش خالی از بالا و زیر است
ولی بیرون او وسعت پذیر است

ابد را عقل ما ناسازگار است
یکی از کید دار او هزار است

چو لنگ است او سکون را دوست دارد
نبیند مغز و دل پوست دارد

حقیقت را چو ما صد پاره کردیم
تمیز ثابت و سیاره کردیم

خرد در لامکان طرح مکان بست
چو زناری زمان ابر میان بست

زمان را در ضمیر خود ندیدم
مه و سال و شب و روز آفریدم

مه و سالت نمی ارزد به یک جو
بحرف «کم لبثتم» غوطه زن شو

بخود رس از سر هنگامه برخیز
تو خود را در ضمیر خود فرو ریز

تن و جان او تماشای کلام است
تن و جان او تماشا دیدن حرام است

بجان پوشید رمز کائنات است
بدن خالی ز احوال حیات است

عروس معنی از صورت حجاب است
نمود خویش را پیرایه یاب است

حقیقت وحی خود را پرده باف است
که او را الذی در انکشاف است

بدن را فرنگ از جان جدا دید
نگاهش ملک و دین را هم دوتا دید

کلیسا سبحهٔ پطرس شمارد
که او با حاکمی کاری ندارد

بکار ما کمی مکر و فنی بین
تن بیجان و جان بی‌تنی بین

خرد را با دل خود هم‌سفر کن
یکی بر ملت ترکان نظر کن

به تقلید فرنگ از خود رمیدند
میان ملک و دین ربطی ندیدند

یکی را آنچنان صد پاره دیدیم
عدد بهر شمارش آفریدیم

کهن دیری که بینی مشت خاکست
دمی از سر گذشت ذات پاکست

حکیمان مردهٔ اصورت نگارند
بدم موسی دم عیسی ندارند

درین حکمت دلم چیزی ندیدست
برای حکمت دیگر تپیدست

من این گویم جهان در انقلابست
درونش زنده و در پیچ و تابست

ز اعداد دوشمار خویش بگذر
یکی در خود نظر کن پیش بگذر

در آن عالم که جزو از کل فزون است
قیاس ار دی و طوسی جنون است

زمانی با ارسطو آشنا باش
دمی با ساز بیکن هم نوا باش

ولیکن از مقامشان گذر کن | مشو گم اندرین منزل سفر کن
به آن عقلی که داند بیش و کم را | شناسد اندرون کان و یم را
جهان چند و چون زیر نگین کن | بگردون ماه و پروین آمین کن
ولیکن حکمت دیگر بیاموز | رهان خود را ازین مکر شب و روز

مقام تو برون از روزگار است
طلب کن آن یمین کو بی یسار است

«سئوال چهارم»

قدیم و محدث از هم چون جدا شد | که این عالم شد آن دیگر خدا شد
اگر معروف و عارف ذات ماکیست | چه سود او را درین مشت خاکیست

«جواب»

خودی را زندگی ایجاد غیر است | فراق عارف و معروف خیر است
قدیم و محدث ما از شمار است | شمار ما طلسم روزگار است
دمادم دوش و فردا می شماریم | به هست و بود و باشد کار داریم
ازو خود را بریدن فطرت ماست | تپیدن نا رسیدن فطرت ماست

۴۴۰
زبور عجم
۹۶

نه ما را در فراق او عیاری
نه او را بی وصال ما قراری

نه او بی ما نه ما بی او چه حال است
فراق ما فراق اندر وصال است

جدائی خاک را بخشد نگاهی
دهد سرمایهٔ کوهی بکاهی

جدائی عشق را آئینه دار است
جدائی عاشقان را استوار است

اگر ما زنده ایم از دردمندی است
وگر ما پاینده ایم از دردمندی است

من و او چیست؟ اسرار الٰهی است
من و او بر دوام ما گواهی است

بخلوت هم بجلوت نو ز ذات است
میان انجمن بودن حیات است

محبت دیده ور بی انجمن نیست
محبت خود نگر بی انجمن نیست

به بزم ما تجلی ها ست بنگر
جهان ناپیدا و پیدا ست بنگر

در و دیوار و شهر و کاخ و کو نیست
که اینجا هیچکس جز ما و او نیست

گهی خود را ز ما بیگانه سازد
گهی ما را چو سازی می نوازد

گهی از سنگ تصویرش تراشیم
گهی نادیده بروی سجده پاشیم

گهی هر پرده فطرت دریدیم
جمال یار بی پروا ندیدیم

چه سودا در سر این مشت خاک است
ازین سودا درونش تابناک است

۴۴۱
زبور عجم
۹۷

چه خوش سود اگر نالد از فراقش
ولیکن هم بنالد از فراقش

فراق او چنان صاحب نظر کرد
که شام خویش را بر خود سحر کرد

خودی را در دمند امتحان ساخت
غم دیرینه را عیش جوان ساخت

گهرها سلک سلک از چشم تر برد
ز نخل ما تمی شیرین ثمر برد

خودی را تنگ در آغوش کردن
قفا را با بقا هم دوش کردن

محبت در گره بستن مقامات
محبت در گذشتن از نهایات

محبت ذوق انجامی ندارد
طلوع صبح او شامی ندارد

براهش چون خرد پیچ و خمی هست
جهانی در فروغ یکدمی هست

هزاران عالم افتد در ره ما
بپایان کی رسد جولانگه ما

مسافر جاودان ره جاودان میر
جهانی را که پیش آید فراگیر

به بحرش گم شدن انجام مانیست
اگر او را تو در گیری فنا نیست

خودی اندر خودی گنجد محال است
خودی اعین جز بودن کمال است

«سوال چهارم»

که من باشم مرا از من خبر کن
چه معنی دارد اندر خود سفر کن؟

«جواب»

خودی تعویذ حفظ کائنات است — نخستین پرتو ذاتش حیات است
حیات از خواب خود بیدار گردد — درونش چون یکی بسیار گردد
نه او را بی نمود ما گشودی — نه ما را بی گشود او نمودی
ضمیرش بحر ناپیدا کناری — دل هر قطره موج بیقراری
سرو برگ سکتیبا نی ندارد — بجز افراد پیدائی ندارد
حیات آئین خود بینا چو شرر ها — چو انجم ثابت و اندر سفر ها
ز خود نا رفته بیرون غیر بین است — میان انجمن خلوت نشین است
یکی بنگر بخود پیچیدن او — ز خاک پی سپر بالیدن او
نهان از دیده ها در های و هوئی — دمادم جستجوی رنگ و بوئی
ز سوز اندرون وحدت خبیر است — به آئینی که با خود در ستیز است

۴۴۳
۹۹

جهان از استیز او نظامی — کف خاک از ستیز آئینه فامی

ز ریز و خیز خودی از پرتو او — نخیزد خیزگهر اندر زو او

خودی را پیکر خاکی حجاب است — طلوع او مثال آفتاب است

درون سینهٔ ما خاور او — فروغ خاک ما از جوهر او

تو میگوئی مرا از من خبر کن — چه معنی دارد اندر خود سفر کن؟

ترا گفتم که ربط جان و تن چیست — سفر در خود کن و بنگر که من چیست

سفر در خویش از دن بی‌اب و بام — ثریا را اگر فتن از لب بام

ابد بردن بیک دم اضطرابی — تماشا بی شعاع آفتابی

ستردن نقش هر امید و بیمی — زدن چاکی به دریا چون کلیمی

شکستن این طلسم بحر و بر را — ز انگشتی شکافیدن قمر را

چنان باز آمدن از لامکانش — درون سینه او در کف جهانش

ولی این راز را گفتن محال است — که دیدن شیشه و گفتن سفال است

چه گویم از من و از توشن و تابش — کند عرضا بی نقابش

فلک لرزه بر تن از فراو — زمان و هم مکان اندر براو

نشیمن اول آدم نهاد است — نصیب مشت خاکی او فتاد است

جدا از غیر و هم وابسته غیر — گم اندر خویش و هم پیوسته غیر

خیال اندر کف خاکی چنان است — که سیرش بی مکان و بی زمان است

بزندان است و آزاد است این چیست — کمند و صید و صیاد است این چیست

چراغی در میان سینه تست — چه نور است این که در آئینه تست

مشو غافل که تو او را نبینی

چه نادانی که سوی خود نبینی

«سؤال ششم»

چه جزو است آنکه او از کل فزون است

طریق جستن آن جزو چون است

«جواب»

خودی را اندازه های ما فزون است — خودی آن کل که تو بینی فزون است

ز گردون ها ربا را فتد که خیزد — به بحر روزگار افتد که خیزد

جزا و در زیر گردون جز و نگریست — به بی بالی چنان پرواز گم کرد

۲۴۵
۱۰۱

به ظلمت ماندهٔ نوری در آغوش
برون از جنت و حوری در آغوش

به آن نطقی دل آویزی که دارد
ز قعر زندگی گوهر برآرد

ضمیر زندگانی جاودانی است
بچشم ظاهرش بینی فانی است

به تقدیرش مقام هست و بود است
نمود خویش و حفظ این نمود است

چه میپرسی چگون است و چه گونه است
که تقدیر از نهاد او برون نیست

چه گویم از چگون و بی چگونش
برون مجبور و مختار اندرونش

چنین فرمودهٔ سلطان بدر است
که ایمان در میان جبر و قدر است

تو هر مخلوق را مجبور گوئی
اسیر بند نزد و دور گوئی

ولی جان از دم جان آفرین است
به چندین جلوه ها خلوت نشین است

ز جبر او حدیثی در میان نیست
که جان بی فطرت آزاد جان نیست

شبیخون بر جهان کیف و کم زد
ز مجبوری به مختاری قدم زد

چو از خود گرد مجبوری فشاند
جهان خویش را چون ناقه راند

نگردد آسمان بی رخصت او
نتابد اختری بی شفقت او

کند بی پرده روزی مضمرش را بچشم خویش بیند جوهرش را
قطار نوریان در رهگذار است پی دیدار او در انتظار است

شراب افشسته از تاکش بگیرد
عیار خویش از خاکش بگیرد

چه پرسی از طریق جستجویش فرو آرد مقام های و هویش
شب و روزی که داری ابد آن فغان صبحگاهی بر خرد زن
خرد را از حواس آید متاعی فغان از عشق می گیرد شعاعی
خرد جز را فغان کل بگیرد خرد میرد فغان هرگز نمیرد
خرد بهر ابد طرفی ندارد نفس چون سوزن ساعت شمارد
ترا شد روزها شب های سحرها بگیرد شعله و چندین شررها

فغان عاشقان انجام کار است
نهان در یکدم او روزگار است

خودی تا ممکناتش وا نماید گره از اندرون خود گشاید
از آن نوری که در اعیان نداری تو او را فانی و آنی شماری

از آن مرگی که میآید چه باک است — خودی چون نخچه شد از مرگ پاک است

ز مرگ دیگری لرزد دل من — دل من جان من آب و گل من

ز کار عشق و مستی برفتادن — شرار خود به خاشاکی ندادن

بدست خود کفن بر خود بریدن — بچشم خویش مرگ خویش دیدن

ترا این مرگ هر دم در کمین است — بترس از وی که مرگ ما همین است

کند گور تو اندر پیکر تو
نگیرد منکر او در بر تو

«سؤال هفتم»

مسافر چون بود در هر گذام است
گرا گویم که او مرد تمام است

«جواب»

اگر چشمی گشائی بر دل خویش — درون سینه بینی منزل خویش

سفر اندر حضر کردن چنین است — سفر از خود بخود کردن همین است

کسی اینجا نداند ما کجائیم — که در چشم مه و اختر نیائیم

مجو پایان که پایانی نداری
بپایان تا رسی جائی نداری

ز ما رانجته پنداری که خامیم
بهر منزل تمام و ناتمامیم

بپایان نا رسیدن زندگانی است
سفر ما را حیات جاودانی است

ز ما هی تا به مه جولانگه ما
مکان و هم زمان کرده ما

بخود پیچیم و بیتاب نمودیم
که ما موجیم و از قعر وجودیم

دمادم خویش را اندر کمین باش
گریزان از گمان سوی یقین باش

تب و تاب محبت را فنا نیست
یقین و دید را نیز انتها نیست

کمال زندگی دیدار ذات است
طریقش رستن از بند جهات است

چنان با ذات حق خلوت گزینی
ترا او بیند و او را تو بینی

منور شو ز نور من یرانی
مژه بر هم مزن تو خود نمانی

بخود محکم گذر اندر حضورش
مشو ناپیدا اندر بحر نورش

نصیب ذره کن آن اضطرابی
که تا بد در حریم آفتابی

چنان در جلوه گاه یار میرز
عیان خود را نهان او را برافروز

کسی کو دید عالم را امام است
من و تو نا تمامیم او تمام است

۴۴۹
زبور عجم
۱۰۵

اگر او را نیابی در طلب خیز
اگر یابی به دامانش درآویز

فقیه و شیخ و ملّا را مدده دست
مرو مانند ماهی غافل از دست

بکار ملک و دین او مرد راهی است
که ما کوریم و او صاحب نگاهی است

مثال آفتاب صبحگاهی
دمد از هر بن مویش نگاهی

فرنگ آئین جمهوری نهاد است
رسن از گردن دیوی گشاد است

نوا بی زخمه و سازی ندارد
ابی طیاره پروازی ندارد

زباغش کشت ویرانی نکوتر
زشهر او بیابانی نکوتر

چو رهزن کاروانی در تک و تاز
سکمها بهر نانی در تک و تاز

روان خوابید و تن بیدار کرد است
هنر با دین و دانش خوار گردید

خرد جز کافری کافرگری نیست
فن افرنگ جز مردم دری نیست

گروهی را گروهی در کمین است
خدایش یار اگر کارش چنین است

زمن ده اهل مغرب را پیامی
که جمهور است تیغ بی نیامی

چه شمشیری که جانها می ستاند
تمیز مسلم و کافر نداند

نماند در غلاف خود زمانی
برد جان خود و جان جهانی

«سؤال هشتم»

کدامی نکته را طی است انا الحق
چه گونی هر زه بود آن مرد مطلق

«جواب»

من از رمز انا الحق باز گویم
دگر با هند و ایران راز گویم

مغی در حلقهٔ دیر این سخن گفت
حیات از خود فریبی خورد و من گفت

خدا خفت و وجود ما ز خوابش
وجود ما نمود ما ز خوابش

مقام تحت و فوق و چار سو خواب
سکون و سیر و شوق و جستجو خواب

دل بیدار و عقل نکته بین خواب
گمان و فکر و تصدیق و یقین خواب

ترا این چشم بیداری بخواب است
ترا گفتار و کرداری بخواب است

چو او بیدار گردد دیگری نیست
متاع شوق را سودا گری نیست

فروغ دانش ما از قیاس است
قیاس ما ز تقدیر حواس است

چو حس دیگر شد این عالم دگر شد
سکون و سیر و کیف و کم دگر شد

توان گفتن جهان رنگ و بو نیست
زمین و آسمان و کاخ و کو نیست

توان گفتن که خوابی یا فسونی است
حجاب چهرهٔ آن بی چگونی است

توان گفتن همه نیرنگ هوش است
فریب پرده های چشم و گوش است

خودی از کائنات رنگ و بو نیست
حواس ما میان ما و او نیست

نگه را در حریمش نیست راهی
کنی خود را تماشا بی نگاهی

حساب ورش از دور فلک نیست
بخود بینی ظن و تخمین و شک نیست

۴۵۲
زبور عجم
۱۰۸

اگر گوئی که بین و هم و گمان است
نمودش چون نمود این و آن است

بگو با من که دارای گمان کیست
یکی در خود نگر آن بی نشان کیست

جهان پیدا و محتاج دلیلی
نمی آید بفکر جبرئیلی

خودی پنهان ز حجت بی نیاز است
یکی اندیش و دریاب این چه راز است

خودی را حق بدان باطل مپندار
خودی را کشت بی حاصل مپندار

خودی چون پخته گردد لازوال است
فراق عاشقان عین وصال است

شرر را هستیء بالی میسر ان داد
تپید لا یزالی میتوان داد

دوام حق جزای کار او نیست
که او را این دوام از جستجو نیست

دوام آن به که جان مستعاری
شود از عشق و هستی پایداری

وجود کوهسار و دشت و دریا هیچ
جهان فانی خودی باقی دگر هیچ

دگر از شنکر و منصور کم گوی
خدارا هم براه خویشتن جوی

بخود گم بهر تحقیق خودی شو
انا الحق گوی و صدیق خودی شو

«سوال نهم»

که شد بر سر وحدت واقف آخر
شناسای چه آمد عارف آخر

«جواب»

ز گردون مقام دلپذیر است
ولیکن مهر و ماهش زود میر است

بدوش شام نعش آفتابی
کواکب را کفن از ماهتابی

پر دلکسار چون ریگ روانی
دگر گون سے شود دریا بآنی

گلان را در کمین باد خزان است
متاع کاروان از بیم جان است

۴۵۳
۱۰۹

ز شبنم لاله را گوهر نماند — دمی ماند دمے دیگر نماند
نوا نشنیده در چنگی بمیرد — شرر ناجسته در سنگی بمیرد

مپرس از من ز عالمگیری مرگ
من و تو از نفس رنجیری مرگ

«غزل»

قضا را باده هر جام کردند — چه بیدردانه او را عام کردند
تماشاگاه مرگ ناکهان را — جهان ماه و انجم نام کردند
اگر یک ذره اش خوی تم آموخت — به افسون نگاهے رام کردند
قرار از ما چه میجوئی که ما را — اسیر گردش ایام کردند

خودی در سینه چاکی نگهدار
ازین کوکب چراغ شام کردند

جهان یکسر مقام آفلین است — درین غربت سرا عرفان همین است
دل ما در تلاش باطلی نیست — نصیب ما غم بی حاصلی نیست
نگه دارند اینجا آرزو را — سرور ذوق و شوق جستجو را

خودی را لازوالی میتوان کرد　　فراقی را وصالی میتوان کرد

چراغی از دم گرمی توان سوخت

به سوزن چاک گردون میتوان دوخت

خدای زنده بی ذوق سخن نیست　　تجلی های او بی انجمن نیست

که برق جلوهٔ او بر جگر زد؛　　که خورد آن باده و ساغر بسر زد

عیار حسن و خوبی از دل کیست؛　　مه او در طواف منزل کیست؛

الست از خلوت نازی که برخاست　　بلی از پردهٔ سازی که برخاست

چه آتش عشق در خاکی برافروخت　　هزاران پرده یک آواز ما سوخت

اگر ما نیم کردان جام ساقی است　　به بزمش گرمی هنگامه باقی است

مرا دل سوخت بر تنهائی او　　کنم سامان بزم آرائی او

مثال دانه می کارم خودی را

برای او نخل دارم خودی را

«خاتمه»

تو شمشیری کام خود برون آ — برون آ، از نیام خود برون آ

نقاب از ممکنات خویش برگیر — مه و خورشید و انجم را به برگیر

شب خود روشن از نور یقین کن — ید بیضا برون از آستین کن

کسی کو دیده را بر دل گشوداست — شراری کشت و پروینی درو داست

شراری جسته نی گیرد ز دودم — که من مانند رومی گرم خونم

وگر نه آتش از تهذیب نوگیر

برون خود بیفروز از مدرون میر

۴۵۶
زنوزی عجم
۱۱۲

بندگی نامه

۴۵۷
زنبور عسل
۱۱۳

بسم الله الرحمن الرحیم

نیستانی نامه

گفت بایزدان مه گیتی فروز - تاب فی شب را کنه ما نیند روز
یاد یارانی که بی سیل رشاد سر خفته بودیم در خیر روزگار
کو کی اندر سواد فی نبود - نیلوفر اگر دیده بیدار فی نبود
فی زلوزم که دیده آینه لوس - فی بدر یا از جمال فی خورس
تا از ان بام بلند افتاده ام - از لب درز به نیستان اوفتاده ام
تا نفس از آفتاب آموختم - خاکدانی مرده افسرده ختم
خاکدانی ما فروغ و بی فراغ - خاکدانی از غلامی داغ داغ

۴۵۸
نسخه عکسی
۱۱۴

بسم الله الرحمن الرحیم

گفت بایزدان که گیتی فروز — تاب من شب را کند مانند روز
یاد آیامی که بی لیل و نهار — خفته بودم در ضمیر روزگار
کو بکی اندر سواد من نبود — گرد شی اندر نهاد من نبود
نی ز نور دم شت و در آمنیه پوش — نی به دریا از جمال من خروش
آه زین نیرنگ و افسون وجود — وای زین تا بانی و ذوق نمود
تا فتن از آفتاب آموختم — خاکدانی مرده نی افروختم
خاکدانی ما بغ و بی فراغ — چهره او از غلامی داغ داغ
آدم او صورت ماهی بهشت — آدمی یزدان کشی آدم پرست
تا اسیر آب و گل کردی مرا — از طواف او خجل کردی مرا
این جهان از نور جان آگاه نیست — این جهان شایان مهر و ماه نیست

۴۵۹
زبور عجم
۱۱۵

در فضای نیلگون او را بهل — رشتهٔ ما نوریان از وی گسل
یا مرا از خدمت او وا گذار — یا ز خاکش آدم دیگر بیار

چشم بیدارم کبود و کور به
ای خدا این خاکدان بی نور به

از غلامی دل بمیرد در بدن — از غلامی روح گردد بار تن
از غلامی ضعف پیری در شباب — از غلامی شیر خواب افکنده ناب
از غلامی بزم ملت فرد فرد — این و آن با این و آن اندر نبرد
آن یکی اندر سجود این در قیام — کار و بارش چون صلوٰة بی امام
در فتد هر فرد با فردی دگر — هر زمان هر فرد را دردی دگر
از غلامی مرد حق زنار بند — از غلامی گوهرش ما را خجند
شاخ او بی مهرگان ریزان ز برگ — نیست اندر جان او جز بیم مرگ
کور ذوق و نیش را دانسته نوش — مرده بی بی مرگ و نقش جاندبدوش
آبروی زندگی در باخته — چون خزان با کاه وجود ساخته
ممکنش بگذر محال او نگر — رفت و بود ماه و سال او نگر

۴۶۰
زبور عجم
۱۱۶

روزها در ماتم یکدیگرند
در خرام از ریگ ساعت کمترند

شوره بوم از نیشش کژدم خارخار
مورا و اژدر گز و عقرب شکار

صرصر او آتش دوزخ نژاد
زورق ابلیس را باد مراد

آتشی اندر هوا غلطیده نی
شعله نی در شعله نی پیچیده نی

آتشی از دود و پیچان تلخ پوش
آتشی تندر غو و دریا خروش

در کنارش مارها اندر ستیز
مارها با کفچه های زهر ریز

شعله اش گیرنده چون کلب عقور
هولناک و زنده سوز و مرده نور

در چنین دشت بلا صد روزگار
خوشتر از محکومی یک دم شمار

« در بیان فنون لطیفهٔ غلامان »

« موسیقی »

مرگ ها اندر فنون بندگی
من چه گویم از فنون بندگی

نغمهٔ او خالی از نار حیات
همچو سیل افتد به دیوار حیات

چون دل او بیتو سیمای غلام
پست چون طبعش نواهای غلام

از دل افسردهٔ او سوز رفت
ذوق فردا لذت امروز رفت

از نی او آشکارا راز او
مرگ یک شهراست اندر ساز او

ناتوان و زار می سازد ترا
از جهان بیزار می سازد ترا

چشم او را اشک پیهم سرمه است
تا توانی بر نوای او مایست

الحذر این نغمهٔ موت است و بس
نیستی در کوت صوت است و بس

تشنه کامی این حرم بی زمزم است
در بم و زیرش هلاک آدم است

سوز دل از دل ربا غم میدهد
زهر اندر ساغر جم می دهد

غم دو قسم است ای برادر گوش کن
شعلهٔ ما را چراغ هوش کن

یک غم است آن غم که آدم را خورد
آن غم دیگر که هر غم را خورد

آن غم دیگر که ما را اهدم است
جان ما از صحبت او بی غم است

اندرو هنگامه های غرب و شرق
بحر و بر در وی همه موجود ات غرق

چون نشیمن می کند اندر دلی
دل از و گردد یم بی ساحلی

بندگی از سر جان ناآگهی است
زان غم دیگر سرود او تهی است

من نمی‌گویم که آهنگش خطاست
بیوه زن را این‌چنین شیون رواست

نغمه باید تند رو مانند سیل
تا برد از دل غمان این خیل خیل

نغمه می باید جنون پرورده‌ئی
آتشی در خون دل حل کرده‌ئی

از نم او شعله پرورد توان
خامشی جزو او کرد توان

می‌شناسی در سرود دلست آن مقام
«کاندرو بی حرف می‌روید کلام»

نغمه روشن چراغ فطرت است
معنی او نقش بند صورت است

اصل معنی را ندانم از کجاست
صورتش پیدا و با ما آشناست

نغمه گر معنی ندارد مرده است
سوز او از آتش افسرده است

راز معنی مرشد رومی گشود
فکر من بر آستانش در سجود

«معنی آن باشد که بستاند ترا
بی‌نیاز از نقش گرداند ترا

معنی آن نبود که کور و کر کند
مرد را بر نقش عاشق‌تر کند»

مطرب ما جلوهٔ معنی ندید
دل بصورت بست و از معنی رمید

۴۶۳
نسخهٔ عکسی
۱۱۹

«مصوری»

همچنان دیدم فن صورت گری — نی براهیمی در او نی آزری

راهبی در حلقهٔ دام هوس — دلبری با طایری اندر قفس

خسروی پیش فقیری خرقه پوش — مرد کوهستانی بنیرم بدوش

نازنینی در رهِ بتخانه نی — جوگئی در خلوت ویرانه نی

پیرکی از درد پیری داغ داغ — آنکه اندر دست او گل شد چراغ

مطربی از نغمهٔ بیگانه مست — بلبلی نالید و تار او گسست

نوجوانی از نگاهی خورده تیر — کودکی بر گردن بابا چو پیر

می چکد از خامه‌ها مضمون موت
هر کجا افسانه و افسون موت

علم حاضر پیش آفل در سجود — سنگ بفزود و یقین از دل ربود

بی یقین را لذت تحقیق نیست — بی یقین را قوت تخلیق نیست

بی یقین را رعشه‌ها اندر دل است — نقش نو آوردن او را مشکل است

از خودی دور است و رنج او بس است — رهبر او ذوق جمهور است و بس

حسن را دریوزه از فطرت کند
رہزن و راہ تہی دستی زند

حسن را از خود برون جستن خطاست
آنچہ می بایست پیش ما کجاست

نقشگر خود را چو با فطرت سپرد
نقش او افسکند و نقش خود سترد

یک زمان از خویشتن رنگی نزد
بر زجاج ما گہی سنگی نزد

فطرت اندر طیلسان بافت رنگ
ماندہ بر قرطاس او با پای لنگ

بی تپش پروانہ کم سوزد
عکس فردا نیست در امروز او

از نگاہش رخنہ در افلاک نیست
زانکہ اندر سینہ دل بیباک نیست

خاکسار و بی حضور و شرمگین
بی نصیب از صحبت روح الامین

فکر او نادار و بی ذوق ستیز
بانگ اسرافیل او بی رستخیز

خویش را آدم اگر خاکی شمرد
نور یزدان در ضمیر او بمرد

چون کلیمی شد برون از خویشتن
دست او تاریک و چوب او رسن

زندگی بی قوت اعجاز نیست
ہر کسی دانندۂ این راز نیست

آن ہنرمندی کہ بر فطرت فزود
راز خود را بر نگاہ ما گشود

گرچه بحر او ندارد احتیاج — میرسد از جوی ما او را خراج

چین ز باید از بساط روزگار — هر نگار از دست او گیرد عیار

حور او از حور جنت خوشتر است — منکرات و مناتش کافرات

آفریند کائنات دیگری — قلب را بخشد حیات دیگری

بحر و موج خویش را بر خود زند — پیش ما موجش گهر می افکند

زان فراوانی که اندر جان اوست — هر تهی را پر نمودن شان اوست

فطرت پاکش عیار خوب و زشت — صنعتش آئینه دار خوب و زشت

عین ابراهیم و عین آزر است — دست او هم بت شکن هم بت گر است

هر بنای کهنه را برمی کند

جمله موجودات را سوهان زند

در غلامی تن ز جان گردد تهی — از تن بی جان چه امید بهی

ذوق ایجاد و نمود از دل رود — آدمی از خویشتن غافل رود

جبر نیلی را اگر سازی غلام — بر فتد از گنبد آئینه فام

کیش او تقلید و کارش آزری است — مدرسه اندر مذهب او کافری است

تازگیها دهم و سنگ افزایدش — کهنه و فرسوده خوشش می‌آیدش
چشم او برگشته از آینده کور — چون محال و رزق او از خاک گور
گر بهر این است مرگ آرزوست — اندرونش زشت و بیرونش نکوست

طایر دانا نمیگردد اسیر
گرچه باشد دامی از تار حریر

«مذهب غلامان»

در غلامی عشق و مذهب‌ها فراق — انگبین زندگانی بد مذاق
عاشقی توحید را بر دل زدن — وانگهی خود را بهر شکل زدن
در غلامی عشق جز گفتار نیست — کار ما گفتار ما را یار نیست

کاروان شوق بی ذوق رحیل
بی یقین و بی سبیل و بی دلیل

دین و دانش اعتلام از زان دهد — تا بدن از زنده دارد جان دهد
گرچه بر لبهای او نام خداست — قبلهٔ او طاقت فرمانرواست
طاقتی نامش دروغ با فروغ — از بطون او نزاید جز دروغ

۴۶۷
زنبور عسل
۱۲۳

این صنم تا سجده‌اش کردی خداست
چون یکی اندر قیام آنی فناست

آن خدا نانی دهد جانی دهد
این خدا جانی برد نانی دهد

آن خدا یکتاست این صد پاره است
آن همه اچاره این بیچاره است

آن خدا درمان آزار فراق
این خدا اندر کلام اوفاق

بنده را با خویشتن خو گر کند
چشم و گوش و هوش را کافر کند

چون بجان عبد خود را کب شود
جان به تن لیکن ز تن غایب شود

زنده و بیجان چه از است این مگر
با تو گویم معنی رنگین مگر

مردن هم زیستن ای نکته‌رس
این همه از اعتبارات است و بس

ماهیان را کوه و صحرا بی وجود
بهر مرغان قعر دریا بی وجود

مرد کر سوز نوا را مرده نی
لذت صوت و صدا را مرده نی

پیش چشمی مست و مسرور است کور
پیش رنگی زنده در گور است کور

روح با حق زنده و پاینده است
ورنه این امرده آن ازنده است

آنکه حی لایموت آمد حق است
زیستن با حق حیات مطلق است

هر که بی حق زیست جز مردار نیست
گرچه کس در ماتم او زار نیست

از نگاهش دیدنی‌ها در حجاب
قلب او بی ذوق و شوق انقلاب

سوز مشتاقی به کردارش کجا
نور آفاقی به گفتارش کجا

مذهب او تنگ چون آفاق او
از عشا تاریک‌تر اشراق او

زندگی بار گران بر دوش او
مرگ او پرورده آغوش او

عشق را از صحبتش آزارها
از دمش افسرده گردد نارها

نرد آن کرمی که از گل بی‌نیاز است
مهر و ماه و گنبد گردان کجاست

از غلامی ذوق و یاری مجوی
از غلامی جان بیداری مجوی

دیدهٔ او محنت دیدن نبرد
در جهان خورد و گران خوابید و مرد

حکمران گر بشمایدش بندی اگر
می نهد بر جان او بندی دگر

سازد آئینی گره اندر گره
گویدش می پوش ازین آئین زره

زیر پیر قهر و کین بنمایدش
بیم مرگ ناگهان افزایدش

تا غلام از خویش گردد نا امید
آرزو از سینه گردد ناپدید

گاه او را خلعت زیبا دهد
ق
هم زمام کار در دستش نهد

مهره راشاطر زکف بیرون جهاند | بیذق خود را به فرزینی رساند
نعمت امروز را شیدا شکرد | تا به معنی شکر فرداش کرد
تن ستبر از مستی مهر ملوک | جان پاک از لاغری مانند دوک
گر دو از زاروزبون یک جان پاک | به که گردد قسمت تن ها هلاک

بند بر پا نیست بر جان و دل است
مشکل اندر مشکل اندر مشکل است

«در فن تعمیر مردان آزاد»

یک زمان با برفکنان صحبت گزین | صنعت آزاد مردان هم ببین
خیره کارا یک دو سوری مگر | دانما چشمی اگر داری جگر
خویش را از خود برون آورده اند | این چنین خود را تماشا کرده اند
سنگها با سنگها پیوسته اند | روزگاری را به آنی بسته اند
دیدن او پخته تر سازد ترا | در جهان دیگر اندازد ترا
نقش سوی نقشگر می آورد | از ضمیر او خبر می آورد
همت مردانه و طبع بلند | در دل سنگ این و لعل ارجمند

سجده گاه کیست این از من مپرس
بی خبر رو داد جان از تن مپرس

وای من از خویشتن اندر حجاب
از فرات زندگی ناخورده آب

وای من از پیچ و بن بگسسته ای
از مقام خویش دور افکنده ای

محکمی ها از یقین محکم است
وای من شاخ یقینم بی نم است

در من آن نیروی لا الله نیست
سجده ام شایان این درگاه نیست

یک نظر آن گوهر نایاب نگر
تاج را در زیر مهتابی نگر

مرمرش از آب روان گردنده تر
یک دم آنجا از ابد پاینده تر

عشق مردان سر خود را گفته است
سنگ ابا نوک مژگان نقطه است

عشق مردان پاک و رنگین چون بهشت
می گشاید نغمه ها از سنگ و خشت

عشق مردان نقد خوبان اعیاد
حسن را هم پرده دار هم پرده دار

همت او آسوی گردون گذشت
از جهان چند و چون بیرون گذشت

زانکه در گفتن نیاید آنچه دید
از ضمیر خود نقابی برکشید

از محبت جذبه‌ها گردد بلند — ارج می‌گیرد از و ناارجمند

بی محبت زندگی ماتم همه — کاروبارش زشت و نامحکم همه

عشق صیقل می‌زند فرهنگ را — جوهر آئینه بخشد سنگ را

اهل دل را سینه سینا دهد — با هنرمندان ید بیضا دهد

پیش او هر ممکن و موجودات — جمله عالم تلخ و او شاخ نبات

گرمی افکار ما از نار اوست — آفرین جان و تن کار اوست

عشق مور و مرغ و آدم را بس است — عشق تنها هر دو عالم را بس است

دلبری بی قاهری جادوگری است — دلبری با قاهری پیغمبری است

هر دو را در کارها آمیخت عشق

عالمی در عالمی انگیخت عشق

جاوید نامہ

اقبال

Motto of Javid Nama

"صدای تیشه که بر سنگ می خورد دگر آب
خبر بگیر کز آواز تیشه و جگر آب"

نامعلوم

جاوید نامه
۲

جاویدنامه

فهرست مضامین

شماره	مضمون	صفحه
۱	مناجات	۴۸۱/۹
۲	تمهید آسمانی (نخستین وزر آفرینش نکوهش می کند آسمان زمین را	۴۸۷/۱۵
۳	نغمه ملائک	۴۸۹/۱۷
۴	تمهید زمینی (آشکار می شود روح حضرت وی وشرح میدهد اسرار معراج را)	۴۹۰/۱۸
۵	زروان که روح زمان ومکان است مسافر را به سیاحت عالم علوی می برد	۴۹۸/۲۶
۶	زمزمهٔ انجم	۵۰۰/۲۸
۷	**فلک قمر**	۵۰۳/۳۱
۸	عارف هندی که به یکی از غارهای قمر خلوت گزیده داهل هند او را جهان دوست میگویند	۵۰۸/۳۶
۹	نه تا سخن از عارف هندی	۵۱۲/۴۰
۱۰	جلوهٔ سروش	۵۱۴/۴۲
۱۱	نوای سروش	۵۱۵/۴۳
۱۲	حرکت به وادی برغمید که ملائکه او را وادی طواسین می نامند	۵۱۶/۴۴
۱۳	طاسین گوتم (توبه آوردن زن فاحشهٔ عشوه فروش)	۵۱۸/۴۶
۱۴	طاسین زرتشت (آزمایش کردن اهریمن زرتشت را)	۵۲۰/۴۸
۱۵	طاسین مسیح (رویای حکیم طالسطانی)	۵۲۳/۵۱
۱۶	طاسین محمد (نوحهٔ ابوجهل در حرم کعبه)	۵۲۵/۵۳
۱۷	**فلک عطارد**	۵۲۹/۵۷
۱۸	زیارت ارواح جمال الدین افغانی وسعید حلیم پاشا	۵۳۱/۵۹
۱۹	دین ووطن	۵۳۴/۶۲
۲۰	اشتراک وملوکیت	۵۳۶/۶۴
۲۱	شرق وغرب	۵۳۷/۶۵

شماره	مضمون	صفحه
۲۲	محکمات عالم قدسی آنی	۵۴۰/۶۸
۲۳	خلافت آدم	۵۴۰/۶۸
۲۴	حکومت الهی	۵۴۳/۷۱
۲۵	ارض ملک خداست	۵۴۵/۷۳
۲۶	حکمت خیر کثیراست	۵۴۷/۷۵
۲۷	پیغام افغانی باملت روسیه	۵۵۱/۷۹
۲۸	غزل زنده رود	۵۵۶/۸۴
۲۹	**فلک زهره**	۵۵۷/۸۵
۳۰	مجلس خدایان اقوام قدیم	۵۶۲/۹۰
۳۱	نغمهٔ بعل	۵۶۳/۹۱
۳۲	فرورفتن بدریای زهره ودیدن ارواح فرعون وکشتر را	۵۶۵/۹۳
۳۳	نمودارشدن درویش سودانی	۵۶۸/۹۶
۳۴	**فلک مریخ**	۵۷۱/۹۹
۳۵	اهل مریخ	۵۷۳/۱۰۱
۳۶	برآمدن انجم شناس مریخی از رصدگاه	۵۷۶/۱۰۴
۳۷	گردش درشهر مرغدین	۵۷۸/۱۰۶
۳۸	احوال دوشیزهٔ مریخ که دعوای رسالت کرد	۵۸۲/۱۱۰
۳۹	تذکیر نسبیهٔ مریخ	۵۸۳/۱۱۱
۴۰	**فلک مشتری**	۵۸۷/۱۱۵
۴۱	ارواح جلیلهٔ حلاج وغالب وقرة العین طاهره که بنشیمن بهشتی نگریدند وبگردش جاودان گرویدند	۵۸۹/۱۱۷
۴۲	نوای حلاج	۵۹۱/۱۱۹
۴۳	نوای غالب	۵۹۲/۱۲۰
۴۴	نوای طاهره	۵۹۳/۱۲۱
۴۵	زنده رود مشکلات خود را پیش ارواح بزرگ میگوید	۵۹۳/۱۲۱
۴۶	نمودارشدن خواجه اهل فراق ابلیس	۶۰۵/۱۳۳
۴۷	نالهٔ ابلیس	۶۰۹/۱۳۷
۴۸	**فلک زحل**	۶۱۱/۱۳۹
۴۹	ارواح رذیله که باملک وملت غداری کرده ودوزخ ایشان راقبول نکرده	۶۱۳/۱۴۱
۵۰	قلزم خونین	۶۱۴/۱۴۲
۵۱	آشکارامی شود روح هندوستان	۶۱۵/۱۴۳
۵۲	روح هندوستان ناله وفریادمی کند	۶۱۶/۱۴۴
۵۳	فریادیکی ازورق نشینان قلزم خونین	۶۱۷/۱۴۵

شماره	مضمون	صفحه
۵۴	آن سوی افلاک	۶۲۱/۱۴۹
۵۵	مقام حکیم آلمانوی نقشه	۶۲۳/۱۵۱
۵۶	حرکت به جنت الفردوس	۶۲۶/۱۵۴
۵۷	قصر شرف النسا	۶۲۸/۱۵۶
۵۸	زیارت امیر کبیر حضرت سید علی همدانی و ملا طاهر غنی کشمیری	۶۳۰/۱۵۸
۵۹	در حضور شاه همدان	۶۳۱/۱۵۹
۶۰	صحبت با شاعر هندی برتری هری	۶۴۰/۱۶۸
۶۱	حرکت به کاخ سلاطین مشرق (نادر ابدالی سلطان شهید)	۶۴۲/۱۷۰
۶۲	نمودار می شود روح ناصر خسرو علوی و غزلی ستانه سرا سیده غایب می شود	۶۴۶/۱۷۴
۶۳	پیغام سلطان شهید به رود کاویری (حقیقت حیات و مرگ و شهادت)	۶۵۲/۱۸۰
۶۴	زنده رود رخصت می شود از فردوس برین و تقاضای حوران بهشتی	۶۵۵/۱۸۳
۶۵	غزل زنده رود	۶۵۷/۱۸۵
۶۶	حضور	۶۵۷/۱۸۵
۶۷	خطاب به جاوید (سخنی به نژادنو)	۶۶۵/۱۹۳

قصیدهٔ دیگر

خنک فرتیمائی آسمان نورد است
بدرّش جلوه‌ده و با خروش کهکشان لاجورد است
گمان مبر که همه خاکدان شش‌پهن ماست
که هر ستاره جهان است با جهان نورد است

دیباچه

خیال من تماشای آسمان بود است — بدوش ماه و به آغوش کهکشان بود است

گمان مبر که همین خاکدان نشیمن ماست — که هر ستاره جهان است یا جهان بود است

اقبال

۴۷۹
حماد ندیم نامه

۸۰. مناجات

آدمی اندر جهان تنگ — هزاران اندر فغان مانند چنگ
از درون هم نفس می‌سوزدش — نالهٔ ها دلنواز آموزدش
کیست این عالم که از بیم گزند — کرده‌اند از آب و گل آدم بلند
عجز و مسکنت و کرده و کبر خاکسار — آسمان و مهر و مه خاشاک وار
راز نالیدم صدائی برنخاست — هم نفس فریاد آدم را کجاست؟
ما همه تنها و کس یار نه
زندگی بسیار بی دلدار نه!

۸۰. مناجات

دیده‌ام روز جهان تاری — آنکه کوشد سر فرو برد ماهی و گردی
از رحم سیاه او را دیده — بت الا ایشد گهی زشت و نور
آنچنان آن روز بی گردانیام — صبح او را نیز در خون یافتم
روشنی از لذت آن گردد نهان — حسرت را چون رنگ و بوئی گران
آنچه از روزی که آن روز بی مرا
چه بیاد آن نیز هم روز بی شود بی مرا

بسم الله الرحمن الرحیم

«مناجات»

آدمی اندر جهان هفت رنگ — هر زمان گردد فغان مانند چنگ

از رگ و پی هم نفس می سوزدش — ناله های دل نوا آموزدش

لیکن این عالم که از آب و گل است — کی توان گفتن که دارای دل است

بحر و دشت و کوه و که خاموش و کر — آسمان و مهر و مه خاموش و کر

گرچه بر گردون هجوم اختر است — هر یکی از دیگری بیگانه تر است

هر یکی مانند ما بیچاره ایست — در فضای نیلگون آواره ایست

کاروان برگ سفر ناکرده ساز — بیکران افلاک و شب ها دیر باز

این جهان صیدست و صیادیم ما — یا اسیر رفته از یادیم ما

زار نالیدم صدایی بر نخاست
هم نفس فریاد آدم را کجاست؟

دیده ام روز جهان چارسوی — آنکه نورش بر فروزد کاخ و کوی

از رم سیاره ئی او را وجود — نیست الا اینکه گوئی رفت و بود

ای خوش آن روزی که از ایام نیست — صبح او را اختر روز و شام نیست

روشن از نورش اگر گردد دوران　　صوت او چون رعد دیدن میتوان

غیب ها از تاب او گردد حضور　　نوبت او لایزال و بی مرور

ای خدا روزی کن آن روزی مرا

وارهان زین روز بی سوزی مرا

آیه تسخیر اندر شان کیست؟　　این سپهر نیلگون حیران کیست؟

راز دان علم الاسما که بود؟　　مست آن ساقی و آن صهبا که بود؟

برگزیدی از همه عالم کرا؟　　کردی از راز درون محرم کرا؟

ای ترا تیری که ما را سینه نفت　　حرف دعوی که گفت و با که گفت؟

روی تو ایمان من قرآن من　　جلوه نی داری دریغ از جان من

از زیان صد شعاع آفتاب

کم نیرزد صد متاع آفتاب

عصر حاضر را خرد زنجیر پاست　　جان بیتابی که من دارم کجاست؟

عمرها بر خویش می پیچد وجود　　تا یکی بیتاب جان آید فرود

گر نرنجی، این زمین شوره زار　　نیست تخم آرزو را سازگار

از درون این کل بی حاصلی — بس غنیمت دان اگر روئید دلی
تو مهی اندر شبستانم گذر — یک زمان بی نوری جانم نگر

شعله را پرهیز از خاشاک چیست
برق را از برفتادن باک چیست

زیستم تا زیستم اندر فراق — وامنا آنوی این نیلی رواق
بسته درها را بر ویم باز کن — خاک را با قدسیان هم راز کن
آتشی در سینهٔ من برفروز — عود را بگذار و هیزم را بسوز
باز بر آتش بنه عودم مرا — در جهان آشفته کن دودم مرا
آتش پیمانهٔ من تیز کن — با تغافل یک نگه آمیز کن
ما ترا جوییم و تو از دیده دور — نی غلط، ما کور و تو اندر حضور
یا کشا این پردهٔ اسرار را — یا بگیر این جان بی دیدار را
نخل فکرم ناامید از برگ و بر — یا ثمر برفرست، یا باد سحر
عقل دادی هم جنونی ده مرا — ره به جذب اندرونی ده مرا
علم در اندیشه می گیرد مقام — عشق را کاشانه قلب لاینام

علم تا از عشق برخوردار نیست — جز تماشا خانهٔ افکار نیست

این تماشا خانه سحر سامری است — علم بی روح القدس افسونگری است

بی تجلی مرد دانا ره نبرد — از لگد کوب خیال خویش مرد

بی تجلی زندگی رنجوری است — عقل مهجوری و دین مجبوری است

این جهان کوه و دشت و بحر و بر — ما نظر خواهیم و او گوید خبر

منزلی بخش این دل آواره را — بازده با ماه این مهپاره را

گرچه از خاکم نروید جز کلام — حرف مهجوری نمی گردد تمام

زیر گردون خویش را بایم غریب — زآسمانی گردون بگوانی قریب

تا مثال مهر و مه گردد غروب — این جهات و این شمال و این جنوب

از طلسم دوش و فردا بگذرم

از مه و مهر و ثریا بگذرم

تو فروغ جاودانی ما چون شرار — یک دو دم داریم و آن هم مستعار

ای تو شناسی نزاع مرگ و زیست — رشک برین بر این بنده کیست

بندهٔ آفاق گیر و ناصبور — نی غیاب او را خوش آید نی حضور

آئینهٔ من جاودانی کن مرا
از زمینی آسمانی کن مرا

ضبط در گفتار و کرداری بده
جاده ها پیداست رفتاری بده

آنچه گفتم از جهانی دیگر است
این کتاب از آسمانی دیگر است

بحر و از من کم آشوبی خطاست
آنکه در قعرم فرو آید کجاست

یک جهان بر ساحل من آرمید
از کران غیر از رم موجی ندید

من که نومیدم ز پیران کهن
دارم از روزی که میآید سخن

بر جوانان سهل کن حرف مرا
بهر شان پایاب کن ژرف مرا

۴۸۵
جاوید نامه
۱۳

بسم الله الرحمن الرحیم

مهتدی آسمانی

«نخستین روز آفرینش»

«نکوهش می کند آسمان زمین را»

زندگی از لذت غیب و حضور — بست نقش این جهان نزد و دود

آنچنان تار نفس از هم گسیخت — رنگ حیرت خانهٔ ایام ریخت

هر کجا از ذوق و شوق حق دگری — نعرهٔ من دیگرم، تو دیگری

ماه و اختر را خرام آموختند — صد چراغ اندر فضا افروختند

بر سپهر نیلگون زد آفتاب — خیمهٔ زربفت با سیمین طناب

از افق صبح نخستین سر کشید — عالم نوزاده را در بر کشید

ملک آدم خاکدانی بود و بس — دشت و بی کارروانی بود و بس

نی به کوهی آب جوئی در ستیز — نی به صحرائی سحابی ریزریز

نی سرود طایران در شاخسار — نی رم آهوميان مرغزار

بی تجلی های جان بخروبرش — دود پیچان طلیسان پیکرش

سبزه با دفن و دین ناپدیدنی — اندر اعماق زمین جاویدنی

طعنه نی زد چرخ نیلی بر زمین — روزگار کس ندیدم این چنین

چون تو در پهنای من کوری کجا — جز به قندیلم ترا نوری کجا

خاک اگر لولو نمد شد جز خاک نیست — روشن و پاینده چون افلاک نیست

یا بزی با ساز و برگ دلبری — یا بمیر از ننگ و عار کمتری

شد زمین از طعنه گردون خجل — نا امید و دل گران و مضمحل

پیش حق از درد بی نوری تپید

تا ندائی ز آسمانی گردون رسید

ای امینی از امانت بی خبر — غم مخور اندر ضمیر خود نگر

روزها روشن ز نورهای حیات — نی از آن نوری که بینی در جهات

نور صبح از آفتاب داغ دار — نور جان پاک از غبار روزگار

نور جان بی جاده ها اندر سفر — از شعاع مهر و مه سیارتر

شسته نی از لوح جان نقش امید — نور جان از خاک تو آید پدید

عقل آدم بر جهان شبخون زند — عشق او بر لامکان شبخون زند

راه دان اندیشهٔ او بی دلیل — چشم او بیدار تر از جبرئیل

خاک و در پرواز مانند ملک — یک رباط کهنه در راهش فلک

می خلد اندر وجود آسمان — مثل نوک سوزن اندر پرنیان

داغها شوید ز دامان وجود — بی نگاه او جهان کور و کبود

گرچه کم تسبیح و خونریز است او — روزگاران را چو مهمیز است او

چشم او روشن شود از کائنات — تا ببیند ذات را اندر صفات

هر که عاشق شد جمال ذات را

اوست سید جمله موجودات را»

«نغمهٔ ملائک»

فروغ مشت خاک از نور یزدان افزون شود روزی — زمین از کوکب تقدیر او گردون شود روزی

خیال او که از سیل حوادث وا پس گیرد — ز گرد راه سپهر نیلگون بیرون شود روزی

یکی در معنی آدم نگر از ما چه می پرسی — هنوز اندر طبیعت می خلد موزون شود روزی

چنان موزون شود این بیت پیش ما افتاده مضمونی

که یزدان اول از تاثیر او پر خون شود روزی

تمهید زمینی

«آشکارا می‌شود روح حضرت رومی و شرح میدهد اسرار معراج را»

عشق شور انگیز بی پروای شهر — شعله او میرود از غوغای شهر

خلوتی جوید بدشت و کوهسار — یا لب دریای ناپیدا کنار

من که در یاران ندیدم محرمی — بر لب دریا بیاسودم دمی

بحر و بن گام غروب آفتاب — نیلگون آب از شفق لعل مذاب

کور را ذوق نظر بخشد غروب — شام را رنگ سحر بخشد غروب

با دل خود گفتگوها داشتم — آرزوها جستجوها داشتم

آرزو از جاودانی بی نصیب — زنده و از زندگانی بی نصیب

تشنه و دور از کنار چشمه سار — می سرودم این غزل بی اختیار

«غزل»

بگشای لب که قند فراوانم آرزوست — بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست

یک دست جام باده و یک دست زلف یار — رقصی چنین میانه میدانم آرزوست

گفتی ز ناز بیش مرنجان مرا برو — آن گفتنت که بیش مرنجانم آرزوست

ای عقل تو ز شوق رهیده گوی تو — ای عشق نکته های پریشانم آرزوست

این آب و نان چرخ چو سیل است بوفا — من ماهیم نهنگم و عمانم آرزوست

جانم ملول گشت ز فرعون و ظلم او — آن نور جیب موسی عمرانم آرزوست

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر — کز دیو و دد ملولم و انسانم آرزوست

زین همرهان سست عناصر دلم گرفت — شیر خدا و رستم دستانم آرزوست

گفتم که یافت می نشود جسته ایم ما
گفت آنکه یافت می نشود آنم آرزوست

مولوی

۴۹۱
جاودان نظامی
۱۹

موج مضطر خفت بر سنجاب آب — شد افق تار از زیان آفتاب

از متاعش پاره ئی دزدید شام — کوکبی چون شاهدی بالای بام

روح رومی پرده ها را بر درید — از پس که پاره ئی آمد پدید

طلعتش رخشنده مثل آفتاب — شیب او فرخنده چون عهد شباب

پیکری روشن ز نور سرمدی — در سراپایش سرور سرمدی

بر لب او سرّ سبحان وجود — بند های حرف و صوت از خود گشود

حرف او آسیبنه‌ئی آویخته — علم با سوز درون آمیخته

گفتمش موجود و ناموجود چیست — معنی محمود و نامحمود چیست

گفت موجود آنکه می خواهد نمود — آشکارائی تقاضای وجود

زندگی خود را بخویش آراستن — بر وجود خود شهادت خواستن

انجمن روزالست آراستند — بر وجود خود شهادت خواستند

زنده‌ئی یا مرده‌ئی یا جان بلب — از سه شاهد کن شهادت را طلب

شاهد اول شعور خویشتن، — خویش را دیدن بنور خویشتن

شاهد ثانی شعور دیگری — خویش را دیدن بنور دیگری

شاهد ثالث شعور ذات حق — خویش را دیدن بنور ذات حق

پیش این نور ار بمانی استوار — حق و قائم چون خدا خود را شمار

بر مقام خود رسیدن زندگی است — ذات را بی پرده دیدن زندگی است

مرد مومن در نیاز و با صفات — مصطفی راضی نشد الا به ذات

چیست معراج آرزوی شاهدی — امتحانی روبروی شاهدی

شاهد عادل که بی تصدیق او — زندگی ما را چو گل از رنگ و بو

در حضورش کس نماند استوار — و بماند هست او کامل عیار

ذره‌ئی از کف مده تابی که هست — پخته گیر اندر کره تابی که هست

تاب خود را بر فزودن خوشتر است — پیش خورشید آزمودن خوشتر است

پیکر فرسوده را دیگر تراش — امتحان خویش کن هم خویش باش

این چنین موجود مجمود است و بس

ورنه مار زندگی دود است و بس»

باز گفتم پیش حق رفتن چسان — کوه خاک و آب را گفتن چسان

آمر و خالق برون از امر و خلق — مار شست روزگاران خسته حلق

گفت اگر سلطان ترا آید بدست — می توان افلاک را از هم شکست

باش تا عریان شود این کائنات — شوید از دامان خود گرد جهات

در وجود او نه کم بینی نه بیش — خویش را بینی از او او را ز خویش

نکته «الا بسلطان» یاد گیر — ورنه چون مور و ملخ در گل بمیر

از طریق زادن ای مرد نکو — آمدی اندر جهان چار سو

هم برون جستن بزادن میتوان — بندها از خود گشادن میتوان

لیکن این زادن نه از آب و گل است | داند آن مردی که او صاحبدل است
آن ز مجبوری است، این از اختیار | آن بهشتان در پرده‌ها این آشکار
آن یکی ما کرده، این ما خفته است | یعنی آن جوینده این یابنده است
آن سکون و سیر اندر کائنات | این سراپا سیر بیرون از جهات
آن یکی محتاجی روز و شب است | وان دگر روز و شب او را مرکب است
زادن طفل از شکست استخم است | زادن مرد از شکست عالم است
هر دو زادن را دلیل آمد ذان | آن بلب گویند و این از عین جان

جان بیداری چو زاید در بدن
لرزه‌ها افتد درین دیر کهن"

گفتم این زادن نمیدانم که چیست | گفت شانی از شئون بندگی است
شیوه‌های زندگی غیب و حضور | آن یکی اندر ثبات آن در مرور
کو بخلوت می گدازد خویش را | که بخلوت جمع سازد خویش را
جلوت او روشن از نور صفات | خلوت او مستنیر از نور ذات
عقل او را سوی جلوت می کشد | عشق او را سوی خلوت می کشد

عقل هم خود را بدین عالم زند
تا طلسم آب و گل را بشکند

می شود هر سنگ راه او را ادیب
می شود برق و سحاب او را خطیب

چشمش از ذوق نگه بیگانه نیست
لیکن او را جرأت رندانه نیست

پس ز ترس راه چون کوری رود
نرم نرمک صورت موری رود

تا خرد پیچیده تر بر رنگ و بوست
میرود آهسته اندر راه دوست

کارش از تدریج می یابد نظام
من ندانم کی شود کارش تمام

می نداند عشق سال و ماه را
دیر و زود و نزد و دور راه را

عقل در کوهی سکافی میکند
یا بگرد او طوافی می کند

کوه پیش عشق چون کاهی بود
دل سریع السیر چون ماهی بود

عشق بشخونی زند بر لامکان
کور را نادیده رفتن از جهان

زور عشق از باد و خاک و آب نیست
قوتش از سختی اعصاب نیست

عشق با نان جوین خیبر گشاد
عشق دراندام مه چاکی نهاد

کلهٔ نمرود بی ضربی شکست
لشکر فرعون بی حربی شکست

عشق در جان چون بچشم اندر نظر
هم درون خانه هم بیرون در

عشق هم خاکستر و هم اخگر است — کار او از دین و دانش برتر است

عشق سلطان است و برهان مبین — هر دو عالم عشق را زیر نگین

لامکان و زیر و بالائی ازو — لازمان و دوش و فردائی ازو

جمله عالم مرکب او راکب شود — چون خودی را از خدا طالب شود

جذب این دیر کهن باطل ازو — آسکارا تر مقام دل ازو

عقل تاویلی به قربان میدهند — عاشقان خود را به یزدان میدهند

مرگ را بر خویشتن کردن حرام — عاشقی از سوء بی سوئی خرام

می توان برخاستن بی بانگ صور — ای مثال مرده در صندوق گور

چند اندر گل بنالی مثل جغز — در گلو داری نواها خوب و نغز

فارغ از پیچاپک این زنار شو — بر مکان و بر زمان اسوار شو

هر چه می بینی بنوش از راه هوش — تیز تر کن این دو چشم این دو گوش

هم ز دوران سر دوران بشود" — آن کسی کو بانگ موران بشنود

کو بچشم اندر نگنجد دانه سیر — آن نگاه پرده سوز از من بگیر

آدمی دیدست باقی پوست است

دید آن باشد که دید دوست است

جمله تن را در کدا زاندر بصر

در نظر رو در نظر رو در نظر ... روی

تو ازین نه آسمان ترسی مترس — از فراخای جهان ترسی مترس

چشم بگشا بر زمان و بر مکان — این دو یک حال است از احوال جان

تا نگه از جلوه پیش افتاده است — اختلاف دوش و فردا زاده است

دانه اندر گل به ظلمت خانه ئی — از فضای آسمان بیگانه ئی

هیچ میداند که در جای فراخ — می تواند خود درا نمودن شاخ شاخ

جوهر او چیست یک ذوق نموست

هم مقام اوست این جوهر هم اوست

ایکه گوئی محل جان است تن — سر جان را در نگر بر تن متن

محلی ئی حالی از احوال اوست — محلش خواندن فریب گفتگوست

چیست جان جذب و سرور و سوز و درد — ذوق تسخیر سپهر گرد گرد

چیست تن با رنگ و بو خو کردن است — با مقام چار سو خو کردن است

از شعور است این که گوئی زود و دُر — چیست معراج؟ انقلاب اندر شعور

انقلاب اندر شعور از جذب و شوق — وارهاند جذب و شوق از تخت و طوق

این بدن با جان ما انباز نیست
مشت خاکی مانع پرواز نیست"

«زروان که روح زمان و مکان است مسافر را بسیاحت عالم علوی میبرد»

از کلامش جان من بیتاب شد — در تنم هر ذرّه چون سیماب شد

ناگهان دیدم میان غرب و شرق — آسمان در یک سحاب نور غرق

زان سحاب افرشته‌ئی آمد فرود — باد و طلعت این چو آتش آن چو دود

آن چو شب تاریک و این روشن مهاب — چشم این بیدار و چشم آن بخواب

بال او را رنگهای سرخ و زرد — سبز و سیمین و کبود و لاجورد

چون خیال اندر مزاج او رمی — از زمین تا کهکشان او را دمی

هر زمان او را هوائے دیگری — پرکشادن در فضائے دیگری

گفت: زروانم جهان را قاهرم — هم نهانم از نگه هم ظاهرم

بسته هر تدبیر با تقدیر من — ناطق و صامت همه نخجیر من

غنچه اندر شاخ می نالد ز من
مرغک اندر آشیان نالد ز من

دانه از پروا ز من گردد بهال
هر فراق از فیض من گردد وصال

هم عتابی هم خطابی آورم
تشنه سازم تا شرابی آورم

من حیاتم من مماتم من نشور
من حساب و دوزخ و فردوس و حور

آدم و افرشته در بند من است
عالم شش روزه فرزند من است

هر گلی کز شاخ می چینی منم
ام هر چیزی که می بینی منم

در طلسم من اسیر است این جهان
از دمم هر لحظه پیر است این جهان

لی مع الله هر که را در دل نشست
آن جوانمردی طلسم من شکست

گر تو خواهی من نباشم در میان
لی مع الله باز خوان از عین جان

در نگاه او نمیدانم چه بود
از نگاهم این کهن عالم ربود

با نگاهم بر دگر عالم گشود
یا دگرگون شد همان عالم که بود

مردم اندر کائنات رنگ و بو
زادم اندر عالم بی های و هو

رشته من آن کهن عالم گسست
یک جهان تازه بی آمد بدست

از زیان عالمی جانم تپید — تا دگر عالم ز خاکم بر دمید
تن سبک‌تر گشت و جان بیدارتر — چشم دل بیننده و بیدارتر

پردگی‌ها بی‌حجاب آمد پدید
نغمهٔ انجم بگوش من رسید

زمزمهٔ انجم

عقل تو حاصل حیات عشق تو سرکائنات — پیکر خاک خوش بیا این سوی عالم جهات
زهره و ماه و مشتری از تو رقیب یکدگر — از پی یک نگاه تو کشمکش تجلیات
در ره دوست جلوه‌هاست تازه بتازه نو بنو — صاحب شوق و آرزو دل منه بکلیات

صدق و صفاست زندگی نشو و نماست زندگی
"تا ابد از ازل بتاز ملک خداست زندگی"

شوق غزل سرای را رخصت های و هو بده — باز به رند و محتسب باده و سبو بده
شام و عراق و هند و پارس خو به نبات کرده‌اند — خو به نبات کرده را تلخی آرزو بده
تا به یم بلند موج معرکه‌ئی بنا کند — لذت سیل تند رو با دل آب جو بده

مرد فقیر آنش است میری و قیصری خس است

فال و فر ملوک را حرف برهنه بس است

دبدبهٔ قلندری طنطنهٔ سکندری — آن همه جذبهٔ کلیم این همه سحر سامری

آن به نگاه می کشد این به سپاه می کشد — آن همه صلح و آشتی این همه جنگ و داوری

هر دو جهان گشاستند هر دو دوام خواستند — این به دلیل قاهری آن به دلیل دلبری

ضرب قلندری بیاموز ز سد سکندری شکن

رسم کلیم تازه کن ذوق ساحری شکن

ترجمه انجم

(۱) عقدهای ترجمه‌ها حل بابت عشق تو سرمه‌ات شد - پیکر خاک با خویش ما این گرد عالم جهات
زهره و ماه و مشتری از قرب یکدیگر - از پی یکدیگر قافله‌کش این تیه‌ات
در ره و رسم جلوه‌ها تازه بتازه نو بنو - حاجت مشق و آرزو دل نهد به یکلمات
صدق و صفات زندگی نکته و نات زندگی
«تا ابد از ازل بتاز ملک جدید آب و گل زندگی»

(۲) شرق غزلسرای را رخت بهای دیگر است - باز به زخمه‌های تو نغمه تازه بسته پر است
شام و عراق و هند و پارس خرمن نات کرده‌اند - خرمن نات خرده را آتش ما شرر دهد
تا به یم بلند موج مرکز نبا کند - لذت تازه میل تند در دل آبگیر است
مرد فقیر آن نفس است پیری و تیغ‌زنی خسی است
حال و خبر ملوک را حرف برهنه بس است!

(۳)

دیده ز قلزم‌ری ملتطم سنگ‌ریزه‌ها - آن به حضیض خاکیم این ز اوج سماکیم
آن ز شکوه می‌کشد این ز سپاه می‌کشد - این ز سپاه می‌کشد آن ز شکوه می‌کشد
بر در دوام خواستند هر دو جهانگشا نشستند - این به دلیل قاهری آن به دلیل دلبری
قرب سلندری بیار بسط سکندری بیار
تا بکنم تازه من رونق ساده‌ی شاکری

فلک قمر

ملک قمر

ای زمین از آسمان ملک صفات — ای سپهر و پروین همه سرات ماست
اندر این ره بر جنیبه آید در نظر — باگهای صوری اورا بنگر
چون غریبان در دیار خود مرو — از خودی گم اندکی بے باک شو
ای ترا حکم ترا بر دل زند — گر تو گوئی ای ملک من آن کنم
نیست عالم غیر جان چشم بگشا — ای که بر فردای او مرد خودشی
چون زمین و آسمان را طے کنی — ای جهان تو آن جهان را طے کنی
از عدد انعت آسمان دیگر طلب — ضد ضد را حل و نعت همه عالمان دیگر طلب
بے خود از تاز ناب جوئے بنت — بے نیاز از حرب و ضرب خود نیست!
گر نجات ما ز انواع از جستجوست — گوهر خویشتن از بهشت زمان برخاست

آب فرجان بگیرد از مقام
زنده تر گردد ز پرواز مدام

فلک قمر

این زمین و آسمان ملک خداست — این همه پروین همه میراث ماست

اندرین ره هر چه آید در نظر — با نگاه محرمی او را نگر

چون غریبان در دیار خود مرو — ای ز خود گم اندکی بیباک شو

این و آن حکم ترا بر دل زند — گر تو گویی این مکن آن کن کند

نیست عالم جز بتان چشم و گوش — اینکه هر فردای را دیمه دچود دوش

در بیابان طلب دیوانه شو — یعنی ابراهیم این بتخانه شو

چون زمین و آسمان را طی کنی — این جهان و آن جهان را طی کنی

از خدا هفت آسمان دیگر طلب — صد زمان و صد مکان دیگر طلب

بی خود افتادن لب جوی بهشت — بی نیاز از حرب و ضرب خوب و زشت

کرنجات ما فراغ از جستجوست — کو رخوشتر از بهشت رنگ و بوست

ای مسافر جان بمیر و از مقام

زنده تر گردد ز پر و از مدام

هم سفر با اختران بودن خوش است — در سفر یک دم نیاسودن خوش است

تا شدم اندر فضاها پی سپر — آنچه بالا بود، زیر آمد نظر

تیره خاکی برتر از قندیل شب — سایهٔ من بر سر من ای عجب

هر زمان نزدیک تر زد یکتر — تا نمایان شد کهستان قمر

گفت رو می از کمانها پاک شو — خوکر رسم و ره افلاک شو

ماه از ما دور و با ما آشناست — این نخستین منزل اندر راه ماست

دیروزو دروزگارش دیدنی است

غارهای کوهسارش دیدنی است

آن سکوت آن کوهسار هولناک — اندرون پرسوز و بیرون چاک چاک

صد جبل از خاطرین ویلدرم — بر دهانش دود و نار اندر شکم

از درونش سبزه نی سر بر زند — طایری اندر فضایش پر زند

ابرهای بی نم، هواهای تند و تیز — بازمین مرده نی اندر ستیز

عالم فرسوده نی بی رنگ و صوت — نی نشان زندگی در وی نه موت

نی بنافش ریشهٔ نخل حیات — نی به صلب روزگارش حاملات

گرچه هست از دود و مان آفتاب

صبح و شام او نزاید انقلاب

گفت دومی خیز و گامی پیش نه — دولت بیدار را از کف مده

باطنش از ظاهر او خوشتر است — در قفا راو جهانی دیگر است

هرچه پیش آید ترا ای مرد هوش — گیر اندر حلقه های چشم و گوش

چشم اگر بینا ست هر شی دیدنی است — در ترا زوی نگه سنجیدنی است

هر کجا رومی بَرَد آنجا بَرَد یک دو دم از غیر او بیگانه شو»

دست من آهسته سوی خود کشید

تندرفت و بر سر غاری رسید

« عارف هندی که به یکی از غارهای قمر خلوت گرفته،
و اهل هند او را جهان دوست میگویند »

من چو کوران دست بَر دوش رفیق پا نهادم اندر آن غار عمیق

ماه را از ظلمتش دل داغ داغ اندرو خورشید محتاج چراغ

دهم و سگ بر من شبیخون بختند عقل و هوشم را بدار آویختند

راه رفتم رهزنان اندر کمین دل تهی از لذت صدق و یقین

تا مگه را جلوه ها شد بی حجاب صبح روشن بی طلوع آفتاب

وادی پر سنگ او پر مار بند دیو سار از نخلهای سربلند

از سرشت آب و خاک است این مقام یا خیالم نقش بندد در منام

در هوای او چو می ذوق و سرور سایه از تقبیل خاکش عین نور

نی زمینش زیر سپهر لاجورد نی کنارش از شفقها سرخ و زرد

نور در بند ظلام آنجا نبود | دود گرد صبح و شام آنجا نبود
زیر نخلی عارف هندی نژاد | دیده ها از سرمه اش روشن سواد
موی بر سر بسته و عریان بدن | گرد او ماری سفیدی حلقه زن
آدمی از آب و گل بالاتری | عالم از دیر حیاتش پیکری
وقت او را کرد شش ایام نی | کار او با چرخ نیلی فام نی

گفت با رومی که همراه تو کیست
در نگاهش آرزوی زندگیست

«رومی»

مردی اندر جستجو آواره ئی | ثابتی با فطرت سیاره ئی
پخته تر کارش ز خامی های او | من شهید ناتمامی های او
شیشهٔ خود را به گردون بسته طاق | فکرش از جبریل میخواهد صداق
چون عقاب افتد به صید ماه و مهر | گرم رو اندر طواف نه سپهر
حرف با اهل زمین را کی گفت | حور و جنت را ثبات و تی نگفت
شعله ها در موج دودش دیده ام | کبریا اندر سجودش دیده ام

هر زمان از شوق مینالد چو نال می کشد او را فراق و هم وصال

من ندانم چیست در آب و گلش

من ندانم از مقام و منزلش

«جهان دوست»

عالم از رنگست و بی رنگی است حق

چیست عالم چیست آدم چیست حق

«رومی»

آدمی شمشیر و حق شمشیر زن عالم این شمشیر را سنگ فسن

شرق حق را دید و عالم را نداد غرب در عالم خرید از حق رشید

چشم بر حق باز کردن بندگی است خویش را بی پرده دیدن زندگی است

بنده چون از زندگی گیرد برات هم خدا آن بنده را گوید صلوات

هر که از تقدیر خویش آگاه نیست

خاک او با سوز جان همراه نیست

«جهان دوست»

بر وجود و بر عدم پیچیده است — مشرق این اسرار را کم دیده است

کار ما افلاکیان جز دیدنیست — جانم از فردای او نومیدنیست

دوش دیدم بر فراز قشر رود — ز آسمان افرشته‌ئی آمد فرود

از نگاهش ذوق دیداری چکید — جز بسوی خاکدان ما ندید

گفتمش از محرمان راز مپوش — تو چه بینی اندر آن خاک خموش

از جمال زهره‌ئی بگداختی — دل به چاه بابلی انداختی

گفت هنگام طلوع خاور است — آفتاب تازه او را در بر است

لعل‌ها از سنگ راه آید برون — یوسفان او ز چه آید برون

رستخیزی در کنارش دیده‌ام — لرزه اندر کوهسارش دیده‌ام

رخت بند از مقام آزری — تا شود خوگر ز ترک بت گری

ای خوش آن قومی که جان او را تپید — از گل خود خویش را باز آفرید

عرشیان را اصبح عید آن ساعتی

چون شود بیدار چشم ملتی»

پیر هندی اندکی دم در کشید — باز در من دید و بی تابانه دید

گفت مرگ عقل گفتم ترک فکر — گفت مرگ قلب گفتم ترک ذکر

گفت تن گفتم که زاد از گرد و رد — گفت جان گفتم که رمز لااله

گفت آدم گفتم از اسرار اوست — گفت عالم گفتم او خود روبروست

گفت این علم و هنر گفتم که پوست — گفت حجت چیست گفتم روی دوست

گفت دین عامیان گفتم شنید — گفت دین عارفان گفتم که دید

از کلامم لذت جانش فزود
نکته های دلنشین من گشود

«نه تا سخن از عارف هندی»

۱۱۰

ذات حق ناپیست این عالم حجاب — غوطه را حایل نگردد نقش آب

۱۱۱

زادن اندر عالمی دیگر خوش است — تا شباب دیگری آید بدست

۱۱۲

حق ورای مرگ و عین زندگی است — بنده چون میرد نمیداند که چیست

گرچه مامرغان سبے بال و پریم — از خدا در علم مرگ افزون تریم

۷

وقت شیرینی بزهر آمیخته — رحمت عامی به قهر آمیخته
خالی از قهرش نبینی شهر و دشت — رحمت او اینکه گوئی در گذشت

۵

کافری مرگست ای روشن نهاد — کی سزد با مرد غازی اتحاد
مرد مومن زنده و با خود به جنگ — بر خود افتد هیچو بر آهو پلنگ

۶

کافر بیدار دل پیش صنم — به ز دینداری که خفت اندر حرم

۷

چشم کورست آنکه بیند ناصواب — هیچگه شب را نبیند آفتاب

۸

صحبت گل دانه را سازد درخت — آدمی از صحبت گل تیره بخت
دانه از گل سر پذیرد پیچ و تاب — تا کند صید شعاع آفتاب

۹۰

من بگل گفتم بگو ای سینه چاک — چون بگیری رنگ و بو از باد و خاک
گفت گل ای هوشمند رفته هوش — چون پیاپی می گیری از برق جوش
جان به تن ما راز جذب این و آن — جذب تو پیدا و جذب ما نهان

«جلوهٔ سروش»

مرد عارف گفتگو را در بیست — مست خود گردید و از عالم گسست
ذوق و شوق او را از دست او ربود — در وجود آمد ز نیرنگ شهود
با حضورش ذره ها مانند طور — بی حضور او نه نور و نی ظهور
نازنینی در طلسم آن شبی — آن شبی بی کوکبی را کوکبی
سنبلستان دوز زلفش تا کمر — تاب گیرد از طلعتش کوه و کمر
غرق اندر جلوهٔ مستانه ئی — خوش سرودی آن مست بی پیمانه ئی
پیش او گردنده فانوس خیال — ذوفنون مثل سپهر دیرسال
اندر آن فانوس پیکر رنگ رنگ — سنگره بر گنجشک و بر آهو پلنگ
من به رومی گفتم ای دانای راز — بر رفیق کم نظر نگشای راز

گفت این پیکر چو سیم تابناک
زاد در اندیشهٔ یزدان پاک

باز هیتا بانه از ذوق نمود
در شبستان وجود آمد فرود

همچو ما آواره و غربت نصیب
تو غریبی، من غریبم او غریب

شأن او جبریل و ناموس سروش
می برد از هوش و می آرد بهوش

غنچهٔ ما را گشود از شبنمش
مرده آتش زنده از سوزدمش

زخمهٔ شاعر به ساز دل از اوست
چاکها در پردهٔ محمل از اوست

دیده ام در نغمهٔ او عالمی
آتشی گیرم از نوای او دمی

«نوای سروش»

ترسم که تو میرانی ز ورق بیرابم
زادی حجاب اندر میری حجابم

چون سرمه از ای از دیده فروشستم
تقدیر امم دیدم همچون بکتابم

برکشت و خیابان هیچ بر کوه و بیابان هیچ
برقی که نجوشد هیچ میرد به سحابم

با مغربیان بودم پرجستم و کم دیدم
مردی که مقاماتش ناید بحسابم

بی درد جهانگیری آن قرب میسر نیست
گلشن بگریبان کش ای بوبگلابم

ای زاهد ظاهر بین گیرم که خودی فانی است — لیکن تو نمی بینی طوفان بحباب اندر

این صوت دلاویزی از زخمهٔ مطرب نیست

مهجور جنان حوری نالد به رباب اندر

«حرکت به وادی بی غمید که ملائکه او را وادی طواسین مینامند»

رومی آن عشق و محبت را دلیل — تشنه کامان را کلامش سلسبیل

گفت آن شعری که آتش اندر اوست — اصل او از کرمی الله هوست

آن نوا گلشن کند خاشاک را — آن نوا برهم زند افلاک را

آن نوا برحق گواهی میدهد — با فقیران پادشاهی میدهد

خون او اندر بدن سیارتر — قلب از روح الامین بیدارتر

ای بسا شاعر که از سحر هنر — رهزن قلب است و ابلیس نظر

شاعر هندی خدایش یار باد — جان او بی لذت گفتار باد

عشق را خنیاگری آموخته — با خلیلان آذری آموخته

حرف او چاویده و بی سوز و درد — مرد خوانند اهل درد او را نامرد

زان نوای خوش که نشناسد مقام — خوشتر آن حرفی که گوئی در منام

فطرت شاعر سراپا جستجوست | خالق و پرورد کار آرزوست
شاعر اندر سینهٔ ملت چو دل | ملتی بی شاعری انبار گل
سوز و مستی نقشبند عالمی است | شاعری بی سوز و مستی ماتمی است
شعر را مقصود اگر آدم گری است
شاعری هم وارث پیغمبری است

گفتم از پیغمبری هم باز گوی | سر او با مرد محرم باز گوی
گفت اقوام و ملل آیات اوست | عصرهای ما ز مخلوقات اوست
از دم او ناطق آمد سنگ و خشت | ما همه مانند حاصل او چو کشت
پاک ساز و استخوان و ریشه را | بال جبریلی دهد اندیشه را
های و هوی اندرون کائنات | از لب او نجم و نور و نار حات
آفتابش را زوالی نیست نیست | منکر او را کمالی نیست نیست
رحمت حق صحبت احرار او | قهر یزدان ضربت کرار او
گرچه با شئے عقل کل از وی رم | زانکه او بیند تن و جان را بهم
تیز تر نه پا به راه بر نهید | تا ببینی آنچه می بایست دید

کنده بر دیواری از سنگ قمر

چار طاسین نبوت را مگر"

شوق راه خویش داند بی دلیل — شوق پرواز ی ببال جبرئیل

شوق را راه دراز آمد دو گام — این مسافر خسته گردد از مقام

بازدم مستانه سوی پر غمید — تا بلندیهای او آمد پدید

من چه گویم از شکوه آن مقام — هفت کوکب در طواف او مدام

فرشیان از نور او روشن ضمیر — عرشیان از سرمهٔ خاکش بصیر

حق مرا چشم و دل و گفتار داد — جستجوی عالم اسرار داد

پرده را بر گیرم از اسرار کل

با تو گویم از طواسین رسل

طاسین گوتم

"توبه آوردن زن رقاصهٔ عشوه فروش"

"گوتم"

می دیرینه و معشوق جوان چیزی نیست — پیش صاحب نظران حور جنان چیزی نیست

هر چه از محکم و پاینده شناسی گذرد
کوه صحرا و بر و بحر و کران چیزی نیست

دانش مغربیان فلسفهٔ مشرقیان
همه بتخانه و در طوف بتان چیزی نیست

از خود اندیش و ازین بادیه ترسان مگذر
که تو هستی و وجود دو جهان چیزی نیست

در طریقی که به نوک مژه کاوید من
منزل و قافله و ریگ روان چیزی نیست

بگذر از غیب که این و هم و گمان چیزی نیست
در جهان بودن و رستن ز جهان چیزی نیست

آن بهشتی که خدائی تو نبخشد همه هیچ
تا جزای عمل تست جنان چیزی نیست

راحت جان طلبی راحت جان چیزی نیست
در غم همنفسان اشک روان چیزی نیست

چشم مخمور و نگاه غلط انداز و سرود
همه خوبست ولی خوشتر از آن چیزی نیست

حسن رخسار دمی هست و دمی دیگر نیست
حسن کردار و خیالات خوشان چیزی نیست

«رقاصه»

فرصت کشمکش مده این دل بیقرار را
یک دو شکن زیاده کن گیسوی تابدار را

از تو درون سینه‌ام برق تجلّی کمن
با مه و مهر داده‌ام لمحهٔ انتظار را

ذوق حضور در جهان رسم صنم گری نهاد
عشق فریب می دهد جان امید وار را

تا به فراغ خاطری نغمه تازه ای زنم
باز به مرغزار ده طایر مرغزار را

طبع بلند داده ای بند زپای من گشای
تا به پلاس تو دهم خلعت شهریار را

تیشه اگر بسنگ زد این چه مقام گفتگوست
عشق بدوش می کشد این همه کوهسار را

«طاسین زرتشت: آزمایش کردن اهریمن زرتشت را»

«اهریمن»

از تو مخلوقات من نالان چو نی
از تو مار افسرده دین مانند دی

در جهان خوار و زبونم کرده ای
نقش خود در نگین زخونم کرده ای

زنده حق از جلوه سینای تست
مرگ من اندر ید بیضای تست

نکته بر میثاق یزدان ابلهی است
بر مراد دشمن راه رفتن گمرهی است

زهرها در بادهٔ گلفام اوست
اره و کرم و صلیب انعام اوست

جز دعاها نوح تدبیری نداشت
حرف آن بیچاره تاثیری نداشت

شهر را بگذار و در غاری نشین — هم بخیل نوریان صحبت گزین

از نگاهی کیمیا کن خاک را — از منا جانی بسوز افلاک را

در کهستان چون کلیم آواره شو — نیم سوز آتش نظاره شو

لیکن از پیغمبری باید گذشت — از چنین ملاگری باید گذشت

کس میان ناکسان ناکس شود — فطرتش گر سلسله باشد خس شود

تا نبوت از ولایت کمتر است — عشق را پیغمبری در دسر است

خیز و در کاشانهٔ وحدت نشین

ترک جلوت گوی و در خلوت نشین

«زرتشت»

نور دریای است ظلمت ساحلش — همچو من سیلی نزاید در دلش

اندرونم موجهای بیقرار — سیل را جز غارت ساحل چه کار

نقش بیرنگی که او را کس ندید — جز بخون آهن نتوان کشید

خویشتن را دانمودن بندگی است

ضرب خود را آزمودن زندگیست

از بلاها پخته‌تر گردد خودی — تا خدا را پرده‌در گردد خودی

مرد حق بین جز بحق خود را ندید — لا الٰه می گفت و در خون می تپید

عشق را در خون تپیدن آبروست — ارّه و چوب و رسن عیدین اوست

در رهِ حق هر چه پیش آید نکوست

مرحبا ماهر بهیای دوست

جلوهٔ حق چشم من تنها نخواست — حسن ابی الحسن دیدن خطاست

چیست خلوت درد و سوز و آرزوست — انجمن دیدست و خلوت جستجوست

عشق در خلوت کلیم اللّهی است — چون بجلوت می خرامد شاهی است

خلوت و جلوت کمال سوز و ساز — هر دو حالات و مقامات نیاز

چیست آن بگذشتن از دیر و کنشت — چیست این تنها رفتن در بهشت

گرچه اندر خلوت و جلوت خداست — خلوت آغاز است و جلوت انتهاست

گفتهٔ پیغمبری در دسر است — عشق چون کامل شود آدم گر است

راه حق با کاروان رفتن خوش است

همچو جان اندر جهان رفتن خوش است

طاسین مسیح

(رویای حکیم تولستوی)

در میان کوهسار هفت مرگ — وادی بی طایر و بی شاخ و برگ

تاب مه از دود گرداو چو قیر — آفتاب اندر فضایش تشنه میر

رود سیماب اندر آن وادی روان — خم به خم مانند جوی کهکشان

پیش او پست و بلند راه هیچ — تند سیر و موج موج و پیچ پیچ

غرق در سیماب مردی تاکمر — با هزاران ناله های بی اثر

قسمت او ابر و باد و آب نی — تشنه و آبی بجز سیماب نی

بر کران دیدم رسنی نازک تنی — چشم او صد کاروان را رهزنی

کافری آموز پیران کنشت — از نگاهش زشت خوب و خوب زشت

گفتمش تو کیستی نام تو چیست — این سراپا ناله و فریاد کیست

گفت در چشم فسون سامری است — نام من افرنگیان و کار من ساحری است

ناگهان آن جوی سیمین مسیح — استخوان آن جوان در من شکست

بانگ زد ای وای بر تقدیر من — وای بر فریاد بی تاثیر من

گفت افرنگین اگر داری نظر — اندکی اعمال خود را هم نگر

پور مریم آن چراغ کائنات — نور او اندر جهات و بی جهات

آن فلاطوس آن صلیب آن روی زرد — زیر گردون تو چه کردی او چه کرد

ای بجانت لذت ایمان حرام — ای پرستار بتان سیم خام

قیمت روح القدس نشناختی

تن خریدی نقد جان درباختی

طعنهٔ آن نازنین جلوه مست — آن جوان اشتر اندر دل شکست

گفت ای گندم نمای جو فروش — از تو شیخ و برهمن ملت فروش

عقل و دین از کافرهیای تو خوار — عشق از سودا گرهیای تو خوار

مهر تو آزار و آزار نهان — کین تو مرگ است و مرگ ناگهان

صحبتی با آب و گل ورزیده ئی — بنده را از پیش حق دزدیده ئی

حکمتی کو عقدهٔ اشیا گشاد — با تو غیر از فکر چنگیزی نداد

داند آن مردی که صاحب جوهر است — جرم تو از جرم من سنگین تر است

از دم او رفته جان آدمین — از تو جان آدخمه میگردد بدن

آنچه ما کردیم با ناسوت او ملت او کرد با لاهوت او

مرگ تو اهل جهان را زندگی است

باش تا بینی که انجام تو چیست"

طاسین مدح

"نوحهٔ روح ابوجهل در حرم کعبه"

سینهٔ ما از محمد داغ داغ از دم او کعبه را کل شد چراغ

از هلاک قیصر و کسری سرود نوجوانان را ز دست ما ربود

ساحر و اندر کلامش ساحری است این و حرف لااله خود کافری است

تا بساط دین آبا در نورد با خداوندان ما کرد آنچه کرد

پاش پاش از ضربت لات و منات انتقام از وی بگیر ای کائنات

دل غایب بست و از حاضر گسست نقش حاضر را فسون او شکست

دیده بر غایب فرو بستن خطاست آنچه اندر دیده می ناید کجاست

پیش غایب سجده بردن کوری است دین نو کوراست و کوری دوری است

خم شدن پیش خدای بی جهات
بنده را ذوقی نبخشد این صلوات

مذهب او قاطع ملک و نسب
از قریش و منکر از فضل عرب

در نگاه او یکی بالا و پست
با غلام خویش بر یک خوان نشست

قدر احرار عرب نشناخته
با کلفتان حبش در ساخته

احمران با اسودان آمیختند
آبروی دودمانی ریختند

این مساوات این مواخات عجمی است
خوب میدانم که سلمان مزدکی است

ابن عبدالله فریش خورده است
رستخیزی بر عرب آورده است

عترت هاشم ز خود مهجور گشت
از دو رکعت چشم شان بی نور گشت

اعجمی را اصل حد نانی کجاست
کنگ را گفتار سحبانی کجاست

چشم خاصان عرب گردید کور
بر نیایی ای ز هیر از خاک گور

ای تو مارا اندرین صحرا دلیل
بشکن افسون نوای جبرئیل

باز گوای سنگ اسود باز گوی
آنچه دیدیم از محمد باز گوی

ای هبل ای بندهٔ اپورنش مدبر — خانهٔ خود را زبی کیشان بگیر

گلهٔ شان را به گرگان کن سبیل — تلخ کن جنه مایشان را بر نخیل

صرصری ده با هولے باد آ — اتهم اعجاز نخل خاویه

ای منات ای لات ازین منزل مرو — گر ز منزل میروی از دل مرو

ای ترا اندر دو چشم ما وثاق

مهلتی ان کنت از معت الفراق

لوح محمد

نوحه گر بوصل در کمه

بینه ما از محمد داغ راغ - ازدم او گرد راحل شاه چراغ

تو ساحر و اند رکلامش ساحری است - این سوحرف لدالرحمن خود لافری است

تا بآب اطوس آبا در نبرد - با خداوندان ما کرد آنچه کرد

قدرت او قاطع ملک و دل - از قریشی هر منکر فضل عرب

محمد شاه آورنگ با لاد ولت - با علوم خویش بر کرخی ان شت

دل لنبات است و ارجا گت - نقش خط را نون او نکت

دیده بر غائب فرو لستن خطاست

آنکه اندر دیده می ناید کی است؟

پیش غائب بیمه بردن کوریاست - زین سبب سلمان الله اعلمت

خم شو فانا پس خدا بینی بحاست؟

میوه را زوقی نباشد این سخن او گوید او کیتا دوری است

فلک عطارد

۵۲۹
جاودان خرد
۵۷

۵۳۱
جاوید نامه
۵۹

فلک عطارد

زیارت ارواح جمال‌الدین افغانی و سعید حلیم پاشا

مشت خاکی کار خود را بر دهد پیش — در تماشای تجلّی های خویش

یا من افتاد م بدام هست و بود — یا بدام من اسیر آمد وجود

اندرین نیلی تتق چاک از من است — من ز افلاکم که افلاک از من است

یا ضمیرم را فلک در بر گرفت — یا ضمیر من فلک را در گرفت

اندرونت این کبود آن است چیست — آنچه می بینند نگه چون است چیست

پرزنم بر آسمانی دیگری
پیش خود بینم جهانی دیگری

عالمی با کوه و دشت و بحر و بر
عالمی از خاک ما دیرینه تر

عالمی از ابر کی بالیده ای
دستبرد آدمی نادیده ای

نقشها نابسته بر لوح وجود
خرده گیر فطرت آنجا کس نبود

من بر و می گفتم این صحرا خوش است
در کهستان شورش دریا خوش است

من نیابم از حیات اینجا نشان
از کجا می آید آواز اذان

گفت رومی این مقام اولیاست
آشنا این خاکدان با خاک ماست

بوالبشر چون رخت از فردوس بست
یک دو روزی اندرین عالم نشست

این فضاها سوز آهش دیده است
ناله های صبحگاهش دیده است

زائران این مقام ارجمند
پاک مردان از مقامات بلند

پاک مردان چون فضیل و بوسعید
عارفان مثل جنید و بایزید

خیز تا ما را نماز آید بدست
یک دو دم سوز و گداز آید بدست

رفتم و دیدم دو مرد اندر قیام — مقتدی تاتار و افغانی امام

پیر رومی هر زمان اندر حضور — طلعتش برتافت از ذوق و سرور

گفت مشرق زین دو کس بهتر نزاد — ناخن شان عقده های ما گشاد

سید السادات مولانا جمال — زنده از گفتار او سنگ و سفال

ترک سالار آن حلیم دردمند — فکر او مثل مقام او بلند

با چنین مردان دو رکعت طاعت است
ورنه آن کاری که مزدش جنت است

قرأت آن پیر مرد سخت کوش — سوره والنجم و آن دشت خموش

قرأتی کز وی خلیل آید به وجد — روح پاک جبرئیل آید به وجد

دل از و در سینه گردد ناصبور — شور الا الله خیزد از قبور

اضطراب شعله بخشد دود را — سوز و مستی میدهد داود را

آشکارا هر غیاب از قرأتش
بی حجاب ام الکتاب از قرأتش

من ز جا برخاستم بعد از نماز — دست او بوسیدم از راه نیاز

گفت رومی ذرّه کز دون نورد — در دل او یک جهان سوز و درد
چشم جز بر خویشتن نگشاده ئی — دل بکس ننهاده ئی آزاده ئی

تند سیر اندر فراخای وجود
من ز شوخی گویم او را ژنده رود»

«افغانی»

ژنده رود از خاکدان ما بگوی — از زمین و آسمان ما بگوی
خاکی و چون قدسیان روشن بصر — از مسلمانان بده ما را خبر

«ژنده رود»

در ضمیر ملت گیتی شکن — دیده ام آویزش دین و وطن
روح در تن مرده از ضعف یقین — ناامید از قوت دین مبین
ترک و ایران و عرب مست فرنگ — هر کسی را در گلو شست فرنگ
مشرق از سلطانی مغرب خراب — اشتراک از دین و ملت برده تاب

«افغانی»

«دین و وطن»

زد مغرب آن سراپا مکر و فن — اهل دین را داد تعلیم وطن

او بفکر مرکز و تو در نفاق — بگذر از شام و فلسطین و عراق

تو اگر داری تمیز خوب و زشت — دل مبندی با کلوخ و سنگ و خشت

چیست دین برخاستن از روی خاک — تا ز خود آگاه گردد جان پاک

می نگنجد آنکه گفت الله هو — در حدود این نظام چار سو

پرّ کاه از خاک و برخیزد ز خاک — حیف اگر در خاک میرد جان پاک

گرچه آدم زاد میداز آب و گل — رنگ و نم چون گل کشید از آب و گل

حیف اگر در آب و گل غلطد مدام — حیف اگر برتر نپرّد زین مقام

گفت تن در شو بخاک رهگذر — گفت جان بهنای عالم را نگر

جان نگنجد در جهات ای هوشمند — مرد حر بیگانه از هر قید و بند

حُر ز خاک تیره آید در خروش
زانکه از بازان نیاید کار موش

آن کف خاکی که نامیدی وطن — اینکه گوئی مصر و ایران و یمن

با وطن اهل وطن را نسبتی است — زانکه از خاکش طلوع ملتی است

اندرین نسبت اگر داری نظر — نکته‌ئی بینی ز مو باریک تر

گرچه از مشرق برآید آفتاب — با تجلی‌های شوخ و بی حجاب

در تب و تاب است از سوز درون — تا ز قید شرق و غرب آید برون

بر دمد از شرق خود جلوه‌ست — تا همه آفاق را آرد بدست

فطرتش از مشرق و مغرب بری است

گرچه او از روی نسبت خاوری است

«اشتراک و ملوکیت»

صاحب سرمایه از نسل خلیل — یعنی آن پیغمبر بی جبرئیل

زانکه حق در باطل او مضمر است — قلب او مؤمن دماغش کافر است

غربیان کم کرده‌اند افلاک را — در شکم جویند جان پاک را

رنگ و بو از تن نگیرد جان پاک — جز به تن کاری ندارد اشتراک

دین آن پیغمبر حق ناشناس — بر مساوات شکم دارد اساس

تا اخوت را مقام اندر دل است

بیخ او در دل نه در آب و گل است

هم ملوکیت بدن را فربهی است — سینهٔ بی نور او از دل تهی است

مثل زنبوری که بر گل می‌چرد — برگ را بگذارد و شهدش برد

شاخ و برگ و رنگ و بوی گل همان — بر جمالش نالهٔ بلبل همان

از طلسم رنگ و بوی او گذر — ترک صورت گوی و در معنی نگر

مرگ باطن گرچه دیدن مشکل است

گل مخوان او را که در معنی گل است

هر دو را جان ناصبور و ناشکیب — هر دو زیر دان ناشناس آدم فریب

زندگی این را خراج آن را خراج — در میان این و سگ آدم رحاج

این به علم و دین و فن آرد شکست — آن برد جان را ز تن نان را ز دست

غرق دیدم هر دو را در آب و گل — هر دو را تن روشن و تاریک دل

زندگانی سوختن با ساختن

در گلی تخم دلی انداختن

«سعید حلیم پاشا»

«شرق و غرب»

غربیان را زیرکی ساز حیات — شرقیان را عشق راز کائنات

زیرکی از عشق گردد حق شناس — کار عشق از زیرکی محکم اساس

عشق چون با زیرکی همسر شود — نقشبند عالم دیگر شود

خیز و نقش عالم دیگر بنه — عشق را با زیرکی آمیزده

شعله افرنگیان نم خورده است — چشم شان صاحب نظر دل مرده است

زخمها خوردند از شمشیر خویش — بسمل افتادند چون نخچیر خویش

سوز و مستی را مجو از تاک شان — عصر دیگر نیست در افلاک شان

زندگی را سوز و ساز از ماست

عالم نو آفریدن کار ماست

مصطفی کو از تجدد می سرود — گفت نقش کهنه را باید زدود

نو نگردد کعبه را رخت حیات — گر ز افرنگ آیدش لات و منات

ترک را آهنگ نو در چنگ نیست — تازه اش جز کهنه افرنگ نیست

سینه او را دمی دیگر نبود — در ضمیرش عالمی دیگر نبود

لاجرم با عالم موجود ساخت — مثل موم از سوز این عالم گداخت

طرفگی ها در ضمیر کائنات — نیست از تقلید تقویم حیات

زنده دل خلاق اعصار و دهور — جانش از تقلید گردد بی حضور

چون مسلمانان اگر داری جگر — در ضمیر خویش و در قرآن نگر

صد جهان تازه در آیات اوست — عصرها پیچیده در آنات اوست

یک جهانش عصر حاضر اهرمن است — گیر اگر در سینه دل معنی رس است

بنده مؤمن ز آیات خداست — هر جهان اندر برش چون قباست

چون کهن گردد جهانی در برش
می دهد قرآن جهانی دیگرش

«زنده رود»

ز ورق ما خاکیان بی ناخداست — کس نداند عالم قرآن کجاست

«افغانی»

عالمی در سینه ما گم هنوز — عالمی در انتظار رقم هنوز

عالمی بی امتیاز خون و رنگ — شام او روشن تر از صبح فرنگ

عالمی پاک از سلاطین و عبید — چون دل مؤمن کرانش ناپدید

عالمی رعنا که فیض یک نظر — تخم او افکند در جان عمر

لایزال و وارداتش نو به نو — برگ و بار محکماتش نو به نو

باطن او از تغیر بی غمی — ظاهر او انقلاب هر دمی

اندرون تست آن عالم نگر

می دهم از محکمات او خبر

محکمات عالم قرآنی

«خلافت آدم»

(۱)

در دو عالم هست کجا آثار عشق — ابن آدم سری از اسرار عشق

سر عشق از عالم ارحام نیست — او ز شام و حام و روم و شام نیست

کوکب بی شرق و غرب و بی غروب — در مدارش نی شمال و نی جنوب

حرف انی جاعل تقدیر او — از زمین تا آسمان تفسیر او

مرگ و قبر و حشر و نشر احوال اوست — نور و نار آن جهان اعمال اوست

او امام و او صلوٰت و او حرم
او مداد و او کتاب و او قلم

خرده خرده غیب او گردد حضور
نی حدود او را ز ملکش الثغور

از وجودش اعتبار ممکنات
اعتدال او عیار ممکنات

من چه گویم از یم بی ساحلش
غرق اعصار و دهور اندر دلش

آنچه در آدم بگنجد عالم است
آنچه در عالم نگنجد آدم است

آشکارا مهر و مه از جلوتش
نیست ره جبریل را در خلوتش

برتر از گردون مقام آدم است
اصل تهذیب احترام آدم است

زندگی ای زنده دل دانی که چیست
عشق یک بین دو تماشای دوئی است

مرد و زن وابستهٔ یکدیگرند
کائنات شوق را صورتگرند

زن نگهدار نهٔ نار حیات
فطرت او لوح اسرار حیات

آتش ما را ایجان خود زند
جوهر او خاک را آدم کند

در ضمیرش ممکنات زندگی
از تب و تابش ثبات زندگی

شعله نی گر دی شرر ها در گسست
جان و تن بی سوز او صوت است و پست

ارج ما از ارجمندیهای اوست　　ما همه از نقشبندیهای اوست

حق ترا داده است اگر تاب نظر

پاک شو قدسیت او را نگر

ای ز دنیت عصر حاضر برده تاب　　فاش گویم با تو اسرار حجاب

ذوق تخلیق آتشی اندر بدن　　از فروغ او فروغ انجمن

هر که بردارد ازین آتش نصیب　　سوز و ساز خویش را گردد رقیب

هر زمان بر نقش خود بندد نظر　　تا نگنجد لوح او نقش دگر

مصطفیٰ اندر حرا خلوت گزید　　مدتی جز خویشتن کس را ندید

نقش ما را در دل او ریختند　　ملتی از خلوتش انگیختند

می توانی سنگر یزدان شدن　　سنگر از شان نبی نتوان شدن

گرچه داری جان و دشن چون کلیم　　هست افکار تو بی خلوت عقیم

از کم آمیزی تخیل زنده تر

زنده تر جوینده تر یابنده تر

علم و هم شوق از مقامات حیات　　هر دو می گیرد نصیب از واردات

علم از تحقیق لذّت می برد | عشق از تخلیق لذّت می برد
صاحب تحقیق را جلوت عزیز | صاحب تخلیق را خلوت عزیز
چشم موسیٰ خواست دیدار وجود | این همه از لذّت تحقیق بود
لن ترانی نکته ها دارد دقیق | اندکے گم شو درین بحر عمیق
هر کجا بی پرده آثار حیات | چشمه زارش در ضمیر کائنات
در نگر هنگامهٔ آفاق را | زحمت جلوت مده خلّاق را

حفظ هر نقش آفرین از خلوت است
خاتم او را نگین از خلوت است

« حکومت الٰهی »

(۲)

بندهٔ حق بی نیاز از هر مقام | نی غلام او را ز او کس را غلام
بندهٔ حق مرد آزاد است و بس | ملک و آئینش خداداد است و بس
رسم و راه و دین و آئینش ز حق | زشت و خوب و تلخ و نوشینش ز حق
عقل خود بین عاقل از بهبود غیر | سود خود بیند نبیند سود غیر

۵۴۳
جاوید نامه

وحی حق بیننده بود همه — در نگاهش سود و بهبود همه

عادل اندر صلح و هم اندر مصاف — وصل و فصلش لایراعی لایخاف

غیر حق چون نامه‌ی آمر شود — زور و زر بر ما توان قاهر شود

زیر گردون آمری از قاهری است

آمری از ماسوی الله کافری است

قاهر آمر که باشد پخته کار — از قوانین گرد خود بندد حصار

جره شاهین تیز چنگ و زود گیر — صعوه را در کارها گیرد مشیر

قاهری را شرع و دستوری دهد — بی بصیرت سرمه با کوری دهد

حاصل آئین و دستور ملوک

دهخدایان فسرده دهقان چو دوک

وای بر دستور جمهور فرنگ — مرده‌تر شد مرده از صور فرنگ

حصه بازان چون سپهر گرد گرد — از امم بر تخته خود چیده نرد

شاطران این کنج ویران رنج — هر زمان اندر کمین یکدگر

فاش باید گفت سر دلبران — ما متاع و این همه سودا گران

545/73

دیده ها بی نم ز حب سیم و زر — مادران را بار دوش آمد پسر

وای بر قومی که از بهر شمر — می برد نم را ز اندام شجر

تا نیارد زخمه از تارش سرود — می کشد نازاده را اندر وجود

گرچه دارد شیوه های رنگ رنگ — من بجز عبرت نگیرم از فرنگ

ای به تقلیدش اسیر آزاد شو

دامن قرآن بگیر آزاد شو

«ارض ملک خداست»

(۳)

سر گذشت آدم اندر شرق و غرب — بهر خاکی فتنه های حرب و ضرب

یک عروس و شوهر او ما همه — آن فسونگر بی همه هم با همه

عشوه های او همه مکر و فن است — نی از آن تو نه از آن من است

در نساز د با تو این سنگ و حجر — این ز اسباب حضر تو در سفر

اختلاط خفته و بیدار چیست — ثابتی را کار با سیار چیست

حق زمین را جز متاع ما نگفت — این متاع بی بها مفت است مفت

ده خدایا یکته‌ئی از من بگیر — رزق گور از وی بگیر او را بگیر

صحبتش تا کی تو بود و او نبود — تو وجود و او نمود بی‌وجود

تو عقابی طایف افلاک شو — بال و پر بگشا و پاک از خاک شو

باطن «الارض لله» ظاهر است

هر که این ظاهر نبیند کافر است

من نگویم در گذر از کاخ و کوی — دولت تست این جهان رنگ و بوی

دانه دانه کوهر از خاکش بگیر — صید چون شاهین ز افلاکش بگیر

تیشه خود را به کهسارش بزن — نوری از خود گیر و بر نارش بزن

از طریق آزری بیگانه باش — بر مراد خود جهان نو تراش

دل ز رنگ و بوی و کاخ و کو مده — دل حریم اوست جز با او مده

مردن بی برگ و بی گور و کفن — گم شدن در نقطه و فرزند زن

هر که حرف لا اله از بر کند — عالمی را گم بخویش اندر کند

فقر جوع و رقص و عریانی کجاست

فقر سلطانی است رهبانی کجاست

«حکمت خیر کثیر است»

(۴)

گفت حکمت را خدا خیر کثیر — هر کجا این خیر را بینی بگیر

علم حرف و صوت را شهپر دهد — پاکی گوهر به ناگوهر دهد

علم را بر اوج افلاک است ره — تا ز چشم مهر بر کند د نگه

نسخهٔ او نسخهٔ تفسیر کل — بستهٔ تدبیر او تقدیر کل

دشت را گوید حبابی ده دهد — بحر را گوید سرابی ده دهد

چشم او بر واردات کائنات — تا ببیند محکمات کائنات

دل اگر بندد به حق پیغمبری است — ور ز حق بیگانه گردد کافری است

علم را بی سوز دل خوانی شر است — نور او تاریکی بحر و بر است

عالمی از غاز او کور و کبود — فرودینش برگ ریز هست و بود

بحر و دشت و کوهسار و باغ و راغ — از بم طیارهٔ او داغ داغ

سینهٔ افرنگ از ناری از اوست — لذت شبخون و یلغاری از اوست

سیر و اژونی دهد ایام را — می برد سرمایهٔ اقوام را

قوتش ابلیس را یاری شود — نور ناراز صحبت ناری شود

کشتن ابلیس کاری مشکل است — زانکه او گم اندر اعماق دل است

خوشتر آن باشد مسلمانش کنی — کشته شمشیر قرآنش کنی

از جلال بی جمالی الامان — از فراق بی وصالی الامان

علم بی عشق است از طاغوتیان — علم با عشق است از لاهوتیان

بی محبت علم و حکمت مرده ئی — عقل تیری بر هدف ناخورده ئی

کو زرا بیننده از دیدار کن

بولهب را حیدر کرار کن

«زنده رود»

محکماتش وانمودی از کتاب — هست آن عالم هنوز اندر حجاب

پرده را از چهره نگشاید چرا — از ضمیر ما برون ناید چرا

پیش ما یک عالم فرسوده است — ملت اندر خاک او آسوده است

رفت نور سینهٔ تاتار و کرد — یا مسلمان مرد یا قرآن ببرد

«سعید حلیم پاشا»

دین حق از کافری رسوا تر است — زانکه ملا مومن کافرگر است

شبنم ما در نگاه مایم است — از نگاه او یم ما شبنم است

از شکرفهای آن قرآن فروش — دیده ام روح الامین را در خروش

زانسوی گردون دلش بیگانه ئی — نزد او ام الکتاب افسانه ئی

بی نصیب از حکمت دین نبی — آسمانش تیره از بی کوکبی

کم نگاه و کور ذوق و هرزه گرد — ملت از قال و اقولش فرد فرد

مکتب و ملا و اسرار کتاب — کور ما در زاد و نور آفتاب

دین کافر فکر و تدبیر جهاد
دین ملا فی سبیل الله فساد

مرد حق جان جهان جاریست — آن بخلوت رفته را از من بگوی

ای ز افکار تو مومن را حیات — از نفسهای تو ملت را ثبات

حفظ قرآن عظیم آئین تست — حرف حق افاش گفتن دین تست

تو کلیمی چند باشی سرنگون — دست خویش از آستین آور برون

سر گذشت ملت بیضا بگوی — با غزال از وسعت صحرا بگوی

فطرت تو مستنیر از مصطفیٰ است
باز گو آخر مقام ما کجاست؟

مرد حق از کس نگیرد رنگ و بو
مرد حق از حق پذیرد رنگ و بو

هر زمان اندر تنش جانی دگر
هر زمان او را چو حق شانی دگر

راز ها با مرد مومن باز گوی
شرح رمز کل یوم باز گوی

جز حرم منزل ندارد کاروان
غیر حق در دل ندارد کاروان

من نمی گویم که راهش دیگر است
کاروان دیگر نگاهش دیگر است

«افغانی»

از حدیث مصطفیٰ داری نصیب
دین حق اندر جهان آمد غریب

با تو گویم معنی این حرف بکر
غربت دین نیست فقر اهل ذکر

هر آن مردی که صاحب جستجوست
غربت دین ندرت آیات اوست

غربت دین هر زمان نوع دگر
نکته را دریاب اگر داری نظر

دل به آیات مبین دیگر مبند
تا نگیری عصر نو را در کمند

کس نمی داند ز اسرار کتاب — شرقیان هم غربیان در پیچ و تاب

روسیان نقش نوی انداختند — آب و نان را بند و دین در باختند

حق بین حق گوی و غیر از حق مجوی

یک دو حرف از من آن ملت بگوی

«پیغام افغانی با ملت روسیه»

منزل و مقصود قرآن دیگر است — رسم و آئین مسلمان دیگر است

در دل او آتش سوزنده نیست — مصطفیٰ در سینهٔ او زنده نیست

بندهٔ مؤمن ز قرآن برخورد — در ایاغ او نمی بینم نه درد

خود طلسم قیصر و کسری شکست — خود سر تخت ملوکیت نشست

تا نهال سلطنت قوت گرفت — دین او نقش از ملوکیت گرفت

از ملوکیت نگه گردد دگر

عقل و هوش و رسم و ره گردد دگر

تو که طرح دیگری انداختی — دل ز دستور کهن پرداختی

همچو ما اسلامیان اندر جهان — قیصریت را شکستی استخوان

تا برافروزی چراغی در ضمیر — عبرتی از سرگذشت ما بگیر

پای خود محکم گذار اندر نبرد — گر دو این لات و هبل دیگر مگرد

ملتی می خواهد این دنیای پیر — آنکه ما باشد هم بشیر و هم نذیر

باز می آئی سوی اقوام شرق — بسته ایام تو با ایام شرق

تو بجان افکنده ئی سوزی دگر — در ضمیر تو شب و روزی دگر

کهنه شد افرنگ را آئین و دین — سوی آن دیر کهن دیگر مبین

گرده ئی کار خداوندان تمام — بگذر از لا جانب الا خرام

در گذر از لا اگر جویده ئی — تا ره اثبات گیری زنده ئی

ای که می خواهی نظام عالمی
جسته ئی اورا اساس محکمی

داستان کهنه شستی باب باب — فکر را روشن کن از ام الکتاب

با سیه فامان ید بیضا که داد — مژده لا قیصر و کسری که داد

در گذر از جلوه های رنگ رنگ — خویش را دریاب از ترک فرنگ

گر ز مکر غربیان باشی خبیر — روبهی بگذار و شیری پیشه گیر

چیست دنیا ای تلاش سیم و زر — شیر مولا جوید آزادی و مرگ

جزبه قرآن ای سنیعی دنیا ای است — فقر قرآن اصل شاهنشاهی است

فقر قرآن اختلاط ذکر و فکر — فکر را کامل ندیدم جز به ذکر

ذکر ذوق و شوق و اداد آن ادب — کار جان است این کار کام و لب

خیز و از وی شعله های سینه سوز — با مزاج تو نمی سازد هنوز

ای شهید شاهد رعنای فکر
با تو گویم از تجلی های فکر

چیست قرآن خواجه را پیغام مرگ — دستگیر بنده بی ساز و برگ

هیچ خیر از مرد کژ کژ کش مجو — لن تنالوا البر حتی تنفقوا

از ربا آخر چه می زاید فتن — کس ندانند لذت قرض حسن

از ربا جان تیره دل چون خشت و سنگ — آدمی درنده بی دندان و چنگ

رزق خود را از زمین و دین و دات — این متاع بنده و ملک خداست

بنده مؤمن امین حق مالک است — غیر حق هر شی که بینی هالک است

رایت حق از ملوک آمد نگون — قریه ها از دخل شان جوز و زبون

۵۵۳
جاوید نامه
۸۱

آب و نان ما ست از یک مائده

دودهٔ آدم کنفس واحده

نقش قرآن تا در این عالم نشست — نقشها ی کاهن و پا پا شکست

فاش گویم آنچه در دل مضمر است — این کتابی نیست چیزی دیگر است

چون بجان رفت جان دیگر شود — جان چو دیگر شد جهان دیگر شود

مثل حق پنهان و هم پیداست این — زنده و پاینده و گویاست این

اندرو تقدیرهای غرب و شرق — سرعت اندیشه پیدا کن چو برق

با مسلمان گفت جان کف بنه — هر چه از حاجت فزون داری بده

آفریدی شرع و آئینی دگر — اندکی با نور فرقان آتش بگر

از بم و زیر حیات آگه شوی

هم ز تقدیر حیات آگه شوی

محفل ما بی می و بی ساقی است — ساز فرقان انوا ها باقی است

زخمهٔ ما بی اثر افتد اگر — آسمان دارد هزاران زخمه ور

ذکر حق از امتان آمد غنی — از زمان و از مکان آمد غنی

ذکر حق از ذکر هر ذاکر جداست — احتیاج روم و شام او را کجاست

حق اگر از پیش ما برخاردش — پیش قومی دیگری بگذاردش

از مسلمان دیده ام تقلید و ظن — هر زمان جانم بلرزد در بدن

ترسم از روزی که محرومش کنند

آتش خود بر دل دیگر زنند

«پیر رومی به زنده رود می گوید که سخنی بیار»

پیر رومی آن سراپا جذب و درد — این سخن دانم که با جانش چه کرد

از درون آهی جگردوزی کشید — اشک او رنگین تر از خون شهید

آنکه تیرش جزو دل مرد افگن است — سوی افغانی نگاهی کرد و گفت

"دل بخون مثل شفق باید زدن — دست در فتراک حق باید زدن

جان نومید است چون جوی روان — ترک امید است مرگ جاودان"

باز در من دید و گفت ای زنده رود — باد و بیتی آتش افگن در وجود

ناقه ما خسته و محمل گران — تلخ تر باید نوای ساربان

امتحان پاک مردان از بلاست — تشنگان را تشنه تر کردن رواست

درگذر مثل کلیم از رود نیل سوی آتش گام زن مثل خلیل

نغمهٔ مردی که دارد بوی دوست

ملتی را میبرد تا کوی دوست

«غزل زنده رود»

این گل و لاله تو گوئی که مقیم اند همه راه پیما صفت موج نسیم اند همه

معنی تازه که جوییم و نیابیم کجاست مسجد و مکتب و میخانه عقیم اند همه

حرفی از خویشتن آموزد و آن حرف بسوز که درین خانقه بی سوز کلیم اند همه

از صفا کوشی این تکیه نشینان کم کوی موی ژولیده و نا شسته گلیم اند همه

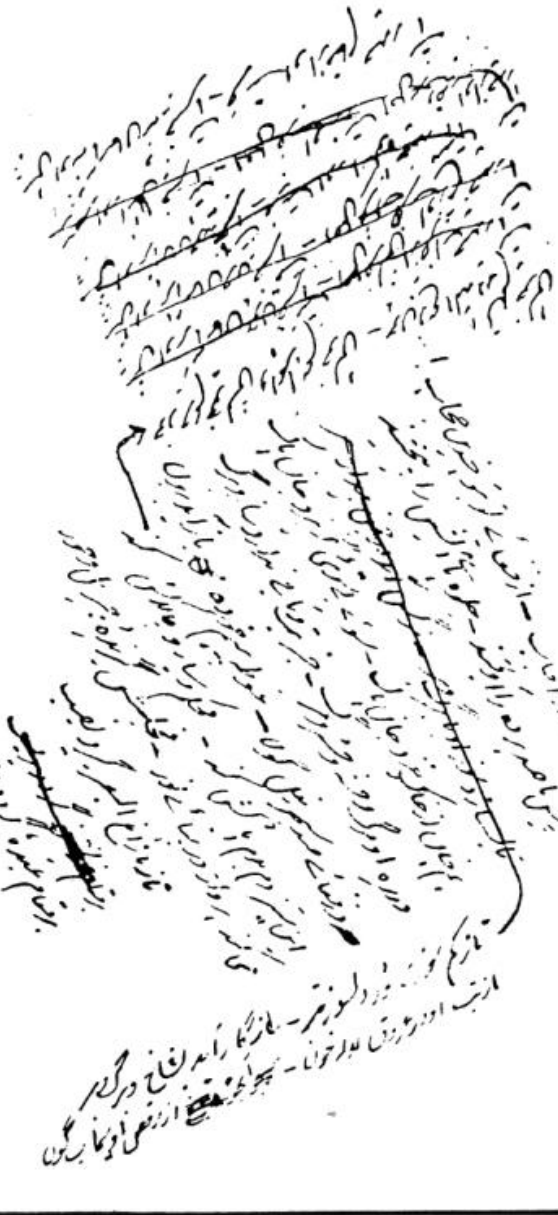
چه حرمها که درون حرمی ساخته اند اهل توحید یک اندیش و دو نیم اند همه

مشکل این نیست که بزم از سر هنگامه گذشت

مشکل این است که بی نقل و ندیم اند همه

فلکِ زهره

۵۵۷
جاوید نظامی
۸۵

فلک زهره

در میان ما و نور آفتاب — از فضای تو بتو چندین حجاب
پیش ما صد پرده را او بیختند — جلوه های آتشین انگیختند
تا ز کم سوزی شود دل سوزتر — ساز گار آید بشاخ و برگ و بر
از تب او در عروق لاله خون — آب جو از رقص او سیماب گون
همچنان از خاک خیزد جان پاک — سوی بی سوئی گریزد جان پاک
در ره او مرگ و حشر و نشر و مرگ — جز تب و تابی ندارد ساز و برگ
در فضای صد سپهر نیلگون — غوطه ها خورد و باز آید برون

۵۵۹
جاوید نامه
۱۷

خود حریم خویش و ابراهیم خویش
چون ذبیح الله در تسلیم خویش

پیش او نه آسمان نه خیر است
ضربت او از مقام حیدر است

این ستیز دمبدم پاکش کند
محکم و ستیار و چالاکش کند

می کند پرواز در پهنای نور
مخلبش گیرنده جبریل و حور

تا ز «ما زاغ البصر» گیرد نصیب
بر مقام «عبده» گردد رقیب

از مقام خود نمیدانم کجاست
این قدر دانم که از یاران جداست

اندرونم جنگ بی خیل و سپاه
بنید آنکو هیچ من دارد نگاه

بنگر مردان ز رزم کفر و دین
جان من تنها چو زین العابدین

از مقام ورا و کس آگاه نیست
جز نوای من چراغ راه نیست

غرق دریا طفلک و برنا و پیر
جان ساحل زنده یک مرد فقیر

برکشیدم پرده های این مناق
ترسم از وصل و بنالم از فراق

وصل اگر پایان شوق است الحذر
ای خنک آه و فغان بی اثر

راهرو از جاده کم گیرد سراغ
گر بجانش ساز کار آید فراغ

آن دلے دارم کہ از ذوق نظر
ہر زمان خواہد جہانی تازہ تر

رومی از احوال جان من خبیر
گفت می خواہی دگر عالم بگیر!

عشق شاطر، ما بدستش مہرہ ایم
پیش ہنگر در سواد زہرہ ایم

عالمی از آب و خاک او را قوام
چون حرم اندر غلاف مشک فام

با نگاہ پردہ سوز و پردہ در
از درون میغ و ماغ او گذر

اندر و بینی خدایان کہن
می شناسم من ہمہ را تن بہ تن

بعل و مردوخ و یعوق و نسر و فسر
رم خن و لات و منات و عسر و غسر

بر قیام خویش می آرد دلیل
از مزاج این زمان بی خلیل

«مجلس خدایان اقوام قدیم»

آن هوای تند و آن شکون سحاب — برق اندر ظلمتش گم کرده تاب

قلزمی اندر هوا آویخته — چاک دامان و گهر کم ریخته

ساحلش ناپید و موجش گرم خیز — گرم خیز و با هوا هاکم ستیز

رومی و من اندر آن دریای قیر — چون خیال اندر شبستان ضمیر

او سفرها دیده و من نوسفر — در دو چشم ناصبور آمد نظر

هر زمان گفتم نگاهم نارساست — آن دگر عالم نمی بینیم کجاست

تا نشان کوهسار آمد پدید — جویبار و مرغزار آمد پدید

کوه و صحرا صد بهار اندر کنار — مشکبار آمد نسیم از کوهسار

نغمه های طایران هم نفس — چشمه زار و سبزه های نیم رس

تن ز فیض آن هوا پاینده تر — جان پاک اندر بدن بینده تر

از سر کهسار پی کردم نظر — خرم آن کوه و کمر آن دشت و در

وادی خوش بی نشیب و بی فراز — آب خضر آرد بخاک او نیاز

اندرین وادی خدایان کهن — آن خدای مصر و این رب المنین

آن ز ارباب عرب این از عراق
این له الوصل و آن ز باب الفراق

این ز نسل مهر و داماد قمر
آن به زوج مشتری دارد نظر

آن یکی در دست او تیغ دورو
وان دگر پیچیده ماری در گلو

هر یکی ترسنده از ذکر جمیل
هر یکی آزرده از ضرب خلیل

گفت مر دوخ آدم از زیدان گریخت
از کلیسا و حرم نالان گریخت

تا بفهماند به ادراک و نظر
سوی عهد رفته باز آید نگر

می برد لذت ز آثار کهن
از تجلی های ما دارد سخن

روزگار افسانه دیگر گشاد
می وزد زان خاکدان بامداد

بعل از فرط طرب خوش میرود
بر خدایان از های ما گشود

«نغمه بعل»

آدم این سیلی تق را بر درید
آنسوی گردون خدائی را ندید

در دل آدم بجز افکار چیست
همچو موج این سر کشید و آن رمید

جانش از محسوس می گیرد قرار
بوکه عهد رفته باز آید پدید

زنده باد افرنگی مشرق شناس — آنکه ما را از لحد بیرون کشید

ای خدایان کهن وقت است وقت

در نگر آن حلقهٔ وحدت شکست — آل ابراهیم بی ذوق است

صحبتش ما پشیند جانش ریزریز — آنکه بود از بادهٔ جبریل مست

مرد حر افتاد در بند جهات — باد وطن پوست و از زیر دان گسست

خون او سرد از شکوه دیریان — لاجرم پیر حرم زنار بست

ای خدایان کهن وقت است وقت

۵۶۴
جاوید نامه
۹۲

در جهان باز آمد ایام طرب — دین هنر ملت خورده از ملک و نسب

از چراغ مصطفی اندیشه چیست — زانکه او را صد نهد صد بو لهب

گرچه می آید صدای لااله — آنچه از دل رفت کی ماند بلب

اهرمن را زنده کرد افسون عرب — روزیزدان زرد رو از بیم شب

ای خدایان کهن وقت است وقت

بند دین از گردنش باید گشود — بندهٔ ما بندهٔ آزاد بود

تا صلوت او را گران آید همی — رکعتی خواهیم و آن هم بی سجود

جذبه‌ها از نغمه می‌گردد بلند — پس چه لذت در نماز بی‌سرود

از خداوندی که غیب او را سزد — خوشتر آن دیوی که آید در شهود

ای خدایان کهن وقت است وقت

«فرو رفتن بدریای زهره دیدن ارواح فرعون و کشنر را»

پیر روم آن صاحب «ذکر جمیل» — ضرب او را سطوت ضرب خلیل

این غزل در عالم مستی سرود — بر خدای کهنه آمد در سجود

«غزل»

«باز بر رفته و آینده نظر باید کرد — هله برخیز که اندیشه دگر باید کرد

عشق بر ناقه ایام کشد محمل خویش — عاشقی را حله از شام و سحر باید کرد

پیر ما گفت جهان بر وشی محکم نیست — از خوش و ناخوش او قطع نظر باید کرد

تو اگر ترک جهان کرده سراوداری — پس نخستین ز سر خویش گذر باید کرد

گفتمش در دل من لات و منات است بسی

گفت این بتکده را زیر و زبر باید کرد»

باز با من گفت برخیز ای پسر — خیز بدا نام میا و ز ای پسر

آن کهستان آن جبال بی‌کلیم — آنکه از برف است چون انبار اسیم

در پس او قلزم الماس گون — آشکارا تر درونش از برون

نی بموج و نی به سیل او را خلل — در مزاج او سکون لم یزل

این مقام سرکشان زور است — منکران غائب و حاضر پرست

آن یکی از شرق و آن دیگر ز غرب — هر دو با مردان حق در حرب و ضرب

آن یکی بر گردنش چوب کلیم — وان دگر از تیغ درویشی دو نیم

هر دو فرعون این صغیر و آن کبیر — هر دو در آغوش دریا تشنه میر

هر کسی با تلخی مرگ آشناست — مرگ جباران ز آیات خداست

در پی من پا نه از کس مترس — دست در دستم بده از کس مترس

سینهٔ دریا چو موسی بر دلم

من ترا اندر ضمیر او برم"

بحر بر ما سینهٔ خود را گشود — یا هوا بود و چو آبی وا نمود

قعر او یک وادی بی‌رنگ و بو — وادی تاریکی او تو به تو

پیر رومی سورهٔ طه بخواند — زیر دریا ماهتاب آمد فرود

کوههای شسته و عریان و سرد — اندر آن سرگشته و حیران و مرد

سوی رومی یک نظر مگریستند — باز سوی یکدگر گریستند

گفت فرعون این سحر این جوی نور — از کجا این صبح و این بوی و ظهور

«رومی»

هر چه پنهان است از او پیداستی — اصل این نور از ید بیضاستی

«فرعون»

آه نقد عقل و دین در باختم — دیدم و این نور را نشناختم

ای حجاب اندار ان سوی من نگرید — ای ز یاران سوی من بنگرید

وای قومی از هوس کرده کبود — می برد لعل و گهر از خاک گور

پیکری کو در عجایب خانه است — بر لب خاموش او افسانه است

از ملوکیت خبرها می دهد — کور چشمان را نظرها می دهد

چیست تقدیر ملوکیت نفاق — محکمی جستن ز تدبیر نفاق

از بد آموزی بود تقدیر ملک — باطل و آشفته تر تدبیر ملک

باز اگر بینم کلیم الله را — خواهم از وی یک دل آگاه را

«رومی»

حاکمی بی نور جان خام است خام — بی ید بیضا ملوکیت حرام
حاکمی از ضعف محکومان قویست — بخش از حرمان محرومان قویست
تاج از باج است و از تسلیم باج — مرد اگر سنگ است میگردد زجاج
فوج و زندان و سلاسل رهزنی است — اوست حاکم کز چنین سامان غنی است

«ذوالخرطوم»

مقصد قوم فرنگ آمد بلند — از پی لعل و گهر گوری کند
سر گذشت مصر و فرعون و کلیم — می تواند دید زآثار قدیم
علم و حکمت کشف اسرار است و بس — حکمت بی جستجو خوار است و بس

«فرعون»

قبر ما را علم و حکمت برکشود — لیکن اندر تربت مهدی بود

«نمودار شدن درویش سودانی»

برق بیتابانه خزید اندر آب — موجها بالید و غلطید اندر آب
بوی خوش از گلشن جنت رسید — روح آن درویش مصر آمد پدید

در صدف از سوز او گوهر گداخت
سنگ اندر سینهٔ کشور گداخت

گفت ای کشور اگر داری نظر
انتقام خاک درویشی مگر

آسمان خاک ترا گوری نداد
مرقدی جز در دیم شوری نداد

باز حرف اندر گلوی او شکست
از لبش آهی جگر تابی گسست

گفت ای روح عرب بیدار شو
چون نیاکان خالق اعصار شو

ای فؤاد ای فضیل ای ابن سعود
تا کجا بر خویش پیچیدن چو دود

زنده کن در سینه آن سوزی که رفت
در جهان باز آور آن روزی که رفت

خاک بطحا خالدے دیگر بزای
نغمه توحید را دیگر سرای

ای نخیل دشت تو بالنده تر
برنخیزد از تو فاروقی دگر

ای جهان مؤمنان مسکن مقام
از تو می آید مرا بوے دوام

زندگانی تا کجا بی ذوق تیر
تا کجا تقدیر تو در دست غیر

بر مقام خود نیایی تا به کی
استخوانم در یمی نالد چو نی

از بلا ترسی حدیث مصطفیٰ است
"مرد را روز بلا روز صفاست"

۵۶۹
جاوید نامه
۹۷

ساربان یاران بشیرب ما به نجد — آن حدی کو ناقه را آرد بوجد

ابر بارید از زمین ها سبزه رست — می شود شاید که پای ناقه سست

جانم از درد جدائی در نفیر — آن رهی کو سبزه کم دارد بگیر

ناقه مست سبزه و من مست دوست — او بدست تست و من در دست دوست

آب را کر دند بر صحرا سبیل — بر سبیل ها شسته اوراق نخیل

آن دو آهو در فضای یکدگر — از فراز تل فرود آیند نگر

یک دم آب از چشمهٔ صحرا خورد — باز سوی راه پیما بنگرد

ریگ دشت از نرم مشی پرنیان — جاده بر اشتر نمی آید گران

حلقه حلقه چون پر تیهو غمام — ترسم از باران که دوریم از مقام

ساربان یاران بشیرب ما به نجد

آن حدی کو ناقه را آرد بوجد

فلک مریخ

۵۷۱
جاویدنامه
۹۹

قطعه

چشم را یک ملکه نشستن اندر آب — اندکی از خود گسستن اندر آب
رخت بردم زی جهان دیگرے — بازمان و یارمان و دیگرے
آفتاب ما بآفاقش رسید — روز و شب را لون دیگر آفرید
~~خاک از جان ما و پرورده ماست — جان ما سوزنده و خونین دیده ماست~~
جان ما ساز دہر سوزے کہ ہست — وقت او خرم ہر روزے کہ ہست
~~جان ما خوگر ہر ذوق و دلوست — زانکہ ہر حالے کہ می بینی از اوست~~
(ع) روز را از نور او عالم فروز — می نگردد کہنہ از پرواز روز (از)
~~روز و شب را گردش از ذوق و تب است — جان ما خوگر ہر ذوق و طلب است~~
~~زانکہ ہر حالے کہ می بینی از اوست — سر او کن فیکونی زانکہ ہر عالم از اوست~~

۵۷۳
جاوید نامه
۱۰۱

فلک مریخ

«اهل مریخ»

چشم را یک لحظه بستم اندر آب — اندکی از خود گسستم اندر آب

رخت بُردم زی جهانی دیگری — باز مان و با مکانی دیگری

آفتاب ما به آفاقش رسید — روز و شب را نوع دیگر آفرید

تن ز رسم و راه جان بیگانه است — در زمان و از زمان بیگانه است

جان ما ساز دهر سوزی که هست — وقت او خرم بهر روزی که هست

می نگردد کهنه از پرواز روز — روزها از نور او عالم فروز

روز و شب را گردش پیهم از اوست

سیر او کن زانکه هر عالم از اوست

مرغزاری بارصد گاه بلند — دوربین او ثریا در کمند

خلوت نه گنبد خضراست این — یا سواد خاکدان ماست این

گاه جسم وسعت او را کران — گاه دیدم در فضای آسمان

پیر روم آن مرشد اهل نظر — گفت مریخ است این عالم مگر

چون جهان ما طلسم رنگ و بوست — صاحب شهر و دیار و کاخ و کوست

ساکنانش چون فرنگان ذوفنون — در علوم جان و تن از ما فزون

بر زمان و بر مکان قاهرترند — زانکه در علم فضا ماهرترند

بر وجودش آنچنان پیچیده اند — هر خم و پیچ فضا را دیده اند

خاکیان را دل نبند آب و گل — اندرین عالم بدن دهند دل

چون دلی در آب و گل منزل کند — هرچه می خواهد به آب و گل کند

مستی و ذوق و سرور از حکم جان — جسم را غیب و حضور از حکم جان

در جهان ما دو تا آمد وجود — جان و تن آن بی نمود آن با نمود

خاکیان را جان و تن مرغ و قفس — فکر مریخی یک اندیش است و بس

چون کسی را میرسد روز فراق — چست تر می گردد از سوز فراق

۵۷۴
جاودان نیز نامه
۱۰۲

یک دو روزی پیشتر از آن مرگ — می کند پیش کسان اعلان مرگ

جانشان پرورده اند ام منست — لاجرم خو کرده اند ام منست

تن بخویش اندر کشیدن مردن است — از جهان و خود رمیدن مردن است

برتر از فکر تو آمد این سخن — زانکه جان تست محکوم بدن

رخت اینجا میکد و دم باید گشاد

اینچنین فرصت خدا کس را نداد

«برآمدن منجم شناس مریخی از رصدگاه»

پیر مردی ریش او مانند برف — سالها در علم و حکمت کرده صرف

تیزبین مانند دانایان غرب — کوتش چون پیرترسایان غرب

دیرسال و قامتش بالا چو سرو — طیلسانش تا بسنده چون کمان مرو

آشنای رسم و راه هر طریق — آشکار از چشم او فکر عمیق

آدمی را دید و چون گل بر شکفت — در زبان طوسی خیام گفت

"پیکر گل آن اسیر چند و چون — از مقام تحت و فوق آمد برون

خاک را پرواز بی طیاره داد — ثابتان را جوهر سیاره داد"

نطق و ادراکش روان چون آب جو — محو حیرت بودم از گفتار او

این همه خوابست یا افسونگری — بر لب مریخیان حرف دری

گفت "بود اندر زمان مصطفی — مردی از مریخیان باصفا

بر جهان چشم جهان بین را گشاد — دل به سیر خطه آدم نهاد

پرگشود اندر فضاهای وجود — تا به صحرای حجاز آمد فرود

آنچه دید از مشرق و مغرب نوشت — نقش او رنگین تر از باغ بهشت

بوده‌ام من هم به ایران و فرنگ — گشته‌ام در ملک نیل و رود گنگ

دیده‌ام امریک و هم ژاپون و چین — بهر تحقیق فلزات زمین

از شب و روز زمین دارم خبر — کرده‌ام اندر بر و بحرش سفر

پیش ما هنگامه‌های آدم است
گرچه او از کار ما نامحرم است"

«رومی»

من ز افلاکم رفیق من ز خاک — سر خوش و ناخوره از رگهای تاک

مرد بی پروا و نامش زنده رود — مستی او از تماشای وجود

ما که در شهر شما افتاده‌ایم — در جهان و از جهان آزاده‌ایم

در تلاش جلوه‌های نو بنو — یک زمان ما را رفیق راه شو

«حکیم مریخی»

این نواح مرغدین برخیاست — برخیا نام ابوالآبای ماست

فرزمرز آن آمر کردار زشت — رفت پیش برخیا اندر بهشت

گفت "تو اینجا چسان آسوده‌ئی — عمرها محکوم یزدان بوده‌ئی

از مقام تو نکوتر عالمی است
پیش او جنت بهاریکدمی است

آن جهان از هر جهان بالاتر است
آن جهان از لامکان بالاتر است

نیست یزدان را از آن عالم خبر
من ندیدم عالمی آزادتر

نی خدائی در نظام او دخیل
نی کتاب و نی رسول و جبرئیل

نی طوافی نی سجودی اندرو
نی دعائی نی درودی اندرو

برخیا گفت ای فسون پرداز خیز
نقش خود را اندر آن عالم بریز

تا ابوالآبا فریب او نخورد
حق جهانی دیگری با ما سپرد

اندرین ملک خدادادی مگرد
مرغدین و رسم و آئینش مگر

«گردش در شهر مرغدین»

مرغدین و آن عمارات بلند
من چه گویم زان مقام ارجمند

ساکنانش در سخن شیرین چو نوش
خوب روی و نرم خوی و سیمبر پوش

فکرشان بی درد و سوز و اضطراب
رازدان کیمیای آفتاب

هر که خواهد سیم و زر گیرد ز نور
چون نمک گیریم ما از آب شور

خدمت آمد مقصد علم و هنر | کار ها را کس نمی پسنجد بزر
کس ز دینار و درم آگاه نیست | این بتان را در حرمها راه نیست
بر طبیعت دیو ماشین چیره نیست | آسمانها از دخانها تیره نیست
سخت کش دهقان حریص و خشن است | از نهاب دهخدایان ایمن است
کشت و کارش بی نزاع آب جست | حاصلش بی شرکت غیری از اوست
اندر آن عالم نه لشکر نی وطن | نی کسی روزی خورد از کشت و خون
نی قلم در مرخدین گیرد فروغ | از فن تحریر و تشهیر دروغ
نی به بازاران ز بیکاران خروش | نی صداهای گدایان در گوش

«حکیم میرخی»

کس در اینجا سائل و محروم نیست | عبد و مولا حاکم و محکوم نیست

«زنده رود»

سائل و محروم تقدیر حق است | حاکم و محکوم تقدیر حق است
جز خدا کس خالق تقدیر نیست | چارهٔ تقدیر از تدبیر نیست

«حکیم میرخی»

گر ز یک تقدیر خون گردد جگر
خواه از حق حکم تقدیر دگر

تو اگر تقدیر نو خواهی رواست
زانکه تقدیرات حق لاانتهاست

ارضیان نقد خودی در باختند
نکته تقدیر را نشناختند

رمز باریکیش بحری مضمر است
تو اگر دیگر شوی او دیگر است

خاک شو تا در هوا سازد ترا
سنگ شو بر شیشه اندازد ترا

شبنمی افتندگی تقدیر تست
قلزمی پایندگی تقدیر تست

هر زمان سازی همان لات و منات
از بتان جویی ثبات ای بی ثبات

تا خود نما ساختن ایمان تست
عالم افکار تو زندان تست

رنج بی گنج است تقدیر چنین
گنج بی رنج است تقدیر چنین

اصل دین این است اگر دانی بخیر
می شود محتاج از او محتاج تر

وای آن دینی که خواب آرد ترا
باز در خواب گران دارد ترا

سحر و افسون است یا دین است این
حب و افیون است یا دین است این

می شناسی طبع دراک از کجاست
حوری اندر بیگه خاک از کجاست

قوت فکر حکیمان از کجاست | طاقت ذکر کلیمان از کجاست
این دل و این واردات او زکیست | این فنون و معجزات او زکیست
گر می گفتار داری از تو نیست | شعله کردار داری از تو نیست
اینهمه فیض از بهار فطرت است | فطرت از پروردگار فطرت است
زندگانی چیست کان گوهر است | تو امینی صاحب او دیگر است
طبع روشن مرد حق را آبروست | خدمت خلق خدا مقصود اوست

خدمت از رسم و ره پیغمبری است
مزد خدمت خواستن بو ذکری است

همچنان این باد و خاک و آب و کشت | باغ و راغ و کاخ و کوی و سنگ و خشت
ایکه میگوئی متاع ما زماست | مرد نادان این همه ملک خداست
ارض حق را ارض خود دانی بگو | چیست شرح آیهٔ لاتفسدوا
این آدم دل به ابلیسی نهاد | من ز ابلیسی ندیدم جز فساد
کس امانت را بکار خود نبرد | ایخوش آنکو ملک حق با حق سپرد
برده ئی چیزی که از آن تو نیست | داغم از کاری که شایان تو نیست

گر تو باشی صاحب شی می سزد | ور نباشی خود بگو کی می سزد
ملک یزدان را به یزدان باز ده | تا ز کار خویش بگشائی گره
زیر گردون فقر و مسکینی چراست | آنچه از مولاست هیگوئی زماست
بنده ئی کز آب و گل بیرون نجست | شیشهٔ خود را به سنگ خود شکست
ایکه منزل را نمی دانی زره | قیمت هر شی ز اندازه مگه
تا متاع تست گوهر گوهر است | ورنه سنگ است از پشیزی کمتر است

نوع دیگر بین جهان دیگر شود
این زمین و آسمان دیگر شود

« احوال دوشیزه مریخ که دعوی رسالت کرده »

در گذشتیم از هزاران کوه و کاخ | بر کنار شهر میدان فراخ
اندر آن میدان هجوم مردمان | در میان یک زن قدش چون ناردان
چهره اش روشن دلی بی نور جان | معنی او بر بیان او گران
حرف او بی سوز و چشمش بی نمی | از سر و رآرزو نامحرمی
فارغ از جوش حیا بی سینه اش | کور و صورت ناپذیر آئینه اش

بیخبر از عشق و از آئین عشق
صعوه را کرده شاهین عشق

گفت با ما آن حکیم نکته دان
"نیست این دو شیزه از مریخیان

ساده و آزاده و بی ریو و رنگ
فرزِ مرزا و را بدزدید از فرنگ

پخته در کار نبوت ساختش
اندرین عالم فرو انداختش

گفت نازل گشته ام از آسمان
دعوت من دعوت آخر زمان

از مقام مرد و زن دارد سخن
فاش تر می گوید اسرار بدن

نزد این آخر زمان تقدیر زیست
در زبان ارضیان گویم که چیست"

"تذکیر نبیهٔ مریخ"

ای زنان ای مادران ای خواهران
زیستن تا کی مثال دلبران

دلبری اندر جهان مظلومی است
دلبری محکومی و محرومی است

در دو گیسو شانه گرداینم ما
مرد را انچیر خود دانیم ما

مرد صیادی به نخچیری کند
گرد تو گردد که زنجیری کند

خود گداز بهای او مکر و فریب
درد و داغ و آرزو مکر و فریب

گرچه آن کافر حرم سازد ترا
مبتلای درد و غم سازد ترا

همبر او بودن آزار حیات
وصل او زهر و فراق او نبات

مار پیچان از خم و پیچش گریز
زهرهایش را بخون خود مریز

از اموسات زردروی ماران

ای خنک آزادی بی ثوبران

وحی یزدان پی به پی آید مرا
لذت ایمان بیفزاید مرا

آمد آن وقتی که از اعجاز فن
می تواند دید جنین اندر بدن

حاصلی برداری از کشت حیات
هر چه خواهی از بنین و از بنات

گر نباشد بر مراد ما جنین،
بی محابا کشتن او عین دین

در پس این عصر اعصار دگر
آشکارا گردد اسرار دگر

پرورش گیرد جنین نوع دگر
بی شب ارحام دریابد سحر

تا بمیرد آن سراپا اهرمن
همچو حیوانات ایام کهن

لاله ها بی داغ و با دامان پاک
بی نیاز از شبنمی خیزد ز خاک

خود بخود بیرون فتد اسرار زیست
نغمه بی مضراب بخشد تار زیست

آنچه از نیسان فرو ریزد مگیر — ای صدف در زیر دریا تشنه میر
خیز و با فطرت بیامیز ستیز — تا ز پیکار تو حر گردد کنیز

رستن از ربط دو تن توحید زن
حافظ خود باش و بر مردان متن

« رومی »

مذهب عصر نو آئینی مگر — حاصل تهذیب لادینی مگر
زندگی را شرع و آئین است عشق — اصل تهذیب است دین دین است عشق
ظاهر او سوز ناک و آتشین — باطن او نور رب العالمین
از تب و تاب درونش علم و فن — از جنون و قفونش علم و فن

دین مگرد و پخته بی آداب عشق
دین مگیر از صحبت ارباب عشق

رومی

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

مهبط نور آیتی نگر
حاصل منصب علوی نگر!
زندگی را سرّ و جوهر آتش است
اصل او از بهر دیگر آتش است
ظاهر او از تپش خاکستر است
باطن او نور رب العالمین
از جوار گردان حسناش بلند
~~[illegible]~~ از تب و تابش دو صد آتش علم
~~[illegible]~~
دین ما دین تبر آباد عشق
دین ما از فیض او آزاد عشق

فلک مشتری

۵۸۷
جاودان نامه
۱۱۵

فرهنگ ایران دل دیوانه ئ — هر زمان نخشد دگر ویرانه ئ
همچو بحر بیکران گوید گهر — مرد مردان بحر زاید نه صغیر
راه گم کرده ایاب شد الا ابات — آب سفر جاده را پایان کند
[illegible] — [illegible]
از عمل دیدن فزودن آب است — از زمان دیدن و افزودن آب است
آن لمحه در هزار و یک نمر — این لمحه در نیم از نوع نظر
آن بیست آمد دو آب زمان را — این بیست آمد چهل آب زمان را
[illegible]
[illegible]
آن نگه از بطن خود آرد نمر
این نگه از بطن خود گم می کند

۵۸۹
جاویدنامه
۱۱۷

فلک مشتری

«ارواح طیبهٔ حلاج و غالب و طاهره که به نشیمن بهشتی نگرویدند
و بگردش جاودان گرایندند»

من فدای این دل دیوانه‌ئی — هر زمان بخشد دگر ویرانه‌ئی
چون بگیرم مشتری گوید که خیز — مرد خودرس بحر را داند قفیز

زانکه آیات خدا لاانتهاست | ای مسافر جاده را پایان کجاست
کار حکمت دیدن و فرسودن است | کار عرفان دیدن و افزودن است
آن بسنجد در ترازوی هنر | این بسنجد در ترازوی نظر
آن بدست آورد آب و خاک را | این بدست آورد جان پاک را

آن نگه را بر تجلی می زند
این تجلی را بخود گم می کند

در تلاش جلوه های بی پی | طی کنم افلاک و می نالم چو نی
این همه از فیض مردی پاک زاد | آنکه سوز او بجان من فتاد
کاروان این و بینای وجود | بر کنار رهگذر می آمد فرود
آن جهان آن خاکدانی ناتمام | در طواف او قمرها تیز گام
خالی از می شیشه تاکش هنوز | آرزو نارسته از خاکش هنوز
نیم شب از تاب ماهان نیم روز | نی ربودت در هوای او دو سوز
من چو سوی آسمان کردم نظر | کوکبش دیدم بخود نزدیک تر
هیبت نظاره از هوشم ربود | شد دگرگون نزد و دور و دیر و زود

پیش خود دیدم سه روح پاکباز — آتش اندر سینه شان کیتی گداز

در برشان حلّه های لاله گون — چهره ها رخشنده از سوز درون

در تب و تابی ز هنگام الست — از شراب نغمه های خویش مست

گفت رومی این قدر از خود مرو — از دم آتش نوایان زنده شو

شوق بی پروا ندیدستی مگر — زور این صهبا ندیدستی مگر

غالب و حلّاج و خاتون عجم — شورها افکنده در جان حرم

این نواها روح را بخشد ثبات

گرمی او از درون کائنات

«نوای حلّاج»

ز خاک خویش طلب آتشی که پیدا نیست — تجلّی دگرے در خور تقاضا نیست

نظر بخویش چنان بسته ام که جلوه دوست — جهان گرفت و مرا فرصت تماشا نیست

به ملک جم ندهم مصرع نظیری را — کسی که کشته نشد از قبیله ما نیست

اگرچه عقل فسون پیشه لشکری انگیخت — تو دل گرفته نباشی که عشق تنها نیست

تو ره شناس نئی ز مقام بی خبری — چه نغمه ایست که در بربط سلیمی نیست

۵۹۱
جاوید نامه
۱۱۹

ز قید و صید نهنگان حکایتی آور — مگو که زورق ما روشناس دریاست
مرید همت آن سیر بوم که پا نگذاشت — به جاده‌ئی که در و کوه و دشت و دریاست

شریک حلقهٔ رندان باده پیمایاش
حذر ز صحبت پیری که مرد غوغاست

«نوای غالب»

"بیا که قاعدهٔ آسمان بگردانیم — قضا بگردش رطل گران بگردانیم
اگر ز شحنه بود گیر و دار نندیشیم — وگر ز شاه رسد ارمغان بگردانیم
اگر کلیم شود هم‌زبان سخن نکنیم — وگر خلیل شود میهمان بگردانیم
بجنگ باج ستانان شاخساری را — تهی سبد ز در گلستان بگردانیم
به صلح بال فشانان صبحگاهی را — ز شاخسار سوی آشیان بگردانیم
ز حیدریم من و تو ز ما عجب نبود — گر آفتاب سوی خاوران بگردانیم"

۵۹۲
جاویدنامه
۱۲۰

« نوای طاهره »

گر بتو افتدم نظر چهره به چهره روبرو — شرح دهم غم ترا نکته به نکته مو بمو

از پی دیدن رخت همچو صبا فتاده ام — خانه بخانه در بدر کوچه بکوچه کو بکو

میرود از فراق تو خون دل از دو دیده ام — دجله به دجله یم بیم چشمه به چشمه جو بجو

مهر ترا دل حزین بافته بر قماش جان — رشته به رشته نخ به نخ تار به تار پو به پو

در دل خویش طاهره گشت و ندید جز ترا

صفحه به صفحه لا به لا پرده به پرده تو بتو

سوز و ساز عاشقان دردمند — شورهای تازه در جانم فکند

مشکلات کهنه سر بیرون زدند — باز بر اندیشه ام شبخون زدند

قلزم فکرم سراپا اضطراب — ساحلش از زور طوفانی خراب

گفت روحی وقت را از کف مده — آنکه میخواهی کشود هست گره

چند در افکار خود باشی اسیر

این قیامت ابرون ریز از ضمیر

« زنده رود مشکلات خود را پیش ارواح بزرگ میکوبد »

۵۹۳
حماد یدالله
۱۲۱

از مقام مؤمنان دوری چرا یعنی از فردوس مهجوری چرا

«حلاج»

مرد آزادی که دلدار خوب زشت می نگنجد روح او اندر بهشت

جنت ملاّمی و حور و غلام جنت آزادگان سیر دوام

جنت ملاّخور و خواب و سرود جنت عاشق تماشای وجود

حشر ملاّشق قتل و بانگ صور عشق شور انگیز خود صبح نشور

علم بربیم و رجا دارد اساس عاشقان را نی امید و نی هراس

علم ترسان از جلال کائنات عشق غرق اندر جمال کائنات

علم را بر رفته و حاضر نظر عشق کوید آنچه می آید بگر

علم پیمان بسته با آئین جبر چاره او چیست غیر از جبر و صبر

عشق آزاد و غیور و ناصبور در تماشای وجود آمد جبور

عشق ما از سکوه ها بیگانه ایست گرچه او را گریه مستانه ایست

این دل مجبور ما مجبور نیست ناوک ما از نگاه حور نیست

آتش ما را بغیر از فراق جان ما را نیست کار آید فراق

بی خلشها زیستن نازیستن — باید آتش در تن پا زیستن

زیستن این کو نه تقدیر خودی است — از همین تقدیر تعمیر خودی است

ذره‌ئی از شوق بیحد رستک مهر — گنجد اندر سینهٔ او نه سپهر

شوق چون بر عالمی شبخون زند
آنیان را جاودانی می کند

«زنده رود»

گردش تقدیر مرگ و زندگیست — کس نداند گردش تقدیر چیست

«حلاج»

هر که از تقدیر دارد ساز و برگ — لرزد از نیروی او ابلیس و مرگ

جبر دین مرد صاحب همت است — جبر مردان از کمال قوت است

تخته مردی پخته تر گردد ز جبر — جبر مرد خام را آغوش قبر

جبر خالد عالمی برهم زند — جبر ما بیخ و بن ما بر کند

کار مردان است تسلیم و رضا — بر ضعیفان است نامید این قبا

تو که دانی از مقام پیر روم — می ندانی از کلام پیر روم

۵۹۵
جاوید نامه
۱۲۳

بود کبری در زمان بایزید — گفت او را یک مسلمان سعید

خوشتر آن باشد که ایمان آوری — تا بدست آید نجات و سروری

گفت این ایمان اگر هست ای مرید — آن که دارد شیخ عالم بایزید

من ندارم طاقت آن تاب آن — کان فزون آمد ز کوشش‌های جان

کار ما غیر از امید و بیم نیست — هر کسی را همت تسلیم نیست

آنچه گوئی بود نی این بود و شد — کارها پابند آئین بود و شد

معنی تقدیر کم فهمیده ئی — نی خودی را نی خدا را دیده ئی

مرد مومن با خدا دارد نیاز — با تو ما سازیم تو با ما بساز

عزم او خلاق تقدیر حق است

روز هیجا تیر او تیر حق است

«زنده رود»

کم نگاهان فتنه ها انگیختند — بندهٔ حق را به دار آویختند

آشکارا بر تو سبحان وجود — باز گو آخر گناه تو چه بود؟

«حلاج»

بود اندر سینهٔ من بانگ صور
ملتی دیدم که دارد قصد گور

مؤمنان باخوی بوی کافران
لااله گویان ز خود بیگانگان

"امر حق" گفتند نقش باطل است
زانکه او وابستهٔ آب و گل است

من بخود افروختم نار حیات
مرده را گفتم ز اسرار حیات

از خودی طرح جهانی ریختند
دلبری با قاهری آمیختند

هر کجا بینی ز ناپیدا خودی
برتنی تابد نگاه ما خودی

نارها پوشیده اند در نور او
جلوه های کائنات از طور او

هر زمان هر دل درین دیر کهن
از خودی در پرده میگوید سخن

هر که از نارش نصیب خود نبرد
در جهان از خویشتن بیگانه مرد

هند و هم ایران ز نورش محرم است
آنکه نارش هم شناسد آن کم است

من ز نور و نار او دادم خبر
بندهٔ محرم گناه من نگر

آنچه من کردم تو هم کردی بترس
محشری بر مرده آوردی بترس

«طاهره»

۵۹۷
جاوید نامه
۱۲۵

از گناه بندهٔ صاحب جنون — کائنات تازه می آید برون

شوق بیحد پرده ها را بر درد — کهنگی را از تماشا می برد

آخر از دار و رسن گیرد نصیب — برنگردد زنده از کوی حبیب

جلوهٔ او بنگر اندر شهر و دشت — تا نپنداری که از عالم گذشت

در ضمیر عصر خود پوشیده است
اندرین خلوت چسان گنجیده است

«زنده رود»

ای ترا داده ند درد جستجوی — معنی یک شعر خود با من بگوی

قمری کف خاکستر و بلبل قفس رنگ
ای ناله نشان جگر سوخته ی چیست

«غالب»

ناله ی کو خیزد از سوز جگر — هر کجا تاثیر او دیدم دگر

قمری از تاثیر او دانسوخته — بلبل از وی رنگها اندوخته

اندر و مرگی به آغوش حیات — یک نفس اینجا حیات آنجا ممات

آنچنان رنگی که ارژنگی از اوست　　آنچنان رنگی که بیرنگی از اوست

تو ندانی این مقام رنگ و بوست　　قسمت هر دل بقدر آرزوست

یا به رنگ آ، یا به بیرنگی گذر

تا نشانی گیری از سوز جگر

«زنده رود»

صد جهان پیدا درین نیلی فضاست　　هر جهان از اولیا و انبیاست

«غالب»

نیک بنگر اندرین بود و نبود　　پی به پی آید جهانها در وجود

"هر کجا هنگامهٔ عالم بود　　رحمة للعالمینی هم بود"

«زنده رود»

فاش تر گویم اگر فهمم رساست

«غالب»

این سخن افاش تر گفتن خطاست

«زنده رود»

۵۹۹
جاوید نامه
۱۲۷

گفتگوی اهل دل بحاصل است

«غالب»

نکته را برلب رسیدن مشکل است

«زنده رود»

تو سراپا آتش از سوز طلب　　بر سخن غالب نیایی ای عجب

«غالب»

خلق و تقدیر و بدایت ابتداست　　رحمة للعالمینی انتهاست

«زنده رود»

من ندیدم چهرهٔ معنی هنوز　　آتشی دارے اگر ما را بسوز

«غالب»

ای چو من بینندهٔ اسرار شعر　　این سخن افزونتر است از تار شعر

شاعران بزم سخن آراستند　　این کلیمان بی ید بیضا ستند

آنچه تو از من بخواهی کافری است　　کافری کو ما ورای شاعری است

«حلاج»

هر کجا بینی جهان رنگ و بو — آن که از خاکش بروید آرزو
یا ز نور مصطفی او را بهاست — یا هنوز اندر تلاش مصطفی است

«زنده رود»

از تو پرسم گرچه پرسیدن خطاست — سر آن جوهر که ناش مصطفی است
آدمی یا جوهری اندر وجود — آنکه آید گاه گاهی در وجود

«حلاج»

پیش او گیتی چنین فرسوده است — خویش را خود عبده فرموده است
عبده از فهم تو بالاتر است — زانکه او هم آدم و هم جوهر است
جوهر او نی عرب نی اعجم است — آدم است و هم ز آدم اقدم است
عبده صورتگر تقدیرها — اندرو ویرانه ها تعمیرها
عبده هم جانفزا هم جان ستان — عبده هم شیشه هم سنگ گران
عبد دیگر عبده چیزی دگر — ما سراپا انتظار او منتظر
عبده دهر است و دهر از عبده است — ما همه رنگیم و او بی رنگ و بوست
عبده با ابتدا بی انتهاست — عبده را صبح و شام ما کجاست

۶۰۱
جاوید نامه
۱۲۹

کس ز سر عبدهٔ آگاه نیست — عبدهٔ جز سرّ الا الله نیست

لا الٰه تیغ و دم او عبدهٔ — فاش تر خواهی بگو هو عبدهٔ

عبدهٔ چند و چگون کائنات — عبدهٔ راز درون کائنات

مدّعا پیدا مگر دد زین دو بیت — تا نبینی از مقام ما و ماست

بگذر از گفت و شنودای زنده رود

غرق شو اندر وجودای زنده رود

«زنده رود»

کم شناسم عشق را این کار چیست — ذوق دیدار است پس دیدار چیست

«حلّاج»

معنی دیدار آن جز رمان — حکم او بر خویشتن کردن روان

در جهان نی چون سؤال انس و جان — تا چو او باشی قبول انس و جان

باز خود را این چنین دیدار او — سنّت او سرّی از اسرار او

«زنده رود»

چیست دیدار خدای زیر سپهر — آنکه بی حکمش نگردد ماه و مهر

«حلاج»

نقش حق اول بجان انداختن — باز او را در جهان انداختن

نقش جان تا در جهان کرد او مقام — می شود دیدار حق دیدار عام

ای خنک مردی که از یک هوی او — نه فلک دارد طواف کوی او

وای درویشی که هوئی آفرید — باز لب بربست و دم در خود کشید

حکم حق را در جهان جاری نکرد — نانی از جو خورد و کرآری نکرد

خانقاهی جست و از خبیر رمید — راهبی ورزید و سلطانی ندید

نقش حق را ری جهان نخجیر تست — هم عنان تقدیر با تدبیر تست

عصر حاضر با تو می جوید ستیز
نقش حق بر لوح این کافر بزن

«زنده رود»

نقش حق را در جهان انداختند — من نمی دانم چسان انداختند

«حلاج»

یا بزور دلبری انداختند — یا بزور قاهری انداختند

۶۰۳
جاوید نامه
۱۳۱

زانکه حق در دلبری پیداتر است دلبری از قاهری اولی‌تر است

«زنده رود»

باز گوای صاحب اسرار شرق در میان این و آن عاشق چه فرق

«حلاج»

زاهد اندر عالم دنیا غریب عاشق اندر عالم عقبی غریب

«زنده رود»

معرفت از انتها نابودن است زندگی اندر فنا آسودن است

«حلاج»

سکر یاران از تهی پیمانگی است نیستی از معرفت بیگانگی است

ای که جوئی در فنا مقصود را در نیابد عدم موجود را

«زنده رود»

آنکه خود را بهتر از آدم شمرد در حرم و جامش نمی باقی نه درد

مشت خاک ما بگردون آشناست آتش آن بی سر و سامان کجاست

«حلاج»

کم بکوزان خواجهٔ اهل فراق — تشنه کام و از ازل خونین ایاق

ما جهول او عارف بود و نبود — کفر او این را ز را بر ما گشود،

از فتادن لذت برخاستن — عیش افزودن ز درد کاستن

عاشقی در نار او دا سوختن — سوختن بی نار او ناسوختن

زانکه او در عشق و خدمت اقدم است — آدم از اسرار او نامحرم است

چاک کن پیراهن تقلید را

تا بیاموزی از و توحید را

«زنده رود»

ای ترا اقلیم جان زیرنگین — یک نفس با ما مدارا کر صحبت گزین

«حلاج»

با مقامی در نمی سازیم و بس — ما سراپا ذوق پروازیم و بس

هر زمان دیدن تپیدن کار ماست — بی پر و بالی پریدن کار ماست

«نمودار شدن خواجهٔ اهل فراق ابلیس»

صحبت روشندلان یک دم دو دم — آن دو دم سرمایهٔ بود و عدم

۶۰۵
جاوید نامه
۱۳۳

عشق را شوریده‌تر کردو گذشت — عقل را صاحب‌نظر کردو گذشت

چشم بربستم که با خود دارمش — از مقام دیده در دل آرمش

ناگهان دیدم جهان تاریک شد — از مکان تا لامکان تاریک شد

اندر آن شب شعله‌ئی آمد پدید — از درونش پیر مردی بر جهید

یک قبای سرمه‌ئی اندر برش — غرق اندر دود و پیچان پیکرش

گفت رومی خواجه‌ی اهل فراق
آن سراپا سوز و آن خونین ایاق

کهنه کم خنده اندک سخن — چشم او بیننده جان در بدن

رند و ملا و حکیم و خرقه‌پوش — در عمل چون زاهدان سخت‌کوش

فطرتش بیگانه ذوق وصال — زهد او ترک جمال لایزال

ناگسستن از جمال آسان نبود — کار پیش افکند از ترک سجود

اندکی در واردات او نگر — مشکلات او ثبات او نگر

غرق اندر رزم خیر و شر هنوز
صد پیمبر دیده و کافر هنوز

جانم اندر تن ز سوز او بتپید
بر لبش آهی غم آلودی رسید

گفت وچشم نیم وا بر من گشود
"در عمل جز ما که بر خوردار بود"

آنچنان بر کار ها پیچیده ام
فرصت آدینه را کم دیده ام

نی مرا فرشته نی نی چاکری
وحی من بی منت پیغمبری

نی حدیث و نی کتاب آورده ام
جان شیرین از فقیهان برده ام

رشتهٔ دین چون فقیهان کس نرشت
کعبه را کردند آخر خشت خشت

کیش ما را اینچنین تأسیس نیست
فرقه اندر مذهب ابلیس نیست

در گذشتم از سجود ای بیخبر
ساز کردم از غنون خیر و شر

از وجود حق مرا منکر مگیر
دیده بر باطن گشا ظاهر مگیر

گر بگویم نیست این از ابلهی است
زانکه بعد از دیدن توان گفت نیست

من "بلی" در پرده "لا" گفته ام
گفتهٔ من خوشتر از ناگفته ام

تا نصیب از درد و آدم داشتم
قهر یار از بهر او نگذاشتم

شعله ها از کشتزار من دمید
او ز مجبوری به مختاری رسید

زشتی خود را نمودم آشکار
با تو دادم ذوق ترک و اختیار

تو نجاتی ده مرا از نار من — وا کن ای آدم گره از کار من

ایکه اندر بند من افتاده ئی — رخصت عصیان شیطان داده ئی

در جهان با همت مردانه زی — عمر کم را من زمن بیگانه زی

بی نیاز از پیش و نوش من گذر — تا نگردد نامه ام تاریک تر

در جهان صیاد با نخجیرهاست — تا تو نخجیری به کیشم تیرهاست

صاحب پرواز را افتاد نیست
صید اگر زیرک شود صیاد نیست"

گفتمش "نگذر ز آئین فراق — ابغض الاشیاء عند الطلاق"

گفت "ساز زندگی سوز فراق — ای خوشا سرمستی و درد فراق

بر لبم از وصل می ناید سخن — وصل اگر خواهم نماند این سخن"

حرف وصل او را ز خود بیگانه کرد — تازه شد اندر دل او سوز درد

اندکی غلطید اندر دود خویش — باز گم کرد ید اندر دود خویش

ناله ئی زان دود پیچان سر بلند
ای خنک جانی که گردد درد مند

«نالهٔ ابلیس»

ای خداوند صواب و ناصواب — من شدم از صحبت آدم خراب

هیچگه از حکم من سر برنتافت — چشم از خود بست و خود را در نیافت

خاکش از ذوق ابا بیگانه‌ئی — از شرار کبریا بیگانه‌ئی

صید خود صیاد را گوید بگیر — الامان از بندهٔ فرمان‌پذیر

از چنین صیدی مرا آزاد کن — طاعت دیروزهٔ من باد کن

پست از و آن همت والای من — وای من، ای وای من، ای وای من

فطرت او خام و عزم او ضعیف — تاب یک ضرب نیارد این حریف

بندهٔ صاحب نظر باید مرا — یک حریف پخته‌تر باید مرا

لعبت آب و گل از من باز گیر — می نیاید کودکی از مرد پیر

این آدم چیست یکمشت خس است — مشت خس ایک شرار از من بس است

اندرین عالم اگر جز خس نبود — این قدر آتش مرا دادن چه بود

شیشه را بگداختن عاری بود — سنگ را بگداختن کاری بود

آنچنان تنگ از فتوحات آمدم — پیش تو بهر مکافات آمدم

۶۰۹
جاوید نامه
۱۳۷

منکر خود از تو می‌خواهم بده — سوی آن مرد خدا راهم بده

بنده‌ئی باید که پیچد گردنم — لرزه اندازد نگاهش در تنم

آن که گوید، از حضور من برو — آنکه پیش او نیرزم با دو جو

ای خدا یک زنده مرد حق پرست

لذتی شاید که یابم در شکست

فلک زحل

۶۱۱
جاویدنامه
۱۳۹

ارواح خبیثه که با ملک ملت غداری کرده و دوزخ ایشان را تجزیه نکرده

پسر رستم آن امام راستان — آشنای هر مقام راستان
گفت کاے گردون نورد گیتی کوش — دیدهٔ آن عالم زنار پوش
پیکر او گرچه از آب و گل است — برز مینش پایه‌دان مشکل است
صد هزار اندیشه تندر بیت — قهرش را آماسم از روز الست
ذرّه ذرّه می زند ستاره را — از مدارش برکند سیاره را
منزل ارواح نیک اوست آنجا — دوزخ از اهرمن آشیان آمد اینجا
خیره بینی دو طی خوت کنی — روح قوت گشته از سر دون
ناقبول و نا امید و نامراد — ملّتی از رشان اندر فساد
ملّتی کو بندهٔ ملت کشاد — ملک و دین را از مقام خود نهاد
می ندانی خطهٔ هندوستان — آن غریب جاطر جاهت دلان

آنچه برگردگر بیچیده است — از دم تاریک و زر دیده است
از گران سیری خرام او کوه — هر نگه از حکم او زشت و زبون

کوه با دل کاب [illegible] عالم علی با ملک [illegible]
عالمی مطرود و مردود سحر — ذرّه ذرّه او مانند شام از علل مهر
عالمی زشت و ذلیل و خاک [illegible]
[illegible]

فلک زحل

«ارواح رذیله که با ملک و ملت غداری کرده و دوزخ ایشان را قبول نکرده»

پیر رومی آن امام راستان — آشنای هر مقام راستان

گفت ای گردون نورد سخت کوش — دیده نی آن عالم زنار پوش

آنچه بر گرد کمر پیچیده است — از دم استاره نی دزدیده است

از گران سیری خرام او سکون — هر نکو از حکم او زشت و زبون

پیکر او گرچه از آب و گل است — بر زمینش پا نهادن مشکل است

۶۱۳
جاوید نامه
۱۴۱

صد هزار افرشته تند در بدست | قهر حق اقاسم از روز الست
دزده پهیم می زند سیاره را | از مدارش بر کند سیاره را
عالمی مطرود و مردود سپهر | صبح او مانند شام از بحر مهر
منزل ارواح بی یوم النشور | دوزخ از احراقشان آمد نفور
اندرون او دو طاغوت کهن | روح قومی کشته از بهر دو تن
جعفر از بنگال و صادق از دکن | ننگ آدم ننگ دین ننگ وطن
ناقبول و ناامید و نامراد | ملتی از کارشان اندر فساد
ملتی کو بند هر ملت گشاد | ملک و دینش از مقام خود فتاد
می ندانی خطهٔ هندوستان | آن عزیز خاطر صاحبدلان
خطه ای هر جلوه اش گیتی فروز | در میان خاک و خون غلطد هنوز
در گلش تخم غلامی را که کشت | این همه کردار آن ارواح زشت

در فضای نیلگون یکدم بایست
تا مکافات عمل بینی که چیست

«قلزم خونین»

آنچه دیدم می نگنجد در بیان — تن ز سهمش بی‌خبر گردد ز جان

من چه دیدم قلزمی دیدم ز خون — قلزمی طوفان بر و بن طوفان درون

در هوا ماران چو در قلزم نهنگ — کفچه شنگون بال و پر سیماب رنگ

موجها در مده مانند پلنگ — از نهیبش مرده بر ساحل نهنگ

بحر ساحل را امان یک دم نداد — هر زمان کف پاره‌ئی در خون فتاد

موج خون با موج خون اندر ستیز — در میانش زورقی در اُفت و خیز

اندر آن زورق دو مرد زرد روی

زرد رو عریان بدن آشفته موی

«آشکارا می شود روح هندوستان»

آسمان شق گشت و حوری پاک زاد — پرده از چهره خود برگشاد

در جبینش نار و نور لایزال — در دو چشم او سرور لایزال

حله‌ئی در بر سبکتر از سحاب — تار و پودش از رگ برگ گلاب

با چنین خوبی نصیبش طوق و بند — بر لب او ناله های دردمند

گفت رومی روح هندست این نگر — از فغانش سوزها اندر جگر

«روح هندوستان ناله و فریاد می کند»

شمع جان افسرد در فانوس هند — هندیان بیگانه از ناموس هند

مرد کِ نامحرم از اسرار خویش — زخمه خود کم زند بر تار خویش

بر زمان رُفته می بیند نظر — از تَتُش افسرده میسوزد جگر

بندها بر دست و پای من ز دست — ناله های نارسای من ز دست

خویشتن را از خودی پرداخته — از رسوم کهنه زندان ساخته

آدمیت از وجودش درد مند
عصر نو از پاک و ناپاکش نژند

بگذر از فقری که عریانی دهد — ای خنک فقری که سلطانی دهد

الحذر از جبر و هم از خوی صبر — جابر و مجبور را زهر است جبر

این به صبر پیهی خوگر شود — آن به جبر پیهی خوگر شود

هر دو را ذوق ستم گردد قرون
ورد من یالیت قومی یعلمون

کی شب هندوستان آید بروز — مرد جعفر، زنده وح او هنوز

تا ز قید یک بدن وا می رهد
آشیان اندر تن دیگر نهد

گاه او را با کلیسا ساز باز
گاه پیش دیریان اندر نیاز

دین او آئین او سوداگری است
عنتری اندر لباس حیدری است

تا جهان رنگ و بو گردد دگر
رسم او آئین او گردد دگر

پیش ازین چیزی دگر مسجود او
در زمان ما وطن معبود او

ظاهر او از غم دین در تب و تاب
باطنش چون دیریان از تار و پود

جعفر اندر هر بدن ملت کش است
این مسلمانی کهن ملت کش است

خنده خندان است و با کس کار نیست
مار اگر خندان شود جز مار نیست

از نفاقش وحدت قومی دژم
ملت او از وجود او لئیم

ملتی را هر کجا غارتگری است
اصل او از صادقی یا جعفری است

الامان از روح جعفر الامان

الامان از جعفران این زمان

«فریادی کی از ورق نشینان قلزم خونین»

ـ نی عدم ما را پذیرد نی وجود
وای از بی مهری بود و نبود

۶۱۷
جاوید نامه
۱۴۵

تا گذشتیم از جهان شرق و غرب — بر در دوزخ شدیم از درد و کرب

یک شرر بر صادق و جعفر زد — بر سر ما مشت خاکستر زد

گفت دوزخ را خس و خاشاک نیست

شعلهٔ من زین دو کافر پاک نیست

آنسوی نه آسمان رفتیم ما — پیش مرگ ناگهان رفتیم ما

گفت "جان سری ز اسرار من است — حفظ جان و بدم تن کار من است

جان رشتی گرچه نزد با دو جو — ایکه از من همدم جان خواهی برو

این چنین کاری نمی آید ز مرگ

جان فداری میسزاید ز مرگ"

ای هوای تند دریای خون — ای زمین ای آسمان نیلگون

ای نجوم ای ماهتاب ای آفتاب — ای قلم ای لوح محفوظ ای کتاب

ای بتان ابیض ای لرزان حرب — ای جهانی در بغل بی صرب و ضرب

این جهان بی ابتدا بی انتهاست

بندهٔ عذار را مولا کجاست

ناگهان آمد صدای هولناک
سینهٔ صحرا و دریا چاک چاک

ربط اقلیم بدن از هم گسیخت
دست بدم که پاره بر که پاره رخت

کوهها مثل سحاب اندر مرور
انهدام عالمی بی بانگ صور

برق و تندر از تب و تاب درون
آتشیان جستند اندر بحر خون

موجها پر شور و از خود رفته تر
غرق خون گردید آن کوه و کمر

آنچه بر پیدا و ناپیدا گذشت
خیل اجسام دید و بی پر و گذشت

یکی از زوزن السان قلزم خونین

حلاق

"نے عدم مارا پذیرد نے وجود — ~~تا ابد سرگردان~~ بود و نبود
تا گذشتم از جهان شرق و غرب — بر در دوزخ شتم از درد و کرب
یک شرر بر حلاق جعفر زد — پرس ماهست نمانگستر زد
گفت دوزخ را خس جان من است
شعله فی زین دو کافر پاک به!
تا سوئے نہ آسمان رفتم ا — پیش مرگ ناگهان افتادم!
گفت جان سر ز امر ما برتافت — حلق جان او هم من کارے شناخت!
جان رشتے گرچه بگریزد باد و چرخ — آے کہ از فرمان ما جان خواهی برد
این چنین کارے نمی آید ز مرگ
جان خود را تا نباشد آدمی — آے کہ ~~ما سوئے~~ ما را بگیری جان من! — آے زمین آے آسمان نیلگون
آے بحر آے ماهتاب آے آفتاب — آے قلم آے لوح و خط آے کتاب
آے شتاب ابر و قر دان عرب — آے بصحرا اندر بریده حرب و ضرب
این جهان بے اشتراے آنجاست
بندهٔ خود را خدا کی گشت؟"

ناگهان آمد صدا از بر فلک — سینهٔ صحرا و دریا چاک چاک
کوه با دل کباب از هر طرف — اندهام حالے تے با نگ عنف!
سر بطبل اجل بدن از گفتنت — دم هم کهه پاره پاره رفت
بر دمندم از تن پاک تو دین — آسمان خستند اندر بحر خون!
مرغها بر گو و از خود رفته تر — غرق خون گردید ماهی تا کمر!
آنچه بر سر او ما بدا لذیت
خیل انجم دید و بے پروا گذشت!

آن سوی افلاک

۶۲۱
جاوید نامک
۱۴۹

آثر ۷ احدک

جهم الالی غلط

هر کجا آمیزه لود و نبود - کس نداند سر این چرخ کبود
هر کجا مرگ آرد و بنیاد زیست - آخر این پرده علل و اند عجب
هر کجا مانند باد از ما ثبات - بی ثبات و بی بقا ئی ثبات

هر چنان راه و روش دیگر - زندگی را رسم و آئین دگر
وقت عالم روان مانند زر - دیر یا زانجا و آنجا تنهرد
سال ما این جا بجا ئی ابجد ی - پیش این عالم بآن عالم کی
عقل ما اندر مقالات و سخن - در حیال و فکر ۷ سر در گم
غافل ما اندر مبانی فو نشان
در جهانی دیگر ۷ خوار و زبون!

آن سوی افلاک

«مقام حکیم آلمانی نیچه»

هر کجا استیزه‌ای بود و نبود — کس نداند سر این چرخ کبود

هر کجا مرگ آورد پیغام زیست — ایخوش آن مردی که داند مرگ چیست

هر کجا مانند باد از زان حیات — بی ثبات و با تمنای ثبات

چشم من صد عالم شش روزه دید — تا حد این کائنات آمد پدید

هر جهان را ماه و پروینی دگر
زندگی را رسم و آیینی دگر

وقت هر عالم روان مانند رود
دیر یا زود اینجا و آنجا بند رود

سال ما اینجا همی آنجا دمی
پیش این عالم به آن عالم کمی

عقل ما اندر جهانی دفنون
در جهان دیگری خوار و زبون

بر ثغور این جهان چون و چند
بود مردی با صدای دردمند

دیدهٔ او از عقابان تیزتر
طلعت او شاهد سوز جگر

دمبدم سوز درون او فزود
بر لبش بیتی که صد بارش سرود

«نه خیر یلی نه فردوسی نه خوری نه خداوندی
کف خاکی که میوزد از جان آرزومندی»

من بدو گفتم این دیوانه کیست
گفت این فرزانهٔ المانوی ست

در میان این دو عالم جای اوست
نغمهٔ دیرینه اندر نای اوست

باز این حلاج بی دار و رسن
نوع دیگر گفته آن حرف کهن

حرف او بی باک و افکارش عظیم
غربیان از تیغ گفتارش دو نیم

همنشین بر جذبه او پی نبرد — بندهٔ مجذوب را مجنون شمرد

عاقلان از عشق و مستی بی نصیب — نبض او دادند در دست طبیب

بازپرسگان چیست غیر از ریو و رنگ — وای مجذوبی که زاد اندر فرنگ

ابن سینا بر بیاضی دل نهد — رگ زند یا حب خواب آورد دهد

بود حلاجی به شهر خود غریب
جان ز ملا برد و کشت او را طبیب

مرد ره دانی نبود اندر فرنگ — پس فزون شد نغمه اش از تار چنگ

راهبر و راکس نشان از ره مداد — صد خلل در واردات او فتاد

نقد بود و کس عیار او را نکرد — کاردانی مرد کار او را نکرد

عاشقی در آه خود گم گشته نی — سالکی در راه خود گم گشته نی

مستی او هست ز جاجی را نکشت — از خدا بیرمید و هم از خود نگشت

خواست تا بیند به چشم ظاهری — اختلاط قاهری با دلبری

خواست تا از آب و گل آید برون — خوشه نی کز کشت دل آید برون

آنچه او جوید مقام کبریاست — این مقام از عقل و حکمت ما وراست

زندگی شرح اشارات خودی است — لا و الا از مقامات خودی است

او به لا درماند و تا الا نرفت — از مقام عبده بیگانه رفت

با تجلی همکنار و بی خبر — دورتر چون میوه از بیخ شجر

چشم او جز رویت آدم نخواست — نعره بیسیا کانه زد آدم کجاست

ور نه او از خاکیان بیزار بود — ق — مثل موسی طالب دیدار بود

کاش بودی در زمان احمدی — تا رسیدی بر سر و رشتری

عقل او با خویشتن در گفتگوست — توره خود رو که راه خود نکوست

پیش ن گامی که آمد آن مقام

کاندرو بی حرف می دید کلام

«حرکت بحبت الفردوس»

در گذشتم از حد این کائنات — پا نهادم در جهان بی جهات

بی یمین و بی یسار است این جهان — فارغ از لیل و نهار است این جهان

پیش او قندیل ادراکم فسرد — حرف من از هیبت معنی بمرد

باز بان آب و گل گفتار جان — در قفس پرواز می آید گران

اندکی اندر جهان دل نگر — تا ز نور خود شوی روشن بصر

چیست دل یکعالم بی رنگ و بو — عالم بی رنگ و بو بی چار سو

ساکن و هر لحظه سیاراست دل — عالم احوال و افکار است دل

از حقایق تا حقایق رفته عقل — سیر او بی جاده و رفتار نقل

صد خیال و هر یک از دیگر جداست — این بگرد دون آسا آن نارساست

کس نگوید این که گرد دون آسیاست — بر یمین آن خیال نارساست

یا سروری کاید از دیدار دوست — نیم گامی از هوای کوی اوست

چشم تو بیدار ما باشد یا بخواب — دل ببیند بی شعاع آفتاب

آن جهان ابر جهان دل مناس

من چگویم ز انچه ناید در قیاس

اندر آن عالم جهانی دیگری — اصل او از کن مکانی دیگری

لا زوال و هر زمان نوع دگر — ناید اندر وهم و آید در نظر

هر زمان او را کمالے دیگری — هر زمان او را جمالے دیگری

روزگارش بی نیاز از ماه و مهر — گنجد اندر ساحت او نه سپهر

هر چه در غیب است آید رو برو — پیش از آن کز دل رود بیدار رو

در زبان خود چنان گویم که چیست — این جهان نور و حضور زندگیست

لاله ها آسوده در کهسارها — نهرها گردنده در گلزارها

غنچه های سرخ و اسپید و کبود — از دم قدوسیان او را گشود

آبهای سیمین، هواهای عنبرین — قصرها با قبه های زرنگین

خیمه ها یاقوت گون، زرین طناب — شاهدان با طلعت آئینه تاب

گفت رومی ای گرفتار قیاس — درگذر از اعتبارات حواس

از تجلی کارهای خوب و زشت — می شود آن دوزخ این گردد بهشت

این که بینی قصرهای رنگ رنگ — اصلش از اعمال و نی از خشت و سنگ

آنچه خوانی کوثر و غلمان و حور — جلوهٔ این عالم جذب و سرور

زندگی اینجا ز دیدار است و بس
ذوق دیدار است و گفتار است و بس

«قصر شرف النسا»

گفتم این کاشانه نی از لعل ناب — آنکه میگیرد خراج از آفتاب

این مقام این منزل این کاخ بلند
حوریان بر درگهش احرام بند

ای تو دادی سالکان را جستجوی
صاحبا وکیست با من باز گوی

گفت این کاشانهٔ شرف النساست
مرغ با مش با ملائک هم نواست

قلزم ما این چنین گوهر نزاد
هیچ مادر این چنین دختر نزاد

خاک لاهور از مزارش آسمان
کس ندانند راز او را در جهان

آن سراپا ذوق و شوق و درد و داغ
حاکم پنجاب را چشم و چراغ

آن فروغ دودهٔ عبدالصمد
فقر او نقشی که ماند تا ابد

تا ز قرآن پاک می سوزد وجود
از تلاوت یک نفس فارغ نبود

در کمر تیغ دو رو قرآن بدست
تن بدن هوش و حواس الله مست

خلوت و شمشیر و قرآن و نماز
این خوش آن عمری که رفت اندر نیاز

بر لب او چون دم آخر رسید
سوی مادر دید و مشتاقانه دید

گفت اگر از راز من داری خبر
سوی این شمشیر و این قرآن نگر

این دو قوت حافظ یکدیگرند
کاینات زندگی را محورند

اندرین عالم که میرد هر نفس
دخترت را بیند و محرم بود و بس

وقت رخصت با تو دارم این سخن — تیغ و قرآن را جدا از من مکن

دل بآن حرفی که میگویم بده — قبر من بی گنبد و قندیل ده

مؤمنان را تیغ با قرآن بس است

تربت ما را همین سامان بس است

عمرها در زیر این زرّین قباب — بر مزارش بود شمشیر و کتاب

مرقدش اندر جهان بی ثبات — اهل حق را داد پیغام حیات

تا مسلمان کرد با خود آنچه کرد — گردش دوران بساطش درنورد

مرد حق از غیر حق اندیشه کرد — شیر مولا روبهی را پیشه کرد

از دلش تاب و تب سیماب رفت — خود بدانی آنچه بر پنجاب رفت

خالصه شمشیر و قرآن را ببرد

اندر آن کشور مسلمانی بمرد

«زیارت امیر کبیر حضرت سید علی همدانی و ملا طاهر غنی کشمیری»

حرف رومی در دلم سوزی فکند — آه پنجاب آن زمین ارجمند

از تب یاران تپیدم در بهشت — کهنه عمها را خریدم در بهشت

تا در آن گلشن صدائی در دهند — از کنار حوض کوثر شد بلند

جمع کردم مشت خاشاکی که سوزم خویش را
گل گمان دارد که بندم آشیان در گلستان

گفت رومی آنچه می آید بکار — دل مده با آنچه بگذشت ای پسر

شاعر رنگین نوا طاهر غنی — فقر او باطن غنی ظاهر غنی

نغمه‌ئی می خواند آن مست مدام — در حضور سید والا مقام

سید السادات سالار عجم — دست او معمار تقدیر امم

تا غزالی درس الله هو گرفت — ذکر و فکر از رود و دمان او گرفت

مرشد آن کشور بی‌نظیر — میر و درویش و سلاطین را اسیر

خطه را آن شاه دریا آستین — داد علم و صنعت و تهذیب و دین

آفرید آن مرد ایران صغیر — با هنرهای غریب و دلپذیر

یک نگاه او گشاید صد گره
خیر و تیرش را ابد را اهی بده"

«در حضور شاه همدان»

۶۳۱
جاوید نامه
۱۵۹

«زنده رود»

از تو خواهم سرّ یزدان را کلید — طاعت از ما جست و شیطان آفرید
زشت و ناخوش را چنان آراستن — در عمل از ما مکونی خواستن
از تو پرسم این فسون سازی که چه — با مقادر بدنشین بازی که چه
مشت خاک و این سپهر گرد گرد — خود بگو می زیبدش کاری که کرد
کار ما، افکار ما، آزار ما — دست با دندان گزیدن کار ما

«شاه همدان»

بنده نی گر خویشتن دارد خبر — آفریند منفعت را از ضرر
بزم با دیو است آدم را اجل — رزم با دیو است آدم را اجل
خویش را بر اهرمن باید زدن — تو همه تیغ آن همه سنگ فسن
تیز تر شو تا فتد ضرب تو سخت — ورنه باشی در دو گیتی تیره بخت

«زنده رود»

زیر گردون آدم آدم را خورد — ملتی بر ملتی دیگر چرد
جان زاهل خطه سوزد چون سپند — خیز و از دل ناله های دردمند

زیرک و دراک و خوش کل ملتی است
در جهان تردستی او آیتی است

ساغرش غلطنده اندر خون اوست
در تنی من ناله از مضمون اوست

از خودی تابی نصیب افتاده است
در دیار خود غریب افتاده است

دستمزد او بدست دیگران
ماهی رودش نشست دیگران

کاروانها سوی منزل گام گام
کاروان ما خوب و بی اندام و خام

از غلامی جذبه های او بمرد
آتشی اندر رگ تاکش فسرد

تا نپنداری که بوداست اینچنین
جبهه را هموار سودا است اینچنین

در زمانی صف شکن هم بوده است
چیره و جانباز و پردم بوده است

کوههای خنک سار او نگر
آتشین دشت چنار او نگر

در بهاران لعل میریزد ز سنگ
خیزد از خاکش یکی طوفان رنگ

لکه های ابر در کوه و دمن
پنبه پران از کمان پنبه زن

کوه و دریا و غروب آفتاب
من خدا را دیدم آنجا بی حجاب

با نسیم آواره بودم در نشاط
بشنو از نی می سرودم در نشاط

مرغکی می گفت اندر شاخسار با پشیزی می نیرزد این بهار
لاله رست و نرگس شهلا دمید باد نوروزی گریبانش درید
عمرها باید ازین کوه و کمر تا ترا از نو رقصد پاکیزه تر
عمرها گل رخت بربست و کشاد
خاک ما دیگر شهاب الدین نزاد

ناله پرسوز آن مرغ سحر داد جانم را تب و تاب دگر
تا یکی دیوانه دیدم در خروش
آنکه بر دارد من متاع صبر و هوش

بگذر از ما و نالهٔ مستانه ئی مجوی بگذر از شاخ گل که طلسمی است رنگ و بوی
گفتی که شبنم از ورق لاله می چکد غافل دلی است اینکه بگرید کنار جوی
این مشت پر گجا و سرود این چنین گجا روح غنی است مانی مرگ آرزوی
باد صبا اگر بجنیوا گذر کنی حرفی ز ما بمجلس اقوام باز گوی
دهقان و کشت و جوی و خیابان فروختند
قومی فروختند و چه ارزان فروختند

«شاه همدان»

با تو گویم رمز باریک ای پسر — تن همه خاک است و جان والاگهر

جسم را از بهر جان باید گداخت — پاک را از خاک می باید شناخت

گر ببینی پاره‌ٔ تن را ز تن — رفت از دست تو آن نخت بدن

لیکن آن جانی که گردد جلوه‌مست — گر ز دست او ورا دیبی آید بدست

جوهرش با هیچ شی مانند نیست — هست اندر بند و اندر بند نیست

گر نگهداری بمیرد در بدن — ور بیفشانی بفروغ انجمن

چیست جان دادن دست ای مرد راه — چیست جان دادن ز دست ایمرد راه

چیست جان دادن بحق پرداختن — کوه را با سوز جان بگداختن

جلوه‌ٔ مستی خویش را دریافتن — در شبان چون گوهری بر تافتن

خویش را نایافتن نابودن است — یافتن خود را بخود بخشودن است

هر که خود را دید و غیر از خود ندید — رخت از زندان خود بیرون کشید

جلوه‌ٔ بد مستی که بیند خویش را — خوشتر از نوشینه داند میش را

در نگاهش جان چو پاداران شود — پیش او زندان او لرزان شود

۶۳۵
جاوید نامه
۱۶۳

تیشهٔ او خاره را برسمے درد تا نصیب خود ز گیتی می برد

تا ز جان بگذشت جانش جان اوست

ورنه جانش یکدم مهمان اوست

« زنده رود »

گفته ئی از حکمت نشئت دگر پیر دانا نکتهٔ دیگر بگوی

مرشد معنی نگاهان بوده ئی محرم اسرار شاهان بوده ئی

ما فقیر و حکمران خواهد خراج چیست اصل اعتبار تخت و تاج

« شاه همدان »

اصل شاهی چیست اندر شرق و غرب یا رضای امتان یا حرب و ضرب

فاش گویم با تو ای والامقام باج را جز باد و کس دادن حرام

یا اولی الامری که مسکم شان اوست آیهٔ حق حجت و برهان اوست

یا جوانمردی چو صرصر تند خیز شهر کیسر و خویش باز اندر ستیز

روز کین کشور گشا از قاهری روز صلح از شیوه های دلبری

می تواند ایران و هندستان خرد پادشاهی از کس نتواند خرید

۶۳۶
جاوید نامه
۱۶۴

جام جم را ای جوان باهنر — کس نگیرد از دکان شیشه‌گر
در بگیرد مال او جز شیشه نیست — شیشه را غیر از شکستن پیشه نیست

«غنی»

هند را این ذوق آزادی که داد — صید را سودای صیادی که داد
آن برهمن‌زادگان زنده‌دل — لاله‌احمر ز روی شان خجل
تیز بین و پخته‌کار و سخت‌کوش — از نگاهشان فرنگ اندر خروش
اصلشان از خاک دامنگیر ماست — مطلع این اختران کشمیر ماست
خاک ما را بی‌شرر دانی اگر — بر درون خود یکی بگشا نظر
این نهفته سوزی که داری از کجاست — این دم بادبهاری از کجاست

این همان بادی است کز تأثیر او
کوهسار ما بگیرد رنگ و بو

هیچ میدانی که روزی در دلم — موجه‌ئی می‌گفت با موج دگر
چند در قلزم به یکدیگر زنیم — خیز تا یک دم بساحل سر زنیم
زادهٔ ما یعنی آن جوی کهن — شور او در وادی کوه و دمن

هر زمان بر سنگ ره خود را زند
تا بنای کوه را بر می کند

آن جوان کوشهر و دشت و در گرفت
پرورش از شیر صد مادر گرفت

سطوت او خاکیان را محشری است
این همه از ماست تا او از دگری است

زیستن اندر حد ساحل خطاست
ساحل ما سنگی اندر راه ماست

باکران در ساختن مرگ دوام
گرچه اندر بحر غلتی صبح و شام

زندگی جولان میان کوه و دشت
ای خنک موجی که از ساحل گذشت

ای که خواندی خط سیمای حیات
ای به خاور داده غوغای حیات

ای ترا آهی که می سوزد جگر
تو ز دو بیتاب و ما بیتاب تر

ای ز تو مرغ چمن را های و هو
سبزه از اشک تو می گیرد وضو

ای که از طبع تو کشت گل دمید
ای ز امید تو جانها پر امید

کاروان ها را صدای تو درا
تو ز اهل خطه نومیدی چرا؟

دل میان سینه شان مرده ست و پست
اخگر شان زیر خاکستر شکست

باش تا بینی که بی آواز صور
ملتی برخیزد از خاک قبور

غم مخور ای بندهٔ صاحب نظر — برکش آن آهی که سوزد خشک و تر

شهرها زیر سپهر لاجورد — سوخت از سوز دل درویش مرد

سلطنت نازکتر آمد از حباب — از دمی او را توان کردن خراب

از نوا تشکیل تقدیر اُمم — از نوا تخریب و تعمیر اُمم

نشتر تو گرچه در دلها خلید — مر ترا چونا مکنه بستی کس ندید

پردهٔ تو از نوای شاعری است — آنچه گویی ماورای شاعری است

تازه آتشوبی فکن اندر بهشت

یک نوا مستانه زن اندر بهشت

«زنده رود»

با شبانه درویشی در ساز و دمادم زن — چون پخته شوی خود را بر سلطنت جم زن

گفتند جهان ما آیا تو می سازد — گفتم که نمی سازد گفتند که برهم زن

در میکده ها دیدم شایسته حریفی نیست — بار ستم دستان زن با نغمه پاکم زن

ای لاله صحرائی تنها تو نه ای سوزت — این داغ جگرتابی بر سینهٔ آدم زن

تو سوز درون او تو گرمی خون او — باور نکنی چاکی در پیکر عالم زن

عقل است چراغ تو در راه مدار ای خ — عشق است ایاغ تو با بنده محرم زن

لخت دل پرخونی از دیده فرو ریزم

لعلی ز بدخشانم بردار و بخاتم زن

«صحبت با شاعر هندی برتری هری»

حوریان را در قصور و در خیام — نالهٔ من دعوت سور تمام

آن یکی از خیمه سر بیرون کشید — وان دگر از غرفه رخ بنمود و دید

هر دلی را در بهشت جاودان — دادم از درد و غم آن خاکدان

زیر لب خندید پیر پاک زاد — گفت ای جادوگر هندی نژاد

آن نوا پرداز هندی را نگر — شبنم از فیض نگاه او گهر

نکته آرائی که نامش برتری است — فطرت او چون سحاب آذری است

از چمن جز غنچهٔ نورس نچید — نغمهٔ تو سوی ما او را کشید

پادشاهی با نوای ارجمند — هم به فقر اندر مقام او بلند

نقش خوبی بند دارد فکر شگرف — یک جهان معنی نهان اندر دو حرف

کارگاه زندگی را محرم است — او جم است و شعر او جام جم است

ما به تعظیم هنر برخاستیم
باز بادی صحبتی آراستیم

«زنده رود»

ای که گفتی نکته های دلنواز — مشرق از گفتار تو دانای راز
شعر را سوز از کجا آید بگوی — از خودی یا از خدا آید بگوی

«برتری هری»

کس نداند در جهان شاعر کجاست — پرده او از بم و زیر نواست
آن دل گرمی که دارد در کنار — پیش یزدان هم نمی گیرد قرار
جان ما را لذت اندر جستجوست — شعر را سوز از مقام آرزوست
ای تو از تاک سخن مست مدام — گر ترا آید میسر این مقام
با دو بیتی در جهان سنگ و خشت — می توان بردن دل از حور بهشت

«زنده رود»

هندیان را دیده ام در پیچ و تاب — سر حق و قصه گوئی بی حجاب

«برتری هری»

۶۴۱
جاوید نامه
۱۶۹

این خدایان تکیه بر زنگ و اندوختند — برتری هست که دوراست ز دیروز گسست

سجده بی ذوق عمل خشک و بجایی نرسید — زندگانی همه کردار چه زیبا و چه زشت

فاش گویم بتو حرفی که نداند همه کس — ای خوش آن بنده که بر لوح دل او راه نوشت

این همه بانگ که تو میشنوی اثر یزدان نیست — چرخ از نیست و هم آن رشته که بر دوک تو رشت

پیش آئین مکافات عمل سجده گزار

زانکه خیر از عمل و دوزخ و اعراف و بهشت

برتری بهری

« حرکت به کاخ سلاطین مشرق »

نادر ، ابدالی ، سلطان شهید

رفت در جانم صدای برتری — مست بودم از نوای برتری

گفت رومی چشم دل بیدار کن — پا برون از حلقهٔ افکار کن

گرده نی بر بزم درویشان گذر — یک نظر کاخ سلاطین هم نگر

خسروان مشرق اندر انجمن — سطوت ایران و افغان و دکن

نادر آن دانای رمز اتحاد — با مسلمان داد پیغام و داد

مرد ابدالی وجودش آیتی — داد افغان را اساس ملتی

۶۴۲
جاوید نامه
۱۷۰

آن شهیدان محبت را امام — آبروی هند و چین و روم و شام

نامش از خورشید و مه تابنده‌تر — خاک قبرش از من و تو زنده‌تر

عشق را رازی بود بر صحرا نهاد — تو ندانی جان چه مشتاقانه داد

از نگاه خواجه بدر و حنین — فقر سلطان وارث جذب حسین

رفت سلطان این سرای هفت در

نوبت او در دکن ما بر قی هنوز

حرف و صوتم خام و فکرم ناتمام — کی توان گفتن حدیث آن مقام

نوریان از جلوه‌های او بصیر — زنده و دانا و گویا و خبیر

قصری از فیروزه دیوار و درش — آسمان نیلگون اندر برش

رفعت او برتر از چند و چگون — می کند اندیشه را خوار و زبون

آن گل و سرو و سمن آن شاخسار — از لطافت مثل تصویر بهار

هر زمان برگ گل و برگ شجر — دارد از ذوق نمو رنگ دگر

اینقدر باد صبا افسونگر است — تا مژه بر هم زنی زر احمر است

هر طرف فوّاره‌ها گوهر فروش — مرغک فردوس را اندر خروش

بارگاهی اندر آن کاخی بلند — ذرهٔ او آفتاب اندر کمند

سقف و دیوار و بساطین از عقیق — فرش او از نیشم و پرچین از عقیق

بر همین دیبا ر آن وثاق — حوریان صف بسته با زرین نطاق

در میان نشسته بر او رنگ زر — خسروان جم حشم بهرام فر

رومی آن آئینهٔ حسن ادب — با کمال دلبری بگشاد لب

گفت مردی شاعری از خاوراست — شاعری یا ساحری از خاوراست

فکر او باریک و جانش دردمند
شعرا و در خاوران سوزی فکند

«نادر»

خوش بیا ای نکتهٔ سنج خاوری — ای که می زیبد ترا حرف دری

محرم رازیم با ما راز گوی — آنچه میدانی ز ایران باز گوی

«زنده رود»

بعد مدت چشم خود بر خود گشاد — لیکن اندر حلقهٔ دامی فتاد

کشتهٔ نازربتان شوخ و شنگ — خانق تهذیب و تقلید فرنگ

کاروان وارفتهٔ ملک و نسب — ذکر شاپور است و تحقیر عرب

روزگار او ستیهی از واردات — از قبور کهنه می جوید حیات

با وطن پیوست و از خود در گذشت — دل بر رستم داد و از حیدر گذشت

نقش باطل سے پذیرد از فرنگ

سر گذشت خود بگیر و از فرنگ

پیری ایران زمان یزدجرد — چهرهٔ او بی فروغ از خون سرد

دین و آئین و نظام او کهن — شیدو تار صبح و شام او کهن

موج مے در شیشهٔ تاکش نبود — یک شرر در تودهٔ خاکش نبود

تا ز صحرائی رسیدش محشری — آنکه داد او را حیات دیگری

اینچنین حشر از عنایات خداست — پارس باقی، روم تا الکبری کجاست

آنکه رفت از پیکر او جان پاک — بی قیامت بر نمی آید ز خاک

مرد صحرائی به ایران جان داد — باز سوی ریگزار خود رمید

کهنه را از لوح ما بستر دو رفت — برگ و ساز عصر نو آورد و رفت

آه، احسان عرب نشناختند — از تتش افرنگیان بگداختند

«نمودار میشود در روح ناصرخسرو علوی و غزلی مستانه سر داده غالب میشود»

«دست، اچون مرکب تیغ و قلم کردی مدار — هیچ غم گر مرکب تن لنگ باشد یا عرن

از سر شمشیر و از نوک قلم زاید هنر — ای برادر هیچ نور از نار و نار از نار رون

بی هنر دان بی دین هم قلم هم تیغ را — چون نباشد دین نباشد گلنگ و آهن آهن

دین گرامی شد بدانا و بنادان خوار گشت — پیش نادان دین چو پیش کاو باشد یاسین

هیچو گرپاسی که از یک نیمه زو الیاس را — گرته آید وز دگر نیمه یهودی را کفن»

«ابدالی»

آن جوان کو سلطنت ها آفرید — باز در کوه و قفار خود رمید

آتشی در کوهسارش بر فروخت — خویش عیار آمد برون پاک سوخت

«زنده رود»

امتان اندر اخوت گرم خیز — او برادر با برادر، در ستیز

از حیات او حیات خاور است — طفلک ده ساله اش لشکر گر است

بی خبر خود را ز خود پرداخته — ممکنات خویش را نشناخته

هست دارای دل و غافل ز دل — تن ز تن اندر فراق و دل ز دل

۶۴۶
جاوید نامه
۱۷۴

مرد رهرو را نه منزل راه نیست
از مقاصد جان او آگاه نیست

خوش سرود آن شاعر افغان شناس
آنکه نبیند باز گوید بی هراس

آن حکیم ملت افغانیان
آن طبیب علت افغانیان

راز قومی دید و بیباکانه گفت
حرف حق با شوخی رندانه گفت

اشتری یابد اگر افغان حر
بایراق و ساز و با انبار در

همت دونش از آن انبار در
می شود خوشنود با زنگ شتر

«ابدالی»

۶۴۷
جاوید نامه
۱۷۵

در نهاد ماه تاب از دل است
خاک ابیداری و خواب از دل است

تن ز مرگ دل دگرگون می شود
در مساماتش عرق خون می شود

از فساد دل مدن هیچ است هیچ
دیده بر دل بند و جز بر دل مسیچ

آسیا یک پیکر آب و گل است
ملت افغان در آن پیکر دل است

از فساد او فساد آسیا
در گشاد او گشاد آسیا

تا دل آزاد است آزاد است تن
ورنه کاهی در ره باد است تن

همچو تن پابند آئین است دل
مرده از کین زنده از دین است دل

قوت دین از مقام وحدت است
وحدت ار مشهود گردد ملت است

شرق را از خود برد تقلید غرب
باید این اقوام را تنقید غرب

قوت مغرب ز چنگ و رباب
نی ز رقص دختران بی حجاب

نی ز سحر ساحران لاله روست
نی ز عریان ساق و نی از قطع موست

محکمی او را نه از لادینی است
نی فروغش از خط لاتینی است

قوت افرنگ از علم و فن است
از همین آتش چراغش روشن است

حکمت از قطع و برید جامه نیست
مانع علم و هنر عمامه نیست

علم و فن را ای جوان شوخ و شنگ
مغز میباید نه ملبوس فرنگ

اندرین ره جز نگه مطلوب نیست
این کله یا آن کله مطلوب نیست

فکر چالاکی اگر داری بس است
طبع دراکی اگر داری بس است

گر کسی شبها خورد روغن چراغ
گیرد از علم و فن و حکمت سراغ

ملک معنی کس حداور انبست
بی حجابا دیهیمی ناید بدست

ترک از خود رفته و مست فرنگ
زهر نوشین خورده از دست فرنگ

زانکه تریاق عراق از دست داد
من چه گویم جز خدایش یار باد

بندهٔ افرنگ از ذوق نمود
می برد از غربیان رقص و سرود

نقد جان خویش در بازد به لهو
علم و شوار است می سازد به لهو

از تن آسانی بگیرد سهل را
فطرت او در پذیرد سهل را

سهل را جستن درین دیر کهن
این دلیل آنکه جان رفت از بدن

«زنده رود»

می شناسی چیست تهذیب فرنگ
در جهان او دو صد دوش رنگ

جلوه هایش خانمانها سوخته
شاخ و برگ و آشیانها سوخته

ظاهرش تابنده و گیرنده است
دل ضعیف است و نگه رابنده است

چشم بیند دل بلغزد اندرون
پیش این بتخانه افتد سرنگون

کس نداند شرق را تقدیر چیست
دل ظاهر بسته اندیر چیست

«ابدالی»

آنچه بر تقدیر مشرق قادر است — عزم و حزم پهلوی نادر است

پهلوی آن وارث تخت قباد — ناخن او عقدهٔ ایران گشاد

نادر آن سرمایهٔ دزدانیان — آن نظام ملت افغانیان

از غم دین و وطن زار و زبون — لشکرش از کوهسار آمد برون

هم سپاهی هم سپه گر هم امیر — با عدو فولاد و با یاران حریر

من فدای آنکه خود را دیده است — عصر حاضر را نکو سنجیده است

غربیان را شیوه های ساحری است
مکتبی جز بر خویش کردن کافری است

«سلطان شهید»

باز گو از هند و از هندوستان — آنکه با کاهش نیرزد بوستان

آنکه اندر مسجدش هنگامه مرد — آنکه اندر دیر او آتش فسرد

آنکه دل از بهر او خون کرده ام — آنکه یادش را بجان پرورده ام

از غم ما کن غم او را قیاس — آه از آن معشوق عاشق ناشناس

«زنده رود»

هندیان منکر ز قانون فرنگ — در نگیرد سحر و افسون فرنگ
روح را بار گران آئین غیر — گرچه آید ز آسمان آئین غیر

«سلطان شهید»

چون بروید آدم از مشت گلی — با دلی، با آرزوے در دلی
لذت عصیان چشیدن کار اوست — غیر خود چیزی ندیدن کار اوست
زانکه بی عصیان خودی ناید بدست — تا خودی ناید بدست آید شکست
زائر شهر و دیارم بوده ئی — چشم خود را بر مزارم سوده ئی
ای شناسای حدود کائنات — در دلم کن دیدے ز آثار حیات

«زنده رود»

تخم اشکی ریختم اندر دلم — لاله ها روید ز خاک آن چمن
رود کاویری مدام اندر سفر — دیده ام در جان او شوری دگر

«سلطان شهید»

ای ترا داده ند حرف دل فروز — از تب اشک تو می سوزم هنوز
کاوکاو ناخن مردان راز — جوی خون بگشا ز رگهای ساز

آن نوا کز جان تو آید برون
میدهد هر سینه را سوز درون

بوده‌ام در حضرت مولای کل
آنکه بی‌او طی نمی‌گردد سبیل

گرچه آنجا جرأت گفتار نیست
روح را کاری بجز دیدار نیست

سوختم از گرمی اشعار تو
بر زبانم رفت از افکار تو

گفت این مبتی که برخواندی ز کیست
اندر و هنگامه‌های زندگی است

با همان سوزی که در ساز دیجان
یکدو حرف از ما به کاویری رسان

در جهان تو زنده رود او زنده رود
خوشترک آید سرود اندر سرود

«پیغام سلطان شهید به رود کاویری»

«حقیقت حیات و مرگ و شهادت»

رود کاویری یکی زرنگ خرام
خسته نی شاید که از سیر دوام

در کهستان عمرها نالیده نی
راه خود را با مژه کاویده نی

ای مرا خوشتر ز جیحون و فرات
ای دکن! آب تو آب حیات

آه شهری کو در آغوش تو بود
حسن نوشین جلوه از نوش تو بود

کهنه گر دیدی شباب تو همان — هیچ و تاب و رنگ و آب تو همان

موج تو جز دانهٔ گوهر نزاد — طرّهٔ تو تا ابد شوریده باد

ای تراسازی که سوز زندگی است — هیچ میدانی که این پیغام کیست

آنکه میکردی طواف سطوتش — بوده ئی آئینه دار دولتش

آنکه صحرا از تب و بیتابی تست — آنکه نقش خود بخون خود نوشت

آنکه خاکش مرجع صد آرزوست — اضطراب موج تو از خون اوست

آنکه گفتارش همه کردار بود

مشرق اندر خواب و او بیدار بود

ای من و تو موجی از رود حیات — هر نفس دیگر شود این کائنات

زندگانی انقلاب هر دمی است — زانکه او اندر سراغ عالمی است

تا ربود هر وجود از رفت و بود — اینهمه ذوق نمود از رفت و بود

جاده ها چون رهروان اندر سفر — هر کجا پیچان سفر پید احضر

کاروان و ناقه و دشت و نخیل — هر چه بینی نالد از درد رحیل

در چمن گل میهمان یک نفس — رنگ و آبش امتحان یک نفس

موسم گل ماتم و هم نای و نوش — غنچه در آغوش و نعش گل مدوش
لاله را گفتم یکی دیگر بسوز — گفت راز ما نمی دانی هنوز

از خس و خاشاک تعمیر وجود
غیر حسرت چیست پاداش نمود

در سرای هست و بود آنی میا — از عدم سوی وجود آنی میا
در بیابانی چون شرار از خود مرو — در تلاش خرمنی آواره شو
تاب و تب داری اگر مانند مهر — پا بنه در وسعت آباد سپهر
کوه و مرغ و گلشن و صحرا بسوز — ماهیان را در تہ دریا بسوز
سینه ئی داری اگر در خور تیر — در جهان شاهین بزی شاهین بمیر
زانکه در عرض حیات آمد ثبات — از خدا کم خواستم طول حیات

زندگی را هیچ سم و دین و کیش
یک دم شیری به از صد سال میش

زندگی محکم ز تسلیم و رضاست — موت نیرنج و طلسم و سیمیاست
بنده حق ضیغم و آهوست مرگ — یک مقام از صد مقام اوست مرگ

می فتد بر مرگ آن مرد تمام — مثل شاهینی که افتد بر حمام

هر زمان میرد غلام از بیم مرگ — زندگی او را حرام از بیم مرگ

بندهٔ آزاد را شانی دگر — مرگ او را امید جانی دگر

او خود اندیش است مرگ اندیش نیست — مرگ آزادان ز آنی بیش نیست

بگذر از مرگی که سازد با لحد — زانکه این مرگست مرگ دام و دد

مرد مومن خواهد از یزدان پاک — آن دگر مرگی که برگیرد ز خاک

آن دگر مرگ انتهای آه شوق — آخرین تکبیر در جنگاه شوق

گرچه هر مرگ است بر مومن شکر — مرگ پور مرتضی چیزی دگر

جنگ شاهان جهان خارا گری است — جنگ مومن سنت پیغمبری است

جنگ مومن چیست؟ هجرت سوی دوست — ترک عالم اختیار کوی دوست

آنکه حرف شوق با اقوام گفت — جنگ را ارهبانی اسلام گفت

کس نداند جز شهید این نکته را

کو بخون خود خرید این نکته را

"زنده رود در خصت میشود از فردوس برین تقاضای حوران بهشتی"

۶۵۵
جاوید نامه
۱۸۳

شیشهٔ صبر و سکونم ریز ریز — پیر رومی گفت در گوشم که خیز
آن حدیث شوق و آن جذب و یقین — آه آن ایوان و آن کاخ برین
با دل پرخون رسیدم بر درش — یک هجوم حور دیدم بر درش
بر لب شان زندهٔ رود ای زندهٔ رود — زندهٔ رود ای صاحب سوز و سرود

شور و غوغا از یسار و از یمین
یک دم با ما نشین، با ما نشین

«زندهٔ رود»

راهرو کو داند اسرار سفر — ترسد از منزل ز رهزن میشتر
عشق در هجر و وصال آسوده نیست — بی جمال لایزال آسوده نیست
ابتدا پیش تبان افتادگی — انتها از دلبران آزادگی
عشق بی پروا و هر دم در رحیل — در مکان و لامکان ابن السبیل

کیش ما مانند موج تیز گام
اختیار جاده و ترک مقام

«حوران بهشت»

۶۵۶
جاوید رضا
۱۸۴

شیوه ها داری مثال روزگار

یک نوای خوش دریغ از ما مدار

«غزل زنده رود»

به آدمی نرسیدی خدا چه می جویی
ز خود گریخته ای آشنا چه می جویی

دگر بشاخ گل آویز و آب و نم درکش
پریده رنگ زباد صبا چه می جویی

دو قطره خون دلست آنچه مشک مینامند
تو ای غزال حرم در ختا چه می جویی

عیار فقر ز سلطانی و جهانگیری است
سریر جم بطلب بوریا چه می جویی

سراغ او ز خیابان لاله میگیرند
نوای خون شده ما زما چه می جویی

نظر ز صحبت دوشندلان بپیچاید
ز درد کم طلبی تو تیا چه می جویی

قلندریم و کرامات ما جهان بینی است
ز ما نگاه طلب کیمیا چه می جویی

«حضور»

گرچه جنت از تجلی های اوست
جان نیاساید بجز دیدار دوست

ما ز اصل خویشتن در پرده ایم
طائریم و آشیان گم کرده ایم

علم اگر کج فطرت و بد گوهر است
پیش چشم ما حجاب اکبر است

علم را مقصود اگر باشد نظر
می شود هم جاده و هم راهبر

می نهد پیش تو از قعر وجود
تا تو پرسی چیست؟ از این نمود

جاده را هموار سازد اینچنین
شوق را بیدار سازد اینچنین

درد و داغ و تاب و تب بخشد ترا
گریه های نیم شب بخشد ترا

علم تفسیر جهان رنگ و بو
دیده و دل پرورش گیرد ازو

بر مقام جذب و شوق آرد ترا
باز چون جبریل بگذارد ترا

عشق کس را کی بخلوت می برد
او ز چشم خویش غیرت می برد

اوّل او هم رفیق و هم طریق
آخر او راه رفتن بی رفیق

در گذشتم زان همه حور و قصور
زورق جان باختم در بحر نور

غرق بودم در تماشای جمال
هر زمان در انقلاب و لایزال

گم شدم اندر ضمیر کائنات
چون رباب آمد بچشم من حیات

آنکه هر تارش رباب دیگری
هر نوا از دیگرے خونین تری

ما همه یک دودمان نار و نور — آدم و مهر و مه و جبریل و حور

پیش جان آئینه بی آویختند — حیرتی را با یقین آمیختند

صبح امروزی که نورش ظاهر است — در حضورش دوش و فردا حاضر است

حق هویدا با همه اسرار خویش — با نگاه من کند دیدار خویش

دیدنش افسردن بی کاستن — دیدنش از قبر تن برخاستن

عبد و مولا در کمین یکدگر — هر دو بیتاب اندر ذوق نظر

زندگی هر جا که ماشد جستجوست
حل نشد این نکته من صید کیم اوست

عشق جان را لذت دیدار داد — باز با نم جرأت گفتار داد

ای دو عالم از تو با نور و نظر — اندکے آن خاکدانی را نگر

بندهٔ آزاد را ناساز گار — برد مدار سنبل او نیش خار

غالبان غرق اند در عیش و طرب — کار مغلوبان شمار روز و شب

از ملوکیت جهان تو خراب — تیره شب در آستین آفتاب

دانش افرنگیان خانه بر انداز — دیر ها خیبر شد از بی حیدری

آنکه گوید لا الٰه بیچاره است | فکرش از بی مرکزی آواره است
چار مرگ اندر پی این دو میر | سود خوار و ولی و ملا و پیر

اینچنین عالم کجا شایان تست
آب و گل داغی که بر دامان تست

«ندای جمال»

گلک حق از نقشهای خوب زشت | هر چه ما را ساز کار آمد نوشت
چیست بودن ذاتی ای مرد نجیب | از جمال ذات حق بردن نصیب
آفریدن جستجوی دلبری | وانمودن خویش را بر دیگری
اینهمه هنگامه های هست و بود | بی جمال ما نیاید در وجود
زندگی هم فانی و هم باقی است | این همه خلاقی و مشتاقی است
زنده بی مشتاق شو خلاق شو | همچو ما گیرنده آفاق شو
در سکون آن را که ناید ساز کار | از ضمیر خود دگر عالم بیار
بنده آزاد را آید گران | زیستن اندر جهان دیگران
هر که او را قوت تخلیق نیست | پیش ما جز کافر و زندیق نیست

از جمال ما نصیب خود ببرد ق از تخیل زندگانی برخورد

مرد حق برّنده چون شمشیر باش

خود جهان خویش را تقدیر باش

«زنده رود»

چیست آئین جهان ننگ و بو جز که آب رفته می ناید بجو

زندگانی را سر مگر از نیست فطرت او خوگر تکرار نیست

زیر گردون جهت او را نارواست چون زپا افتاد قومی بر نخاست

ملتی چون مرد کم خیزد ز قبر

چارهٔ او چیست غیر از قبر و صبر

«ندای جمال»

زندگانی نیست تکرار نفس اصل او از حق و قیوم است و بس

قرب جان ما آنکه گفت انی قریب از حیات جاودان بر دان نصیب

فرد از توحید لاهوتی شود ملت از توحید جبروتی شود

بایزید و شبلی و بوذر از دوست امتان اطغرل و سنجر از دوست

۶۶۱
جاوید نامه
۱۸۹

بی تجلی نیست آدم را ثبات — جلوهٔ ما فرد و ملت را حیات

هر دو از توحید می گیرند کمال — زندگی این را جلال آن را جمال

این سلیمانی است آن سلطانی است — آن سراپا فقر و این سلطانی است

آن یکی را هیبت این کرد دیگی

در جهان ما آن نشین ما این بری

چیست ملت ایکه گوئی لا اله — با هزاران چشم بودن یک نگه

اهل حق را حجت و دعوی یکیست — خیمه های ما جدا دلها یکی است

ذره ها از یک نگاهی آفتاب — یک نگه شو تا شود حق بی حجاب

یک نگاهی از بچشم کم مبین — از تجلی های توحید است این

ملتی چون می شود توحید مست

قوت و جبروت می آید بدست

روح ملت را وجود از انجمن — روح ملت نیست محتاج بدن

تا وجودش را نمود از صحبت است — مرد چون شیرازهٔ صحبت گسست

مرده نی از یک نگاهی زنده شو — بگذر از بی مرکزی پایندهٔ شو

وحدت افکار و کردار آفرین
تا شوی اندر جهان صاحب نگین

«زنده رود»

من کیم تو کیستی عالم کجاست
در میان ما و تو دوری چراست
من چرا در بند تقدیرم بگوی
تو نمیری من چرا میرم بگوی

«ندای جمال»

بوده ئی اندر جهان چار سو
هر که گنجد اندرو میرد درو
زندگی خواهی خودی را پیش کن
چار سو را غرق اندر خویش کن

باز بینی من کیم تو کیستی
در جهان چون مردی و چون زیستی

«زنده رود»

پورش این مرد نادان در پذیر
پرده را از چهرهٔ تقدیر گیر
انقلاب روس و المان دیده ام
شور در جان مسلمان دیده ام
دیده ام تدبیرهای غرب و شرق
دانما تقدیرهای غرب و شرق

افتادن تجلی جلال

ناگهان دید جهان خویش را — آن زمین و آسمان خویش را
غرق در نور شفق کون و مدش — سرخ مانند طبر خون و مدش
زان تجلی ها که در جانم شکست — چون کلیم الله فتادم جلوه ست
نور او هر پردگی را وا نمود — تاب گفتار از زبان من ربود

از ضمیر عالم بی چند و چون
یک نوای سوزناک آمد برون

بگذر از خاور و افونی افرنگ مشو — که نیرزد بجوی این همه دیرینه دنو
آن نگینی که تو با اهرمنان باخته ئی — هم بجبریل امینی نتوان کرد گرو
زندگی انجمن آرا و نگهدار خوداست — ای که در قافله ئی بی همه شو با همه رو
تو فروزنده تر از مهر منیر آمده ئی — آنچنان زی که بهر ذره رسانی پرتو
چون پرکاه که در رهگذر باد افتاد — رفت اسکندر و دارا و قباد و خسرو

از تنک جامی تو میکده رسوا گردد
شیشه نی گیرد و حکیمانه بیاشامد رود

خطاب به جاوید

۶۶۵
جاوید نامه
۱۹۳

خطاب به جاوید

(سخنی به نژاد نو)

این سخن آراستن بحاصل است — برنیاید آنچه در قعر دل است

گرچه من صد نکته گفتم بی حجاب — نکته‌ئی دارم که ناید در کتاب

گر بگویم مے شود پیچیده‌تر — حرف و صوت او را کند پوشیده‌تر

سوز او را از نگاه من بگیر

باز آه صبحگاه من بگیر

مادرت درس نخستین با تو داد — غنچهٔ تو از نسیم او گشاد

از نسیم او ترا این رنگ و بوست — ای متاع ما بهای تو ازوست

دولت جاوید از واماندگی — از لب او لا الٰه آموختی

ای پسر ذوق نگه از من بگیر — سوختن در لا الٰه از من بگیر

لا اِلٰه گوئی بگو از روی جان — تا زاندام تو آید بوی جان

مهر و مه گردد ز سوز لا اِلٰه — دیده ام این سوز را در کوه و که

۶۶۶
جاوید نامه
۱۹۲

این دو حرف لا الٰه گفتار نیست — لا الٰه جز تیغ بی زنهار نیست

زیستن با سوز او قهاری است

لا الٰه ضرب است و ضرب کاری است

مؤمن و پیش کسان بستن نطاق — مؤمن و غدّاری و فسق و نفاق

با پشیزی دین و ملّت را فروخت — هم متاع خانه و هم خانه سوخت

لا الٰه اندر نمازش بود و نیست — نازها اندر نیازش بود و نیست

نور در صوم و صلوٰت او نماند — جلوه‌ئی در کائنات او نماند

آنکه بود الله او را ساز و برگ — فتنهٔ او حب مال و ترس مرگ

رفت از او آن مستی و ذوق و سرور — دین او اندر کتاب و او بگور

صحبتش با عصر حاضر در گرفت — حرف دین را از دو پیغمبر گرفت

آن ز ایران بود و این هندی نژاد — آن ز حج بیگانه و این از جهاد

تا جهاد و حج نماند از واجبات — رفت جان از پیکر صوم و صلوٰت

روح چون رفت از صلوٰت و از صیام — فرد ناهموار و ملّت بی نظام

سینه‌ها از کرمی قرآن تهی — از چنین مردان چه امید بهی

٦٦٧
جاوید نامه
١٩٤

از خودی مرد مسلمان در گذشت
ای خضر دستی که آب از سر گذشت

سجده‌ئی کز وی زمین لرزیده است
بر مرادش مهر و مه گردیده است

سنگ اگر گیرد نشان آن سجود
ق در هوا آشفته گردد همچو دود

این زمان جز سرزبری هیچ نیست
اندرو جز ضعف پیری هیچ نیست

آن شکوه ربی الاعلی کجاست
این گناه اوست یا تقصیر ماست

هر کسی بر جاده خود تندرو
ناقه ما بی زمام و بی رزه دو

صاحب قرآن بی ذوق طلب
العجب ثم العجب ثم العجب

گر خدا سازد ترا صاحب نظر
روزگارے را که می آید بگر

عقلها بیباک و دلها بی گداز
چشمها بی شرم و عشق اندر مجاز

علم و فن دین و سیاست عقل و دل
زوج زوج اندر طواف آب و گل

آسیا آن مرز و بوم آفتاب
غیر بین از خویشتن اندر حجاب

قلب او بی واردات نو بنو
حاصلش را کس نگیرد با دو جو

روزگارش اندرین دیرینه دیر
ساکن و یخ بسته دلی ذوق سیر

صید ملایان و نخجیر ملوک
آهوی اندیشهٔ او لنگ و لوک

عقل و دین و دانش و ناموس و ننگ
بستهٔ فتراک لردان فرنگ

تا ختم بر عالم افکار او
بر دریدم پردهٔ اسرار او

در میان سینه دل خون کرده ام
تا جهانش را دگرگون کرده ام

من بطبع عصر خود گفتم دو حرف
کرده ام بحرین را اندر دو ظرف

حرف پیچاپیچ و حرف نیش دار
تا کنم عقل و دل مردان شکار

حرف ته داری بیانداز فرنگ
ناله هستانه ئی از تار چنگ

اصل این از ذکر و اصل آن ز فکر
ای تو با داوارث این فکر و ذکر

آب جو یم از دو بحر اصل من است
فضل من فضل است و هم وصل من است

تا مزاج عصر من دیگر فتاد
طبع من هنگامهٔ دیگر نهاد

نوجوانان تشنه لب خالی ایاغ
شسته رو تاریک جان روشن دماغ

کم نگاه و بی یقین و نا امید — چشم شان اندر جهان چیزی ندید

ناکسان ننگر ز خود مومن بگیر — خشت بنداز از خاکشان معمار گیر

مکتب از مقصود خویش آگاه نیست — تا بجذب اندرونش راه نیست

نور فطرت از جانها پاک شست — یک گل رعنا ز شاخ اوزشت

خشت را معمار ما کج می نهد — خوی بط بابچه شاهین دهد

علم تا سوزی نگیرد از حیات — دل نگیرد لذتی از واردات

علم جز شرح مقامات تو نیست — علم جز تفسیر آیات تو نیست

سوختن میباید اندر نار حس — تا بدانی نقره خود را ز مس

علم حق اول حواس آخر حضور

آخر او سے نگنجد در شعور

صد کتاب آموزی از اهل هنر — خوشتر آن درسی که گیری از نظر

هر کسی زان می که ریزد از نظر — مست می گردد و بامداد گر

از دم باد سحر میرد چراغ — لاله زان باد سحر می زاید باغ

کم خور و کم خواب و کم گفتار باش — گرد خود گردنده چون پرکار باش

منکر حق نزد ملا کافر است — منکر خود نزد من کافر تر است

آن به انکار وجود آمد عجول — این عجول و هم ظلوم و هم جهول

شیوهٔ اخلاص را محکم بگیر — پاک شو از خوف سلطان و امیر

عدل در قهر و رضا از کف مده — قصد در فقر و غنا از کف مده

حکم دشوار است تاویلی مجو — جز به قلب خویش قندیلی مجو

حفظ جانها ذکر و فکر بی حساب — حفظ تنها ضبط نفس اندر شباب

حاکمی در عالم بالا و پست — جز به حفظ جان و تن ناید بدست

لذت سیر است مقصود سفر — گر نکه بر آشیان داری مپر

ماه کرد و تا شود صاحب مقام — سیر آدم را مقام آمد حرام

زندگی جز لذت پرواز نیست — آشیان با فطرت او ساز نیست

رزق زاغ و کرکس اندر خاک گور

رزق بازان در سواد ماه و مور

سر دین صدق مقال اکل حلال — خلوت و جلوت تماشای جمال

در ره دین سخت چون الماس زی — دل بحق بر بند و بی وسواس زی

جاوید نامه ۱۹۹

سرّی از اسرار دین بر گو بیت — داستانی از مظفر گو بیت

اندر اخلاص عمل فرد فرید — پادشاهی با مقام بایزید

پیش او اسبی چو فرزندان عزیز — سخت کش چون صاحب خود در ستیز

سبزه رنگی از نجیبان عرب — با وفا، بی عیب، پاک اندر نسب

مرد مومن را عزیز ای نکته رس — چیست جز قرآن و شمشیر و فرس

من چه گویم وصف آن خیر الجیاد — کوه و روی آبها رفتی چو باد

روز هیجا از نظر آماده تر — تند بادی طایف کوه و کمر

در تک او فتنه های رستخیز — سنگ از ضرب سُم او ریزریز

روزی آن حیوان حق پنسان احمد — گشت از درد شکم زار و نزند

کرد بسیاری علاجش از شراب — اسب شه را وار هاند از پیچ و تاب

شاه حق بین دید کز آن یکران نجواست — شرع تقوی از طریق ما جداست

ای ترا بخشد خدا قلب و جگر

طاعت مرد مسلمانی نگر

دین سراپا سوختن اندر طلب — انتهایش عشق و آغازش ادب

آبروی گل ز رنگ و بوی اوست
بی ادب بی رنگ و بو بی آبروست

نوجوانی را چو بینیم بی ادب
روز من تاریک می گردد چو شب

تاب و تب در سینه افزاید مرا
یاد عهد مصطفیٰ آید مرا

از زمان خود پشیمان میشوم
در قرون رفته مهمان میشوم

ستر زن یا زوج یا خاک لحد
ستر مردان حفظ خویش از یار مد

حرف بد را بر لب آوردن خطاست
کافر و مومن همه خلق خداست

آدمیت، احترام آدمی
باخبر شو از مقام آدمی

آدمی از ربط و ضبط تن بتن
بر طریق دوستی گامی بزن

بندهٔ عشق از خدا گیرد طریق
می شود بر کافر و مومن شفیق

کفر و دین را گیسه در پهنای دل
دل اگر بگریزد از دل وای دل

گرچه دل زندانی آب و گل است
این همه آفاق آفاق دل است

گرچه باشی از خداوندان ده
فقر را از کف مده از کف مده

سوز او خوابیده در جان تو هست
این کهن می از نیاکان تو هست

۶۷۳
جاوید نامه
۲۰۱

در جهان جز در دل سامان مجوی — نعمت از حق خواه و از سلطان مجوی

ای بسا مرد حق اندیش و بصیر — می شود از کثرت نعمت ضریر

کثرت نعمت گدا از دل برد — ناز می آرد دنیا از دل برد

سالها اندر جهان گردیده ام — نم به چشم منعمان کم دیده ام

من فدای آنکه در ویشانه زیست

وای آنکو از خدا بیگانه زیست

در مسلمانان مجو آن ذوق و شوق — آن یقین آن تمکن آن وثوق

عالمان از علم قرآن بی نیاز — صوفیان درنده گرگ و مو دراز

گرچه اندر خانقاهان های و هوست — کو جوانمردی که صهبا در کدوست

هم مسلمانان افرنگی مآب — چشمه کوثر بجویند از سراب

بی خبر از سر دین اند این همه — اهل کین اند اهل کین اند این همه

خیر و خوبی برخواص آمد حرام — دیده ام صدق و صفا را در عوام

اهل دین را باز دان از اهل کین — هم نشین حق بجو با او نشین

گر کسان ارسم و آئین دیگر است — سطوت پرواز شاهین دیگر است

مرد حق از آسمان افتد چو برق
هیزم او شهر و دشت غرب و شرق

ما هنوز اندر ظلام کائنات
او شریک اهتمام کائنات

او کلیم و او مسیح و او خلیل
او محمد او کتاب او جبرئیل

آفتاب کائنات اهل دل
از شعاع او حیات اهل دل

اوّل اندر نار خود سوزد ترا
باز سلطانی بیاموزد ترا

ما همه با سوز او صاحب‌دلیم
در زنقش باطل آب و گلیم

ترسم این عصری که تو زادی در آن
در بدن غرق است و کم دارد ز جان

چون بدن از قحط جان ارزان شود
مرد حق در خویشتن پنهان شود

در سیا بد جستجو آن مرد را
گرچه بیند رو برو آن مرد را

تو مگر ذوق طلب از کف مده
گرچه در کار تو افتد صد گره

گر سیابی صحبت مرد خبیر
از اب و جد آنچه من دارم بگیر

پیر رومی را رفیق راه ساز
تا خدا بخشدت را سوز و گداز

زانکه رومی مغز را داند ز پوست
پای او محکم فتد در کوی دوست

شرح او کردند و او را کس ندید
معنی او چون غزال از ما رمید

۹۷۵
جاوید نامه
۲۰۳

رقص تن از حرف او آموختند — چشم را از رقص جان بر دوختند

رقص تن در گردش آرد خاک را — رقص جان برهم زند افلاک را

علم و حکم از رقص جان آید بدست — هم زمین هم آسمان آید بدست

فرد از وی صاحب جذب کلیم — ملت از وی وارث ملک عظیم

رقص جان آموختن کاری بود — غیر حق را سوختن کاری بود

تا ز نار حرص و غم سوزد جگر — جان برقص اندر نیاید ای پسر

ضعف ایمانست و دلگیریست غم — نوجوانا نیمهٔ پیری است غم

می شناسی حرص فقر حاضر است — من غلامم آنکه بر خود قاهر است

ای مرا تسکین جان ناشکیب — تو اگر از رقص جان گیری نصیب

سر دین مصطفی گویم ترا

هم به قبر اندر دعا گویم ترا

مثنوی

"پس چه باید کرد
ای اقوام شرق"

مع

مسافر

اقبال

۶۷۷
پس چه باید کرد مسافر
۱

از همین آن صبح با آن نازنین
بازیچه‌ی در دست ناداران شده
خلق عالم از خطاب حق زبان بیگانه‌اند
بندگان را با خدا بیگانه کرده‌اند
انسان را از منطق حق جذب دور کرده‌اند
از نظر این جذب سالک بی‌خبر

"پس چه باید کرد ای اقوام شرق"

مع (مسافر)

فهرست مضامین

شمارہ	مضمون	صفحہ
۱	بہ خوانندۂ کتاب	۶۸۰/۴
۲	تمہید	۶۸۱/۵
۳	خطاب بہ مہر عالمتاب	۶۸۳/۷
۴	حکمت کلیمی	۶۸۵/۹
۵	حکمت فرعونی	۶۸۷/۱۱
۶	لا الٰہ الا اللہ	۶۸۹/۱۳
۷	فقر	۶۹۲/۱۶
۸	مرد حُر	۶۹۷/۲۱
۹	در اسرار شریعت	۷۰۰/۲۴
۱۰	اسکُلی چند بر افتراق ہندیان	۷۰۴/۲۸
۱۱	سیاسیات حاضرہ	۷۰۶/۳۰
۱۲	حرفی چند با امت عربیہ	۷۰۹/۳۳
۱۳	پس چہ باید کرد ای اقوام شرق	۷۱۳/۳۷

شمارہ	مضمون	صفحہ
۱۴	در حضور رسالت مآب	۷۱۸/۴۲
	مسافر	۷۲۵/۴۹
۱	خطاب بہ اقوام سرحد	۷۲۹/۵۳
۲	مسافر وارد دشتِ شہر کابل حاضر مشہود بحضور اعلیحضرت شہید	۷۳۲/۵۶
۳	بر مزار شہنشاہ بابر خلد آشیانی	۷۳۴/۵۸
۴	سفر بہ غزنین و زیارت مزار حکیم سنایی	۷۳۵/۵۹
۵	روح حکیم سنایی از بہشت برین جواب میدہد	۷۳۶/۶۰
۶	بر مزار سلطان محمود علیہ الرحمہ	۷۳۹/۶۳
۷	مناجات مرد شوریدہ در ویرانۂ غزنین	۷۴۰/۶۴
۸	قندہار و زیارت خرقہ مبارک	۷۴۲/۶۶
۹	بر مزار حضرت احمد شاہ بابا علیہ الرحمہ مؤسس ملت افغان	۷۴۴/۶۸
۱۰	خطاب بہ پادشاہ اسلام اعلیحضرت ظاہر شاہ ایدہ اللہ ابصرہ	۷۴۵/۶۹

«بخوانندهٔ کتاب»

سپاه تازه برانگیزم از ولایت عشق — که در حرم خطری از بغاوت خرد است

زمانه هیچ نداند حقیقت او را — جنون قباست که موزون قامت خرد است

به آن مقام رسیدم چو در برش کردم — طواف بام و درم سعادت خرد است

گمان مبر که خرد را حساب و میزان نیست — نگاه بندهٔ مؤمن قیامت خرد است

بسم الله الرحمن الرحیم

«تمهید»

پیر رومی مرشد روشن ضمیر — کاروان عشق و مستی را امیر

شترش بر ترز ماه و آفتاب — خیمه را از کهکشان سازد طناب

نور قرآن در میان سینه اش — جام جم شرمنده از آئینه اش

از نی آن نی نواز پاکزاد — باز شوری در نهاد من فتاد

گفت جانها محرم اسرار شد — خاور از خواب گران بیدار شد

جذبه های تازه او را داده اند — بند های کهنه را بگشاده اند

جز توای دانای اسرار فرنگ — کس نکو نشناخت در نار فرنگ

باش مانند خلیل الله مست — هر کهن بتخانه را باید شکست

امتان را از زندگی جذب درون — کم نظر این جذب را گوید جنون

هیچ قومی زیر چرخ لاجورد — بی جنون و فن و کاری نکرد

مومن از عزم و توکل قاهر است — گر ندارد این دو جوهر کافر است

خیر را او باز میداند در شر ‌ از نگاهش عالمی زیر و زبر

کوهسار از ضربت او ریز ریز ‌ در گریبانش هزاران رستخیز

تا می از میخانهٔ من خورده ئی ‌ کهنگی را از تماشا برده ئی

در چمن زی مثل بو مستور و فاش ‌ در میان رنگ پاک از رنگ باش

عصر تو از رمز جان آگاه نیست ‌ دین او جز حب غیر الله نیست

فلسفی این رمز کم فهمیده است ‌ فکر او بر آب و گل پیچیده است

دیده از قندیل دل روشن مکرد ‌ پس ندید الا کبود و سرخ و زرد

ای خوش آن مردی که دل با کس نداد

بند غیر الله را از پا گشاد

شیر شرزی را نفهمد گاو میش ‌ جز به شیران کم بگو اسرار خویش

با حریف سفله نتوان خورد می ‌ گرچه باشد پادشاه روم و ری

یوسف ما را اگر گرگی برد ‌ به که مردی ناکسی او را خرد

اهل دنیا بی تخیل بی قیاس ‌ بوریا بافان اطلس ناشناس

اعجمی مردی چو خوش شعری سرود ‌ سوز و داز تاثیر او جان در وجود

نالهٔ عاشق بگوش مردم دنیا
بانگ مسلمانی و دیار فرنگ است

معنی دین و سیاست باز گوی — اهل حق را ازین دو حکمت باز گوی

«غم خور و نان غم افزایان مخور» (مولوی) — زانکه عاقل غم خورد کودک مگر

خرقه خود پاره است بر دوش فقیر — چون صبا جز بوی گل سامان مگیر

قلزمی با دشت و در پیهم ستیز
شبنمی خود را به گلبرگی بریز

سر حق بر مرد حق پوشیده نیست — روح مومن هیچ میدانی که چیست

قطره شبنم که از ذوق نمود — عقدهٔ خود را بدست خود گشود

از خودی اندر ضمیر خود نشست — رخت خویش از خلوت افلاک بست

رخ سوی دریای بی پایان نکرد — خویشتن را در صدف پنهان نکرد

اندر آغوش سحر یکدم تپید
تا بکام غنچهٔ نورس چکید

«خطاب به مهر عالمتاب»

ای امیر خاور ای مهر منیر
می کنی هر ذره را روشن ضمیر

از تو این سوز و سرور اندر وجود
از تو هر بو پوشیده اذوق نمود

می رود روشنتر از دست کلیم
زورق زرین تو در جوی سیم

پرتو تو ماه را مهتاب داد
لعل را اندر دل سنگ آب داد

لاله را سوز درون از فیض تست
در رگ او موج خون از فیض تست

نرگسان صد پرده را بر می درد
تا نصیبی از شعاع تو برد

خوش بیا صبح مراد آورده ئی
هر شجر را نخل سینا کرده ئی

تو فروغ صبح و من پایان روز
در ضمیر من چراغی برفروز

تیره خاکم را سراپا نور کن
در تجلی های خود مستور کن

تا بروز آرم شب افکار شرق
برفروزم سینهٔ احرار شرق

از نوائی پخته سازم خام را
گردش دیگر دهم ایام را

فکر شرق آزاد کرده از فرنگ
از سرود من بگیرد آب و رنگ

زندگی از گرمی فکر است و بس
حریت از عفت فکر است و بس

چون شود اندیشهٔ قومی خراب
ناسره گردد بدستش سیم ناب

میرد اندر سینه‌اش قلب سلیم — در نگاه او کج آید مستقیم
برکران از حرب و ضرب کائنات — چشم او اندر سکون بیند حیات
موج از دریاش کم گردد بلند — گوهر او چون خزف ناارجمند

پس نخستین بایدش تطهیر فکر
بعد از آن آسان شود تعمیر فکر

«حکمت کلیسی»

تا نبوت حکم حق جاری کند — پشت پا بر حکم سلطان میزند
در نگاهش قصر سلطان کهنه‌ای — غیرت او برنتابد حکم غیر
پخته سازد صحبتش هر خام را — تازه غوغائی دهد ایام را
درس او الله بس باقی هوس — تا نیفتد مرد حق در بند کس
از نم او آتش اندر شاخ تاک — در کف خاک از دم او جان پاک
معنی جبریل و قرآن است او — فطرة الله را نگهبان است او
حکمتش برتر ز عقل و ذوقون — از ضمیرش امتی آید برون
حکمرانی بی نیاز از تخت و تاج — بی کلاه و بی سپاه و بی خراج

از نگاهش فرودین خیزد ز دی
در دو هر خم تلخ تر گردد ز می

اندر آه صبحگاه او حیات
تازه از صبح نمودش کائنات

بحر و بر از زور طوفانش خراب
در نگاه او پیام انقلاب

درس لاخوف علیهم می دهد
تا دلی در سینهٔ آدم نهد

عزم و تسلیم و رضا آموزدش
در جهان مثل چراغ افروزدش

من نمیدانم چه افسون می کند
روح را در تن دگرگون می کند

صحبت او هر خرف را در کند
حکمت او هر تهی را پر کند

بندهٔ درمانده را گوید که خیز
هر کهن معبود را کن ریز ریز

مرد حق افسون این دیر کهن
از دو حرف ربی الاعلی مکن

فقر خواهی از تهی دستی مثال
عافیت در حال و نی در جاه و مال

صدق و اخلاص و نیاز و سوز و درد
نی ز روسیم و قماش سرخ و زرد

بگذر از کاوس و کی ای بندهٔ مرد
طوف خود کن گرد ایوانی مگرد

از مقام خویش دور افتاده نی
گر کسی کم کن که شاهین زاده نی

مرغک اندر شاخسار بوستان
بر مراد خویش بندد آشیان

۶۸۶
پیش بینی بایدآمد

تو که داری فکرت گردون سیر — خویش را از مرگی کمتر مگیر
دیگر این نه آسمان بعثیه کن — بر مراد خود جهان بعثیه کن
چون فنا اندر رضای حق شود — بنده مؤمن قضای حق شود
چار سوی با فضای نیلگون — از ضمیر پاک او آید برون
در رضای حق فنا شو چون سلف — گوهر خود را برون آر از صدف
در ظلام این جهان سگ دشت — چشم خود روشن کن از نور سرشت
تا نگیری از جلال حق نصیب — هم نیابی از جمال حق نصیب
ابتدای عشق و مستی قاهری است — انتهای عشق و مستی دلبری است
مرد مؤمن از کمالات وجود — او وجود و غیر او هر شی نمود

گر بگیرد سوز و تاب از لا الٰه
جز بکام او نگردد مهر و مه

«حکمت فرعونی»

حکمت ارباب دین کردم عیان — حکمت ارباب کین را هم بدان
حکمت ارباب کین مکر است و فن — مکر و فن تخریب جان تعمیر تن

حکمتی از بند دین آزاده نی — از مقام شوق دور افتاده نی

مکتب از تدبیر او گیرد نظام — تا بکام خواجه اندیشد غلام

شیخ ملت با حدیث دلنشین — بر مراد او کند تجدید دین

از دم او وحدت قومی دونیم — کس حریفش نیست جز چوب کلیم

وای قومی کشتهٔ تدبیر غیر — کار او تخریب خود تعمیر غیر

می شود در علم و فن صاحب نظر — از وجود خود نگردد باخبر

نقش حق را از نگین خود سترد — در ضمیرش آرزوهای دروغ

بی نصیب آمد ز اولاد غیور — جان تن چون مرد فانی در خاک گور

از حیا بیگانه پیران کهن — نوجوانان چون زنان مشغول تن

در دل شان آرزوهای ثبات — مرده زایند از بطون امهات

دختران او ز لف خود اسیر — شوخ چشم و خود نما و خنده گیر

ساخته پرداخته دل باخته — ابروان مثل دو تیغ آخته

ساعد سیمین شان عیش نظر — سینهٔ ماهی بموج اندر مگر

ملتی خاکستر او بی شرر — صبح او از شام او تاریکتر

هر زمان اندر تلاش سازوبرگ
کار او فکر معاش و ترس مرگ

منعمان او بخیل و عیش دوست
غافل از مغز اند و اندر بند پوست

قوت فرمانروا معبود او
در زیان دین و ایمان سود او

از حد امروز خود بیرون نجست
روزگارش نقش یک فردا نخست

از نیاکان دفتری اندر بغل
الامان از گفته های بی عمل

دین او عهد و فا بستن بغیر
یعنی از خشت حرم تعمیر دیر

آه قومی دل ز حق پرداخته
مرد و مرگ خویش را نشناخته

« لا اله الا الله »

نکته ئی میگویم از مردان حال
امتحان الاجلال الاجمال

لا و الا احتساب کائنات
لا و الا فتح باب کائنات

هر دو تقدیر جهان کاف و نون
حرکت از لا زاید از الا سکون

تا نه رمز لا اله آید بدست
بند غیر الله را نتوان شکست

در جهان آغاز کار از حرف لاست
این نخستین منزل مرد خداست

ملتی کز سوز او یک دم تپید — از گل خود خویش را بازآفرید

پیش غیر الله لا گفتن حیات — تازه از هنگامهٔ او کائنات

از جنونش هر گریبان چاک نیست — در خور این شعله هر خاشاک نیست

جذبهٔ او در دل یک بنده مرد — می کند صدره نشین را اره نورد

بنده را با خواجه خواهی در ستیز — تخم لا در مشت خاک او بریز

هر کرا این سوز باشد در جگر — هولش از هول قیامت مشتهر

لا مقام ضربهای پی به پی — این غو رعد است نی آواز نی

ضرب او هر بود را ساز دنبود
تا برون آئی ز گرداب وجود

با تو میگویم ز ایام عرب — تا بدانی پخته و خام عرب

ریز ریز از ضرب لات و منات — در جهات آزاد از بند جهات

هر قبای کهنه چاک از دست او — قیصر و کسری هلاک از دست او

کاه دشت از برق و بارانش مدرد — کاه بحر از زور طوفانش مدرد

عالمی در آتش او مثل خس — این همه هنگامهٔ لا بود و بس

اندرین دیر کهن چیزی نماند — تا جهانی تازه نی آید پدید

بانگ حق از صبح خیزیهای اوست — هر چه هست از تخم ریزیهای اوست

اینکه شمع لاله روشن کرده اند — از کنار جوی او آورده اند

لوح دل از نقش غیر الله شست
از کف خاکش دو صد هنگامه رست

همچنان بینی که در دور فرنگ — بندگی با خواجگی آمد به جنگ

روس، اقلب و جگر گردیده خون — از ضمیرش حرف لا آمد برون

آن نظام کهنه را برهم زد است — تیز مشی بر رگ عالم زد است

کرده ام اندر مقاماتش نگه — لا سلاطین، لا کلیسا، لا الٰه

فکر او در تند باد لا بماند — مرکب خود را سوی الا نراند

آید ش روزی که از زور جنون — خویش را این تند باد آرد برون

در مقام لا نیاساید حیات — سوی الا می خرامد کائنات

لا و الا ساز و برگ امتان — نفی بی اثبات مرگ امتان

در محبت پخته کی گردد خلیل — تا نگردد لا سوی الا دلیل

ایکه اندر حجره ها سازی سخن — نعرهٔ لا پیش نمرودی بزن

این که می بینی نیرزد با دو جو — از جلال لا اله آگاه شو

هر که اندر دست او شمشیر لاست

جملهٔ موجودات را فرمانرواست

«فقر»

چیست فقر ای بندگان آب و گل — یک نگاه راه بین یک زنده دل

فقر کار خویش را آسیدن است — بر دو حرف لا اله پیچیدن است

فقر خیبر گیر با نان شعیر — بسته فتراک او سلطان و میر

فقر ذوق و شوق و تسلیم و رضاست — ما همینیم این متاع مصطفی است

فقر بر کرّ و بیان شبخون زند — بر نوامیس جهان شبخون زند

بر مقام دیگر اندازد ترا — از زجاج الماس می سازد ترا

برگ و ساز او ز قرآن عظیم — مرد درویشی نگنجد در گلیم

گرچه اندر بزم کم گوید سخن — یک دم او گرمی صد انجمن

بی پر ان را ذوق پرواز دهد — بسته را تمکین شهبازی دهد

با سلاطین در فتد مرد حقیر — از شکوه بوریا لرزد سریر

از جنون می افکند هوئی بشهر — وا رهاند خلق را از جبر و قهر

می گزیند جز به آن صحرا مقام — کاندرو شاهین گریزد از حمام

قلب او را قوت از جذب و سلوک — پیش سلطان نعره «لا ملوک»

آتش ما سوز ناک از خاک او — شعله ترسد از خس و خاشاک او

بر نیفتد ملتی اندر نبرد — تا در او باقیست یک درویش مرد

آبروی ما ز استغنای اوست — سوز ما از شوق بی پروای اوست

خویشتن را اندر این آئینه بین — تا ترا بخشند سلطان مبین

حکمت دین دل نوازیهای فقر

قوت دین بی نیازیهای فقر

مؤمنان را گفت آن سلطان دین — مسجد من این همه روی زمین

الامان از کردش نه آسمان — مسجد مؤمن بدست دیگران

سخت کوشد بندهٔ پاکیزه کیش — تا بگیرد مسجد مولای خویش

ایکه از ترک جهان گوئی مگو — ترک این دیر کهن تسخیر او

۶۹۳
شرح بایدداشت

راکبش بودن ازو وارستن است — از مقام آب و گل برجستن است

صید مؤمن این جهان آب و گل — باز را گویی که صید خود بهل

حل نشد این معنی مشکل مرا — شاهین از افلاک بگریزد چرا

وای آن شاهین که شاهینی نکرد — مرغکی از چینک او نامد بدرد

در کنامی ماند زار و سرنگون

پر نزد اندر فضای نیلگون

فقر قرآن احتساب هست و بود — نی رباب و مستی و رقص و سرود

فقر مؤمن چیست؟ تسخیر جهات — بنده از تاثیر او مولا صفات

فقر کافر خلوت دشت و در است — فقر مؤمن لرزه بحر و بر است

زندگی آزاد سکون غار و کوه — زندگی این را ز مرگ باشکوه

آن خدا را جستن از ترک بدن — این خودی را برفشان حق زدن

آن خودی را کشتن و وا سوختن — این خودی را چون چراغ افروختن

فقر چون عریان شود زیر سپهر — از نهیب او بلرزد ماه و مهر

فقر عریان گرمی بدر و حنین — فقر عریان بانگ تکبیر حسین

فقر را تا ذوق غریبانی نماند
آن جلال اندر مسلمانی نماند

وای ما ای وای این دیر کهن
تیغ لا در کف نه تو داری نه من

دل ز غیر الله بپرداز ای جوان
این جهان کهنه در باز ایجوان

تا کجا بی غیرت دین زیستن
ای مسلمان مردن است این زیستن

مرد حق باز آفریند خویش را
جز به نور حق نبیند خویش را

بر عیار مصطفی خود را زند
تا جهانی دیگری پیدا کند

آه زان قومی که از پا برفتاد
میر و سلطان زاد و درویشی نزاد

داستان او مپرس از من که من
چون بگویم آنچه ناید در سخن

در گلویم گریه ها گردد گره
این قیامت اندرون سینه به

مسلم این کشور از خود نا امید
عمرها شد با خدا مردی ندید

لاجرم از قوت دین بد ظن است
کاروان خویش را خود رهزن است

از سه قرن این امت خوار و زبون
زنده بی سوز و سرور اندرون

پست فکر و دون نهاد و کور ذوق — مکتب و ملای او محروم شوق

زشتی اندیشه او را خوار کرد — افتراق او را ز خود بیزار کرد

تا نداند از مقام و منزلش — مرد ذوق انقلاب اندر دلش

طبع او بی صحبت مرد خبیر — خسته و افسرده و حق ناپذیر

بندهٔ رد کردهٔ مولاست او — مفلس و قلاش و بی پرواست او

نی بکف مالی که سلطانی برد — نی بدل نوری که شیطانی برد

شیخ او لرد فرنگے را مرید — گرچه گوید از مقام بایزید

گفت دین ما ز ذوق ما ز محکومی است — زندگانی از خودی محرومی است

دولت اغیار را رحمت شمرد

رقص ها کرد و کلیسا کرد و مرد

ای تهی از ذوق و شوق و سوز و درد — می شناسی عصر ما با ما چه کرد

عصر ما ما را ز ما بیگانه کرد — از جمال مصطفیٰ بیگانه کرد

سوز او تا از میان سینه رفت — جوهر آئینه از آئینه رفت

باطن این عصر را ناشناختی — دا و اول خویش را در باختی

تا دماغ تو به پیچاکش فتاد — آرزوی زنده‌ئی در دل نزاد

احتساب خویش کن از خود مرو — یکدو دم از غیر خود بیگانه شو

تا کجا این خوف و وسواس و هراس — اندرین کشور مقام خود شناس

این چمن دارد بسی شاخ بلند — بر نکون شاخ آشیان خود مبند

نغمه داری در گلوی بیخبر — جنس خود بشناس و باز اغاز کن

خویشتن را تیزی شمشیر ده — باز خود را در کف تقدیر ده

اندرون تست سیل بی پناه — پیش او کوه گران مانند کاه

سیل را تمکین ز ناآسودن است — یک نفس آسودنش نابودن است

من نه ملاّئی فقیه نکته ور — نی مرا از فقر و درویشی خبر

در ره دین تیز بین و تند گام — پخته من خام و کارم ناتمام

تا دل پر اضطرابم داده اند — یک گره از صد گره بگشاده اند

از تب و تابم نصیب خود بگیر

بعد ازین ناید چو من مرد فقیر"

«مرد حر»

۶۹۷
شیخ بایزید انصاری
۲

مرد حر محکم زور و لاتخف
ما بمیدان سر بجیب او سر بکف

مرد حر از لا اله روشن ضمیر
می نگردد بندهٔ سلطان و میر

مرد حر چون اشتران باری برد
مرد حر باری بر د خاری خورد

پای خود در آشیان محکم نهد
نبض ره از سوز او برمی جهد

جان او پاینده تر گردد ز موت
بانگ تکبیرش بروبان از حرف و صوت

هر که سنگ راه او را اند زجاج
گیرد آن درویش از سلطان خراج

گرمی طبع تو از صهبای اوست
جوی تو پروردهٔ دریای اوست

پادشاهان در قبا های حریر
زر دروز نسهم آن عریان فقیر

سر دین ما را خبر او را نظر
او درون خانه، ما بیرون در

ما کلیسا دوست ما مسجد فروش
او ز دست مصطفیٰ پیمانه نوش

نی مغان را بندهٔ نی ساغر بدست
ما تهی پیمانه، او مست الست

چهرهٔ گل از نم او احمر است
آتش ما دود او در شتر است

دارد اندر سینه تکبیر اُمم
در جبین او ست تقدیر اُمم

قبلهٔ ما گه کلیسا، گاه دیر
او نخواهد رزق خویش از دست غیر

ما همه عبد فرنگ او عبدهٔ — او نگنجد در جهان رنگ و بو

صبح و شام ما به فکر ساز و برگ — آخر ما چیست؟ تلخیهای مرگ

در جهان بی ثبات او را ثبات — مرگ او را از مقامات حیات

اهل دل از صحبت ما منفعل — گل ز فیض صحبتش دارای دل

کار ما وابستهٔ تخمین و ظن — او همه کردار و کم گوید سخن

ما گدایان کوچه گرد و فاقه مست — فقر او از لا اِلٰه تیغی بدست

ما پر کاهیم اسیر گرد باد — ضربتش از کوه گران جوئی کشاد

محرم او شو، ز ما بیگانه شو — خانه ویران باش و صاحب خانه شو

شکوه کم کن از سپهر گرد گرد — زنده شو از صحبت آن زنده مرد

صحبت از علم کتابی خوشتر است — صحبت مردان حر آدم گر است

مرد حر دریای ژرف و بیکران — آب گیرد از بحر و نی از ناودان

سینهٔ این مردمی جوشد چو دیگ — پیش او کوه گران یک توده ریگ

روز صلح آن برگ و ساز انجمن — هم چو باد فرودین اندر چمن

روز کین آن محترم تقدیر خویش — گور خود می کند از شمشیر خویش

ای سرت گردم گریز از ما چو تیر — دامن او گیر و بیتابانه گیر

می نروید تخم دل از آب و گل — بی نگاهی از خداوندان دل

اندرین عالم نیرزی با خسی

تا نیابی ویزی بدامان کسی

«در اسرار شریعت»

نکته ها از پیر روم آموختم — خویش را در حرف او گم سوختم

"مال" اگر بهر دین باشی حلال — نعم مال صالح گوید رسول" (ص)

گر نداری اندرین حکمت نظر — تو غلام و خواجه تو سیم و زر

از تهی دستان گشاد امتان — از چنین منعم فساد امتان

جدت اندر چشم او خوار است و بس — کهنگی را او خریدار است و بس

در نگاهش ناصواب آمد صواب — ترسد از هنگامه های انقلاب

خواجه نان بندهٔ مزدور خورد — آبروی دختر مزدور برد

در حضورش بنده می نالد چو نی — بر لب او ناله های پی به پی

نی بجایش داده و نی در سبوست — کاخها تعمیر کرد و خود بکوست

ایخوش آن منعم که چون درویش زیست
در چنین عصری خدا اندیش زیست

تا ندانی نکتهٔ اکل حلال
بر جماعت زیستن گردد وبال

آه یورپ زین مقام آگاه نیست
چشم او نظارهٔ نور الله نیست

او ندانداز حلال و از حرام
حکمتش خام است و کارش ناتمام

امتی بر امتی دیگر چرد
دانهٔ این می کارد آن حاصل برد

از ضعیفان نان ربودن حکمت است
از تن شان جان ربودن حکمت است

شیوهٔ تهذیب نو آدم دری است
پردهٔ آدم دری سوداگری است

این بنوک این فکر چالاک یهود
نور حق از سینهٔ آدم ربود

تا ته و بالا نگردد این نظام
دانش و تهذیب و دین سودای خام

آدمی اندر جهان خیر و شر
کم شناسد نفع خود را از ضرر

کس ندانند زشت و خوب کار چیست
جادهٔ هموار و ناهموار چیست

شرع برخیزد ز اعماق حیات
روشن از نورش ظلام کائنات

گر جهان واندر حراش آرد بهم — تا قیامت پخته ماند این نظام

نیست این کار رفیقان ای پسر — با نگاهی دیگری او را نگر

حکمش از عدلست و تسلیم و رضا — بیخ او اندر ضمیر مصطفی است

از فراق است آن رزو ها سینه تاب — تو منالی چون شود او بی حجاب

از جدائی گرچه جان آید بلب — وصل او کم جو رضای او طلب

مصطفی داد از رضای او خبر — نیست در احکام دین چیزی دگر

تخت جم پوشیده زیر بوریاست — فقر و شاهی از مقامات رضاست

حکم سلطان گیر و از حکمش منال — روز میدان نیست وقت قیل و قال

تا توانی کردن از حکمش گریز — تا نپیچد کردن از حکم تو هیچ

از شریعت احسن التقویم شو

وارث ایمان ابراهیم شو

پس طریقت چیست ای والاصفات — شرع را دیدن به اعماق حیات

فاش میخواهی اگر اسرار دین — جز به اعماق ضمیر خود مبین

گر نبینی، دین تو مجبوری است — اینچنین دین از خدا مهجوری است

۷۰۲
پیشوی جاوید دانشگاه مسافر
۲۶

بندہ تا حق را نبیند آشکار
برنمی آید زجبر و اختیار

تو یکی در فطرت خود غوطہ زن
مرد حق شو بر ظن و تخمین متن

تا ببینی زشت و خوب کار چیست
اندر این نہ پردہ اسرار چیست

ہر کہ از سر نبی گیرد نصیب
ہم بہ جبریل امین گردد قریب

ای کہ سے سازی قرآن عظیم
تا کجا در حجرہ سے باشی مقیم

در جہان اسرار دین را فاش کن
نکتہ شرع مبین را فاش کن

کس نگردد در جہان محتاج کس
نکتہ شرع مبین این است و بس

مکتب و ملا سخنہا ساختند
مومنان این نکتہ را نشناختند

زندہ قومے بود از تاویل مرد
آتش او در ضمیر او فسرد

صوفیان با صفا را دیدہ ام
شیخ مکتب را نکو سنجیدہ ام

عصر من پیغمبری ہم آفرید
آنکہ در قرآن بجز از خود ندید

ہر یکی دانای فرقان و خبر
در شریعت کم سواد و کم نظر

عقل و نقل افتادہ در بند ہوس
منبر شان منبر کاک است و بس

زین کلیمان نیست امید گشود
آستین ہا بی ید بیضا چہ سود

کار اقوام و ملل ناید درست

از عمل بنما که حق در دست تست

«اسکی چند بر افراق هندیان»

ای حمالهٔ ای اطلک ای دود کنک — زیستن تا کی چنان بی آب و رنگ

پیر مردان از فراست بی نصیب — نوجوانان از محبت بی نصیب

شرق و غرب آزاد و ما تخمیر غیر — خشت ما سرمایهٔ تعمیر غیر

زندگانی بر مراد دیگران — جاودان مرگست نی خواب گران

نیست این مرگی که آید ز آسمان — تخم او می بالد از اعماق جان

صیاد دنیی مرده شو خواهد نه گور — نی هجوم دوستان از ترد و دور

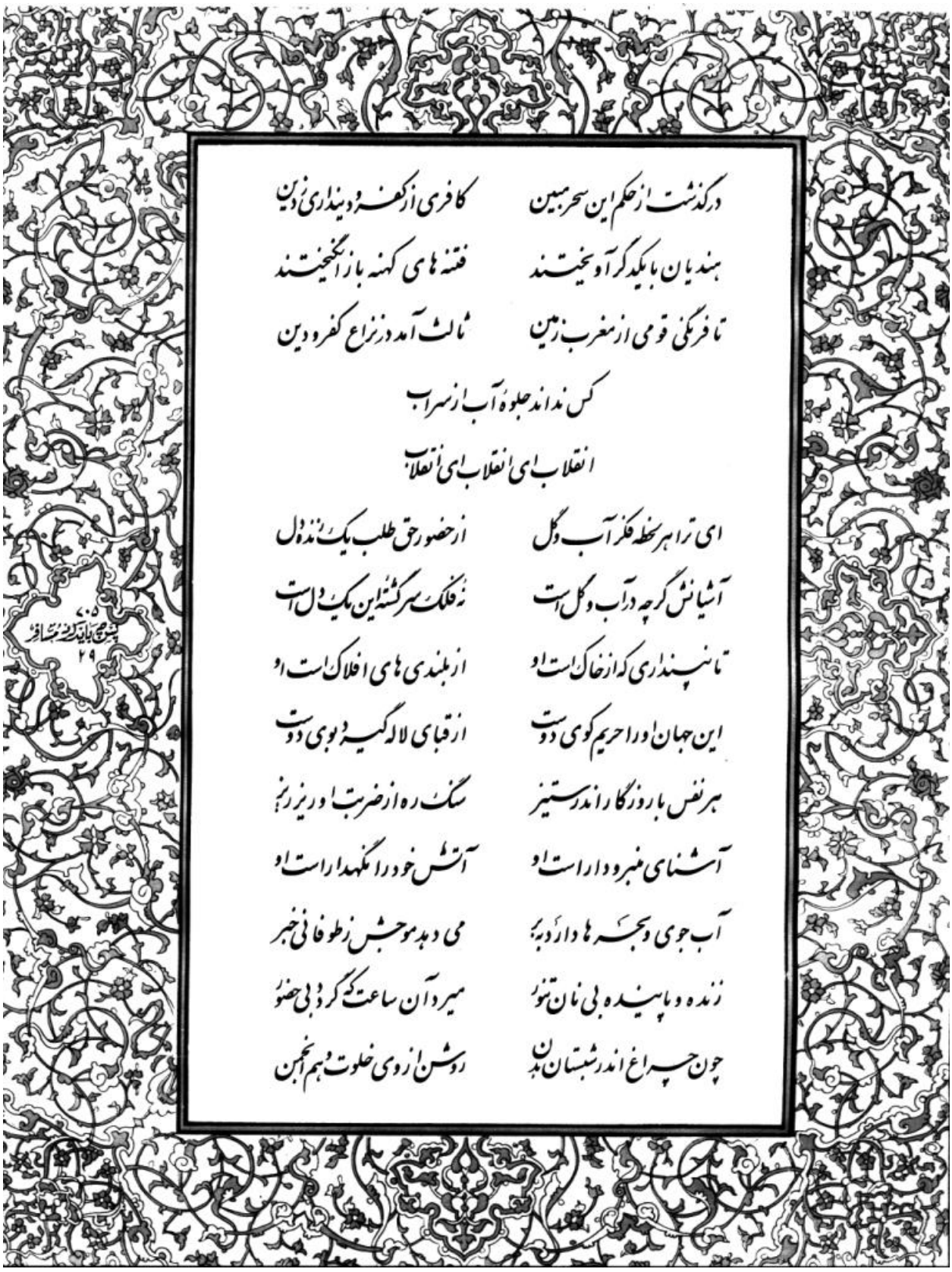
جامهٔ کس در غم او چاک نیست — دوزخ او آنسوی افلاک نیست

در هجوم روز حشر او را مجو — هست در امروز او فردای او

هر که اینجا دانه کشت اینجا درود — پیش حق آن بنده را برون چه بود

آنچه کز آرزو نیشی نخورد — نقش او را فطرت از کتبی سترد

اعتبار تخت و تاج از ساحری است — سخت چون سنگ این زجاج از ساحریست

در گذشت از حکم این سحر مبین — کافری از کفر دینداری زین
هندیان با یک گر آواز یختند — فتنه های کهنه باز انگیختند
تا فرنگی قومی از مغرب زمین — ثالث آمد در نزاع کفر و دین

کس نداند جلوهٔ آب از سراب
انقلاب ای انقلاب ای انقلاب

ای ترا هر لحظه فکر آب و گل — از حضور حق طلب یک لحظه دل
آشیانش گرچه در آب و گل است — نه فلک سرگشتهٔ این منزل است
تا نپنداری که از خاک است او — از بلندی های افلاک است او
این جهان او را حریم کوی دوست — از قبای لاله گیسوی دوست
هر نفس با روزگار اندر ستیز — سنگ ره از ضربت او ریزریز
آشنای مهر و وداراست او — آتش خود را نگهداراست او
آب جوی و بیجه ها دارد ز بر — می دهد موجش ز طوفانی خبر
زنده و پاینده بی نان تنور — میرد آن ساعت که گردد بی حضور
چون چراغ اندر شبستان بدن — روشن از وی خلوت و هم انجمن

پیش چو باید رفت مسافر
۲۹

این چنین دل خود مگزا الله دست — جز به درویشی نمی آید بدست

ای جوان دامان او محکم بگیر

در غلامی زاده ئی آزاد میر

« سیاسیات حاضره »

می کند بند غلامان سخت تر — حریت می خواند او را بی خبر

گرمی هنگامه جمهور دید — پرده بر روی ملوکیت کشید

سلطنت را جامع اقوام گفت — کار خود را پخته کرد و خام گفت

در فضایش بال و پر نتوان گشود — با کلیدش هیچ در نتوان گشود

گفت با مرغ قفس ای دردمند — آشیان در خانهٔ صیاد بند

هر که ساز د آشیان در دشت و مرغ — او نباشد ایمن از شاهین و چرغ

از فسونش مرغ زیرک دانه دست — ناله ها اندر گلوی خود شکست

حریت خواهی به پیچاکش مسیفت — تشنه میرد، بر نمد تاکش مسیفت

الحذر از گرمی گفتار او — الحذر از حرف پهلودار او

چشم ها از سرمه اش بی نور تر — بندهٔ مجبور از و مجبور تر

از شراب ناتکینش الحذر — از فسار بدنشینش الحذر
از خودی غافل مگرد ای مرد حر — حفظ خود کن حب افیونش مخور

پیش فرعونان بگو حرف کلیم
تا کند ضرب تو دریا را دو نیم

داغم از رسوائی این کاروان — در ضمیرش ندیدم نور جان
تن پرست و جاه مست و کم نگه — اندرونش بی نصیب از لا الٰه
در حرم زاد و کلیسا را مرد — پردهٔ ناموس ما را بر درید
دامن او را گرفتن ابلهی است — سینهٔ او از دل روشن تهی است
اندرین ره تکیه بر خود کن که مرد — صید آهو با سگ کوری نکرد
آه از قومی که چشم از خویش بست — دل بغیر الله داد از خود گسست
تا خودی در سینهٔ ملت بمرد — کوه کاهی کرد و باد او را ببرد
گرچه دارد لا الٰه اندر دهان — از بطون او مسلمانی نزاد
آنکه نجشد بی یقینان را یقین — آنکه لرزد از سجود او زمین
آنکه زیر تیغ گوید لا الٰه — آنکه از خونش بروید لا الٰه

آن سُرور آن سوز مشتاقی نماند — در حرم صاحبدلی باقی نماند

ای مسلمان اندرین دیرکهن — تا کجا باشی به بند اهرمن

جهد با توفیق و لذّت در طلب — کس نیابد بی نیاز نیم شب

زیستن تا کی به بحر اندر چو خس
سخت شو چون کوه از ضبط نفس

گرچه دانا حال دل با کس نگفت — از تو درد خویش تو انم نهفت

تا غلامم در غلامی زاده‌ام — ز آستان کعبه دور افتاده‌ام

چون بنام مصطفی خوانم درود — از خجالت آب می گردد وجود

عشق میگوید که ای محکوم غیر — سینهٔ تو از بتان مانند دیر

تا نداری از محمد رنگ و بو
از درود خود میالا نام او

از قیام بی حضور من مپرس — از سجود بی سرور من مپرس

جلوهٔ حق گرچه باشد یک نفس — قسمت مردان آزاد است و بس

مردی آزاد سے چو آید در سجود — در طوافش گرم رو چرخ کبود

ما غلامان از جلالش بیخبر
از جمال لازوالش بیخبر

از غلامی لذّت ایمان مجو
گرچه باشد حافظ قرآن مجو

مؤمن است و پیشهٔ او آزری است
دین و عرفانش سراپا کافری است

در بدن داری اگر سوز حیات
هست معراج مسلمان در صلوات

در ندارے خون گرم اندر بدن
سجدهٔ تو نیست جز رسم کهن

عید آزادان شکوه ملک و دین
عید محکومان هجوم مؤمنین

«حرفی چند با امّت عربیه»

ای درود دشت تو باقی تا ابد
نعرهٔ لاقیصر و کسری که زد

در جهان نَرد دو رو دور و دیر و زود
اوّلین خوانندهٔ قرآن که بود

رمز الا الله که را آموختند
این چراغ اوّل کجا افروختند

علم و حکمت ریزه ئی از خوان تست
آیهٔ فاصبحتم اندر شأن تست

از دم سیراب آن امّی لقب
لاله رست از ریگ صحرای عرب

حرّیت پرورده آغوش اوست
یعنی امروز امم از دوش اوست

او دلی در پیکر آدم نهاد — او نقاب از طلعت آدم گشاد

هر خداوندی کهن را او شکست — هر کهن شاخ از نم او غنچه بست

گرمی هنگامه بدر و حنین — حیدر و صدیق و فاروق و حسین

سطوت بانگ صلوت اندر نبرد — قرأت الصافات اندر نبرد

تیغ ایوبی نگاه بایزید — گنجهای هند و عالم را کلید

عقل و دل را استی از یک خرام — اختلاط ذکر و فکر روم و ری

علم و حکمت شرع و دین نظم امور — اندرون سینه دلها ناصبور

حسن عالم سوز احمر او تاج — آنکه از قد و سیان گیرد خراج

این همه یک لحظه از اوقات اوست — یک تجلی از تجلیات اوست

ظاهرش این جلوه های دلفروز — باطنش از عارفان پنهان هنوز

حمد بیحد مر رسول پاک را

آنکه ایمان داد مشت خاک را

حق ترا بزدان ترا زشمشیر کرد — سار بان را راکب تقدیر کرد

بانگ تکبیر و صلوت و حرب و ضرب — اندر آن غوغا کشاد شرق و غرب

ای خوش آن مجذوبی و دل بردگی — آه زین دلکبه‌ی و افسردگی

کار خود را امتحان بردند پیش — تو ندانی قیمت صحرای خویش

امتی بودی امم گردیده‌ئی — بزم خود را خود ز هم پاشیده‌ئی

هر که از بند خودی وارست مرد — هر که با بیگانگان پیوست مرد

آنچه تو با خویش کردی کس نکرد — روح پاک مصطفی آمد بدرد

ای ز افسون فرنگی بی‌خبر — فتنه‌ها در آستین او نگر

از فریب او اگر خواهی امان — اشتر انش را ز حوض خود بران

حکمتش هر قوم را بیچاره کرد — وحدت اعرابیان صد پاره کرد

تا عرب در حلقهٔ دامش فتاد — آسمان یک دم امان او را نداد

عصر خود را بنگر ای صاحب نظر — در بدن باز آفرین روح عمر

قوت از جمعیت دین مبین — دین همه عزم است و اخلاص و یقین

تا ضمیرش را ز دان فطرت است — مرد صحرا پاسبان فطرت است

ساده و طبعش عیار زشت و خوب — از طلوعش صد هزار انجم غروب

بگذر از دشت و در و کوه و دمن — خیمه را اندر وجود خویش زن

طبع از باد بیابان کرده تیز — ناقه را سر داده به میدان ستیز

عصر حاضر زادهٔ ایام تست — مستی او از می گلفام تست

شارح اسرار او تو بوده ئی — اولین معمار او تو بوده ئی

تا به فرزندی گرفت او را فرنگ — شاهدی گردید بی ناموس و ننگ

گرچه شیرین است دوشین است او — کج خرام و شوخ و بی دین است او

مرد صحرا پخته تر کن خام را

بر عیار خود بزن ایام را

پس چه باید کرد ای اقوام شرق

آدمیت زار نالید از فرنگ
زندگی هنگامه برچید از فرنگ

پس چه باید کرد ای اقوام شرق
باز روشن می شود ایام شرق

در ضمیرش انقلاب آمد پدید
شب گذشت و آفتاب آمد پدید

یورپ از شمشیر خود بسمل فتاد
زیر گردون رسم لادینی نهاد

گرگی اندر پوستین بره ئی
هر زمان اندر کمین بره ئی

مشکلات حضرت انسان از اوست
آدمیت را غم پنهان از اوست

در نگاهش آدمی آب و گل است
کاروان زندگی بی منزل است

هر چه می بینی ز انوار حق است
حکمت اشیا ز اسرار حق است

هر که آیات خدا بیند حراست
اصل این حکمت ز حکم انظر است

بندهٔ مومن از و بهره ور تر
هم بحال دیگران دلسوز تر

علم چون روشن کند آب و گلش
از خدا ترسنده تر گردد دلش

علم اشیا خاک ما را کیمیاست
آه در افرنگ تاثیرش جداست

عقل و فکرش بی عیار خوب و زشت
چشم او بی نم دل او سنگ و خشت

علم از دوز دولت اندر شهر و دشت
حیرنیل از صحبتش ابلیس کشت

دانش افرنگیان تیغی بدوش
در هلاک نوع انسان سخت کوش

با خسان اندر جهان خیر و شر
در نساز د مستی علم و هنر

آه از افرنگ و از آئین او
آه از اندیشهٔ لا دین او

علم حق را ساحری آموختند
ساحری نی، کافری آموختند

هر طرف صد فتنه می آرد نفیر
تیغ را از پنجهٔ رهزن بگیر

ایکه جان را باز میدانی ز تن — سحر این تهذیب لادینی شکن

روح شرق اندر تنش باید دمید — تا بگردد قفل معنی را کلید

عقل اندر حکم دل یزدانی است

چون ز دل آزاد شد شیطانی است

زندگانی هر زمان در کشمکش — عبرت آموز است احوال حبش

شرع یورپ بی نزاع قیل و قال — بره را کرد است برگرگان حلال

نقش نو اندر جهان باید نهاد — از کفن دزدان چه امید گشاد

در جنیوا چیست غیر از مکر و فن — صید تو این میش و آن نخچیر من

نکته ها کومی نگنجد در سخن

یک جهان آشوب و یک گیتی فتن

ای اسیر رنگ پاک از رنگ شو — مؤمن خود، کافر افرنگ شو

رشته سود و زیان در دست تست — آبروی خاوران در دست تست

این کهن اقوام را شیرازه بند — رایت صدق و صفا را کن بلند

اهل حق را زندگی از قوت است — قوت هر ملت از جمعیت است

۷۱۵
۳۹

رای بی قوّت همه مکر و فسون

قوّت بی رای جهل است و جنون

سوز و ساز و درد و داغ از آسیاست — هم شراب و هم ایاغ از آسیاست

عشق را ما دلبری آموختیم — شیوهٔ آدم گری آموختیم

هم هنر هم دین ز خاک خاور است — رشک گردون خاک پاک خاور است

دانمودیم آنچه بود اندر حجاب — آفتاب از ما و ما از آفتاب

هر صدف را کو هر از نیسان ماست — شوکت هر بحر از طوفان ماست

روح خود در سوز بلبل دیده‌ایم — خون آدم در رگ گل دیده‌ایم

فکر ما جویای اسرار وجود — زد نخستین زخمه بر تار وجود

داشتیم اندر میان سینه داغ — بر سر راهی نهادیم این چراغ

ای امین دولت تهذیب و دین — آن ید بیضا بر آر از آستین

خیز و از کار ما رمی بکشا گره — نسخهٔ افرنگ را از سر بنه

نقشی از جمعیت خاور فکن

داستان خود ز دست ما برکن

دانی از افرنگ و از کار فرنگ — تا کجا در فتد ز تار فرنگ

زخم از و نشتر از و، سوزن از و — ما و جوی خون و امید رفو

خود بدانی پادشاهی قاهری است — قاهری در عصر ما سوداگری است

تخته و کان شرمیک تخت و تاج — از تجارت نفع و از شاهی خراج

آن جهانبانی که هم سوداگر است — بر زبانش خیر و اندر دل شر است

گر تو میدانی حسابش را درست — از حریرش نرم‌تر کرباس تست

بی‌نیاز از کارگاه او گذر — در زمستان پوستین او مخر

کشتن بی‌حرب و ضرب آئین او است — مرگها در گردش ماشین او است

بوریای خود به قالینش مده — بیدق خود را به فرزینش مده

گوهرش تف دارد در لعلش رگ است — مشک این سوداگر از ناف سگ است

رهزن چشم تو خواب مخملش — رهزن تو رنگ و آب مخملش

صد گره افکنده بی در کار خویش — از قماشش او مکن دستار خویش

هوشمندی از خم او می نخورد — هر که خورد اندر همین میخانه مرد

وقت سود اخند خند و کم خروش — ما چو طفلانیم و او شکر فروش

محرم از قلب و نگاه مشتری است
یارب این سحر است یا سود گری است

تا جران رنگ و بو برند و سود
ما خریداران همه کور و کبود

آنچه از خاک تو رست ای مرد حر
آن فروش و آن بهوش و آن بخر

آن نکو بینان که خود را دیده اند
خود کلیم خویش را بافیده اند

ای ز کار عصر حاضر بی خبر
چرب دستیهای یورپ را نگر

قالی از ابریشم تو ساختند
باز او را پیش تو انداختند

چشم تو از ظاهرش افسون خورد
رنگ و آب او ترا از جا برد

وای آن دریا که موجش کم تپید
گوهر خود را ز غواصان خرید

«در حضور رسالت مآب»

شب سه اپریل ۱۹۳۶ که در دار الاقبال بهوپال بودم سید احمد خان رحمة الله علیه را در خواب دیدم
فرمودند که از علالت خویش در حضور رسالت مآب عرض کن

ای تو ما هیچ ارکان لسازد بجز
وارهان این قوم را از ترس مرگ

سوختی لات و منات کهنه را
تازه کردی کائنات کهنه را

در جهان ذکر و فکر انس و جان
تو صلوت صبح، تو بانگ اذان

لذت سوز و سرور از لا اله
در شب اندیشه نور از لا اله

ای خدا ما ساختیم از کاه و خس
ای حضور کاهنان افکنده بس

ای سجودی پیش معبودان پیر
ای طواف کوشک سلطان و وزیر

این همه از لطف بی پایان تست
فکر ما پرورده احسان تست

ذکر تو سرمایه ذوق و سرور
قوم را دارد به فقر اندر غیور

ای مقام و منزل هر راهرو
جذب تو اندر دل هر راهرو

ساز ما بی صوت گردید آنچنان
زخمه بر رگهای او آید گران

در عجم گردیدم و هم در عرب
مصطفیٰ نایاب و ارزان بولهب

این مسلمان اُوده روشن دماغ
ظلمت آباد ضمیرش بی چراغ

در جوانی نرم و نازک چون حریر
آرزو در سینه او زود میر

این غلام ابن غلام ابن غلام
حریت اندیشه او را حرام

مکتب از وی جذبه دین در ربود
از وجودش این قدر دانم که بود

این خود بیگانه این مست فرنگ
نان جوی می خواهد از دست فرنگ

نان خرید این فاقه‌کش با جان پاک
داد ما را نالهای سوزناک

دانه چین مانند مرغان سراست
از فضای نیلگون ناآشناست

آتش افرنگیان بگداختش
یعنی این دوزخ دگرگون ساختش

شیخ مکتب کم سواد و کم نظر
از مقام او ندا داد و را خبر

مؤمن و از رمز مرگ آگاه نیست
در دلش لا غالب الا الله نیست

تا دل او در میان سینه مرد
می نیندیشد مگر از خواب و خورد

بهر یک نان نشتر لا و نعم
منت صد کس برای یک شکم

از فرنگی می خرد لات و منات
مؤمن و اندیشه او سومنات

قم باذنی گوی و او را زنده کن
در دلش الله هو را زنده کن

ما همه افسونی تهذیب غرب
کشتهٔ افرنگیان بی حرب و ضرب

تو از آن قومی که جام او شکست
و انما یک بندهٔ الله هست

تا مسلمان باز بیند خویش را
از جهانی برگزیند خویش را

شهسوارا یک نفس در کش عنان
حرف من آسان نیاید بر زبان

آرزو آید که ناید تا به لب ‌ ‌ ‌ می نگردد شوق محکوم ادب

آن بگوید لب گشای ای دردمند ‌ ‌ ‌ این بگوید چشم بگشا لب مبند

گرد تو گردد حریم کائنات ‌ ‌ ‌ از تو خواهم یک نگاه التفات

ذکر و فکر و علم و عرفانم توئی ‌ ‌ ‌ کشتی و دریا و طوفانم توئی

آهوی زار و زبون و ناتوان ‌ ‌ ‌ کس به فتراکم نبست اندر جهان

ای پناه من حریم کوی تو
من به امیدی رمیدم سوی تو

آن نوا در سینه پروردن کجا ‌ ‌ ‌ وز دمی صد غنچه وا کردن کجا

نغمه من در گلوی من شکست ‌ ‌ ‌ شعله‌ئی از سینه‌ام بیرون نجست

در نفس سوز جگر باقی نماند ‌ ‌ ‌ لطف قرآن سحر باقی نماند

ناله‌ئی کو می نگنجد در ضمیر ‌ ‌ ‌ تا کجا در سینه‌ام ماند اسیر

یک فضای بیکران میبایدش
وسعت زه آسمان میبایدش

آه زان دردی که در جان و تن است ‌ ‌ ‌ گوشه چشم تو داروی من است

در نیاز با دوا ها جان زار — تلخ و بویش بر مشامم ناگوار

کار این بیمار نتوان برد پیش — من چو طفلان نالم از داروی خویش

تلخی او را فریبم از شکر — خنده ها در لب بدوزد چاره گر

چون بصیری از تو میخواهم گشود — تا بمن باز آید آن روزی که بود

مهر تو بر عاصیان افزون تر است — در خطا بخشی چو مهر مادر است

با پرستاران شب دارم ستیز — باز روغن در چراغ من بریز

ای وجود تو جهان را نو بهار — پرتو خود را دریغ از من مدار

خود بدانی قدر تن از جان بود — قدر جان از پرتو جانان بود

تا ز غیر الله ندارم هیچ امید — یا مرا شمشیر گردان یا کلید

فکر من در فهم دین چالاک و چست — تخم کرداری ز خاک من نرست

تیشه ام را تیز تر گردان که من — محنتی دارم فسون از کوهکن

مومنم از خویشتن کافر نیم
بر فسانم زن که بد گوهر نیم

گرچه کشت عمر من بی حاصل است — چیز کی دارم که نام او دل است

دارمش پوشیده از چشم جهان — کز سم شبدیز تو دارد نشان

بنده‌ئی را کو نخواهد ساز و برگ — زندگانی بی حضور و خواجه مرگ

ای که دادی کُرد را سوز عرب — بنده خود را حضور و خود طلب

بنده‌ئی چون لاله داغی در جگر — دوستانش از غم او بی خبر

بنده‌ئی اندر جهان نالان چو نی — نقشه جان از نغمه‌های پی به پی

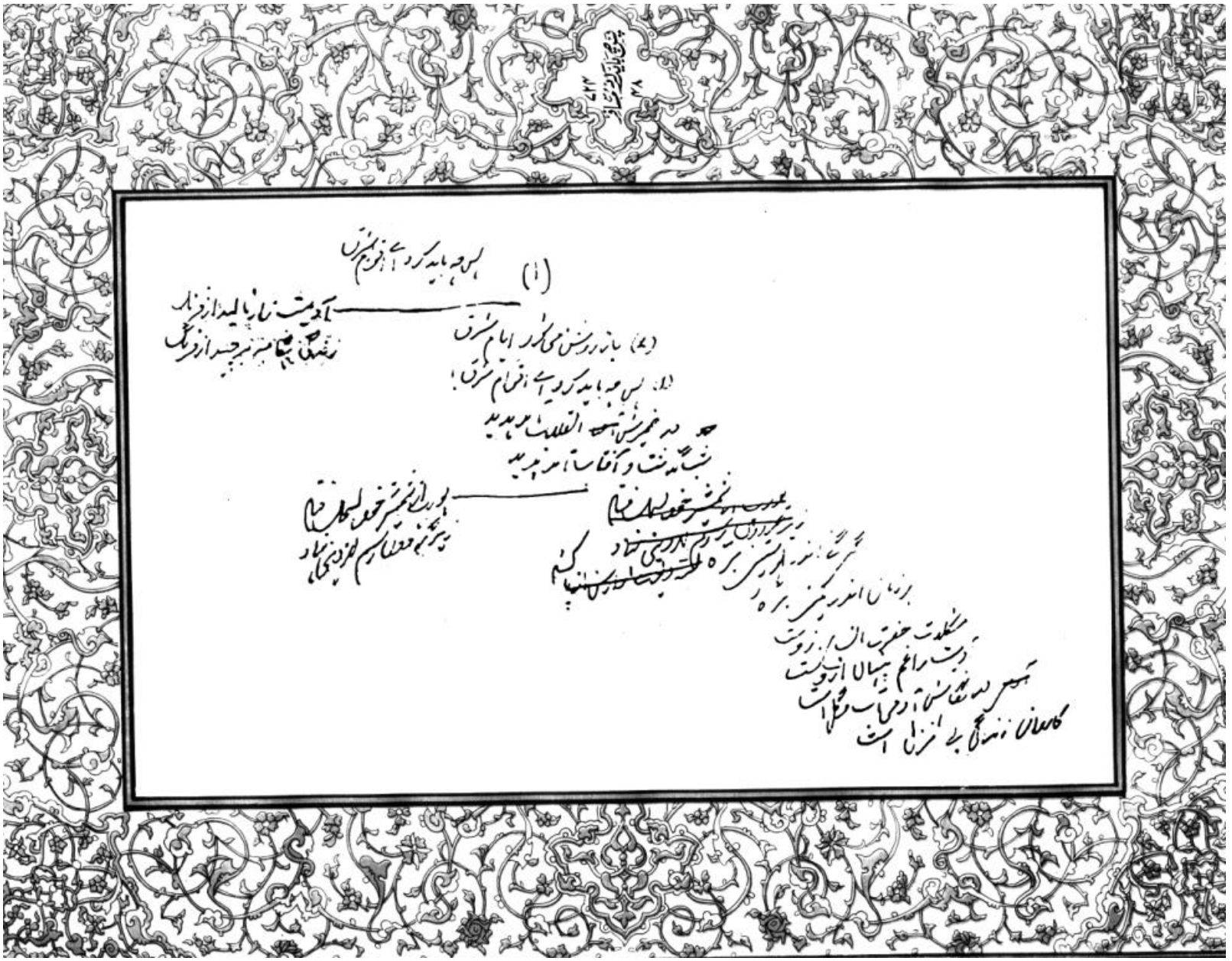
در بیابان مثل چوب نیم سوز — کاروان بگذشت و من شومم هنوز

اندرین دشت دری پهناوری — بو که آید کاروانی دیگری

جان ز مهجوری بنالد در بدن

ناله من وای من ای وای من

۷۲۳
پیش‌نمایش باید از مسافر
۴۷

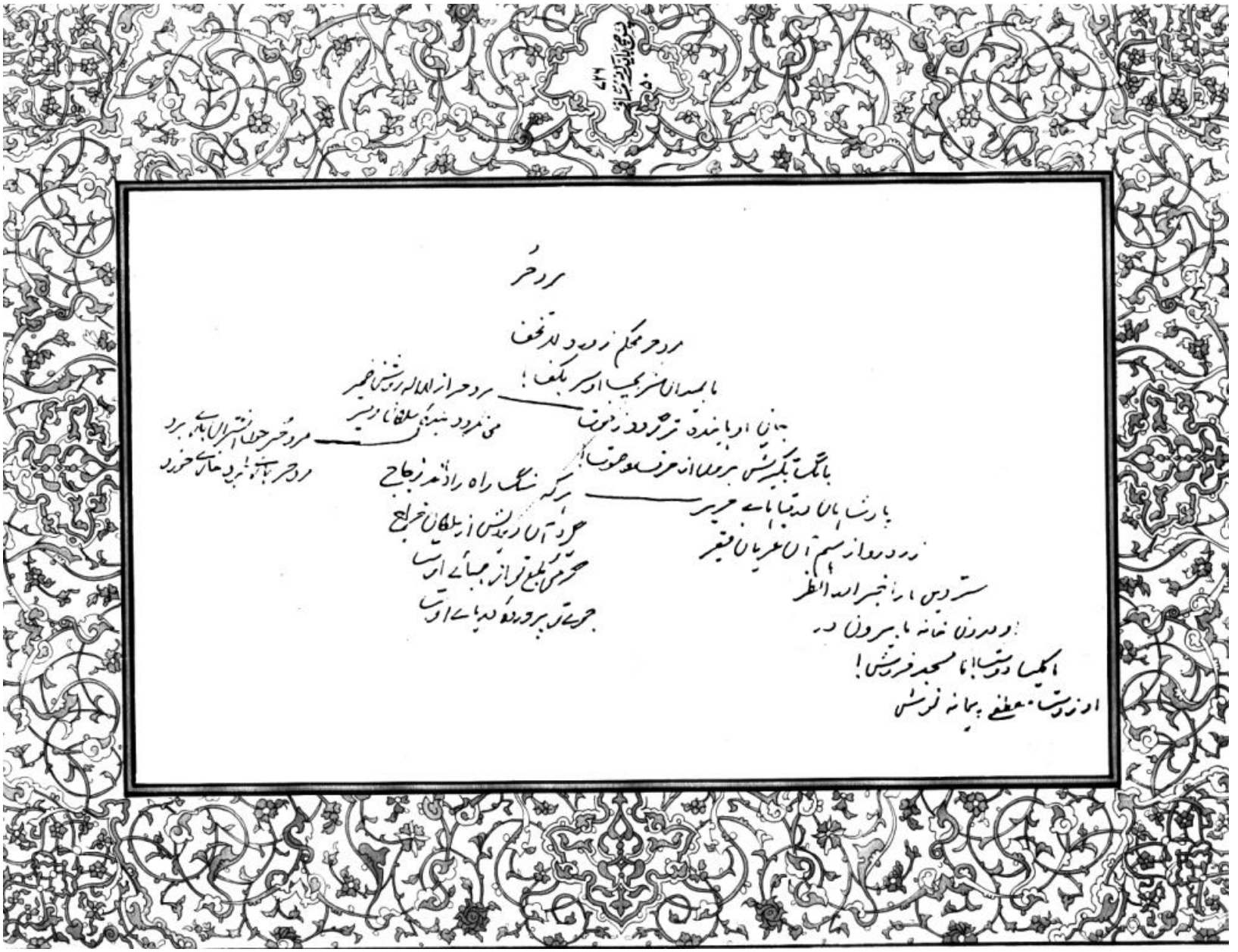

مُسافر

(سیاحت چند روزهٔ افغانستان اکتوبر ۱۹۳۳ م)

اقبال

۷۲۵
شرح بایدکرد مسافر
۴۹

مرد حر
مرد حر تمکن زور و زر ندارد لاجرم
با بدان اندر ستیز او در بگیر!
جان او پاینده تر گردد ز خون
بانگ تکبیرش ز بطلان آورد صوت
پارس های دشمنان او را چو صور
زود رو از بیم آن غوغا نگیر
ستر دین ما ز چشم ما نظر
در درون خانه ما بیرون در
با کلیسا دوستی با مسجد فرمانش!
او ز دوست معطی پیمانه نوشش
مرد حر از لابه روشن ضمیر
می نمرد هیبت سلطان و میر
مرد حر جان را ز استبداد پاک برد
مرد حر با تیغ و با دین ها خورد
هر که سنگ راه را داند زجاج
حرف آن دین را ز بطلان آورد
حرمتی کامل تر از حق یافت است
حریتی پرورده دامان اوست

بسم الله الرحمن الرحیم

نادر افغان شه درویش خو — رحمت حق بر روان پاک او

کار ملت محکم از تدبیر او — حافظ دین مبین شمشیر او

چون ابوذر خود گداز اندر نماز — ضربتش هنگام کین خارا گداز

عهد صدیق از جلالش تازه شد — عهد فاروق از جلالش تازه شد

از غم دین در دلش چون لاله داغ — در شب خاور وجود او چراغ

در نگاهش مستی ارباب ذوق — جوهر جانش سراپا جذب و شوق

خسروی شمشیر و درویشی نگه — هر دو گوهر از محیط لا الٰه

فقر و شاهی وارث ذات مصطفیٰ است — این تجلیهای ذات مصطفیٰ است

این وقوت از وجود مؤمن است — این قیام و آن سجود مؤمن است

فقر سوز و درد و داغ و آرزوست — فقر را در خون تپیدن آبروست

فقر نادر آخته اندر خون تپید — آفرین بر فقر آن مرد شهید

ای صبا ای ره نورد تیز گام — در طواف مرقدش زمزمه خرام

شاه در خواب است پا آهسته نه — غنچه را آهسته تر بگشا گره

از حضور او مرا فرمان رسید — آنکه جان تازه در خاکم دمید

بوختم از گرمی آواز تو — ای خوش آن قومی که داند راز تو

از غم تو ملت ما آشناست — می شناسیم این نواها از کجاست

ای به آغوش سحاب ما چو برق — روشن و تابنده از نور تو شرق

یک زمان در کوهسار ما درخش — عشق را باز آن تب و تابی بخش

تا کجا در بندها باشی اسیر — تو کلیمی راه سینا نی بگیر

طی نمودم باغ و راغ و دشت و در — چون صبا بگذشتم از کوه و کمر

خیبر از مردان حق بیگانه نیست — در دل او صد هزار افسانه ایست

جاده کم دیدم از و پیچیده تر — یا وه گردد در خم و پیچش نظر

سبزه در دامان کهسارش مجوی — از ضمیرش بر نیاید یک دو وی

سر زمینی کبک او شاهین مزاج — آهوی او گیرد از شیران خراج

در فضایش جرّه بازان تیز چنگ
لرزه بر تن از نهیب شان پلنگ

لیک از بی مرکزی آشفته روز
بی نظام و ناتمام و نیم سوز

فر بازان نیست در پرواز شان
از تدرو ان پست تر پرواز شان

آه قومی بی تب و تاب حیات
روزگارش بی نصیب از واردات

آن یکی اندر سجود این در قیام
کار و بارش چون صلوت بی امام

ریز ریز از سنگ او مینای او
آه از امروز بی فردای او

«خطاب به اقوام سرحد»

ای ز خود پوشیده خود را باز یاب
در مسلمانی حرام است این حجاب

رمز دین مصطفی دانی که چیست
فاش دیدن خویش را اسلام زیست

چیست دین دریافتن اسرار خویش
زندگی مرگ است بی دیدار خویش

آن مسلمانی که بیند خویش را
از جهانی برگزیند خویش را

از ضمیر کائنات آگاه اوست
تیغ لا موجود الا الله اوست

در مکان و لامکان غوغای او
نیست سپهر آواره در پهنای او

تا دلش سرّی ز اسرار خداست
حیف اگر از خویشتن ناآشناست

بندهٔ حق وارث پیغمبران
او نگنجد در جهان دیگران

تا جهانی دیگری پیدا کند
این جهان کهنه را برهم زند

زنده مرد از غیرحق دارد فراغ
از خودی اندر وجود او چراغ

پای او محکم به رزم خیر و شر
ذکر او شمشیر و فکر او سپر

صبحش از بانگی که برخیزد ز جان
نی ز نور آفتاب خاوران

فطرت او بی جهات اندر جهات
او حریم و در طوافش کائنات

ذرّه نی از گرد راهش آفتاب
شاهد آمد بر عروج او کتاب

فطرت او را گشاد از ملت است
چشم او روشن سواد از ملت است

اندکی گم شو به قرآن و خبر
باز ای نادان بخویش اندر نگر

در جهان آواره نی بیچاره نی
وحدتی گم کرده نی صد پاره نی

بند غیرالله اندر پای تست
داغم از داغی که در سیمای تست

میر خیل از مکر چنگیزی بترس
از ضمیر روح افغانی بترس

آتش مردان حق می سوزدت
نکته نی از پیر روم آموزدت

رزق از حق جو مجو از زید و عمر — مستی از حق جو مجو از بنگ و خمر

گل مخر گل را مخور گل را مجو — زانکه گل خوار است دائم زرد رو

دل بجو تا جاودان باشی جوان — از تجلی چهره ات چون ارغوان

بنده باش و بر زمین و چون سمند — چون جنازه نی که بر گردن برند

شکوه کم کن از سپهر لاجورد — جز به گرد آفتاب خود مگرد

از مقام ذوق و شوق آگاه شو — ذره نی صیاد مهر و ماه شو

عالم موجود را اندازه کن — در جهان خود را بلند آوازه کن

برگ و ساز کائنات از وحدت است — اندرین عالم حیات از وحدت است

در گذر از رنگ و بوهای کهن — پاک شو از آرزوهای کهن

این کهن سامان نیرزد با دو جو — نقشبند آرزوی تازه شو

زندگی بر آرزو دارد اساس — خویش را از آرزوی خود شناس

چشم و گوش و هوش تیز از آرزو — مشت خاکی لاله خیز از آرزو

هر که تخم آرزو در دل نکشت — پایمال دیگران چون سنگ و خشت

آرزو سرمایه سلطان و میر — آرزو جام جهان بین فقیر

۷۳۱
۵۵

آب و گل را آرزو آدم کند | آرزو ما را ز خود محرم کند
چون شرر از خاک ما بر می جهد | ذره را پهنای گردون می دهد
پور آزر کعبه را تعمیر کرد | از نگاهی خاک را اکسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن
مشت خاک خویش را اکسیر کن

«مسافر وارد میشود به شهر کابل و حاضر میشود بحضور اعلیحضرت شهید»

شهر کابل خطهٔ جنت نظیر | آب حیوان از رگ تاکش بگیر
چشم صائب از سواد ش سرمه چین | روشن و پاینده باد آن سرزمین
در ظلام شب سمن زارش مگر | بر بساط سبزه می غلطد سحر
آن دیار خوش سواد آن پاک بوم | باد او خوشتر ز باد شام و روم
آب او بر اق و خاکش تابناک | زنده از موج نسیمش مرده خاک
نامیدان در حرف و صوت اسرار او | آفتابان خفته در کهسار او
ساکنانش سیر چشم و خوش گهر | مثل تیغ از جوهر خود بی خبر
قصر سلطانی که نامش دلگشاست | زائران را کعبهٔ راهش کیمیاست

شاه را دیدم در آن کاخ بلند — پیش سلطانی فقیری دردمند

خلق او اقلیم دلها را گشود — رسم و آئین ملوک آنجا نبود

من حضور آن شه والا گهر — بینوا مردی به دربار عمر

جانم از سوز کلامش در گداز — دست او بوسیدم از راه نیاز

پادشاهی خوش کلام و ساده پوش — سخت کوش و نرم خوی و گرم جوش

صدق و اخلاص از نگاهش آشکار — دین و دولت از وجودش استوار

خاکی و از نوریان پاکیزه تر — از مقام فقر و شاهی باخبر

در نگاهش روزگار شرق و غرب — حکمت او را ز دار شرق و غرب

شهریاری چون حکیمان نکته دان — راز دان مدوجزر امتان

پرده ها از طلعت معنی گشود — نکته های ملک و دین بر او نمود

گفت از آن آتش که داری در بدن — من ترا دانم عزیز خویشتن

هر که او را از محبت رنگ و بوست — در نگاهم هاشم و محمود اوست

در حضور آن مسلمان کریم — هدیه آوردم ز قرآن عظیم

گفتم این سرمایه اهل حق است — در ضمیرا و حیات مطلق است

۷۲۳
چشم جهان آرا نشانه مساوی
۵۷

اندرو هر ابتدا را انتهاست
حیدر از نیروی او خیبر کشاست

نشئهٔ حرف نخستین او دوام
دانه دانهٔ اسکٹ از خشش چکید

گفت نادر در جهان بیچاره بود
از غم دین و وطن آواره بود

کوه و دشت از اضطرابم بی خبر
از غمان بی حسابم بی خبر

ناله با بانگ هزار آمیختم
اسکٹ با جوی بهار آمیختم

غیر قرآن غمگسارم من نبود
قوتش هر باب ابر من گشود

۷۳۴
پیش از ما یادگار در مسافر
۵۸

گفتگوی خسرو والا نژاد
باز با من جذبهٔ سر شار داد

وقت عصر آمد صدای الصلوٰت
آن که مؤمن را کند پاک از جهات

انتهای عاشقان سوز و گداز
کردم اندر اقتدای او نماز

راز های آن قیام و آن سجود
جز به بزم محرمان نتوان گشود

«بر مزار شهنشاه بابر خلد آشیانی»

بیا که ساز فرنگ از نوا بر افتاده است
درون پرده ز نغمه نمیست فریاد است

زمانه کهنه بتان هزار بار آراست
من از حرم نگذشتم که پخته بنیاد است

درفش ملت عثمانیان دوباره بلند
چه گویمت که به تیموریان چه افتاد است

خوشا نصیب که خاک تو آرمید اینجا
که این زمین ز طلسم فرنگ آزاد است

هزار مرتبه کابل نکوتر از دلی است
که آن عجوزه عروس هزار داماد است

درون دیده نگه دارم اشک خونین را
که من فقیرم و این دولت خداداد است

اگرچه پیر حرم در دلا اله دارد
کجا نگاه که برنده تر ز پولاد است

« سفر به غزنی و زیارت مزار حکیم سنائی »

از نوازشهای سلطان شهید
صبح و شام صبح و شام روز عید

نکته سنج خاوران بندی فقیر
میهمان خسرو کیوان سریر

تا ز شهر خسروی کردم سفر
شد سفر بر من سبکتر از حضر

سینه بگشادم به آن هادی که پا
لاله رست از فیض او در کوهسار

آه غزنی آن حریم علم و فن
مرغزار شیر مردان کهن

دولت محمود را زیبا عروس
از حنا بندان او دانای طوس

۷۲۵
چشمی باید که نبیند
۵۹

خفته در خاکش حکیم غزنوی — از نوای او دل مردان قوی

آن حکیم غیب آن صاحب مقام — ترک جوش رومی از ذکرش تمام

من ز پیدا او ز پنهان در سرود — هر دو را سرمایه از ذوق حضور

او نقاب از چهرهٔ ایمان گشود — فکر من تقدیر مومن وا نمود

هر دو را از حکمت قرآن بسیج — او ز حق گوید من از مردان حق

در فضای مرقد او سوختم — تا متاع ناله‌ئی اندوختم

گفتم ای بینندهٔ اسرار جان — بر تو روشن این جهان و آن جهان

عصر ما دارفتهٔ آب و گل است — اهل حق را مشکل اندر مشکل است

مومن از افرنگیان دید آنچه دید — فتنه‌ها اندر حرم آمد پدید

تا نگاه او ادب از دل نخورد — چشم او را جلوهٔ افرنگ برد

ای حکیم غیب ایام عارفان — پخته از فیض تو خام عارفان

آنچه اندر پردهٔ غیب است گوی — بو که آب رفته باز آید بجوی

«روح حکیم سنائی از بهشت برین جواب میدهد»

راز دان خیر و شر گشتم ز فقر — زنده و صاحب نظر گشتم ز فقر

یعنی آن فقری که داند راه را
بیند از نور خودی الله را

اندرون خویش جوید لا اله
در تن شمشیر گوید لا اله

فکر جان کن چون ز نان بر تن متن
همچو مردان کوی در میدان فکن

سلطنت اندر جهان آب و گل
قیمت او قطره ئی از خون دل

مؤمنان زیر سپهر لاجورد
زنده از عشق اند و ئی از خواب و خورد

می ندانی عشق و مستی از کجاست
این شعاع آفتاب مصطفی است

زنده ئی تا سوز او در جان تست
این نگهدار زندهٔ ایمان تست

باخبر شو از رموز آب و گل
پس بزن بر آب و گل اکسیر دل

دل ز دین سر چشمهٔ هر قوت است
دین همه از معجزات صحبت است

دین مجو اندر کتب ای بی خبر
علم و حکمت از کتب دین از نظر

بوعلی دانندهٔ آب و گل است
بیخبر از خستگیهای دل است

نیش و نوش بوعلی سینا بهل
چاره سازیهای دل از اهل دل

مصطفی بحر است و موج او بلند
خیز و این دریا بجوی خویش بند

مدتی بر ساحلش پیچیده ئی
لطمه های موج او نادیده ئی

یک زمان خود را به دریا در فکن
تا روان رفته باز آید بتن

ای مسلمان جز براه حق مرو
ناامید از رحمت عامی مشو

پرده بگذار از آشکارائی گزین
تا بلرزد از سجود تو زمین

دوش دیدم فطرت مهتاب را
روح آن هنگامهٔ اسباب را

چشم او برزشت و خوب کائنات
در نگاه او غیوب کائنات

دست او با آب و خاک اندر ستیز
آن بهم پیوسته و این ریزریز

گفتمش در جستجوی کیستی؟
در تلاش تار و پود کیستی؟

گفت از حکم خدای ذوالمنن
آدمی نوسازم از خاک کهن

مشت خاکی را بصد رنگ آزمود
پی به پی تا بید و سنجید و فزود

آخر او را آب و رنگ لاله داد
لاله اندر ضمیر او نهاد

با ش تا بینی بهار دیگری
از بهار ما پستان رنگین تری

هر زمان تدبیر ها دارد دریغ
تا نگیری از بهار خود نصیب

بر درون شاخ گل دارم نظر
غنچه ها را دیده ام اندر سفر

لاله را در وادی و کوه و دمن
از دمیدن باز نتوان داشتن

بشنو و مردی که صاحب جستجوست
نغمه نی را کو هنوز اندر گلوست

«بر مزار سلطان محمود علیه الرحمه»

خیز و از دل ناله های اختیار — آه آن شهری که اینجا بود و یار
آن دیار و کاخ و کو ویرانه است — آن شکوه و فال و فر افسانه است
گنبدی در طوف او چرخ برین — تربت سلطان محمود است این
آنکه چون کوک لب از کوس بست — گفت در گهواره نام او نخست
برق سوزان تیغ بی زهارا دشت و در لرزنده از یلغار او
زیر گردون آیت الله در اتش — قدسیان قرآن سرا بر بر تبش
شوخی فکرم مرا از من ربود — تا نبودم در جهان دیرو زود
رخ نمود از سینه ام آن آفتاب — پرده کیها از فروغش بی حجاب
مهر گردون از جلالش در رکوع — از شعاعش دوش میگردد طلوع
وا رهیدم از جهان چشم و گوش — فاش چون امرز دیدم صبح دوش
شهر غزنین یک بهشت رنگ و بو — آب جو ها نغمه خوان در کاخ و کو

قصرهای او قطار اندر قطار — آسمان با قبه هایش هم کنار

مکه سنج طوس را دیدم ستیز — لشکر محمود را دیدم به رزم

روح سیر عالم اسرار کرد — تا مرا شوریده نی بیدار کرد

آنهمه مشتاقی و سوز و سرور — در سخن چون نذبی پرواجور

تخم اسکی اندر آن ویرانه کاشت — گفتگو ها با خدای خویش داشت

تا نبودم بخبه از رازاو

سوختم از گرمی آوازاو

۷۴۰
پیش ما باید گذشت ... ساخت
۶۴

«مناجات مرد شوریده در ویرانه عزنی»

لاله بهر یک شعاع آفتاب — دارد اندر شاخ چندین پیچ و تاب

چون بهار او را کند عریان و فاش — گوید اش جز یک نفس اینجا مباش

هر دو آمد یکدگر را سازو برگ — من ندانم زندگی خوشتر که مرگ

زندگی پیهم مصاف نیش و نوش — رنگ و نم امروز را از خون دوش

الامان از مکر ایام الامان

الامان از صبح و از شام الامان

ای خدا ای نقشبند جان و تن
با تو این شوریده دارد یک سخن

فتنه‌ها بینیم درین دیر کهن
فتنه‌ها در خلوت و در انجمن

عالم از تقدیر تو آمد پدید
یا خدای دیگر او را آفرید

ظاهرش صلح و صفا، باطن ستیز
اهل دل، اشیشهٔ دل ریز ریز

صدق و اخلاص و صفا باقی نماند
آن قدح بشکست و آن ساقی نماند

چشم تو بر لاله رویان فرنگ
آدم از افسونشان بی آب و رنگ

از که گیرد ربط و ضبط این کائنات
ای شهید عشوهٔ لات و منات

مرد حق آن بندهٔ روشن نفس
نایب تو در جهان او بود و بس

او به بند نقد و فرزند و زن
گر توانی سومنات او بشکن

این مسلمان از پرستاران کیست
در گریبانش یکی هنگامه نیست

سینه‌اش بی سوز و جانش بی خروش
او سرافیل است و صورش خموش

قلب او نامحکم و جانش نزند
در جهان کالای او ناارجمند

در مصاف زندگانی بی ثبات
دارد اندر آستین لات و منات

مرگ را چون کافران داند هلاک
آتش او کم بها مانند خاک

۷۴۱
۶۵

شعله‌ئی از خاک او بار آفرین — آن طلب آن جستجو باز آفرین

باز جذب اندرون او رابد — آن جنون و فتون او رابد

شرق را کن از وجودش استوار — صبح فردا از گریبانش برآر

بحر احمر را بچوب او شکاف

از سکوهش لرزه‌ئی افکن بقاف

«قندهار روز یارت خرقهٔ مبارک»

قندهار آن کشور مینو سواد — اهل دل را خاک او خاک مراد

رنگ‌ها بوها هواها آب‌ها — آب‌ها تابنده چون سیماب‌ها

لاله‌ها در خلوت کهسارها — نارهای سرخ اندر نارها

کوی آن شهر است ما را کوی دوست — ساربان بر بند محمل سوی دوست

می سرایم دیگر از یاران نجد

از نوائی ناقه را آرم به وجد

«غزل»

از دیر مغان آیم بی کردش صهبا است — در میخانه لا بودم از بادهٔ الا مست

دانم که نگاه او ظرف همه کس نبید — کرد است مرا ساقی از عشوه دوایی است
وقت است که بگشایم میخانهٔ رومی باز — پیران حرم دیدم در صحن کلیسایی است
این کار حکیمی نیست دامان کلیمی گیر — صد بندهٔ ساحل مست یک بندهٔ دریایی است
دل را به چمن بردم از باد چمن افسرد — میرد بخیابانها این لالهٔ صحرایی است
از حرف دلاویزش اسرار حرم پیدا — دی کافرکی دیدم در وادی بطحایی است

سینا است که فاران است یا رجعت پیغامبر این است
هر ذرهٔ خاک من چشمی است تماشایی است

خرقهٔ آن، برزخ لایعنیان — دیدمش در نکتهٔ لی مع الله دان
دین او آئین او تفسیر کل — در جبین او خط تقدیر کل
عقل را او صاحب اسرار کرد — عشق را او تیغ جوهردار کرد
کاروان شوق را او منزل است — ما همه یک مشت خاکیم او دل است
آشکارا دیدنش اسرای ماست — در ضمیرش مسجد اقصای ماست
آمد از پیراهن او بوی او — داد ما را نغمهٔ الله هو
با دل من شوق بی پروا چه کرد — بادهٔ پرزور با مینا چه کرد

رقصد اندر سینه از زور جنون — تا ز راه دیده میآید برون

گفت بهن جبرئیلم و نور مبین — پیش ازین او را ندیدم اینچنین

شعر رومی خواند و خندید و گریست — یارب این دیوانه فرزانه کیست

در حرم با من سخن زد آنچه گفت — از می و مغ زاده و پیمانه گفت

گفتمش این حرف بیباکانه چیست — لب فرو بند این مقام خامشی ست

من ز خون خویش پرورد م ترا — صاحب آه سحر کردم ترا

باز یاب این نکته را ای نکته رس — عشق مردان ضبط احوال است و بس

گفت عقل و هوش آزار دل است — مستی و دیوانگی کار دل است

نعره ها زد تا فتاد اندر سجود

شعله آواز او بود و او نبود

«بر مزار حضرت احمد شاه بابا علیه الرحمه مؤسس ملت افغانیه»

تربت آن خسرو روشن ضمیر — از ضمیرش ملتی صورت پذیر

گنبد او را حرم داند سپهر — با فروغ از طوف او سیمای مهر

مثل فاتح آن امیر صف شکن — سکه ئی زد هم به اقلیم سخن

ملتی را داد ذوق جستجو — قدسیان تسبیح خوان خاک او

از دل و دست گهرریزی که داشت — سلطنت ها بُرد و بی پروا گذاشت

نکته سنج و عارف و شمشیرزن — روح پاکش با من آمد در سخن

گفت می دانم مقام تو کجاست — نغمهٔ تو خاکیان را کیمیاست

خشت و سنگ از فیض تو دارای دل — روشن از گفتار تو سینای دل

پیش ما ای آشنای کوی دوست — یک نفس بنشین که داری بوی دوست

ایخوش آنکو از خودی آئینه ساخت — و اندر آن آئینه عالم را شناخت

پیر گردید این زمین و این سپهر — ماه کور از کور چشمیهای مهر

گر می هنگامه ئی می بایدش — تا نخستین رنگ و بو باز آیدش

بندهٔ مؤمن سرافیلی کند — با نفخ او هر کهنه را برهم زند

ای ترا حق داد جان نایاب — تو ز سر ملک و دین داری نصیب

فاش گو با پور نادر فاش گوی

باطن خود را به ظاهر فاش گوی

«خطاب به پادشاه اسلام اعلیحضرت ظاهرشاه ایده الله بنصره»

۴۵
شعری باید آزاد بسازد
۶۹

ای قبای پادشاهی بر تو راست — سایهٔ تو خاک ما را کیمیاست

خسروی را از وجود تو عیار — سطوت تو ملک و دولت را بهاست

از تو ای سرمایهٔ فتح و ظفر — تخت احمد شاه را شانی دگر

سینه ها بی مهر تو ویرانه به — از دل و از آرزو بیگانه به

آبگون تیغی که دارد در کمر — نیم شب از تاب او گردد سحر

نیک میدانم که تیغ نادر است — من چه گویم باطن او ظاهر است

حرف شوق آورده ام از من مگیر
از فقیری رمز سلطانی بگیر

ای نگاه تو ز شاهین تیزتر — گر دو این ملک خدادادی نگر

این که می بینیم از تقدیر کیست — چیست آن چیزی که میبایست نیست

روز و شب آئینهٔ تدبیر ماست — روز و شب آئینهٔ تقدیر ماست

با تو گویم ای جوان سخت کوش — چیست فردا دختر امروز دوش

هر که خود را صاحب امروز کرد — گرد او گردد سپهر گرد گرد

او جهان ملک و بور را آبروست — دوش از روز امروز از روز فردا از توست

مرد حق سرمایهٔ روز و شب است
زانکه او تقدیر خود را اکوکب است

بندهٔ صاحب نظر پیر اُمم
چشم او بینای تقدیر اُمم

از نگاهش تیزتر شمشیر نیست
ما همه نخجیر، او نخجیر نیست

لرزد از اندیشهٔ آن پختهکار
حادثات اندر بطون روزگار

چون پدر اهل هنر را دوست داشت
بندهٔ صاحب نظر را دوست داشت

همچو آن خلد آشیان سید ابرار
سخت کوش و پردم و کرار و ری

می شناسی معنی کرار چیست؟
این مقامی از مقامات علی است

امتان را در جهان بی ثبات
نیست ممکن جز بکراری حیات

سرگذشت آل عثمان اگر
از فریب غربیان خونین جگر

تا ز کراری نصیبی داشتند
در جهان دیگر علم افراشتند

مسلم هندی چرا امیدان گذاشت
همت او بوی کراری نداشت

مشت خاکش آنچنان گردیده سرد
گرمی آواز من کاری نکرد

ذکر و فکر نادری در خون تست
قاهری با دلبری در خون تست

ای فروغ دیدهٔ برنا و پیر
سرّ کار رازهاشم و محمود گیر

هم از آن مردی که اندر کوه و دشت — حق ز تیغ او بلند آوازه گشت

روزها با شب ها تپیدن می‌تواند — عصر دیگر آفریدن می‌تواند

صد جهان باقی است در قرآن هنوز — اندر آیاتش یکی خود را بسوز

باز افغان از آن سوزی بدہ — عصر او را صبح نوروزی بدہ

ملتی کم گشتهٔ کوه و کمر — از جبینش دیده‌ام چیزی دگر

زانکه بود اندر دل من سوز درد — حق ز تقدیرش مرا آگاه کرد

کار و بارش را نکو سنجیده‌ام — آنچه پنهان است پیدا دیده‌ام

مرد میدان نده از الله هوست — زیر پای او جهان چار سوست

بنده‌ئی کو دل بغیر الله بست — می توان سنگ از زجاج او شکست

او نگنجد در جهان چون و چند — تهمت ساحل باین دریا مبند

چون ز روی خویش گیرد حجاب

او حساب است او ثواب است او عذاب

برگ و ساز ما کتاب و حکمت است — این دو قوت اعتبار ملت است

آن فتوحات جهان ذوق و شوق — این فتوحات جهان تحت و فوق

هر دو انعام خدای لایزال
مومنان را آن جمال است این جلال

حکمت اشیا فرنگی زادنیست
اصل او جز لذت ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلمان زاده است
این گهر از دست ما افتاده است

چون عرب اندر اروپا پرگشاد
علم و حکمت را بنا دیگر نهاد

دانه آن صحرانشینان کاشتند
حاصلش افرنگیان برداشتند

این پری از شیشه اسلاف ماست
باز صیدش کن که او از قاف ماست

لیکن از تهذیب لادینی گریز
زانکه او با اهل حق دارد ستیز

فتنه ها این فتنه پرور آورد
لات و عزی در حرم باز آورد

از فسونش دیده دل ناصبور
روح از بی آبی او تشنه میر

لذت بیتابی از دل می برد
بلکه دل زین پیکر گل می برد

کهنه دزدی غارت او بر ملاست
لاله می نالد که داغ من کجاست

حق نصیب تو کند ذوق حضور
باز گویم آنچه گفتم در زبور

مردن و هم زیستن ای نکته رس
این همه از اعتبارات است و بس

مرد کر سوز نوا را مرده ئی
لذت صوت و صدا را مرده ئی

پیش چنگی مست و مسرور است کور
پیش نگی زنده در گور است کور

روح با حق زنده و پاینده است
ورنه این را مرده آن از زنده است

آنکه حی لایموت آمد حق است
زیستن با حق حیات مطلق است

هر که بی حق زیست جز مردار نیست
گرچه کس در ماتم او زار نیست

برخور از قرآن اگر خواهی ثبات
در ضمیرش دیده ام آب حیات

می دهد ما را پیام لاتخف
می رساند بر مقام لاتخف

قوت سلطان و میر از لا اله
هیبت مرد فقیر از لا اله

تا دو تیغ لا و الا داشتیم
ماسوی الله را نشان نگذاشتیم

خاوران از شعله من روشن است
ای خنک مردی که در عصر من است

از تب و تابم نصیب خود بگیر
بعد ازین ناید چو من مرد فقیر

گوهر دریای قرآن سفته ام
شرح رمز صبغة الله گفته ام

با مسلمانان عمی بخشیده ام
کهنه شاخی را نمی بخشیده ام

عشق من از زندگی دارد سراغ
عقل از صهبای من روشن ایاغ

نکته های خاطرافروزی که گفت — با مسلمان حرف پرسوزی که گفت

همچو نی نالیدم اندر کوه و دشت — تا مقام خویش بر من فاش گشت

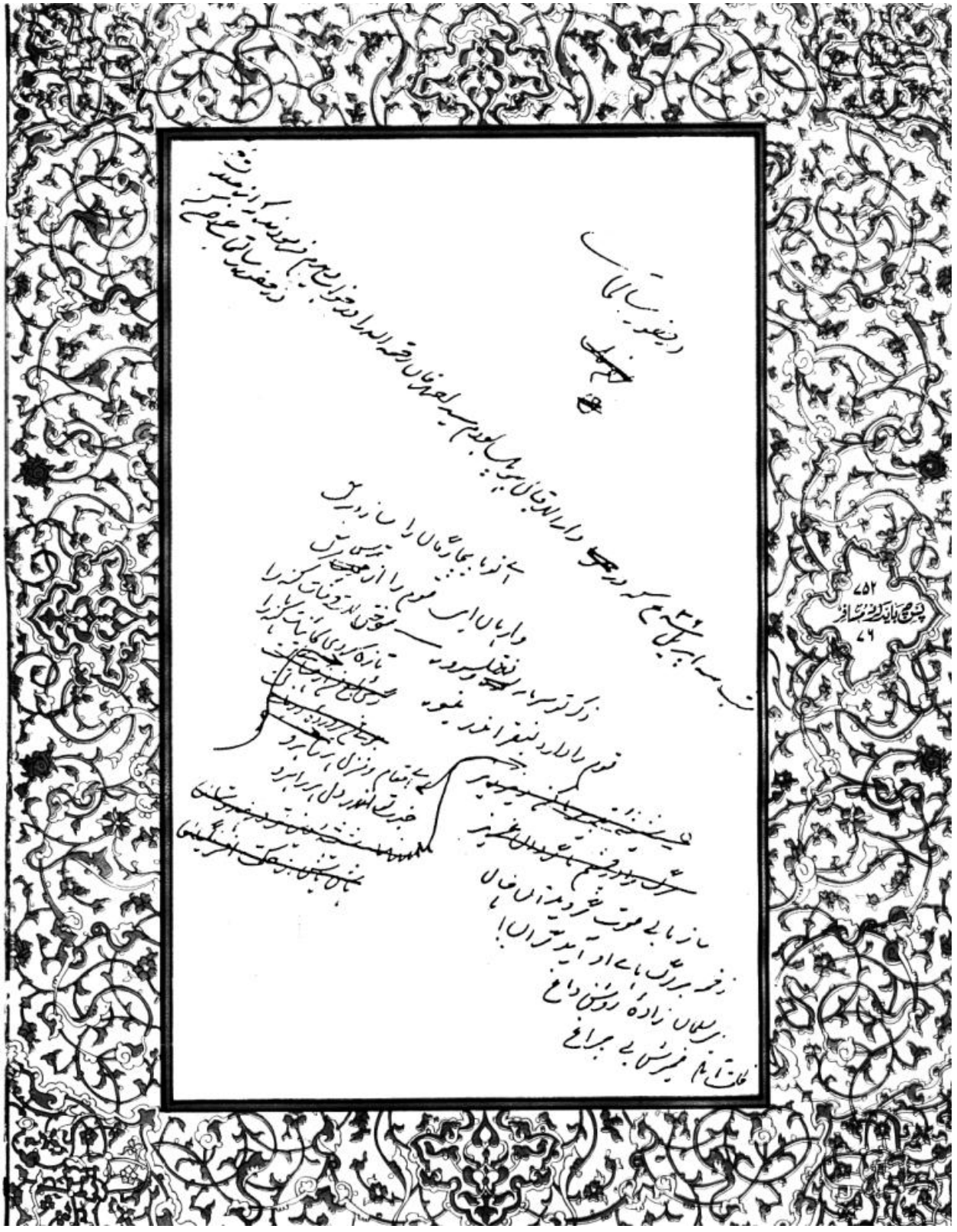
حرف شوق آموختم و اسوختم — آتش افسرده باز افروختم

با من آه صبحگاهی داده اند — سطوت کوهی به کاهی داده اند

دارم اندر سینه نور لااله — در شراب من سرور لااله

فکر من گردون مسیر از فیض اوست — جوی ساحل ناپذیر از فیض اوست

پس بگیر از باده من یک دو جام
تا درخشی مثل تیغ بی نیام

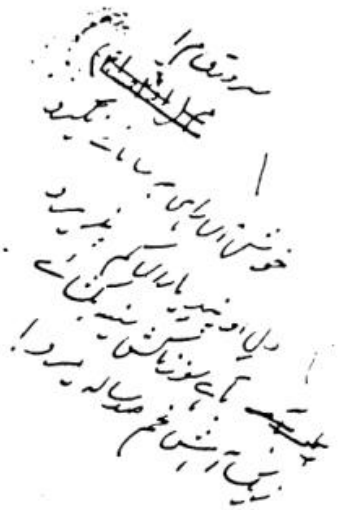
ارمغان حجاز

(فارسی)

اقبال

۷۵۳
ارمغان حجاز
۱

۱۰۳ = حضورِ حق

ارمغان حجاز

فارسی

فهرست

شماره	مضمون	صفحه
	حضور حق	۷۶۹/۱۷
	(۱)	
۱	دل ما بیدلان پرند و رفتند	۷۷۱/۱۹
۲	سخنها رفت از بود و نبودم	۷۷۱/۱۹
۳	دل من درگداز چون و چند است	۷۷۱/۱۹
۴	چه شور است این که در آب و گل افتاد	۷۷۱/۱۹
۵	جهان از خود برون آورده کیست	۷۷۲/۲۰
	(۲)	
۱	دل بی قید من در پیچ و تاب است	۷۷۲/۲۰
۲	صبا الکاس عنا ام عمرو	۷۷۲/۲۰
۳	بخود پیچیدگان در دل اسیرند	۷۷۲/۲۰
۴	روم راهی که او را آستانه لی فیت	۷۷۲/۲۰
۵	می من از تنک جامان نگه دار	۷۷۳/۲۱

شماره	مضمون	صفحه
۶	ترا این کشمکش اندر طلب نیست	۷۷۳/۲۱
۷	زمن هنگامه لی ده این جهان را	۷۷۳/۲۱
۸	جهانی تیره تر با آفتابی	۷۷۳/۲۱
۹	غلامم خیز رضای تو بجویم	۷۷۳/۲۱
	(۳)	
۱	دلی در سینه دارم بی سروری	۷۷۴/۲۲
۲	چه گویم قصهٔ دین و وطن را	۷۷۴/۲۲
۳	مسلمانی که در بند فرنگ است	۷۷۴/۲۲
۴	نخواهم این جهان و آن جهان را	۷۷۴/۲۲
۵	چه بینوایی ازین مرد تن آسای	۷۷۴/۲۲
	(۴)	
۱	بآن قوم از تو بینوا هم کشادی	۷۷۵/۲۳
۲	نگاه تو عتاب آلود تا چند	۷۷۵/۲۳

شماره	مضمون	صفحه
۳	سرو در رفته باز آید که نماید	۷۷۵/۲۳
۴	اگر میآید آن دانای رازی	۷۷۵/۲۳
۵	متاع من دل دردآشنای است	۷۷۵/۲۳
	(۵)	
۱	دل از دست کسی بردن نداند	۷۷۶/۲۴
۲	دل ما از کنار ما رمیده	۷۷۶/۲۴
۳	نداند جبرئیل این نامه‌ها دورا	۷۷۶/۲۴
۴	شب این انجمن آراستم من	۷۷۶/۲۴
۵	چنین دور آسمان کم دیده باشد	۷۷۶/۲۴
	(۶)	
۱	عطا کن شور رومی سوز خسرو	۷۷۷/۲۵
	(۷)	
۱	مسلمان فاقه مست و ژنده پوش است	۷۷۷/۲۵
۲	دگر ملت که کاری پیش گیرد	۷۷۷/۲۵
۳	دگر قومی که ذکر لااله‌اش	۷۷۷/۲۵
	(۸)	
۱	جهان تست در دست خسی چند	۷۷۷/۲۵
۲	مریدی فاقه‌مستی گفت با شیخ	۷۷۸/۲۶

شماره	مضمون	صفحه
	(۹)	
۱	دگر کون کشور هند و ستان است	۷۷۸/۲۶
۲	ز محکومی مسلمان خود فروش است	۷۷۸/۲۶
	(۱۰)	
۱	یکی اندازه کن سود و زیان را	۷۷۸/۲۶
۲	تو میدانی حیات جاودان چیست	۷۷۸/۲۶
	(۱۱)	
۱	بپایان چون رسد این عالم پیر	۷۷۹/۲۷
۲	بدن وا ماند و جانم در تک و پوست	۷۷۹/۲۷
	حضور رسالت ﷺ	۷۸۱/۲۹
	(۱)	
۱	«الا یا خیمگی خیمه فرو هل»	۷۸۳/۳۱
۲	نگاهی داشتم بر جوبر دل	۷۸۳/۳۱
۳	ندانم دل شهید جلوه کیست	۷۸۳/۳۱
۴	مپرس از کاروان جلوه‌ستان	۷۸۴/۳۲
۵	باین پیری ره یثرب گرفتم	۷۸۴/۳۲
	(۲)	
۱	گناه عشق و مستی عام کردند	۷۸۴/۳۲

شماره	مضمون	صفحه
۲	چه پرسی از مقامات نوایم	۷۸۴/۳۲
	﴿۳﴾	
۱	سحر با ما نگفتم نرگسترو	۷۸۴/۳۲
۲	مهار ای ساربان او را نشاید	۷۸۵/۳۳
۳	نم اشک است در چشم سیاهش	۷۸۵/۳۳
	﴿۴﴾	
۱	چه خوش صحرا که در وی کاروانها	۷۸۵/۳۳
۲	چه خوش صحرا که شامش صبح خنداست	۷۸۵/۳۳
	﴿۵﴾	
۱	امیر کاروان آن اعجمی کیست	۷۸۵/۳۳
۲	مقام عشق و مستی منزل اوست	۷۸۶/۳۴
	﴿۶﴾	
۱	غم پنهان که بی گفتن عیان است	۷۸۶/۳۴
۲	به راغان لاله رست از نوبهاران	۷۸۶/۳۴
	﴿۷﴾	
۱	کمی شعر عراقی را بخوانم	۷۸۶/۳۴
۲	غم راهی نشاط آمیز ترکن	۷۸۶/۳۴
	﴿۸﴾	

شماره	مضمون	صفحه
۱	بیا ای همنفس با هم بنالیم	۷۸۷/۳۵
۲	حکیمان را بها کمتر نهادند	۷۸۷/۳۵
۳	جهان چار سو اندر برهمن	۷۸۷/۳۵
۴	درین وادی زمانی جاودانی	۷۸۷/۳۵
	﴿۹﴾	
۱	مسلمان آن فقیر کوکلاهی	۷۸۷/۳۵
۲	تب و تاب دل از سوز غم تست	۷۸۸/۳۶
۳	شب هندی غلامان را سحر نیست	۷۸۸/۳۶
۴	چه گویم زان فقیری دردمندی	۷۸۸/۳۶
۵	چسان احوال او را برلب آرم	۷۸۸/۳۶
۶	بنور این چرخ نیلی کج خرام است	۷۸۸/۳۶
۷	نماند آن تاب و تب در خون ناپش	۷۸۹/۳۷
۸	دل خود را اسیر رنگ و بو کرد	۷۸۹/۳۷
۹	بروی او در دل ناگشاده	۷۸۹/۳۷
	﴿۱۰﴾	
۱	گریبان چاک و بی خنکر و فوزیت	۷۸۹/۳۷
۲	حق آن ده کدمسکین و اسیر است	۷۸۹/۳۷
۳	دگر ما کپیزه کن آب و گل او	۷۹۰/۳۸

شمارهٔ	مضمون	صفحه
۴	عروس زندگی در خلوتش غیر	۷۹۶/۳۸
۵	بچشم او نه فزونی سرور است	۷۹۶/۳۸
۶	مسلمان زاده و نامحرم مرگ	۷۹۶/۳۸
	«۱۱»	
۱	ملوکیت سراپا شیشه بازیست	۷۹۶/۳۸
۲	تن مرد مسلمان پایدار است	۷۹۱/۳۹
۳	مسلمان شرمسار از بی کلاهی است	۷۹۱/۳۹
۴	مپرس از من که احوالش چسان است	۷۹۱/۳۹
۵	بچشمش وانمودم زندگی را	۷۹۱/۳۹
۶	مسلمان گرچه بی خیل و سپاهی است	۷۹۱/۳۹
۷	متاع شیخ اساطیر کهن بود	۷۹۲/۴۰
۸	دگرگون کرد لادینی جهان را	۷۹۲/۴۰
۹	حرم از دیر گیرد رنگ و بویی	۷۹۲/۴۰
۱۰	فقیران تا به مسجد صف کشیدند	۷۹۲/۴۰
۱۱	مسلمانان بخویشان در ستیزند	۷۹۲/۴۰
۱۲	جبین را پیش غیرالله سودیم	۷۹۳/۴۱
۱۳	بدست یکشان خالی ایاغ است	۷۹۳/۴۱
۱۴	سبوی خانقاهان خالی از می	۷۹۳/۴۱

شمارهٔ	مضمون	صفحه
۱۵	مسلمانم غریب هر دیارم	۷۹۳/۴۱
۱۶	به آن بالی که بخشیدی پریدم	۷۹۳/۴۱
۱۷	شبی پیش خدا بگریستم زار	۷۹۴/۴۲
۱۸	نگویم از فسون و فالی که بگذشت	۷۹۴/۴۲
۱۹	نگهبان حرم معمار و دیر است	۷۹۴/۴۲
۲۰	زنور این فقیر روشنی بین	۷۹۴/۴۲
۲۱	کهی افتم گهی ستانه خیزم	۷۹۴/۴۲
۲۲	مرا تنهایی و آه و فغان نیست	۷۹۵/۴۳
۲۳	پریدم در فضای دلپذیرش	۷۹۵/۴۳
۲۴	به آن رازی که گفتم پی ببرند	۷۹۵/۴۳
۲۵	نه شعر است اینکه بروی دل نهادم	۷۹۵/۴۳
۲۶	تو گفتی از حیات جاودان گوی	۷۹۵/۴۳
۲۷	رخم از درد پنهان زعفرانی	۷۹۶/۴۴
۲۸	زبان ما غریبان از نگاهیست	۷۹۶/۴۴
۲۹	خودی دادم ز خود نامحرمی را	۷۹۶/۴۴
۳۰	درون ما بجز دود نفس نیست	۷۹۶/۴۴
۳۱	غریبی دردمندی نی نوازی	۷۹۶/۴۴
۳۲	نم و رنگ از دم بادی نجویم	۷۹۷/۴۵

شماره	مضمون	صفحه
۳۳	در آن دریا که اورا ساحلی نیست	۷۹۷/۴۵
۳۴	مران از درگه مشتاق حضوریم	۷۹۷/۴۵
۳۵	به افرنگی بتان دل باختم من	۷۹۷/۴۵
۳۶	می از میخانهٔ مغرب چشیدم	۷۹۷/۴۵
۳۷	فقیرم از تو خواهم هرچه خواهم	۷۹۸/۴۶
۳۸	نه با ملا نه با صوفی نشینم	۷۹۸/۴۶
۳۹	دل ملا گرفتار غمی نیست	۷۹۸/۴۶
۴۰	سر منبر کلامش نیشدار است	۷۹۸/۴۶
۴۱	دل صاحبدلان او بزدیا من	۷۹۸/۴۶
۴۲	غریبم در میان محفل خویش	۷۹۹/۴۷
۴۳	دل خود را بدست کس ندادم	۷۹۹/۴۷
۴۴	همان سوز جنون اندر سر من	۷۹۹/۴۷
۴۵	هنوز این خاکدانی شرر هست	۷۹۹/۴۷
۴۶	نگاهم را نچه بینم بی نیاز است	۷۹۹/۴۷
۴۷	مرا در عصر بی سوز آفریدند	۸۰۰/۴۸
۴۸	گریبان لاله و گل رنگ و بویم	۸۰۰/۴۸
۴۹	من اندر شرق و مغرب غریبم	۸۰۰/۴۸
۵۰	طلسم علم حاضر را شکستم	۸۰۰/۴۸

شماره	مضمون	صفحه
۵۱	بچشم من نگه آورده‌ئی تست	۸۰۰/۴۸
۵۲	چو خود را در کنار خود کشیدم	۸۰۱/۴۹
۵۳	درین عالم بهشت عرمی بهست	۸۰۱/۴۹
۵۴	بده او را جوان پاکباری	۸۰۱/۴۹
۵۵	بیا ساقی بگردان جام می را	۸۰۱/۴۹
۵۶	جهان از عشق و عشق از سینه‌ئی تست	۸۰۱/۴۹
۵۷	مرا این سوز از فیض دم تست	۸۰۲/۵۰
۵۸	درین بتخانه دل با کس نبستم	۸۰۲/۵۰
۵۹	دمید آن لاله از مشت غبارم	۸۰۲/۵۰
۶۰	حضور ملت بیضا ندیدم	۸۰۲/۵۰
۶۱	بصدق فطرت رندانه من	۸۰۲/۵۰
۶۲	دلی بر کف نهادم دلبری هست	۸۰۳/۵۱
۶۳	چو رومی در حرم دادم اذان من	۸۰۳/۵۱
۶۴	گلستانی ز خاک من بر انگیخت	۸۰۳/۵۱
۶۵	مسلمان تا به ساحل آرمیدست	۸۰۳/۵۱
۶۶	گرفت او را که آید بوی یاری	۸۰۳/۵۱
۶۷	ز بحر خود بجوی من گهر ده	۸۰۴/۵۲
۶۸	بجلوت نی نوازیهای من بین	۸۰۴/۵۲

شماره	مضمون	صفحه
۶۹	بهر حالی که بودم خوش بسر دم	۸۰۴/۵۲
۷۰	شریک درد و سوز لاله بودم	۸۰۴/۵۲
۷۱	بنور تو برافروزم نگه را	۸۰۴/۵۲
۷۲	بگوی تو گدا از یک نوا بس	۸۰۵/۵۳
	‹۱۲›	
۱	ز شوق آموختم آن های و هوئی	۸۰۵/۵۳
۲	یکی سنگ فرنگی کج کلاهان	۸۰۵/۵۳
۳	بده دستی ز پا افتادگان را	۸۰۵/۵۳
	‹۱۳›	
۱	تو هم آن می بگیر از ساغر دوست	۸۰۵/۵۳
۲	تو سلطان حجازی من فقیرم	۸۰۶/۵۴
۳	سراپا درد درمان ناپذیرم	۸۰۶/۵۴
۴	بیا با هم در آویزیم و رقصیم	۸۰۶/۵۴
۵	ترا اندر بیابانی مقام است	۸۰۶/۵۴
۶	مسلمانیم و آزاد از مکانیم	۸۰۶/۵۴
۷	ز افرنگی صنم بیگانه تر شو	۸۰۶/۵۵
	حضور ملت	۸۰۹/۵۷
	‹۱›	

شماره	مضمون	صفحه
	بحق دل بند و راه مصطفی رو	۸۱۱/۵۹
۱	بتبریل کوشش مانند مه نو	۸۱۱/۵۹
۲	چو موج از بحر خود بالیده ام من	۸۱۱/۵۹
۳	بیا ساقی بگردان ساغر این را	۸۱۱/۵۹
۴	بیا ساقی نقاب از رخ برافکن	۸۱۲/۶۰
۵	برون از سینه کش بگذر خودرا	۸۱۲/۶۰
۶	مسلمان از خودی مرد تمام است	۸۱۲/۶۰
۷	مسلمانان که خودرا فاش دیدند	۸۱۲/۶۰
۸	گشودم پرده را از روی تقدیر	۸۱۲/۶۰
۹	بر ترکان بسته دربار اگشادند	۸۱۳/۶۱
۱۰	بر آن قومی که میریزد بهارش	۸۱۳/۶۱
۱۱	خدا آن ملتی را سروری داد	۸۱۳/۶۱
۱۲	ز رازی حکمت قرآن بیابوز	۸۱۳/۶۱
	‹۲›	
	خودی	۸۱۳/۶۱
۱	کسی کو بر خودی زد لا الہ را	۸۱۳/۶۱
۲	توای نادان دل آگاه دریاب	۸۱۴/۶۲
۳	دل تو داغ پهنائی ندارد	۸۱۴/۶۲

۷۶۰
ارمغان حجاز
۸

شماره	مضمون	صفحه
	‹۳›	
	انا الحق	۸۱۴/۶۲
۱	انا الحق جز مقام کبریا نیست	۸۱۴/۶۲
۲	به آن ملت انا الحق ساز گار است	۸۱۴/۶۲
۳	میان امتحان دالا مقام است	۸۱۵/۶۳
۴	وجودش شعله از سوز درون است	۸۱۵/۶۳
۵	پرد در وسعت گردون یگانه	۸۱۵/۶۳
۶	بیا غان عندلیبی خوش صفیری	۸۱۵/۶۳
۷	بجام نو کهن می از سبو ریز	۸۱۵/۶۳
	‹۴›	
	صوفی و ملا	۸۱۶/۶۴
۱	گرفتم حضرت ملا ترش روست	۸۱۶/۶۴
۲	فرنگی صید بت از کعبه و دیر	۸۱۶/۶۴
۳	به بند صوفی و ملا اسیری	۸۱۶/۶۴
۴	ز قرآن پیش خود آئینه آویز	۸۱۶/۶۴
۵	زمن بر صوفی و ملا سلامی	۸۱۶/۶۴
۶	زدوزخ واعظ کافر گری گفت	۸۱۷/۶۵
۷	مریدی خود شناسی پخته کاری	۸۱۷/۶۵
۸	پسر را گفت پیری خرقه بازی	۸۱۷/۶۵
	‹۵›	
	رومی	۸۱۷/۶۵
۱	بگام خود دگر آن کهنه می ریز	۸۱۷/۶۵
۲	بگیر از ساغرش آن لاله رنگی	۸۱۸/۶۶
۳	نصیبی بردم از تاب و تب او	۸۱۸/۶۶
۴	سراپا درد و سوز آشنایی	۸۱۸/۶۶
۵	گره از کار این ناکاره وا کرد	۸۱۸/۶۶
۶	بروی من در دل باز کردند	۸۱۸/۶۶
۷	خیالش با مه و انجم نشیند	۸۱۹/۶۷
۸	ز رومی گیر اسرار فقیری	۸۱۹/۶۷
۹	خودی تا کشت مهجور خدایی	۸۱۹/۶۷
۱۰	می روشن ز تاک من فرو ریخت	۸۱۹/۶۷
	‹۶›	
	پیام فاروقؓ	۸۱۹/۶۷
۱	توای باد بیابان از عرب خیز	۸۱۹/۶۷
۲	خلافت فقر با تاج و سریر است	۸۲۰/۶۸
۳	جوانمردی که خود را فاش بیند	۸۲۰/۶۸

۷۶۱
اصفهان جهاز
۹

شماره	مضمون	صفحه
۴	بروی عقل و دل بگشای هر در	۸۲۰/۶۸
۵	خنک آن ملتی برخود رسیده	۸۲۰/۶۸
۶	چه خوش زد ترک ملاحی سرودی	۸۲۱/۶۹
۷	جهانگیری بخاک ما سرشتند	۸۲۱/۶۹
۸	کسی کو داند اسرار یقین را	۸۲۱/۶۹
۹	مسلمانی که خود را امتحان کرد	۸۲۱/۶۹
	‹ ۷ ›	
	شعرای عرب	۸۲۱/۶۹
۱	بگو از من نواخوان عرب را	۸۲۱/۶۹
۲	بجانها آفریدم های وهورا	۸۲۲/۷۰
۳	تو هم بگذار آن صورت نگاری	۸۲۲/۷۰
۴	بخاک ما دلی در دل غمی هست	۸۲۲/۷۰
۵	مسلمان بندهٔ مولا صفات است	۸۲۲/۷۰
۶	بده با خاک او آن سوز و تابی	۸۲۳/۷۱
۷	مسلمانی غم دل در خریدن	۸۲۳/۷۱
۸	کسی کو فاش دید اسرار جان را	۸۲۳/۷۱
۹	گهی دارا نچه در آب و گل تست	۸۲۳/۷۱
۱۰	شب این کوه و دشت سینه تابی	۸۲۳/۷۱

شماره	مضمون	صفحه
۱۱	مکو میخوان خط سیمای خود را	۸۲۴/۷۲
	‹ ۸ ›	
	ای فرزند صحرا	۸۲۴/۷۲
۱	سحرگاهان که روشن شد در و دشت	۸۲۴/۷۲
۲	عرب را حق دلیل کاروان کرد	۸۲۴/۷۲
۳	در آن شبها خروش صبح فرداست	۸۲۴/۷۲
	‹ ۹ ›	
	«توچه دانی که درین گرد سواری باشد»	۸۲۴/۷۲
۱	دگر آیین تسلیم و رضا گیر	۸۲۵/۷۳
۲	چنانزان جنون ویرا نگردد	۸۲۵/۷۳
۳	نخستین لالهٔ صبح بهارم	۸۲۵/۷۳
۴	پریشانم چو گرد رهگذاری	۸۲۵/۷۳
۵	خوش آن قومی پریشان روزگاری	۸۲۵/۷۳
۶	بهجر خویش چون موجی تپیدم	۸۲۶/۷۴
۷	نگاهش پر کند خالی سبوها	۸۲۶/۷۴
۸	چو بر گیرد ز مام کاروان را	۸۲۶/۷۴
۹	مبارکباد کن آن پاک جان را	۸۲۶/۷۴
۱۰	دل اندر سینه گوید دلبری هست	۸۲۶/۷۴

۷۶۲
اصفهان جهان
۱۰

شماره	مضمون	صفحه
	«۱۰»	
	خلافت و ملوکیت	۸۲۷/۷۵
۱	عرب خود را بنور مصطفیٰ سوخت	۸۲۷/۷۵
۲	خلافت بر مقام ما گواهی است	۸۲۷/۷۵
۳	در افتد با ملوکیت کلیمی	۸۲۷/۷۵
۴	هنوز اندر جهان آدم غلام است	۸۲۷/۷۵
۵	محبت از نگاهش پایدار است	۸۲۷/۷۵
	«۱۱»	
	ترک عثمانی	۸۲۸/۷۶
۱	به ملک خویش عثمانی امیر است	۸۲۸/۷۶
۲	خنک مردان که سحر او شکستند	۸۲۸/۷۶
۳	به ترکان آرزوی تازه دادند	۸۲۸/۷۶
	«۱۲»	
	دختران ملت	۸۲۸/۷۶
۱	بهل ای دخترک این دلبریها	۸۲۸/۷۶
۲	نگاه تست شمشیر خداداد	۸۲۹/۷۷
۳	ضمیر عصر حاضر بی نقاب است	۸۲۹/۷۷
۴	جهان را محکمی از امهات است	۸۲۹/۷۷
۵	مرا داد این خرد پرور جنونی	۸۲۹/۷۷
۶	خنک آن مفتی گرد ار دانش	۸۳۰/۷۸
۷	اگر پندی ز درویشی پذیری	۸۳۰/۷۸
۸	ز شام ما برون آور سحر را	۸۳۰/۷۸
	«۱۳»	
	عصر حاضر	۸۳۰/۷۸
۱	چه عصر است این که دین فریادی اوست	۸۳۰/۷۸
۲	نگاهش نقشبند کافرینها	۸۳۰/۷۸
۳	جوانان را بد آموز است این عصر	۸۳۱/۷۹
۴	مسلمان فقر و سلطانی بهم کرد	۸۳۱/۷۹
۵	چه گویم رقص تو چون است و چون نیست	۸۳۱/۷۹
	«۱۴»	
	برهمن	۸۳۱/۷۹
۱	در صد فتنه را بر خود گشادی	۸۳۱/۷۹
۲	برهمن را نگویم هیچکاره	۸۳۲/۸۰
۳	نگه دارد برهمن کار خود را	۸۳۲/۸۰
۴	برهمن گفت برخیز از در غیر	۸۳۲/۸۰
	«۱۵»	

شماره	مضمون	صفحه
	تعلیم	۸۳۲/۸۰
۱	تب و تابی که باشد جاودانه	۸۳۲/۸۰
۲	ز علم چاره سازی بی گدازی	۸۳۲/۸۰
۳	به آن مؤمن خدا کاری ندارد	۸۳۳/۸۱
۴	زمن گیر اینکه مردی کور چشمی	۸۳۳/۸۱
۵	از آن فکر فلک پیچاچه حاصل	۸۳۳/۸۱
۶	ادب پیرایهٔ نادان و دانا ست	۸۳۳/۸۱
۷	ترا نومیدی از طفلان روا نیست	۸۳۴/۸۲
۸	به پور خویش دین و دانش آموز	۸۳۴/۸۲
۹	نوا از سینهٔ مرغ چمن برد	۸۳۴/۸۲
۱۰	خدایا وقت آن درویش خوش باد	۸۳۴/۸۲
۱۱	کسی کو لا الٰه را در گره بست	۸۳۴/۸۲
۱۲	چو می بینی که رهزن کاروان کشت	۸۳۵/۸۳
۱۳	جوانی خوش گلی رنگین کلاهی	۸۳۵/۸۳
۱۴	شتر را بچهٔ او گفت در دشت	۸۳۵/۸۳
	‹۱۶›	
	تلاش رزق	۸۳۵/۸۳
۱	پریدن از سر بامی به بامی	۸۳۵/۸۳

شماره	مضمون	صفحه
۲	نگر خود را بچشم محرمانه	۸۳۵/۸۳
	‹۱۷›	
	نهنگ با بچهٔ خویش	۸۳۶/۸۴
۱	نهنگی بچهٔ خود را چه خوش گفت	۸۳۶/۸۴
۲	تو در دریا نه ای او در برت ست	۸۳۶/۸۴
	‹۱۸›	
	خاتمه	۸۳۶/۸۴
۱	ز از ساقی ز از پیمانه گفتم	۸۳۶/۸۴
۲	بخود باز آ و دامان دلی گیر	۸۳۶/۸۴
۳	حرم جز قبلهٔ قلب و نظر نیست	۸۳۶/۸۵
	حضور عالم انسانی	۸۳۹/۸۷
	تمهید	۸۴۱/۸۹
	‹۱›	
۱	بیا ساقی بیار آن کهنه می را	۸۴۱/۸۹
۲	یکی از حجرهٔ خلوت برون آی	۸۴۱/۸۹
	‹۲›	
۱	زمانه فتنه ها آورد و بگذشت	۸۴۱/۸۹
۲	بساکس اندرو فرو کشیدند	۸۴۲/۹۰

۷۶۴
اسفار حجاز
۱۲

شماره	مضمون	صفحه
	‹ ۳ ›	
۱	چو بلبل ناله زاری نداری	۸۴۲/۹۰
۲	بیا بر خویش پیچیدن بیاموز	۸۴۲/۹۰
۳	گله از سختی ایام مگذار	۸۴۲/۹۰
۴	کبوتر بچهٔ خود را چه خوش گفت	۸۴۲/۹۰
۵	فتادی از مقام کبریایی	۸۴۳/۹۱
۶	خوشا روزی که خود را باز گیری	۸۴۳/۹۱
۷	تو هم مثل من از خود در حجابی	۸۴۳/۹۱
۸	چه خوش گفت اشتری با گربهٔ خویش	۸۴۳/۹۱
	‹ ۴ ›	
۱	مرا یاد است از دانای افرنگ	۸۴۳/۹۱
۲	الای کشتهٔ نامحرمی چند	۸۴۴/۹۲
	‹ ۵ ›	
۱	وجود است اینکه بینی مانبود است	۸۴۴/۹۲
۲	بضرب تیشه بشکن بیستون را	۸۴۴/۹۲
۳	منه از کف چراغ آرزو را	۸۴۴/۹۲
۴	دل دریا سکون بیگانه از تست	۸۴۴/۹۲
۵	دو گیتی را به خود باید کشیدن	۸۴۵/۹۳
۶	بنای لاله خود را وانمودی	۸۴۵/۹۳
	‹ ۶ ›	
۱	نگردید مرد از رنج و غم و درد	۸۴۵/۹۳
۲	فنداری که مرد امتحان مرد	۸۴۵/۹۳
۳	اگر خاک تو از جان محرمی نیست	۸۴۵/۹۳
۴	پریشان هر دم ما از غمی چند	۸۴۶/۹۴
۵	جوانمردی که دل با خویشتن بست	۸۴۶/۹۴
۶	از آن غمها دل ما دردمند است	۸۴۶/۹۴
۷	مگو ما بی خدای ما چنین کرد	۸۴۶/۹۴
۸	برون کن کینه را از سینهٔ خویش	۸۴۶/۹۴
۹	سحرها در گریبان شب اوست	۸۴۷/۹۵
	‹ ۷ ›	
۱	بیا دمسحدم شبنم بنالید	۸۴۷/۹۵
	‹ ۸ ›	
	دل	۸۴۷/۹۵
۱	دل آن بحرست کو ساحل نورزد	۸۴۷/۹۵
۲	دل ما آتش و تن موج دودش	۸۴۷/۹۵
۳	زمانه کار او را میبرد پیش	۸۴۷/۹۵

۷۶۵
اصفهان جهاز
۱۳

شماره	مضمون	صفحه
۴	زینهردی خودی را از نمودی	۸۴۸/۹۶
۵	تو مگویی که دل از خاک و خون است	۸۴۸/۹۶
۶	جهان همرومه زناری اوست	۸۴۸/۹۶
۷	من و تو کشت یزدان حاصل است این	۸۴۸/۹۶
۸	کسی جوینده حسن غریبی	۸۴۹/۹۷
۹	جهان دل جهان رنگ و بوئیست	۸۴۹/۹۷
۱۰	نگه دید و خرد پیمانه آورد	۸۴۹/۹۷
۱۱	محبت چیست تاثیر نگاهیست	۸۴۹/۹۷
	‹ ۹ ›	
	خودی	۸۴۹/۹۷
۱	خودی روشن ز نور کبریائیست	۸۴۹/۹۷
۲	چو قومی در گذشت از گفتگوها	۸۵۰/۹۸
۳	خودی را از وجود حق وجودی	۸۵۰/۹۸
۴	دلی چون صحبت گل می پذیرد	۸۵۰/۹۸
۵	وصال ما و صال اندر فراق است	۸۵۰/۹۸
۶	کف خاکی که دارم از درد اوست	۸۵۱/۹۹
	‹ ۱۰ ›	
	جبر و اختیار	۸۵۱/۹۹

شماره	مضمون	صفحه
۱	یقین دانم که روزی حضرت او	۸۵۱/۹۹
۲	به رومانگفت با من راهب پیر	۸۵۱/۹۹
	‹ ۱۱ ›	
	موت	۸۵۱/۹۹
۱	شنیدم مرگ با یزدان چنین گفت	۸۵۱/۹۹
۲	ثباتش دید کمیرشش حیات است	۸۵۲/۱۰۰
	‹ ۱۲ ›	
	بگو ابلیس را	۸۵۲/۱۰۰
۱	بگو ابلیس را از من پیامی	۸۵۲/۱۰۰
۲	جهان تا از عدم بیرون کشیدند	۸۵۲/۱۰۰
۳	جدایی شوق را روشن بصر کرد	۸۵۲/۱۰۰
۴	ترا از آستان خود براندند	۸۵۲/۱۰۰
۵	تو میدانی صواب و ناصوابم	۸۵۳/۱۰۱
۶	بیا تا نزد راشاها نه بازیم	۸۵۳/۱۰۱
	‹ ۱۳ ›	
	ابلیس خاکی و ابلیس ناری	۸۵۳/۱۰۱
۱	فساد عصر حاضر آنکار است	۸۵۳/۱۰۱
۲	بهر کو رهزنان چشم و گوش اند	۸۵۳/۱۰۱

۷۶۶
اسفان حجاز
۱۴

شماره	مضمون	صفحه
۳	چه شیطانی خرامش داد کو فی	۸۵۴/۱۰۲
۴	چه زیبایی که در پیمانه دوست	۸۵۴/۱۰۲
۵	شبستان از مقام خود فتاد است	۸۵۴/۱۰۲
۶	مشو تنجیر اهبیان این عصر	۸۵۴/۱۰۲
۷	حریف ضرب او مرد تمام است	۸۵۴/۱۰۲
۸	ز فهم دون نهادان گرچه دوراست	۸۵۵/۱۰۳
	به یاران طریق	۸۵۷/۱۰۵
	‹۱›	
۱	قلندر جبّه و بازار آسمانها	۸۵۸/۱۰۶
۲	ز جانم نغمهٔ الله هو برخیزد	۸۵۸/۱۰۶
۳	چو اشک اندر دل فطرت تپیدم	۸۵۸/۱۰۶
۴	مرا از منطق آید بوی خامی	۸۵۸/۱۰۶
۵	بیا از من بگیر آن دیر سالہ	۸۵۹/۱۰۷
۶	بدست من همان دیرینه چنگ است	۸۵۹/۱۰۷
۷	بگو از من به پرویزان این عصر	۸۵۹/۱۰۷
۸	فقیرم ساز و سامانم نگاهیست	۸۵۹/۱۰۷
۹	در دل را ببوی کس نبستم	۸۶۰/۱۰۸
۱۰	درین گلشن ندارم آب و جاهی	۸۶۰/۱۰۸

شماره	مضمون	صفحه
۱۱	دو صد دانا درین محفل سخن گفت	۸۶۰/۱۰۸
۱۲	ندانم نکته های علم و فن را	۸۶۰/۱۰۸
۱۳	فسونکاری که مرغ صبح خوانم	۸۶۰/۱۰۸
۱۴	بچشم من جهان جز رهگذر نیست	۸۶۱/۱۰۹
۱۵	باین نابود مندی بودن آموز	۸۶۱/۱۰۹
۱۶	کهن پرورده این خاکدانم	۸۶۱/۱۰۹
۱۷	ندانی تا نباشی محرم مرد	۸۶۱/۱۰۹
۱۸	نگاهی آفرین جان در بدن بین	۸۶۱/۱۰۹
۱۹	خرد بیگانهٔ ذوق یقین است	۸۶۲/۱۱۰
۲۰	قماش و نقره و لعل و گهر چیست	۸۶۲/۱۱۰
۲۱	خودی را شعلهٔ من عین هوش است	۸۶۲/۱۱۰
۲۲	ترا با خرقه و عمامه کاری	۸۶۲/۱۱۰
۲۳	چو دیدم چهر تا آیینهٔ خویش	۸۶۲/۱۱۰
۲۴	چو رخت خویش بر بستم ازین خاک	۸۶۳/۱۱۱
	‹۲›	
۱	اگر دانا دل و صافی ضمیرست	۸۶۳/۱۱۱
	‹۳›	
۱	بسجودی آوری دارا و جم را	۸۶۳/۱۱۱

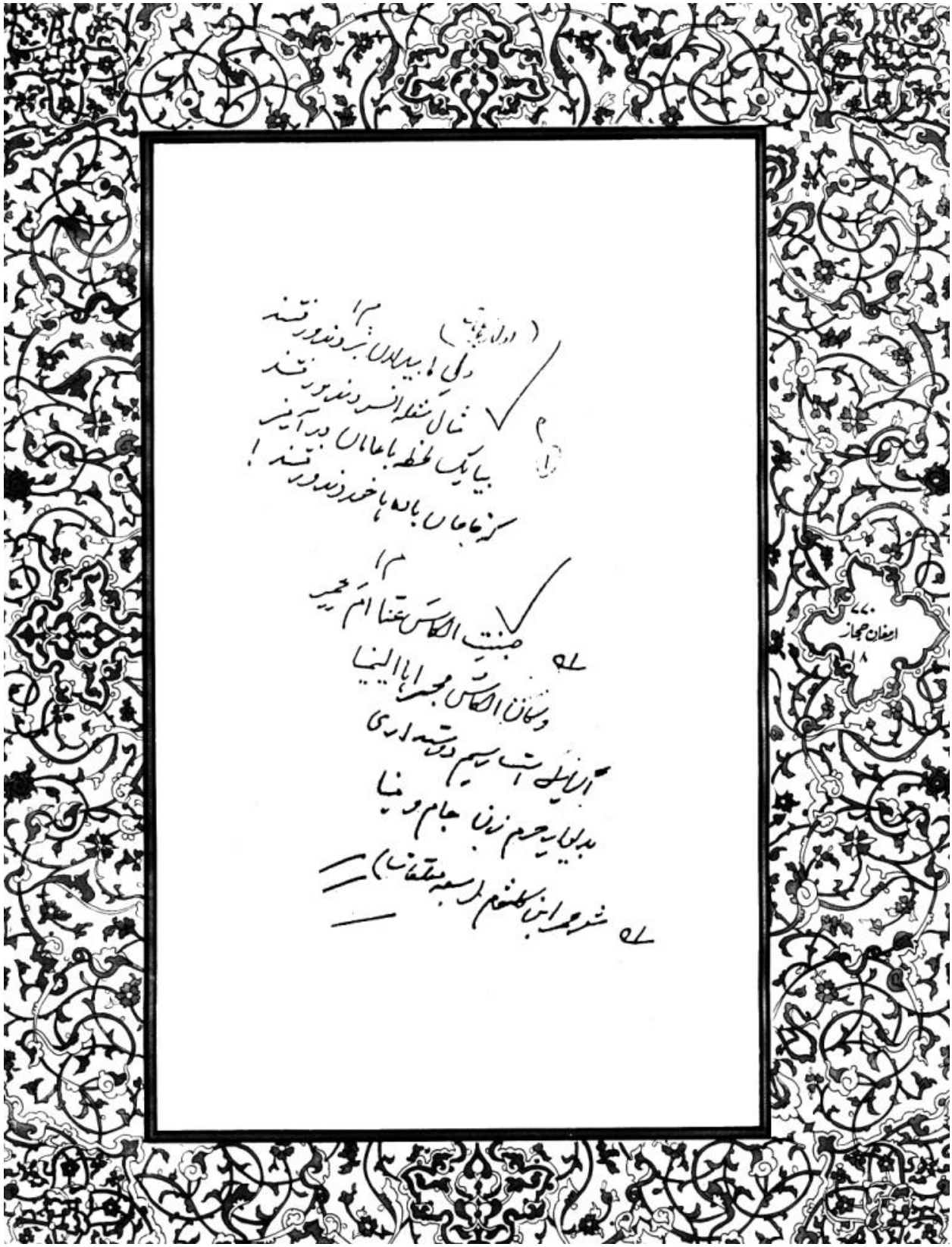
۷۶۷
اصفهان حجاز
۱۵

شماره	مضمون	صفحه
۲	شنیدم بیشکی از مرد پیری	۸۶۳/۱۱۱
۳	نهان اندر دو حرفی سترکار است	۸۶۳/۱۱۱
۴	مجوای لاله از کس غمگساری	۸۶۴/۱۱۲
۵	ز پیری یاد دارم این دو اندرز	۸۶۴/۱۱۲
۶	بساحل گفت موج بیقراری	۸۶۴/۱۱۲
۷	اگر این آب و جاهی از فرنگ است	۸۶۴/۱۱۲
۸	فرنگی را دلی زیرنگین نیست	۱۶۴/۱۱۲
	«۴»	
۱	من و تو از دل و دین نا امیدیم	۸۶۵/۱۱۳
۲	مسلمانی که داند رمز دین را	۸۶۵/۱۱۳
۳	دل بیگانه خوزین خاکدان نیست	۸۶۵/۱۱۳
۴	مقام شوق بی صدق و یقین نیست	۸۶۵/۱۱۳
۵	مسلمان را همین عرفان و ادراک	۸۶۵/۱۱۳
۶	به افرنگی بتان خود را سپردی	۸۶۶/۱۱۴
۷	نه هر کس خود گرو هم خود گداز است	۸۶۶/۱۱۴
۸	بسوزد مؤمن از سوز وجودش	۸۶۶/۱۱۴
۹	چه پرسی از نماز عاشقانه	۸۶۶/۱۱۴
۱۰	دو گیتی را صلا از قرأت اوست	۸۶۶/۱۱۴
	«۵»	
۱	فرنگ آیین رزاقی بداند	۸۶۷/۱۱۵
۲	چه حاجت طول دادن داستان را	۸۶۷/۱۱۵
۳	بهشتی بهر پاکان حرم بست	۸۶۷/۱۱۵
	«۶»	
۱	قلندر ریل تقدیری ندارد	۸۶۷/۱۱۵

حضور حق

خوش آن راهی که سامانی نگیرد
دل او پند یاران کم پذیرد
به آه سوز ناکش سینه بگشای
ز یک آهش غم صد ساله میرد

۷۶۹
اصفان جهاز
۱۷

بسم الله الرحمن الرحیم

حضور حق

دل ما بیدلان بردند و رفتند ❁ مثال شعله افروزند و رفتند

بیا یک لحظه با عامان در آمیز

که خاصان باده ها خوردند و رفتند

سخن ها رفت از بود و نبودم ❁ من از خجلت لب خود کم گشودم

بجود زنده مردان می شناسی

عیار کار من کمیاب از سجودم

دل من در کشاد چون و چند است ❁ نگاهش از مه و پروین بلند است

بده ویرانه ئی درد و رخ او را

که این کافر بسی خلوت پسند است

چه شور است این که در آب و گل افتاد ❁ ز یک دل عشق اصد مشکل افتاد

قرار یک نفس بر من حرام است ❁ بمن رحمی که کارم با دل افتاد

۱۷۷
اصفهان جهاز
۱۹

جهان از خود برون آورده کیست ❁ جمالش جلوه بی پرده کیست

مرا گوئی که از شیطان حذر کن

بگو با من که او پرورده کیست

دل بی قید من در پیچ و تاب است ❁ نصیب من عتاب بی یا خطاب است

دل ابلیس هم نتوانم آزرد

گناه گاهگاه من صواب است

صبوحت الکاس غلام عمرو ❁ وکان الکاس مجراها الیمینا

اگر این است رسم دوستداری

بدیوار حرم زن جام و مینا

بخود پیچیدگان در دل اسیرند ❁ همه دردند و درمان ناپذیرند

بجو از ما چه میخواهی که شاهان

خراجی از ده ویران نگیرند

روم راهی که او را منزلی نیست ❁ از آن تخمی که ریزم حاصلی نیست

من از غمها نمی ترسم ولیکن

مده آن غم که شایان دلی نیست

می من از تنگ جامان نگذرد ❁ شراب پخته از خامان نگذرد

شرر را از نیستانی دور تر نه

به خاصان بخش و از عامان نگذرد

ترا این کشمکش اندر طلب نیست ❁ ترا این درد و داغ و تاب و تب نیست

از آن از لامکان بگریختم من

که آنجا ناله های نیم شب نیست

زمن هنگامه ای دیگر این جهان را ❁ دگرگون کن زمین و آسمان را

ز خاک ما دگر آدم برانگیز

بکش این بندهٔ سود و زیان را

جهانی تیره تر با آفتابی ❁ صواب او سراپا ناصوابی

ندانم تا کجا ویرانه ای را

دهی از خون آدم رنگ و آبی

غلامم جز رضای تو نجویم ❁ جز آن را هی که فرمودی نجویم

ولیکن گر به این نادان بگوئی خری را اسب تازی گو نگویم

دلی در سینه دارم بی‌سروری ۳۰ نه سوزی در کف خاکم نه نوری

بگیر از من کلیم بر من بار دوش است

ثواب این نماز بی‌حضوری

چه گویم قصهٔ دین و وطن را ۳۱ که نتوان فاش گفتن این سخن را

مرنج از من که از بی‌مهری تو

بنا کردم همان دیر کهن را

مسلمانی که در بند فرنگ است ۳۲ دلش در دست او آسان نیاید

ز سیمانی که سودم بر در غیر

سجود بوذر و سلمان نیاید

تو خواهم این جهان و آن جهان را ۳۳ مرا این بس که دانم رمز جان را

سجودی ده که از سوز و سرورش

بوجد آرم زمین و آسمان را

چه میخواهی ازین مرد تن آسای ۳۴ به هر بادی که آمد رفتم از جای

سحر جاوید را در سجده دیدم

به صبحش چهرهٔ شامم بیارای

به آن قوم از تو میخواهم گشادی ﴿۱۲﴾ فقیهش بی یقینی کم سوادی

بسی نادیدنی را دیده ام من

مرا ای کاشکی مادر نزادی

نگاه تو عتاب آلود تا چند ﴿۱۳﴾ تپان حاصل و موجود تا چند

درین بتخانه اولاد براهیم

نمک پرورده نمرود تا چند

سرود رفته باز آید که ناید ﴿۱۴﴾ نسیمی از حجاز آید که ناید

سر آمد روزگار این فقیری

دگر دانای راز آید که ناید

اگر می آید آن دانای رازی ﴿۱۵﴾ بده او را نوای دل گدازی

ضمیر امتان را می کند پاک

کلیمی یا حکیمی نی نوازی

متاع من دل درد آشنای است ﴿۱۶﴾ نصیب من فغان نارسای است

بخاک مرقد من لاله خوشتر — که هم خاموش و هم خونین نوای است

دل از دست کسی بردن نیاید ۵ غم اندر سینه پروردن نیاید

دم خود را دمیدی اندر آن خاک

که غیر از خوردن و مردن نیاید

دل ما از کنار ما رمیده ۶ به صورت مانده و معنی ندیده

ز ما آن رانده درگاه خوشتر

حق او را دیده و ما را شنیده

نداند جبرئیل این های و هو را ۷ که نشناسد مقام جستجو را

بپرس از بندهٔ بیچارهٔ خویش

که داند نیش و نوش آرزو را

شب این انجمن آراستم من ۸ چو مه از گردش خود کاستم من

حکایت از تغافلهای تو رفت

ولیکن از میان برخاستم من

چنین دور آسمان کم دیده باشد ۹ که جبریل امین را دل خراشد

چه خوش دیری بنا کردند آنجا پرستد مؤمن و کافر تراشد

عطا کن شور رومی، نور خسرو ۶ عطا کن صدق و اخلاص سنائی

چنان با بندگی درساختم من
نگیرم گر مرا بخشی خدائی

مسلمان فاقه مست و زندپوش است ۷ ز کارش جبرئیل اندر خروش است

بیا نقش دگر ملت بریزیم
که این ملت جهان را بار دوش است

دگر ملت که کاری پیش گیرد ۸ دگر ملت که نوشش از نیش گیرد

نگردد با یکی عالم رضامند
دو عالم را به دوش خویش گیرد

دگر قومی که ذکر لا الهش ۹ برآرد از دل شب صبحگاهش

شناسد منزلش را آفتابی
که ریگ کهکشان را بدرخشش

جهان تست در دست خسی چند ۱۰ کسان او به بند ناکسی چند

هنر ور در میان کارگاهان
کشد خود را به عیش کرکسی چند

مریدی فاقه مستی گفت با شیخ ۹ که یزدان از حال ما خبر نیست

بما نزدیک تر از شهرگ ماست

ولیکن از شکم نزدیکتر نیست

دگرگون کشور هندوستان است ۹۰ دگرگون آن زمین و آسمان است

مجو از ما مناز پیچگانه

غلامان اصف آرائی گران است

ز محکومی مسلمان خود فروش است ۹۵ گرفتار طلسم چشم و گوش است

ز محکومی رگان در تن چنان است

که ما را شرع و آئین بار دوش است

یکی اندازه کن سود و زیان را ۱۰۰ چو جنت جاودانی کن جهان را

نمی بینی که ما خاکی نهادان

چه خوش آرامیم این خاکدان را

تو میدانی حیات جاودان چیست ۱۰۵ نمی دانی که مرگ ناگهان چیست

ز اوقات تو یکدم کم نگردد اگر من جاودان باشم زیان چیست

بپایان چون رسد این عالم پیر ﴿۱﴾ شود بی پرده هر پوشیده تقدیر

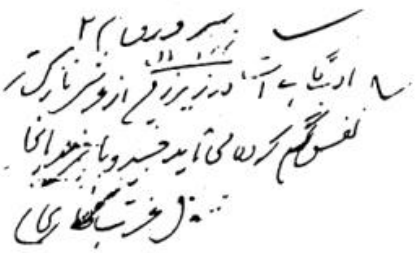
مکن رسوا حضور خواجه ما را

حساب من ز چشم او نهان گیر

بدن وامانده و جانم در تک و پوست ﴿۲﴾ سوی شهری که بطحا در ره اوست

تو باش اینجا و با خاصان بیامیز که من دارم هوای منزل دوست

۲۲ ـ حضور یار

۷۸۰
ارغوان همراز
۲۸

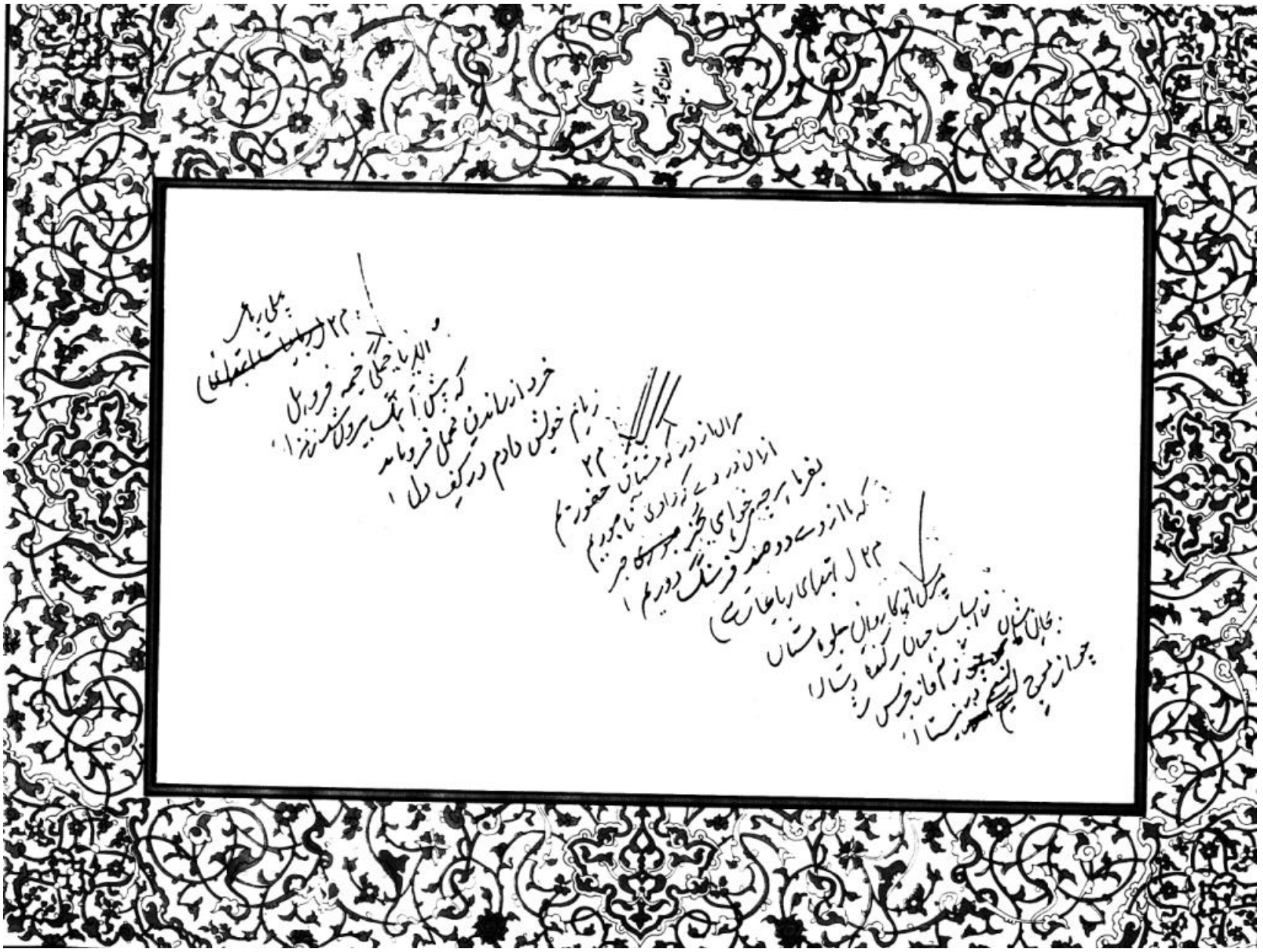
حضور رسالت (ص)

ادب گاهیست زیر آسمان از عرش نازکتر

نفس گم کرده می آید جنید و بایزید اینجا

«عزت بخاری»

۷۸۱
امضاء محفوظ
۲۹

حضور رسالت (۲)

الا یا خیمگی خیمه فرو هل ﴿۱﴾ که پیش آهنگ بیرون شد ز منزل

خرد از راندن محمل فرو ماند

ز مام خویش دادم در کف دل

نگاهی داشتم بر جوهر دل ﴿۲﴾ تپیدم، آرمیدم در بر دل

رمیدم از هوای قریه و شهر

به بادیه داشت واکردم در دل

ندانم دل شهید جلوه کیست ﴿۳﴾ نصیب او قرار یک نفس نیست

به صحرا بر دمش افسرده برگشت

کنار آب جوی زار بگریست

۷۸۳
اصفهان حجاز
۳۱

مپرس از کاروان جلوه مستان ❁ ز اسباب جهان کندند دستان

بجان شان ز آواز جرس شور

چو از موج نسیمی در نیستان

به این پیری ره یثرب گرفتم ❁ نوا خوان از سرور عاشقانه

چو آن مرغی که در صحرا سرشام

کشاید پر به فکر آشیانه

گناه عشق و مستی عام کردند ❁ دلیل بخت گان را خام کردند

به آهنگ حجازی می سرایم

نخستین باده کاندر جام کردند

چه پرسی از مقامات نوایم ❁ ندیمان کم شناسند از کجایم

گشادم رخت خود را اندرین دشت

که اندر خلوتش تنها سرایم

سحر با ناقه گفتم نرم تر رو ❁ که راکب خسته و بیمار و پیر است

قدم مستانه زد چندان که گوئی بپایش ریگ این صحرا حریر است

۷۸۴
اصفهان حجاز
۳۲

مهارای ساربان اورا نشاید ﴿۴﴾ که جان او چو جان ما بصیر است

من از موج خرامش می‌شناسم

چو من اندر طلسم دل اسیر است

نم اشک است در چشم سیاهش ﴿۱۲﴾ دلم سوزد ز آه صبحگاهش

همان می کو صفیر مرغ برافروخت

بپا پی ریزد از موج نگاهش

چه خوش صحرا که در وی کاروانها ﴿۱۶﴾ درودی خواند و محمل براند

به ریگ گرم او آور سجودی

جبین را سوز تا داغی بماند

چه خوش صحرا که شامش صبح خند است ﴿۲۰﴾ شبش کوتاه و روزش ارجمند است

قدم ای راهرو آهسته‌تر نه

چو ماهر ذرهٔ او دردمند است

امیر کاروان آن اعجمی کیست ﴿۵﴾ سرود او به آهنگ عرب نیست

ز ند آن نغمه کز سیرابی او خنک دل در بیابانی تو ان زیست

۷۸۵
اصفهان عجاز
۳۳

مقام عشق و مستی منزل اوست ۶ چه آتش ها که در آب و گل اوست

نوای او به هر دل سازگار است

که در هر سینه قاشی از دل اوست

غم پنهان که بی گفتن عیان است ۶ چو آید بر زبان یک داستان است

رهی پرپیچ و راهی خسته و زار

چراغش مرده و شب در میان است

به راغان لاله رست از نو بهاران ۶ به صحرا خیمه کشتند یاران

مرا تنها نشستن خوشتر آید

کنار آب جوی کوهساران

گهی شعر عراقی را بخوانم ۶ گهی جامی زند آتش بجانم

ندانم گرچه آهنگ عرب را

شریک نغمه های ساربانم

غم راهی نشاط آمیز ترکن ۶ فغانش را جنون انگیز ترکن

بگیر ای ساربان آه درایی مرا سوز جدائی تیز ترکن

بیا ای هم نفس با هم بنالیم ﴿۸﴾ من و تو کشتهٔ شان جمالیم

دو حرفی بر مراد دل بگوئیم

بپای خواجه جشمان را بمالیم

حکیمان را بها کمتر نهادند ﴿۹﴾ به نادان جلوهٔ مستانه دادند

چه خوش نخجی چه خرم روزگاری

در سلطان به درویشی گشادند

جهان چار سو اندر برمن ﴿۱۰﴾ هوای لامکان اندر سرمن

چو بگذشتم ازین بام بلندی

چو گرد افتاد پرواز از پرمن

درین وادی زمانی جاودانی ﴿۱۱﴾ ز خاکش بی صور دیدم معانی

حکیمان با کلیمان دوش بودش

که اینجا کس نگوید لن ترانی

مسلمان آن فقیه کج کلاهی ﴿۱۲﴾ رمید از سینه او سوز آهی

دلش نالد چه نالد مداند نگاهی یا رسول الله نگاهی

۷۸۷
اصفهان جهاز
۳۵

تب و تاب دل از سوز غم تست ❁ نوای من ز تأثیر دم تست

بنالم زانکه اندر کشور هند

ندیدم بنده‌ئی کو محرم تست

شب هندی غلامان را سحر نیست ❁ به این خاک آفتابی را گذر نیست

بیا کن گوشه چشمی که در شرق

مسلمانی زما بیچاره‌تر نیست

چه گویم زان فقیری دردمندی ❁ مسلمانی به گوهر ارجمندی

خدا این سخت جان را یار باد

که افتاده است از بام بلندی

چسان احوال او را بر لب آرم ❁ تو می بینی نهان و آشکارم

ز رود داد و صد سالش همین بس

که دل چون کنده قصاب دارم

هنوز این چرخ نیلی گج خرام است ❁ هنوز این کاروان دور از مقام است

ز کار بی نظام او چه گویم

تو میدانی که ملت بی امام است

نماند آن تاب و تب در خون نابش ❁ نروید لاله از کشت خرابش

نیام او تهی چون کیسهٔ او

به طاق خانهٔ ویران کتابش

دل خود را اسیر رنگ و بو کرد ❁ تهی از ذوق و شوق و آرزو کرد

صفیر شاهبازان کم شناسد

که گوشش با طنین پشه خو کرد

بروی او در دل ناگشاده ❁ خودی اندر کف خاکش نزاده

ضمیر او تهی از بانگ تکبیر

حریم ذکر او از پا فتاده

گریبان چاک و بی فکر رفو زیست ❁ نمی دانم چسان بی آرزو زیست

نصیب اوست مرگ ناتمامی

مسلمانی که بی الله هو زیست

حق آن ده که مسکین و اسیر است ❁ فقیر و غیرت او دیر میر است

بروی او در میخانه بستند

درین کشور مسلمان تشنه میر است

دگر پاکیزه کن آب و گل او ❁ جهانی آفرین اندر دل او

هوا تیز و بدامانش دو صد چاک

بمیندیش از چراغ بسمل او

عروس زندگی در خلوتش غیر ❁ که دارد در مقام نیستی سیر

گنهکار یست پیش از مرگ در قبر

نگیرش از کلیسا هنگر از دیر

به چشم او نه نور دلبری سرور است ❁ نه دل در سینهٔ او ناصبور است

خدا آن اُمتی را یار باد ا

که مرگ او ز جان بی حضور است

مسلمان زاده نامحرم مرگ ❁ ز بیم مرگ لرزان تا دم مرگ

دلی در سینه چاکش ندیدم

دمش بگسسته بود و غم مرگ

ملوکیت سراپا شیشه بازی است ❁ از و ایمن نه رومی نی حجازی است

حضور تو غم یاران بگویم

به امیدی که وقت دل نوازی است

۷۹۰
اصفهان مجاز
۳۸

تن مرد مسلمان پایدار است ❖ بنای پیکر او استوار است

طبیب نکته‌رس دید از نگاهش

خودی اندر وجودش عشه‌دار است

مسلمان شرمسار از بی‌کلاهی است ❖ که دینش مرد و فقرش خانقاهی است

تو دانی در جهان میراث ما چیست؟

گلیمی از قماش پادشاهی است

مپرس از من که احوالش چسان است ❖ زمینش بد گهر چون آسمان است

بر آن مرغی که پروردی به انجیر

تلاش دانه در صحرا گران است

به چشمش وانمودم زندگی را ❖ گشودم نکته‌ای فرهادی را

توان اسرار جانزا فاش گفتن

بده نطق عرب این اعجمی را

مسلمان گرچه بی‌خیل و سپاهی است ❖ ضمیر او ضمیر پادشاهی است

اگر او را مقامش باز بخشند

جمال و جلال بی‌پناهی است

متاع شیخ اسطیر کهن بود ❁ حدیث او همه تخمین و ظن بود

هنوز اسلام او زنار دارد

حرم چون دیر بود او برهمن بود

دگرگون کرد دلا دینی جهان را ❁ ز آثار بدن گفتند جان را

از آن فقری که با صدیق دادی

بشورے آور این آسودهٔ جان را

حرم از دیر گیرد رنگ و بوئی ❁ بت ما پیرک ژولیدهٔ موئی

نیابی در بر ما تیره بختان

دلی روشن ز نور آرزوئی

فقیران تا به سجده صف کشیدند ❁ گریبان شهنشاهان دریدند

چو آن آتش درون سینه افسرد

مسلمانان درگاهان خزیدند

مسلمانان بخویشان در ستیزند ❁ بجز نقش دوئی بر دل نریزند

بنالند ار کسی خشتی بگیرد

از آن مسجد که خود از وی گریزند

جبین را پیش غیر الله سودیم ❁ چو گبران در حضور او نبودیم

ننالم از کسی می نالم از خویش

که ما شایان شان تو نبودیم

بدست می کشان خالی ایاغ است ❁ که ساقی را به بزم من فراغ است

نگه دارم درون سینه آهی

که اصل او ز دود آن چراغ است

بسوی خانقاهان خالی از می ❁ کند مکتب ره طی کرده اطی

ز بزم شاعران افسرده رفتم

نواها مرده بیرون افگنی

مسلمانم غریب هر دیارم ❁ که با این خاکدان کاری ندارم

به این بی طاقتی در هیچ دامم

که من دیگر به غیر الله دچارم

به آن بالی که بخشیدی پریدم ❁ به سوز نغمه های خود تپیدم

مسلمانی که مرگ از وی بلرزد

جهان گردیدم و او را ندیدم

۷۹۳
اصفهان جهاز
۴۱

شبی پیش خدا بگریستم زار ❁ مسلمانان چرا زارند و خوارند

ندا آمد نمیدانی که این قوم

دلی دارند و محبوبی ندارند

نگویم از فسون فالی که بگذشت ❁ چه سود از شرح احوالی که بگذشت

چراغی داشتم در سینه خویش

فسردا اندر دو صد سالی که بگذشت

نگهبان حرم معمار دیر است ❁ یقینش مرده و چشمش بغیر است

ز انداز نگاه او توان دید

که نومید از همه اسباب خیر است

ز سوز این فقیر ره نشینی ❁ بده او را ضمیر آتشینی

دلش را روشن و پایندگی دان

ز امیدی که زاید از یقینی

گهی افتم گهی ستانم خیزم ❁ چو خون بی تیغ و شمشیری بریزم

نگاه التفاتی بر سر بام

که من با عصر خویش اندر ستیزم

مرا تنهائی و آه و فغان به ❁ سوی یثرب سفر بی کاروان به

کجا مکتب کجا میخانهٔ شوق

تو خود فرما مرا این به که آن به

پریدم در فضای دلپذیرش ❁ پرم ترگشت از ابر مطیرش

حرم تا در ضمیر من فرو رفت

سرودم آنچه بود اندر ضمیرش

به آن از می که گفتم پی نبردند ❁ ز شاخ نخل من خرما نخوردند

من ای همسایه ام دادار تو خواهم

مرا یاران غزلخوانی شمردند

ز شعر است اینکه بر وی دل نهادم ❁ گره از رشتهٔ معنی گشادم

به امیدی که اکسیری ندعشق

مس این مفلسان را آب دادم

تو گفتی از حیات جاودان گوی ❁ بگوش مرده ای پیغام جان گوی

ولی گویند این ناحق شناسان

که تاریخ وفات این و آن گوی

۷۹۵
اصفهان جهاز
۴۳

زخم از در دسپهان زعفرانی ❁ تراود خون ز چشم ارغوانی

سخن اندر گلوی من گره بست

تو احوال مرا ناگفته دانی

زبان ما غریبان از نگاهیست ❁ حدیث دردمندان اشک و آهیست

گشادم چشم و بربستم لب خویش

سخن اندر طریق ما گناهیست

خودی دادم ز خود نامحرمی را ❁ گشادم در دل او زمزمی را

بده آن ناله گرمی که ازوی

بسوزم جز غم دین هر غمی را

درون ما بجز دود نفس نیست ❁ بجز دست تو ما را دسترس نیست

دگر افسانهٔ غم با که گویم؟

که اندر سینه ها غیر از تو کس نیست

غریبی دردمندی نی نوازی ❁ ز سوز نغمهٔ خود در گدازی

تو میدانی چه میجوید چه خواهد دلی از هر دو عالم بی نیازی

۹۶
اصفهان حجاز
۴۴

نم ورنگ از دم بادی نخواهم ❁ ز فیض آفتاب تو به رویم

نگاهم از مه و پروین بلند است

سخن را بر مزاج کس نگویم

در آن دریا که او را ساحلی نیست ❁ دلیل عاشقان غیر از دلی نیست

تو فرمودی ره بطحا گرفتیم

وگرنه جز تو ما را هیچ نی نیست

مران از درگه مشتاق حضورم ❁ از آن دردی که دادی تا صبورم

بفرما هر چه میخواهی بجز صبر

که ما از روی و صد فرسنگ دوریم

به افرنگی بتان دل باختم من ❁ ز تاب دیریان بگداختم من

چنان از خویشتن بیگانه بودم

چو دیدم خویش را نشناختم من

می از میخانه مغرب چشیدم ❁ بجان من که در دسر خریدم

نشستم با بکویان فرنگی از آن بی سوز تر روئی ندیدم

فقیرم از تو خواهم هرچه خواهم ❁ دل کوهی خواهش از برگ کاهم

مرا درس حکیمان درد سر داد

که من پرورده فیض نگاهم

نه با ملا نه با صوفی نشینم ❁ تو میدانی که من آنم نه اینم

نویس الله بر لوح دل من

که هم خود را هم او را فاش بینم

دل ملا گرفتار غمی نیست ❁ نگاهی هست در چشمش نمی نیست

از آن بگریختم از مکتب او

که در ریگ حجازش زمزمی نیست

سر منبر کلامش نشیدار است ❁ که او را صد کتاب اندر کنار است

حضور تو من از خجلت نگفتم

ز خود پنهان و بر ما آشکار است

دل صاحبدلان او بر دیا من ❁ پیام شوق او آورد دیا من

من و ملا ز کیش دین دو تیم بفرما بر هدف او خورد یا من

۷۹۸
اصفان جهان
۴۶

غریبم در میان محفل خویش ❁ تو خود گو با که گویم مشکل خویش

از آن ترسم که پنهانم شود فاش

غم خود را نگویم با دل خویش

دل خود را بدست کس ندادم ❁ گره از روی کار خود گشادم

به غیر الله کردم تکیه یک بار

دو صد بار از مقام خود فتادم

همان سوز جنون اندر سر من ❁ همان هنگامه ها اندر بر من

هنوز از جوش طوفانی که بگذشت

نیاسوده است موج گوهر من

هنوز این خاکدان را شرر هست ❁ هنوز این سینه را آه سحر هست

تجلی ریز بر چشمم که بینی

باین پیری مرا تاب نظر هست

نگاهم را آنچه بینیم بی نیاز است ❁ دل از سوز درونم در گداز است

من این عصر بی اخلاص و بی سوز

بگو با من که آخر این چه راز است

مرا در عصر بی سوز آفریدند ❁ بخاکم جان پرشوری دمیدند

چو نخ در گردن من زندگانی

تو گوئی بر سر دارم کشیدند

نگیرد لاله و گل رنگ و بویم ❁ درون سینه ام مرد آرزویم

غم پنهان بحرف اندر نگنجد

اگر گنجد چه گویم با که گویم

من اندر مشرق و مغرب غریبم ❁ که از یاران محرم بی نصیبم

غم خود را بگویم با دل خویش

چه معصومانه غربت را فریبم

طلسم علم حاضر را شکستم ❁ ربودم دانه و دامش گسستم

خدا داند که مانند براهیم

به نار او چه بی پروا نشستم

به چشم من نگه آورده تست ❁ فروغ لا اله آورده تست

دو چارم کن به صبح من رسانی

شبم را تاب مه آورده تست

چو خود را در کنار خود کشیدم ❁ بنور تو مقام خویش دیدم

درین دیر از نوای صبحگاهی

جهان عشق و مستی آفریدم

درین عالم بهشت خرمی هست ❁ بشاخ او ز اسنگ من نمی هست

نصیب او هنوز آن هلهای و هوئیست

که او در انتظار آدمی هست

بده او را جوان پاکبازی ❁ سرورش از شراب خانه سازی

قوی بازوی او مانند حیدر

دل او از دو گیتی بی نیازی

بیا ساقی بگردان جام می را ❁ زمی سوزنده تر کن سوز نی را

دگر آن دل نه در سینه من

که پیچم پنجه کاوس و کی را

جهان از عشق و عشق از سینه زست ❁ سرورش از می دیرینه زست

ز این چیزی نمیدانم ز جبریل

که او یک جوهر از آئینه زست

۸۰۱
اصفهان حجاز
۴۹

مرا این سوز از فیض دم تست ❁ به تاکم موج می از زمزم تست

خجل ملک جم از درویشی من

که دل در سینهٔ من محرم تست

درین بتخانه دل با کس نبستم ❁ ولیکن از مقام خود گسستم

زمن امروز می‌خواهد سجودی

خداوندی که دی او را شکستم

دمید آن لاله از مشت غبارم ❁ که خونش می‌تراود از کنارم

قبولش کن ز راه دلنوازی

که من غیر از دلی چیزی ندارم

حضور ملت بیضا تپیدم ❁ نوای دل‌گدازی آفریدم

ادب گوید سخن را مختصر گوی

تپیدم، آفریدم، آرمیدم

بصدق فطرت رندانهٔ من ❁ بسوز آه بیتابانهٔ من

بده آن خاک را بر بهمنی

که در آغوش گیرد دانهٔ من

دلی برکف نهادم دلبری نیست ❁ متاعی داشتم غارتگری نیست

درون سینهٔ من منزلی گیر

مسلمانی زمن تنهاتری نیست

چو رومی در حرم دادم ز دانش ❁ ازو آموختم اسرار جان من

به دور فتنهٔ عصر کهن، او

به دور فتنهٔ عصر روان من

گلستانی ز خاک من بر انگیز ❁ نم چشم بخون لاله آمیز

اگر شایان نیم تیغ علی را

نگاهی ده چو شمشیر علی تیز

مسلمان تا بساحل آرمیدست ❁ خجل از بحر و از خود ناامیدست

جز این مرد فقیری دردمندی

جراحتهای پنهانش کدیدست

که گفت او را که آید بوی یاری ❁ که داد او را امید نوبهاری

چو آن سوز کهن رفت از دلم کرد ز در بر میستان او شراری

زنجیر خودبجوی من گرد ❁ متاع من بکوه و دشت و درد

دلم نگشود از آن طوفان که دادی

مرا شوری ز طوفانی دگر ده

بجلوت نی نواز نیهای من این ❁ بخلوت خود گداز نیهای من این

گرفتم نکته فقر از نیاکان

ز سلطان بی نیاز نیهای من این

بهر حالی که بودم خوش سرودم ❁ نقاب از روی هر معنی گشودم

مپرس از اضطراب من که با دوست

دمی بودم دمی دیگر نبودم

شریک درد و سوز لاله بودم ❁ ضمیر زندگی را وا نمودم

ندانم با که گفتم نکته شوق

که تنها بودم و تنها سرودم

بنور تو برافروزم نگه را ❁ که بینم اندرون هر ذره را

چو میگویم مسلمانم بلرزم

که دانم مشکلات لا اله را

۸۰۴
اصفهان جهاز
۵۲

بگوی تو گدا از یک نوا بس ۱۲ مرا این ابتدا این انتها بس

خراب جرأت آن ندپاکم

خدا را گفت ما را مصطفی بس

ز شوق آموختم آن های و هوئی ۱۳ که از سنگی کشاید آب جوئی

همین یک آرزو دارم که جاوید

ز عشق تو بگیرد رنگ و بوئی

یکی بنگر فرنگی کج کلاهان ۱۴ تو گوئی آفتابانند و ماهان

جوان ساده من گرم خون است

نگه دارش ازین کافرنگاهان

بده دستی ز پا افتادگان را ۱۵ به غیر الله دل ناداد گان را

از آن آتش که جان من بر افروخت

نصیبی ده مسلمان زادگان را

تو هم آن می بگیر از ساغر دوست ۱۶ که باشی تا ابد اندر بر دوست

سجودی نیست ای عبدالعزیزین بروبم از مژه خاک در دوست

تو سلطان حجازی من فقیرم ❁ ولی در کشور معنی امیرم

جهانی کو ز بخشم لا اله رست

بیا بنگر به آغوش ضمیرم

سراپا درد درمان ناپذیرم ❁ نپنداری زبون و زار و پیرم

هنوزم در کمانی میتوان زد

ز کیش ملتی افتاده تیرم

بیا با هم درآویزیم و قسمیم ❁ ز گیتی دل برانگیزیم و قسمیم

یکی اندر حریم کوچه دوست

ز چشمان اشک خون ریزیم و قسمیم

ترا اندر بیابانی مقام است ❁ که شامش چون سحر آئینه فام است

بهر جائی که خواهی خیمه گستر

طناب از دیگران بستن حرام است

مسلمانیم و آزاد از مکانیم ❁ برون از حلقه نه آسمانیم

بما آموختند آن سجده کردی

بهای هر خداوندی بدانیم

۸۰۶
اصفهان جهاز
۵۴

ز افرنگی صنم بگانه تر شو که پیمانش نمی ارزد بیک جو
نگاهی وام کن از چشم فاروق قدم بیباک نه در عالم نو

سر ورق ام ۳

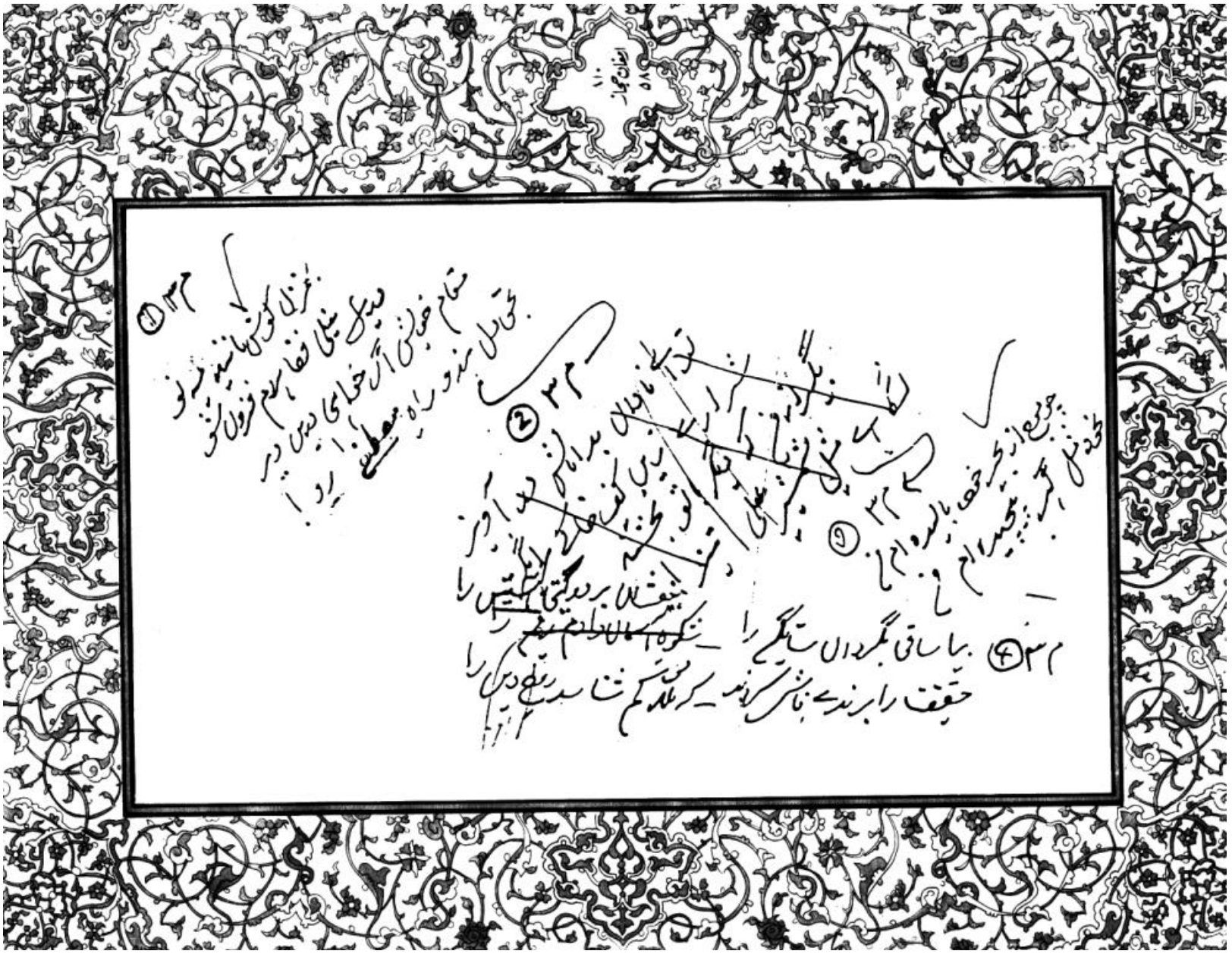
مجو از من کلام عارفانه
من دلدارم سر شب عاشقانه
سر شب لاله گون زا لاله‌ی باغ
بیفشانم چو شبنم دانه دانه!

۸۰۱
اصفهان حجاز
۶ لا

حضور ملّت

مجو از من کلام عارفانه
که من دارم سرشت عاشقانه
سرشک لاله گون اندر دل باغ
بیفشانم چو شبنم دانه دانه

۸۰۹
ارمغان حجاز
۵۷

حضور ملّت

«بحق دل بند و راه مصطفی رو»

به منزل کوش مانند مه نو درین نیلی فضا هر دم فزون شو

مقام خویش اگر خواهی درین دیر

بحق دل بند و راه مصطفی رو

چو موج از بحر خود بالیده ام من بخود مثل گهر پیچیده ام من

از آن نمرود با من سرگران است

به تعمیر حرم کوشیده ام من

بیا ساقی بگردان ساغر ما بینشان بر دو گیتی آستین را

حقیقت را به رندی فاش کردند

که ملا کم شناسد رمز دین را

۸۱۱
اوقاف حجاز
۵۶

بیا ساقی نقاب از رخ برافکن ❁ چکید از چشم من خون دل من

به آن لحنی که نی شرقی ندارد غربی است

نوایی از مقام لاتحزن زن

برون از سینه کش تکبیر خود را ❁ بخاک خویش زن اکسیر خود را

خودی اکسیر و محکم گیر و خوش زی

مده در دست کس تقدیر خود را

مسلمان از خودی مرد تمام است ❁ بخاکش تا خودی میرد غلام است

اگر خود را متاع خویش دانی

مگه را جز بخود بستن حرام است

مسلمانان که خود را فاش دیدند ❁ به بحر دریا چو گوهر آرمیدند

اگر از خود رمیدندی اندرین دیر

بجان تو که مرگ خود خریدند

گشودم پرده ای از روی تقدیر ❁ مشو نومید و راه مصطفی گیر

اگر با ورندداری آنچه گفتم زدین بگریز و مرگ کافری میر

۸۱۲
اصفهان حجاز
۶۰

به ترکان بسته درها را گشادند ❁ بنای مصریان محکم نهادند

تو هم دستی بدامان جنون زن

که بی او ملک و دین کس را نیفتاد

هر آن قومی که می ریزد بهارش ❁ نسازد جز به بوهای رمیده

ز خاکش لاله می روید ولیکن

قبا نے دارد از رنگ پریده

خدا آن ملتی را سروری داد ❁ که تقدیرش بدست خویش بنوشت

به آن ملت سروکاری ندارد

که دهقانش برای دیگران کشت

ز رازی حکمت قرآن بیاموز ❁ چراغی از چراغ او برافروز

ولی این نکته را از من فراگیر

که نتوان زیستن بی مستی و سوز

«خودی»

کسی کو بر خودی زد لا الٰه را ❁ ز خاک مرده روید بیگانه را

۸۱۳
اصفهان حجاز
۶۱

مده از دست دامان چنین مرد
که دیدم در کمندش مهر و مه را

توای نادان دل آگاه دریاب ❁ بخود همشکل نیکان راه دریاب
چسان مؤمن کند پوشیده رافاش
ز لا موجود الا الله دریاب

دل تو داغ پهنائی ندارد ❁ تب و تاب مسلمانی ندارد
خیابان خودی را داده ئی آب
از آن دریا که طوفانی ندارد

«انا الحق»

انا الحق جز مقام کبریائیست ❁ سزای او چلیپاهاست نایست
اگر فردی بگوید سر زنش به
اگر قومی بگوید ناروائیست

به آن ملت انا الحق سازگارات ❁ که از خونش نم هر شاخسارات
نهان اندر جلال او جمالی
که او را آسمان آئینه دارات

۸۱۴
اصفهان جهاز
۶۲

میان امتان والامقام است ❁ که آن امت دگیتی را امام است

نیاساید ز کار آفرینش

که خواب و خستگی بر وی حرام است

وجودش شعله از سوز درون است ❁ چو خس در راه جان چند و چون است

کند شرح انا الحق همت او

پی هر کن که میگوید یکون است

پرد در وسعت گردون نگاه او ❁ به شاخ آشیانه

مه و انجم گرفتار کمندش

بدست اوست تقدیر زمانه

به باغان غدلیبی خوش صفیری ❁ به راغان جنه بازی دگیری

امیر او به سلطانی فقیری

فقیر او به درویشی امیری

بجام نو کهن می از سبو ریز ❁ فروغ خویش را بر کاخ و کو ریز

اگر خواهی ثمر از شاخ منصور ❁ به دل لا غالب الا الله فرو ریز

۸۱۵
اصفهان جهاز
۶۳

«صوفی و ملّا»

گر فتم حضرت ملّا ترش روست ﴿۴﴾ نگاهش مغز را نشناسد از پوست

اگر با این مسلمانی که دارم

مرا از کعبه میراند حق اوست

فرنگی صید بست از کعبه و دیر ﴿۴﴾ صدا از خانقاهان رفت «لا غیر»

حکایت پیش ملّا باز گفتم

دعا فرمود «یا رب عاقبت خیر»

به بند صوفی و ملّا اسیری ﴿۴﴾ حیات از حکمت قرآن نگیری

به آیاتش ترا کاری جز این نیست

که از بیسِ او آسان بمیری

ز قرآن پیش خود آئینه آویز ﴿۴﴾ دگرگون گشتنی از خویش بگریز

ترا زو نیست بنه گردار خود را

قیامتهای پیشین را برانگیز

ز من بر صوفی و ملّا سلامی ﴿۴﴾ که پیغام خدا گفتند ما را

ولی تاویل شان در حیرت انداخت

خدا و جبرئیل و مصطفیٰ را

زد و نخ واعظ کافرگری گفت ۞ حدیثی خوشتر از وی کافری گفت

"ندانند آن غلام احوال خود را

که دوزخ را مقام دیگری گفت"

مریدی خودشناسی پخته کاری ۞ به پیری گفت حرف نیش داری

بمرگ ناتمامی جان سپردن

گرفتن به وزی از خاک مزاری

پسر را گفت پیری خرقه بازی ۞ ترا این نکته باید جز بجان کرد

به نمرودان این دور آشنا باش

زفیض شان براهیمی توان کرد

«رومی»

بکام خود دگر آن کهنه می‌ریز ۞ که با جامش نیرزد ملک پرویز

ز اشعار جلال الدین رومی بدیوار حریم دل بیاویز

بگیر از ساغرش آن لاله رنگی ❁ که تاثیرش دهد لعلی به سنگی

غزالی را دل شیری بخشد

بشوید داغ از پشت پلنگی

نصیبی برد دم از تاب و تب او ❁ شبم مانند روز از کوکب او

غزالی در بیابان حرم بین

که ریزد خنده شیر از لب او

سراپا درد و سوز آشنائی ❁ وصال او زبان داران جدائی

جمال عشق گیرد از نی او

نصیبی از جلال کبریائی

گره از کار این ناکاره وا کرد ❁ غبار ره گذر را کیمیا کرد

نی آن نی نوازی ما کیازی

مرا با عشق و مستی آشنا کرد

بروے من در دل باز کردند ❁ ز خاک من جهانی ساز کردند

ز فیض او گرفتم اعتباری که با من ماه و انجم ساز کردند

۸۱۸
اصفهان حجاز
۶۶

خیالش با مه و انجم نشیند ❁ نگاهش آن سوی پروین بیند

دل بیتاب خود را پیش او نه

دم او رعشه از سیماب چیند

ز رومی گیر اسرار فقیری ❁ که آن فقر است محمود امیری

حذر زان فقر و درویشی که ازوی

رسیدی بر مقام سربزیری

خودی تا گشت مهجور خدائی ❁ به فقر آموخت آداب گدائی

ز چشم مست رومی وام کردم

سروری از مقام کبریائی

می روشن ز تاک من فرو ریخت ❁ خوشا مردی که در دامانم آویخت

نصیب از آتشی دارم که اول

سنائی از دل رومی برانگیخت

«پیام فاروق»

توای باد بیابان از عرب خیز ❁ ز نیل مصریان موجی برانگیز

بگو فاروق را پیغام فاروق
که خود در فقر و سلطانی بیاویز
خلافت فقر با تاج و سریر است ❁ زهی دولت که پایان ناپذیر است
جوان نجتامده از دست این فقر
که بی او پادشاهی زود میر است
جوانمردی که خود را فاش بیند ❁ جهان کهنه را باز آفریند
هزاران انجمن اندر طوافش
که او با خویشتن خلوت گزیند
به روی عقل و دل بگشای هر در ❁ بگیر از پیر هر میخانه ساغر
"دران کوشش ز نیاز سینه پرور
که دامن پاک داری آستین تر"
خنک آن ملتی برخود رسیده ❁ ز درد جستجو ناآرمیده
درخش او تهِ این نیلگون چرخ
چو تیغی از میان بیرون کشیده

چه خوش زد ترک ملاحی سرودی ❁ رخ او احمری چشمش کبودی

به دریا گر گره افتد به کارم

بجز طوفان نمی‌خواهم گشودی

جهانگیری بخاک ما سرشتند ❁ امامت در جبین ما نوشتند

درون خویش بنگر آن جهان را

که تخمش در دل فاروق کشتند

کسی کو داند اسرار یقین را ❁ یکی بین می کند چشم و بین را

بیامیزند چون نور و قندیل

مینديش افتراق ملک و دین را

مسلمانی که خود را امتحان کرد ❁ غبار راه خود را آسمان کرد

شرار شوق اگر داری بکهسار

که با وی آفتابی میتوان کرد

«شعرای عرب»

بگو از من نواخوان عرب را ❁ بهای کم نهادم لعل لب را

از آن نوری که از قرآن گرفتم
سحر کردم صد و سی ساله شب را
به جانها آفریدم های و هو را ❁ کف خاکی شردم کاخ و کو را
شود روزی حریف بحر و بر شور
ز آشوبی که دادم آب جو را
تو هم بگذار آن صورت نگاری ❁ مجو غیر از ضمیر خویش یاری
بباغ ما بر آوردی پر و بال
مسلمان ابده سوزی که داری
بخاک ما دلی در دل غمی هست ❁ هنوز این کهنه شاخی را نمی هست
به افسون هنر آن چشمه بگشای
درون هر مسلمان زمزمی هست
مسلمان بندهٔ مولا صفات است ❁ دلش دستوری از اسرار ذات است
جمالش جز به نور حق نبینی
که اصلش در ضمیر کائنات است

بده با خاک او آن سوز تابی ❁ که زاید از شب او آفتابی

نوا آن زن که از فیض تو او را

دگر نخشند ذوق انقلابی

مسلمانی غم دل در خزیدن ❁ چو سیماب از تپ یاران تپیدن

حضور ملت از خود در گذشتن

دگر بانگ انا الملت کشیدن

کسی کو فاش دید اسرار جانرا ❁ نبیند جز به چشم خود جهان را

نوائی آفرین در سینهٔ خویش

بهاری میتوان کردن خزان را

نگهدار آنچه در آب و گل تست ❁ سرور و سوز و مستی حاصل تست

تهی دیدم سبوی این و آن را

می باقی به مینای دل تست

شب این کوه و دشت سینه تابی ❁ نه در وی مرغکی نی موج آبی

نگردد روشن از قندیل رهبان تو میدانی که باید آفتابی

۸۲۳
ارمغان حجاز
۷۱

نگویم خوان خط سیمای خود را ۷ بدست آور رگ فرد ای خود را

چو من پا در بیابان حرم نه

که بینی اندر و پهنای خود را

«ای فرزند صحرا»

سحرگاهان که روشن شد درودشت ۸ صدا زد مرغی از شاخ نخیلی

فرو هل خیمه ای فرزند صحرا

که نتوان زیست بی ذوق رحیلی

عرب احق دلیل کاروان کرد ۹ که او با فقر خود را امتحان کرد

اگر فقر تهی دستان غیور است

جهانی را ته و بالا توان کرد

درآن شبها خروش صبح فرداست ۱۰ که روشن از تجلیهای سیناست

تن و جان محکم از باد درودشت

طلوع امتان از کوه و صحراست

«توچه دانی که درین گرد سواری باشد»

۸۲۴
اصفهان جهاز
۷۲

دگر آئین تسلیم و رضا گیر ﴿۹﴾ طریق صدق و اخلاص و وفا گیر

مگو شعرم چنین است و چنان نیست

جنون ریزکی از من فرا گیر

چمنها زان جنون ویرانه گردد ﴿۹﴾ که از هنگامه ها بیگانه گردد

از آن هولی که افکندم درین شهر

جنون ماند ولی فرزانه گردد

نخستین لالهٔ صبح بهارم ﴿۹﴾ پیاپی سوزم از داغی که دارم

بچشم کم مبین تنهائیم را

که من صد کاروان گل در کنارم

پریشانم چو گرد راه گذاری ﴿۹﴾ که بر دوش هوا گیرد قراری

خوشا بختی و خرّم روزگاری

که بیرون آید از من شهسواری

خوش آن قومی پریشان روزگاری ﴿۹﴾ که زاید از ضمیرش پخته کاری

نمودش سرّی از اسرار غیب است زهر گردی برون ناید سواری

به بحر خویش چون موجی تپیدم ❁ تپیدم تا به طوفانی رسیدم

دگر رنگی ازین خوشتر ندیدم

بخون خویش تصویرش کشیدم

نگاهش پرکند خالی سبوها ❁ دواند می به تاک آرزوها

ز طوفانی که بخشد رایگانی

حریف بحر گردد آب جوها

چو برگیرد ز رام کاروان را ❁ دهد ذوق تجلی هر نهان را

کند افلاکیان را آنچنان فاش

ته پا می کشد نه آسمان را

مبارکباد کن آن پاک جان را ❁ که زاید آن امیر کاروان را

ز آغوش چنین فرخنده مادر

خجالت می دهم حور جنان را

دل اندر سینه گوید لبری هست ❁ متاعی آفرین خارتگری هست

بگوشم آمد از گردون دم مرگ بگو فه چون فرو ریزد بری هست

«خلافت و ملوکیت»

عرب خود را به نور مصطفی سوخت ۱۰ چراغ مرده شرق برافروخت

ولیکن آن خلافت را و گم کرد

که اول مؤمنان را شاهی آموخت

خلافت بر مقام ما گواهی است ۱۰ حرام است آنچه بر ما پادشاهی است

ملوکیت همه مکر است و نیرنگ

خلافت حفظ ناموس الهی است

درافتد با ملوکیت کلیمی ۱۰ فقیری بی کلاهی بی گلیمی

گهی باشد که بازیهای تقدیر

بگیرد کار صرصر از نسیمی،

هنوز اندر جهان آدم غلام است ۱۰ نظامش خام و کارش ناتمام است

غلام فقر آن گیتی پناهم

که در دینش ملوکیت حرام است

محبت از نگاهش پایدار است ۱۰ سلوکش عشق و مستی را عیار است

مقامش عبدهٔ آمد ولیکن
جهان شوق او پروردگار است

«ترک عثمانی»

به ملک خویش عثمانی امیر است ۱۱ دلش آگاه و چشم او بصیر است
مپندار ی که رست از بند افرنگ
هنوز اندر طلسم او اسیر است
خنک مردان که سحر او شکستند ۱۲ به پیمان فرنگی دل نبستند
مشو نومید و با خود آشنا باش
که مردان پیش ازین بودند و هستند
به ترکان آرزوی تازه دادند ۱۳ بنای کارشان دیگر نهادند
ولیکن کو مسلمانی که بیند
نقاب از روی تقدیری گشاند

«دختران ملت»

بهل ای دخترک این دلبری ها ۱۴ مسلمان را نزیبد کافری ها

منه دل بر جمال غازه پرور
بیاموز از نگه غارتگری ها

نگاه تست شمشیر خدا داد ❖ به زخمش جان ما را حق بما داد
دل کامل عیار آن پاک جان برد
که تیغ خویش را آب از حیا داد

ضمیر عصر حاضر بی نقاب است ❖ گشادش در نمود رنگ و آب است
جهان تابی ز نور حق بیاموز
که او با صد تجلی در حجاب است

جهان را محکمی از اتهامات است ❖ نهاد شان امین ممکنات است
اگر این نکته را قومی ندانند
نظام کار و بارش بی ثبات است

مرا داد این جنون پرور جنونی ❖ نگاه ما در پاک اندرونی
ز مکتب چشم و دل نتوان گرفتن
که مکتب نیست جز سحر و فسونی

خنک آن ملتی کز وارداتش ❁ قیامتها ببیند کاینناتش

چه پیش آید چه پیش افتاد او را

توان دید از جبین اهتماتش

اگر پندی ز درویشی پذیری ❁ هزار امت بمیرد تو نمیری

بتولی باش و پنهان شو ازین عصر

که در آغوش شبیری بگیری

ز شام ما برون آور سحر را ❁ به قرآن باز خوان اهل نظر را

تو میدانی که سوز قرأت تو

دگرگون کرد تقدیر عمر را

«عصر حاضر»

چه عصراست این که دین فریادی اوست ❁ هزاران بند در آزادی اوست

ز روی آدمیت رنگ و نم برد

غلط نقشی که از بهزادی اوست

نگاهش نقشبند کافری ها ❁ کمال صنعت او آزری ها

۸۳۰
اصفهان جهان
۷۸

حذر از حلقهٔ بازارگانش
قمار است این همه سوداگری ها

جوانان را ابد آموز است این عصر ❁ شب ابلیس را روز است این عصر
بدامانش مثال شعلهٔ پیچید
که بی نور است و بی سوز است این عصر

مسلمان فقر و سلطانی بهم کرد ❁ ضمیرش باقی و فانی بهم کرد
ولیکن الامان از عصر حاضر
که سلطانی به شیطانی بهم کرد

چه گویم رقص تو چون است و چون نیست ❁ حشیش است این نشاط اندرون نیست
به تقلید فرنگی پای کوبی
به رگهای تو آن طغیان خون نیست

«برهمن»

در صد فتنه را بر خود گشادی ❁ دو گامی رفتی و از پا فتادی
برهمن از تبار طاق خود آرات
تو قرآن را سر طاقی نهادی

۸۳۱
اصفهان جهاز
۷۹

برهمن را نگوییم هیچ کاره ۱۴ کند سنگ گران را پاره پاره

نیاید جز به زور دست و بازو

خدائی را تراشیدن ز خاره

نگه دارد برهمن کار خود را ۱۵ نمی گوید به کس اسرار خود را

بمن گوید که از تسبیح بگذر

بدوشش خود بر د زنّار خود را

برهمن گفت برخیز از در غیر ۱۶ زیاران وطن نا ید بجز خیر

بیک مسجد دو ملّا می نگنجد

ز افسون بتان گنجد بیک دیر

«تعلیم»

تب و تابی که باشد جاودانه ۱۷ سمندر زندگی را تازیانه

به فرزندان بیاموزاین تب و تاب

کتاب و مکتب افسون و فسانه

ز علم چاره سازی بی گدازی ۱۸ بسی خوشتر نگاه پاک بازی

۸۳۲
اصفهان جهاز
۸۰

نکوتر از نگاه پاک بازی
دلی از هر دو عالم بی نیازی
به آن مومن خدا کاری ندارد ❁ که در تن جان بیداری ندارد
از آن از مکتب یاران گریزم
جوانی خود نگهداری ندارد
زمن گیر این که مردی کور چشمی ❁ ز بینای غلط بینی نکوتر
زمن گیر این که نادانی نکو کیش
ز دانشمند بی دینی نکوتر
از آن فکر فلک پیماچه حاصل ❁ که گرد ثابت و سیاره گردد
مثال پاره ابری که از باد
به پهنای فضا آواره گردد
ادب پیرایه نادان و دانات ❁ خوش آنکو از ادب خود را بیاراست
ندارم آن مسلمان را ده اد دست
که در دانش فزود و در ادب کاست

۸۳۴
اصفهان جهاز
۸۱

ترا نومیدی از طفلان روا نیست ❁ چه پروا گر دماغ شان رسا نیست

بگو ای شیخ مکتب گر بدانی

که دل در سینهٔ شان بت یا نیست

به پور خویش دین و دانش آموز ❁ که تا بد چون مه و انجم نگنیش

بدست او اگر دادی هنر را

ید بیضا ست اندر آستینش

نوا از سینهٔ مرغ چمن برد ❁ ز خون لالهٔ آن سوز کهن برد

به این مکتب به این دانش چه کاری

که نان در کف نداد و جان ز تن برد

خدایا وقت آن درویش خوش باد ❁ که دلها از دمش چون غنچه بگشاد

به طفل مکتب ما این دو گفت

پی نامی به بند کس میفتاد

کسی کو لا الهٔ را در گره بست ❁ ز بند مکتب و ملا برون جست

به آن دین و به آن دانش نمیرد

که از ما میرد چشم و دل و دست

۸۳۴
اصفهان جهاز
۸۲

چو می بینی که رهزن کاروان کشت ❁ چه پرسی کاروانی را چسان کشت

مباش ایمن از آن علمی که خوانی

که از وی روح قومی میتوان کشت

جوانی خوش گلی رنگین کلاهی ❁ نگاه او چو شیران بی پناهی

به مکتب علم میشی را بیاموخت

میسر نایدش برگ گیاهی

شتر را آنچه او گفت در دشت ❁ نمی بینیم خدای چار سورا

پدر گفت ای پسر چون پا بلغزد

شتر هم خویش را بیند هم اورا

«تلاش رزق»

پریدن از سر بامی به بامی ❁ نجنبد جبرهٔ بازان ز امتعامی

ز نخچیری که جز مشت پری نیست

همان بهتر که میری در کنامی

مگر خود را بچشم محکمانه ❁ نگاه ما ست مارا تازیانه

۸۲۵
اصفهان جهاز
۸۲

تلاش رزق از آن داد ندما را
که باشد پرگشودن را بهانه

«نهنگ با بچهٔ خویش»

نهنگی بچهٔ خود را چه خوش گفت ﴿۱۷﴾ به دین ما حرام آمد کرانه
به موج آویز و از ساحل بپرهیز
همه دریاست ما را آشیانه
تو در دریا نئی او در برت ﴿۱۸﴾ به طوفان درفتادن جوهرت
چو یک دم از تلاطم‌ها بیاسود
همین دریای تو غار تگرت

۸۳۶
اسفار حجاز
۸۴

«خاتمه»

نه از ساقی نه از پیمانه گفتم ﴿۱۹﴾ حدیث عشق بیباکانه گفتم
شنیدم آنچه از پاکان امت
ترا با شوخی رندانه گفتم
بخود باز آ و دامان دلے گیر ﴿۲۰﴾ درون سینه خود منزلی گیر

بده این کشت را خونابهٔ خویش
فشاندم دانه من تو حاصلی گیر

حرم جز قبلهٔ قلب و نظر نیست ❁ طواف او طواف بام و در نیست
میان ما و بیت الله راز نیست ❁ که جبریل امین را هم خبر نیست

۸۳۸
اضافات حجاز
۸۶

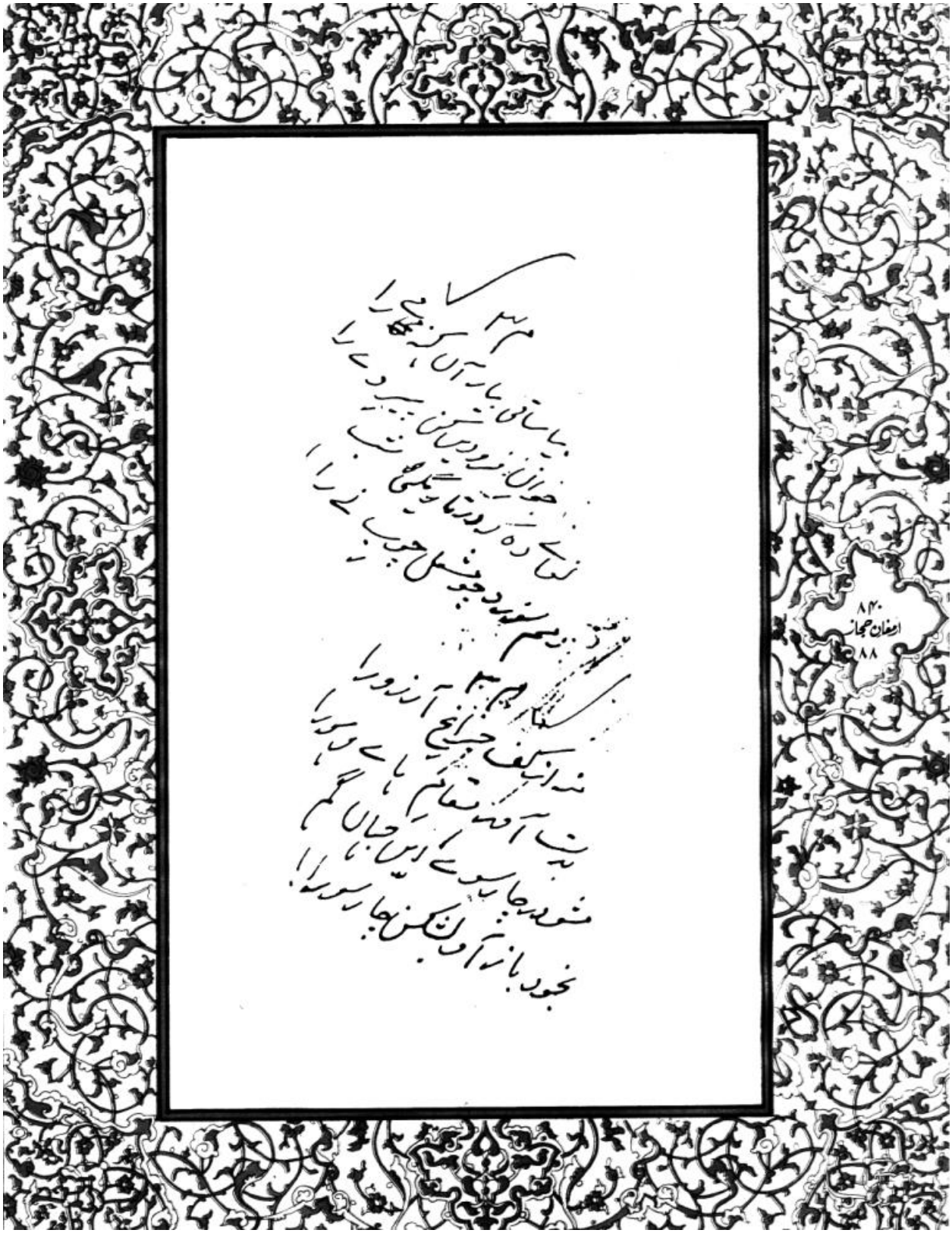
حضور عالم انسانی

آدمیت احترام آدمی

باخبر شو از مقام آدمی

«جاویدنامه»

۸۳۹
اصفان جهاز
۸۷

۸۴۰
اصفهان حجاز
۸۸

حضور عالم انسانی

«تمهید»

بیا ساقی بیار آن کهنه می را ۱ جوان فرودین کن پیروی را

نوایی ده که از فیض دم خویش

چو مشعل برفروزم چوبنی را

یکی از حجره خلوت برون آی ۲ بیا و صبحگاهی سینه بگشای

خروش این مقام نگ و بو را

بقدر نالهٔ مرغی بسفنه ای

زمانه فتنه ها آورد و بگذشت ۳ خسان را در بغل پرورد و بگذشت

دو صد بغداد را چنگیزی او چو گورستان بخجستان کرد و بگذشت

۸۴۱
اصفهان حجاز
۸۹

"بسا کس اندوه فردا کشیدند ۳۰ که دی مردند و فردا زاندیدند"

خنک مردان که در دامان امروز

هزاران تازه‌تر هنگامه چیدند

چو بلبل ناله‌زاری نداری ۳۱ که در تن جان بیداری نداری

درین گلشن که گلچینی حلال است

تو رخنی از سر خاری نداری

بیا بر خویش پیچیدن بیاموز ۳۲ بناخن سینه کاویدن بیاموز

اگر خواهی خدا را فاش بینی

خودی را فاش‌تر دیدن بیاموز

گله از سختی ایام بگذار ۳۳ که سختی ناکشیده کم عیار است

نمی دانی که آب جویباران

اگر بر سنگ غلطد خوشگوار است

کبوتر بچه خود را چه خوش گفت ۳۴ که نتوان زیست با خوی حریری

اگر یابی هوای از مستی شوق گله را از سر شاهین بگیری

۸۴۲
اسفار حجاز
۹۰

فتادی از مقام کبریایی ❁ حضور دون بنهادان چه پایی

تو شاهینی و لیکن خویشتن را

مگیری تا بدام خود نیایی

خوشا روزی که خود را باز گیری ❁ همین فقر است کو بخشد امیری

حیات جاودان اندر یقین است

ره تخمین و ظن گیری بمیری

تو هم مثل من از خود در حجابی ❁ خنک روزی که خود را باز یابی

مرا کافر کند اندیشهٔ رزق

ترا کافر کند علم کتابی

چه خوش گفت اشتری با کرهٔ خویش ❁ خنک آنکس که داند کار خود را

بگیر از ما کهن صحرا نوردان

به پشت خویش بردن بار خود را

مرا یاد است از دانای افرنگ ❁ بسا رازی که از بود و عدم گفت

ولیکن با تو گویم این دو حرفی

که با من پیر مردی از عجم گفت

الا ای کشتهٔ نامحرمی چند ۵ خریدی از پی یک دل غمی چند

ز تنها و یلات ملایان نکوتر

نشستن با خود آگاهی دمی چند

وجود است اینکه بینی یا نمود است ۵ حکیم ما چه مشکلها گشود است

کتابی بر فن غواص بنوشت

ولیکن در دل دریا نبود است

به ضرب تیشه بشکن بیستون را ۵ که فرصت اندک و گردون درنگ است

حکیمان را درین اندیشه بگذار

شرر از تیشه خیزد یا ز سنگ است

منه از کف چراغ آرزو را ۵ بدست آور مقام ماه و هو را

مشو در چار سوی این جهان گم

بخود باز آ و بشکن چار سو را

دل دریا سکون بیگانه از تست ۵ به پیش گوهر یکدانه از تست

توای موج اضطراب خود نگهدار که دریا را متاع خانه از تست

۸۴۴
اصفهان جهاز
۹۲

دو گیتی را بخود باید کشیدن ❁ نباید از حضور خود رمیدن

به نور دوش بین امروز خود را

ز دوش امروز را تابان بودن

به ما ای لاله خود را وا نمودی ❁ نقاب از چهرهٔ زیبا گشودی

ترا چون برد میدی لاله گفتند

به شاخ اندر چسان بودی چه بودی

بگرید مرد از رنج و غم و درد ❁ ز دوران کم نشیند بر دلش گرد

قیاس او را مکن از گریهٔ خویش

که هست از سوز و مستی گریهٔ مرد

نپنداری که مرد امتحان مرد ❁ نمیرد گرچه زیر آسمان مرد

ترا شایان چنین مرگ است ورنه

ز هر مرگی که خواهی میتوان مرد

اگر خاک تو از جان محرمی نیست ❁ بشاخ تو هم از نیسان نمی نیست

ز غم آزاد شو دم را بخندان که اندر سینهٔ پر دم غمی نیست

۸۴۵
اصفهان حجاز
۹۳

پریشان هر دم ما از غمی چند ❁ شریک هر غمی نامحرمی چند

ولیکن طرح فردائی توان ریخت

اگر دانی بهای این دمی چند

جوانمردی که دل ما خوشتین بست ❁ رود در بحر و دریا ایمن از شست

نگه را جلوه مستی حلال است

ولی باید نگه داری دل و دست

از آن غم‌ها دل ما دردمند است ❁ که اصل او از این خاک نژند است

من و تو زان غم شیرین نه انیم

که اصل او ز افکار بلند است

مگو با من خدای ما چنین کرد ❁ که شستن میتوان از دامنش گرد

تو دنیا را کن این عالم که دیدی

قمار می‌برد نامرد از مرد

برون کن کینه را از سینه خویش ❁ که دود خانه از روزن برون رفت

زکشت دل مده کس را خراجی مشو ای دهخدا غارتگر ده

۸۴۶
اصفهان جهاز
۹۴

سحرها در گریبان شب اوست ۷ دو گیتی افروغ از کوکب اوست

نشان مرد حق دیگر چه گویم

چو مرگ آید تبسم بر لب اوست

بیاد صبحدم شبنم بنالید ۸ که دارم از تو امید نگاهی

دلم افسرده شد از صحبت گل

چنان بگذر که ریزم برگ‌هایی

«دل»

دل آن بحر است کو ساحل نورزد ۹ نهنگ از هیبت موجش بلرزد

از آن سیلی که صدها مون بگیرد

فلک با یک حباب او نیرزد

دل ما آتش و تن موج دودش ۱۰ تپید و مبدم ساز وجودش

به ذکر نیم شب جمعیت او

چو سیمابی که بندد چوب عودش

زمانه کار او را میبرد پیش ۱۱ که مرد خود نگهدار است درویش

همین فقر است و سلطانی که دل را
نگه داری چو دریا گوهر خویش
نه بینی روی خود ای آزمودی ❁ نه بندازدست و پای خود گشودی
خرد زنجیر بودی آدمی را
اگر در سینهٔ او دل نبودی
تو میگویی که دل از خاک و خون است ❁ گرفتار طلسم کاف و نون است
دل ما گرچه اندر سینهٔ ماست
ولیکن از جهان ما برون است
جهان مهر و مه از ناری اوست ❁ گشاد هر گره از زاری اوست
پیامی ده ز من هندوستان را
غلام آزاد از بیداری اوست
من و تو کشت یزدان حاصل است این ❁ عروس زندگی را محمل است این
غبار راه شد دانای اسرار
نپنداری که عقل است این و دل است این

۸۴۸
اصفهان حجاز
۹۶

گهی جوینده حسن غریبی ❁ خطیبی منبر او از صلیبی

گهی سلطان با خیل و سپاهی

ولی از دولت خود بی نصیبی

جهان دل جهان رنگ و بو نیست ❁ در و پست و بلند و کاخ و کو نیست

زمین و آسمان و چار سو نیست

درین عالم بجز الله هو نیست

نگه دید و خرد پیمانه آورد ❁ که پیماید جهان چار سو را

می آشامی که دل گردد نگاهش

بخویش اندر کشید این رنگ و بو را

محبت چیست تاثیر نگاهی است ❁ چه شیرین زخمی از تیر نگاهی است

بصید دل روی ترکش مپندار

که این نخجیر نخجیر نگاهی است

«خودی»

خودی روشن ز نور کبریایی است ❁ ۹ رسائی های او از نارسائی است

۸۴۹
اصفهان جهاز
۹۷

جدائی از مقامات وصالش

وصالش از مقامات جدائی است

چو قومی درگذشت از گفتگوها ❁ ز خاک او بروید آرزوها

خودی از آرزو شمشیر گردد

دم او رنگ ها برد از بوها

خودی را از وجود حق وجودے ❁ خودی را از نمود حق نمودے

نمی دانم که این تابنده گوہر

کجا بودی اگر دریا نبودے

دلی چون صحبت گل می پذیرد ❁ همان دم لذت خوابش بگیرد

شود بیدار چون من آفریند

چو من مجکوم تن گردد بمیرد

وصال ما وصال اندر فراق است ❁ گشود این گره غیر از نظر نیست

گهر گم گشتهٔ آغوش دریا است

ولیکن آب بحر آب گهر نیست

کف خاکی که دارم از دراوست ۱۰ گل و ریحانم از ابر تراوست

نه بس زارم شناسم من او را

ولی دانم که بس ابذر براوست

«جبر و اختیار»

یقین دانم که روزی حضرت او ۱۰ ترا زو نی هند این کاخ دکورا

از آن ترسم که فردای قیامت

نه ما را سازکار آید نه او را

به رو ما گفت با من راهب پیر ۱۰ که دارم نکته نی از من فراگیر

کند هر قوم پیدا مرگ خود را

ترا تقدیر و ما را کشت تدبیر

«موت»

شنیدم مرگ باید دان چنین گفت ۱۰ چه بی نم چشم آن کز گل بزاید

چو جان او بگیرم شرمسارم

ولی او را ز مردن عار ناید

ثباتش ده که میر شش جهات است ❁ بدست او زمام کائنات است

نگردد شه سوار از خواری مرگ

که نامحرم ز ناموس حیات است

«بگو ابلیس را»

بگو ابلیس را از من پیامی ❁ تپیدن تا کجا در زیر دامی

مرا این خاکدانی خوش نیاید

که صبحش نیست جز تمهید شامی

جهان تا از عدم بیرون کشیدند ❁ ضمیرش سرد و بی هنگامه دیدند

بغیر از جان ما سوزی کجا بود

ترا از آتش ما آفریدند

جدائی شوق را روشن بصر کرد ❁ جدائی شوق را جوینده تر کرد

نمی دانم که احوال تو چون است

مرا این آب و گل از من خبر کرد

ترا از آستان خود براندند ❁ رجیم و کافر و طاغوت خواندند

من از صبح ازل در هیچ و تابم
از آن خاری که اندر دل نشاند

تو می دانی صواب و ناصوابم ﴿۱۲﴾ نرویید دانه از کشت خرابم

مکن دی سجده و از دردمندی
بخود گیری گناه بی حسابم

بیا تا نزد راشاها نه بازیم ﴿۱۳﴾ جهان چار سو را در گدازیم

به افسون هنر از برگ کاهش
بهشتی این سوی گردون بسازیم

«ابلیس خاکی و ابلیس ناری»

فساد عصر حاضر آشکارات ﴿۱۴﴾ سپهر از زشتی او شرمسارات

اگر پیدا کنی ذوق نگاهی
دو صد شیطان ترا حد متگزارات

به هر کور هزمان چشم و گوش اند ﴿۱۵﴾ که در تاراج دلها سخت کوش اند

گران قیمت گناهی با پشیزی
که این سوداگران ارزان فروش اند

چه شیطانی خراشش داد گوئی ❁ کند چشم ترا کو راز فونے

من او را مردہ شیطانی شمارم

کہ گیرد چون تو نخچیر ربونی

چہ زہرابی کہ در پیمانہ اوست ❁ کشد جانرا و تن بیگانہ اوست

تو بینی حلقۂ دامی کہ پیداست

نہ آن دامے کہ اندر زیر دانہ اوست

بشر تا از مقام خود فتاد است ❁ بقدر محکمی او را گشاد است

گنہ ہم می شود بی لذت و سود

اگر ابلیس تو خاکی نہاد است

مشو نخچیر ابلیسان این عصر ❁ خسان اعنی شان سازکار است

اصیلان ایمان ابلیس خونریز

کہ یزدان دیدہ و کامل عیار است

حریف ضرب او مرد تمام است ❁ کہ آن آتش نسب والا مقام است

نہ ہر خاکی سزاوار نخ اوست

کہ صید لاغری بروی حرام است

ز فهم دون نهادان گرچه دوراست ولی این نکته را گفتن ضرورات است

به این نوزاده ابلیسان نسازد گنهکاری که طبعش اوغیوراست

۸۵۵
اصفهان جهاز
۱۰۲

۳۴

بیا تا کاریِ این استاد زنیم
تمهیدِ زندگیِ مردانه بازنیم!
بنالیم آن‌چنان در مسجدِ شهر
که دل در سینه‌ها ملّا گداز نیم!

۸۵۶
ارمغان حجاز
۱۰۴

به یاران طریق

بیا تا کار این امت بسازیم
قمار زندگی مردانه بازیم
چنان نالیم اندر مسجد شهر
که دل در سینهٔ ملا گدازیم

۸۵۷
اصفهان جهاز
۱۰۵

به یاران طریق

قلندر جرّه باز آسمانها ﴿۱﴾ ببال او سبک کرد و گرانها

فضای سینه‌گون نخجیرگاهش

نمی‌گردد به گرد آشیانها

زجانم نغمهٔ الله هو رخیت ﴿۲﴾ چو گرد از رخت هستی چار سو رخیت

بگیر از دست من سازی که تارش

ز سوز زخمه چون اشکم فرو ریخت

چو اشک اندر دل فطرت تپیدم ﴿۳﴾ تپیدم تا به چشم او رسیدم

درخشم من ثمرگانش توان دید

که من بر برگ کاهی کم چکیدم

مرا از منطق آید بوی خامی ﴿۴﴾ دلیل او دلیل ناتمامی

برویم بسته درها را گشاید
دوبیت از پیر رومی یاد جامی

بیا از من بگیر آن دیر سالہ ❖ که بخشد روح با خاک پیالہ
اگر آبش دہی از شیشۂ من
قد آدم بروید شاخ لالہ

بدست من همان دیرینہ چنگ است ❖ درونش نالہ های رنگ رنگ است
ولی بنوازمش با ناخن شیر
که او را تار از رگهای سنگ است

بگو از من به پرویزان این عصر ❖ نه فرهادم که گیرم تیشه در دست
ز خاری کو خلد در سینۂ من
دل صد بیستون را میتوان خست

فقیرم ساز و سامانم نگاهی است ❖ به چشمم کوه یاران برگ کاهی است
ز من گیر این کہ زاغ و دخمه بهتر
از آن بازی که دست آموز شاهی است

در دل را بروی کس نبستم ❁ نه از خویشان نه از یاران گسستم

نشیمن ساختم در سینهٔ خویش

ته این چرخ گردان خوش نشستم

درین گلشن ندارم آب و جاهی ❁ نصیبم نی قبا نی نی کلاهی

مرا گلچین بدآموز چمن خواند

که دادم چشم نرگس را نگاهی

دو صد دانا درین محفل سخن گفت ❁ سخن ناز کتر از برگ سمن گفت

دلی با من بگو آن دیده وریت

که خاری دید و احوال چمن گفت

ندانم نکته های علم و فن را ❁ مقامی دیگرے دادم سخن را

میان کاروان سوز و درم

سبک پی کرد پیران کهن را

مپندار ی که مرغ صبح خوانم ❁ بجز آه و فغان چیزی ندانم

مده از دست دامانم که یابی

کلید باغ را در آشیانم

بچشم من جهان جز رنگ زشت است ❁ هزاران بار و یک همنگ زشت است

گذشتم از هجوم خویش و پیوند
که از خویشان کسی بیگانه‌تر نیست

به این نابودمندی بودن آموز ❁ بهای خویش را افزودن آموز

ببیفت اندر محیط نغمه من
به طوفانم چو در آسودن آموز

کهن پروردهٔ این خاکدانم ❁ ولی از منزل خود دل گرانم

دمیدم گرچه از فیض نم او
زمین را آسمان خود ندانم

ندانی تا نباشی محرم مرد ❁ که دلها زنده کرد از دم مرد

نگهدار ذرآه و ناله خود را
که خود دار است چون مردان غم مرد

نگاهی آفرین جان بدن بین ❁ بشاخان نادمیده یاسمن بین

وگر نه مثل تیری در کمانی
هدف را با نگاه تیر زن بین

۸۶۱
اصفهان حجاز
۱۰۹

خرد بیگانهٔ ذوق یقین است ❁ قمار علم و حکمت بدنشین است

دو صد بوحامد و رازی نیرزد

بنادانی که چشمش راه بین است

قماش و نقره و لعل و گهر چیست ❁ غلام خوشگل و زرّین کمر چیست

چو یزدان از دو گیتی بی نیازند

دگر سرمایهٔ اهل هنر چیست

خودی را شستم من عین هوس است ❁ از آن میخانهٔ من کم خروس است

می من گرچه ناصاف است درکش

که این تهجرعهٔ جمهای دوس است

ترا با خرقه و عمامه کاری ❁ من از خود یافتم بوی نگاری

همین یک چوب نی سرمایهٔ من

نه چوب منبری نی چوب داری

چو دیدم جوهر آئینهٔ خویش ❁ گرفتم خلوت اندر سینهٔ خویش

ازین دانشوران کوردل دون ذوق رمیدم باغم دیرینهٔ خویش

۸۶۲
اصفهان حجاز
۱۱۰

چو رخت خویش بربستم ازین خاک ۲ همه گفتند با ما آشنا بود

ولیکن کس ندانست این مسافر

چه گفت و با که گفت و از کجا بود

اگر دانا دل و صافی ضمیر است ۳ فقیری با تهی دستی امیر است

به دوش منعم بی دین و دانش

قبائی نیست پالان حریر است

سجودی آوری دارا و جم را ۴ مکن ای بیخبر رسوا حرم را

مبر پیش فرنگی حاجت خویش

ز طاق دل فرو ریز این صنم را

شنیدم بیتکی از مرد پیری ۵ کهن فرزانه روشن ضمیری

اگر خود را بنا داری نگه داشت

دو گیتی را بگیرد آن فقیری

نهان اندر دو حرفی سرّ کار است ۶ مقام عشق هم بر فیست دار است

براهیمان ز نمرودان سرشتند

که عود خام را آتش عیار است

مجو ای لاله از کس غمگساری ❁ چو من خواه از درون خویش ماری

سپهر بادی که آید سینه بگشای

نگهدار آن کهن داغی که داری

ز پیری یاد دارم این دو اندرز ❁ نباید جز بجان خویشتن زیست

گریز از پیش آن مرد فرودست

که جان خود کرو کرد و به تن زیست

به ساحل گفت موج بیقراری ❁ به فرعونی نکنم خود را عیاری

گهی بر خویش می پیچم چو ماری

گهی رقصم به ذوق انتظاری

اگر این آب و جاهی از فرنگ است ❁ چنین خود منه جز بر در او

سرین را هم بجوش ده که آخر

حقی دارد به خرپالان گراو

فرنگی را دلی زیر نگین نیست ❁ متاع او همه ملک است و دین نیست

خداوندی که در طوف حریمش صد ابلیس است و یک روح الامین نیست

من و تو از دل دین ناامیدیم ﴿۱۲﴾ چو بوی گل ز اصل خود رمیدیم

دل ما مرد و دین از مردنش مرد

دو تا مرگی بیک سودا خریدیم

مسلمانی که داند رمز دین را ﴿۱۳﴾ نشاید پیش غیر الله جبین را

اگر گردون بکام او نگردد

به کام خود بگرداند زمین را

دل بیگانه ز خوزین خاکدان نیست ﴿۱۴﴾ شب و روزش ز دور آسمان نیست

تو خود وقت قیام خویش دریاب

نماز عشق و مستی را اذان نیست

مقام شوق بی صدق و یقین نیست ﴿۱۵﴾ یقین بی صحبت روح الامین نیست

گر از صدق و یقین داری نصیبی

قدم بیباک نه کس در کمین نیست

مسلمان را همین عرفان و ادراک ﴿۱۶﴾ که در خود فاش بیند رمز لولاک

خدا اندر قیاس ما نگنجد

شناس آنرا که گوید ما عرفناک

۸۶۵
اصفهان حجاز
۱۱۳

به افرنگی بتان خود را سپردی ❁ چه نامردانه در بتخانه مردی

خرد بیگانه دل سینه بی سوز

که از تاک نیاکان می نخوردی

نه هر کس خودگر و هم خودگدازاست ❁ نه هر کس مست ناز اندر نیازاست

قبای لا الهٔ خونین قبائی است

که بر بالای نامردان دراز است

بسوزد مؤمن از سوز وجودش ❁ گشود هر چه بیند از گشودش

جلال کبریائی در قیامش

جمال بندگی اندر سجودش

چه پرسی از نماز عاشقانه ❁ رکوعش چون سجودش محرمانه

تب و تاب یکی الله اکبر

نگنجد در نماز پنجگانه

دو گیتی را اصلا از قرأت اوست ❁ مسلمان لا یموت از رکعت اوست

ندانند گشتهٔ این عصر بی سوز قیامتها که در قد قامت اوست

۸۶۶
اصفهان جهان
۱۱۴

فرنگ آئین رزاقی بدانند ﴿۵﴾ به این بخشد از و دامی ستانند

به شیطان آنچنان روزی رساند

که یزدان اندر آن حیران بماند

چه حاجت طول دادن داستان را ﴿۶﴾ بحرفی گویم اسرار نهان را

جهان خویش را بود اگران داد

چه داند لامکان قدر مکان را

بهشتی بهر پاکان حرم هست ﴿۷﴾ بهشتی بهر ارباب هم هست

بگو هندی مسلمان را که خوش باش

بهشتی فی سبیل الله هم هست

قلندر هیچ تقصیری ندارد ﴿۸﴾ بجز این نکته اکسیری ندارد

از آن کشت خرابی حاصلی نیست

که آب از خون شبیری ندارد

۸۶۷
اصفهان جهاز
۱۱۵

